KÖLCSEY
FERENC
ÖSSZES
MŰVEI
3

KÖLCSEY FERENC

ÖSSZES MŰVEI

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
1960

MA 13.096

R 2

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1960 év A 3593 sz.

R 1965

LEVELEK

1

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecenből, május 19-dikén, 1808.

Vakmerőséggel fogok talán vádoltatni, hogy én esmeretlen ifjú bátorkodom az Orczyak s Rádayak barátját fontosabb dolgai közt megháborítani, de szabad lesz talán reménylenem, hogy nem fog a Tekintetes Úr egy s két szempillantást tőlem sajnálani.

Olvasván a *Hazai Tudósításokban* a M. ország régi mappáiról való tudós vetélkedéseket, figyelmetesebb lettem erre a tárgyra, s ezen vetélkedéseknek gyümölcse ezen kis tudósítás, melyet nem mertem az egész magyar Tudósság elébe adni, hanem csak a Tettes Úrnak bátorkodom azt bémutatni, mivel azon tisztelet, mellyel a T. Úr eránt viseltetem, olyannak festi én előttem a T. Urat, mint amilyen valósággal, aki t. i. a nálánál sokkal kisebbet sem fogja kinevetni, megútálni.

Ezen gondolat bátorított engem arra, hogy a T. Úr előtt a M. ország régi mappáiról való ítéletemet kimondani bátorkodjam. Nem szólok a Münster abroszáról, hanem csak a T. úrtól úgynevezett patak abroszról, és az Orteliusban lévő Descriptio Hungariae-ról. Müller úr azt mondja, hogy mivel Ortelius *Theatruma* 1573-ba jött ki, a Henricpetri tipusa pedig az 1577. eszt. említi, tehát amaz ennél

régibb. De mindenik abroszt Lazius készítette, azonban mind az 1573-dik, mind az 1577-dik olyan esztendő, melyben már Lazius nem élt, azt kell hát kikeresnünk, hogy mindeniket mikor készítette, és adta ki Lazius, s ha ezt kikeressük, meg lesz oldva a csomó. Hogy mindenik abrosz Lazius valamely könyve mellé készült, bizonyosnak tartom, s az Orteliusban lévő abrosz mely könyv mellé készült, azt bizonyoson is tudom, a patakit kitalálhatom.

Ami tehát az elsőt illeti, annak titulusa ez: *Descriptio Hungariae* IV. Lazio auctore, így van ez feltéve az *Ungrisches Magazin* 393. oldalán is az első kötet negyedik darabjába. De nem sokkal ezelőtt megfordulván kezemen Fréhernek *Theatrum virorum eruditione clarorum* nevű munkája, hol ez a titulus úgy említődik, mint Lazius valamely könyvének címje, még akkor gondolkoztam felőle, ha az Orteliusban lévő abrosz nem ehhez a munkához készült-e? s meg sem csalatkoztam. Mert történetből akadván kezembe Khauz Florian, Constantin Ferenc *Versuch einer Geschichte der Oesterreichischen Gelehrten* nevű munkája, melyben Laziusnak tudtomra legtökéletesebb biográfiáját lehet találni, ott a 169. old. a VIII. szám alatt szóról szóra ezeket találtam. Ich zeige gleich anfangs an, dass ich diese Nummer dem Hn. von Schwandtner zu danken habe, azután a Lazius könyve titulusát mondja meg: Des Königreichs Hungern sampt seinen eingeleibten landen Grundtliche, Vnnd Wahrhafftige Chorographica Beschreibung. Wien bey Michael Zimmermann 1556 in 8°., azután: Lazius schreibt Sie Erzherzog Karln v. Oesterreich zu, und machet gleich im Eingange Meldung, dass ihm von dessen Herrn Vater Kaiser Ferdinanden dem ersten, eine Chorographiam des Khönigreichs Hungern zu

stellen befohlen, und darzu die erfahrnesten leuthe zu hilf wären gestellet vorden. Die vom Lazius verfertigte Mappam Hungariae, selbst worauf diese Beschreibung gerichtet worden, findet man in des Abraham Ortelius Theatro orbis terrarum, ed. Antverp. 1573.

És így az Orteliusba lévő abrosza Laziusnak legalábbis 1556. eszt. készült. Innen mérvén tehát ennek régiségét, melyik fog már régibb lenni? Ez-é vagy a pataki? Én igen egyidejűeknek tartom őket. Okaim ezek. Ha a pataki abroszon nyilván ki van téve az 1556. eszt. és ha az az 1556 diki háborúpiacot adja elő, úgy akkortájba is kellett neki készülni. Tudom ugyan, hogy azt mondja a T. Úr, hogy azon a tájon a mohácsi veszedelem előtt, és ólta szüntelen lángolt a háború, és így azt a táblát Laziusnak nem kellett éppen az 1556. esztendő miatt metszetni. De szabad legyen erre azt mondanom, hogy van Laziusnak egy kis munkája: Rerum contra turcas in Pannonia, ad Baboczam et Szigethum a. 1556. gestarum narratio — nem lehet-e, hogy a pataki abrosz emellé készült? mert hogy a Laziusnak nem a de rebus Wiennensibus írt munkája mellé készült, azt merném állítani, mert a nem I. Ferdinand uralkodása s hadakozásai felől van írva, amint a címje is mutatja. Vienna Austriae. Rerum Wiennensium commentarii in 4 libros distincti, in quibus celeberrimae illius Austriae civitatis exordia, vetustas, nubilitas, magistratus, familiaeque ad plenum (quod aiunt) traduntur. Basil. 1546. E Laziusnak legelső munkája.

Ezek azok, melyeket a T. Úrnak tudtára adni akartam, melyek noha kevés figyelmet érdemelnek is, örűlök mégis, hogy most legalább egy fontosnak látszó dologgal állhattam a T. Úr elébe, melyet másként cselekedni nem bátorkodtam volna. Örülök,

bár tudom, hogy ez egynehány sor nem fogja a T. Urat egy ifjúra figyelmessé tenni, bár legkisebb reménységem sincs, hogy azt elérhessem, amit némünémüképpen célomnak tettem volt. Megvallom ugyanis, hogy irigylem egy oly ifjúnak sorsát, mint Vitéz volt, aki egy K—yt nyerhetett ifjuságában vezérül.

De ki az, aki ily magahittséggel bátorkodik oly valami után ásítozni, amit csak a szerencsésebb születésűek nyerhetnek meg? Szabad-e reménylenem, hogy egy kis visszaemlékeztetés után reá fog a T. Úr esmerni egy oly ifjúra, ki talán valaha volt oly szerencsés, hogy a T. Úrtól esmertetett, vagy legalább annak anyjára, ki életében a Kazinczy ns. ház esmeretségével dicsekedett, Bölöni Ágnesre? De szinte hét esztendeje már, hogy ő a sírba fekszik, s gyermekének nem volt többé alkalmatossága, hogy a T. Úrtól közelebbről megesmertessen.

De mit is vágyakodom én arra? Inkább ha hibás volt tudósításom, bocsánatot s megigazíttatást instálok, aki magam kegyes gráciájába ajánlván vagyok a Tekintetes Úrnak

alázatos szolgája
Kölcsey Ferenc,
a debrec. ref. kollégiumban tanuló deák

2

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecenből, június 25-dikén 1808.

Tekintetes Úr!

Elszégyenülve vallom meg levelem elküldése módjával ejtett hibámat: de bátorkodhatok talán bocsá-

natot reményleni s azt hinni, hogy nem fogja a Tekintetes úr azon immoralitást felőlem feltenni, hogy oly illetlen gondolatok fordulhattak volna meg eszemben. Azonban alázatoson köszönöm azt a szerencsét, melyet nékem a Tekintetes úr hozzám küldött örökre becses levele által szerezni méltóztatott, s méltóztatott a vele való levelezést megengedni. Élek ezen engedelemmel azon készséggel, és örömmel, melyet egy nagy Tudós még valaha közelebbről való esmeretségének reménysége érdemel. Alázatosan köszönöm a Tek. Úr hozzám intézett tanácsadásait, s azon felőlem felvett, de felettem járó reményeket, melyeket én úgy veszek mint egy nemes szívből eredt biztatásokat. Óhajtanám, hogy beteljesednének azok, hogy lenne oly idő, mikor örvendhetne hazám, hogy kebelébe nevelt fel, s annak legszeretetreméltóbb fiai ne itélnének méltatlannak magokhoz! Láttam a Marmontelt, még januárius elején hozott volt egynehány exemplumokat le Kis István úr, nyughatatlanul várom a több daraboknak leérkezését is, hogy annál több okom legyen a Tekintetes úr eránt való tiszteletre. Kivánnám én is, hogy az a stílus ízleltetnék Debrecenben, kivált a tanuló ifjuság által, kinek kezéből a gondviselők csaknem egyáltaljában minden magyar könyvet kivesznek, mert úgy mondanak, mind román, s azt tartják, hogy oly ártalmas befolyása van az ifjúra, mint a párisi precieuse-kre a Grand Cyrusnak, s a Cleliának: melyből a lesz, hogy az ifjúság hazai, s más nemzetek literaturája eránt tele van praeiudiciumokkal, megfojtódik benne a szépnek érzése, mely leggazdagabb forrása az immoralitásnak, s azt aki Virgilius mellett a mi költőinkbe is gyönyörködni mér, csúfos nevekkel illeti. Én magam, aki Togatus Deák nem lévén, mintegy külön

szakasztódom ötőlök, csak igen kevés embernek merném irásaimat, kivált magyar verseimet mutatni, nehogy mint már sokakat az ő szájokba csúfos nevezettel Poétának nevezzenek, amely nevet pedig csak Guarini szégyenlhetett. — Azon ifjak, kik szerencsések voltak a Tekintetes Úrtól szemmel tartatni, még a mi kollégiumunkban tanulnak, Dobos ugyan nem kevéssel ezelőtt, talán maga gyógyíttatása végett Budára ment, honnan nem egyhamar fog visszajönni. Ő már azok közül való, kiket nálunk Juratusoknak neveznek, Péczelinek megvittem a Tekintetes úr köszöntését, ki is azt mindazon tisztelettel fogadta, melyet az érdemel. Ezek mindketten nagyreménységű ifjak, s hiszem is, hogy azon reménységnek meg fognak felelni.

Minekelőtte elvégezném levelemet, méltóztasson a Tekintetes úr megengedni, hogy merészelhessek egy darabot verseim közül a Tekintetes úrnak bemutatni, s egyszersmind megkérdhessem, hogy méltó volt-e eddig, méltó lesz-e ezután ezen tárgy körül fáradoznom. Bátorkodom tehát a *Páva Tollhoz* való énekem bemutatni.

Pompás tolla a szép pávának!
Melynek oly sok féle színe
Van, mint az ég fényes napjának,
Milyen vagy te?

Zöld vagy-é? vagy miként Dafnének
Aranyszínű hajszálai?
Vagy mint az esthajnal tüzének
Sugárai?

Képe vagy a színes világnak
Sokszínű ragyogásoddal,
Képe az állhatatlanságnak
Óh pompás tall!

Szép vagy mégis, és szépségednek
Neveltetnek kellemjei
Amint vegyíttetnek fényednek
Sok színei.

Főképp egy folt mely közepébe
Szálaidnak fényeskedik,
És gyengén kékellő színébe
Büszkélkedik,

Mikor reményt képző színével
Énfelém talál fényleni,
Mintha Dafnét látnám kék szemével
Tündökleni.

Kellemjeit rezgő fényjének
Oly nagyon azért kedvellem,
Mert mosolygó szemét Dafnének
Bennek lelem.

Ha merész cselekedetem, mely szerint ezen ének bemutatásával a Tekintetes úrnak alkalmatlankodni bátorkodtam, vétkül nem tulajdoníttatik, boldog vagyok s magamat továbbra kegyes gráciájába ajánlván, maradok a

Tekintetes Úrnak — alázatos szolgája

Kölcsey Ferenc

3

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecen, aug. 9. 1808.

Tekintetes úr! A Sinai bibliotékája még nincs megvéve. Volt ugyan híre még életében, hogy gróf Teleki László József fia megvette volna, de a hír csak onnan eredt, hogy meg akarta venni, s meg is vette volna, ha Sinainak kedve lett volna bibliotékájától megválni. Most talán meg fogja venni,

mert azt igérte a megholt örökösinek, hogy Debrecenbe fog jőni s beszéll a téka felől vélek. A jövő hétre várják, s akkor meg fogja-é venni, megválik. Ezeket egy olyan embertől tudom, aki most a bibliotéka rendbeszedésével foglalatoskodik.

A dalra való jegyzéseit a Tekintetes Úrnak alázatoson köszönöm; az ilyen jegyzéseknek mindég van az a haszna, hogy kényszerítik egynehány dalocskáknak fennhéjázó szerzőjét, amint Despréaux nevezi, lemondani a poézishez való képzelt jussairól, s tűzre vetni rossz produktumit. Egy elégett rossz produktum nem megvetendő haszon, legalább megment egy kényes ízlésű artista mérges szánakozásától — szánattatni nagyobb kín, mint a Titánoké, nagyobb, mint maga a kinevettetés! Míg a Sinai bibliotékájáról bizonyost írhatok, ha ugyan már ezentúl késő nem lesz a tudósítás, magamat kegyes gráciájába ajánlván, maradok a Tekintetes Úrnak — alázatos szolgája

Kölcsey Ferenc.

4

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecen, aug. 31. 1808.

Tekintetes Úr! Volt szerencsém a Tekintetes úr becses levelét itt vehetni. A mi oskolai esztendőnk még 15-ik szeptember körül fog végződni, s én legalábbis szeptember végéig Debrecenben fogok maradni. Méltatlan vagyok azon jószivűségre, melyet a Tekintetes Úr velem tapasztaltatni méltóztatott; a Tekintetes úr oly jó, oly leereszkedő! ha valóban elszomorodva, leverve lettem volna is, fel kellett volna azon

biztatásokra vidámulnom. Azonban sokszor az ember, midőn valamivel felhágy, nem elszomorodásból teszi azt, hanem arról való meggyőződéséből, hogy arra elégtelen s az efféle meggyőződés szintoly kedves, mint a setétségből való felvirradás. De a Tekintetes Úr új meg új próbákra serkent engemet, de valóban a poézisbe-e? A Tekintetes úr intései sokkal becsesebbek énelőttem, mintsem azoknak ne engedelmeskednem; a kezdő azonban a maga próbájáról nem itélhet, gyenge próbákkal pedig egy artistát megkeresni vakmerőség, s én alkalmatlan lenni rettegek. Mégis, hogy engedelmességem megbizonyítsam, s azt ne gondoltassam, hogy a Tekintetes úr crisise nem azon célra dolgozott, melyre dolgozni kellett, bátorkodom ezen ideírt darabot a Tekintetes úrnak bemutatni.

(Itt következik *A Képzelethez* c. verse.)

Ha valaki nékem azt mondaná «hagyj fel a poézissel» nem írnék többet a javasló truccára verseket Racineként — óhajtanám, hogy a Tekintetes úr nemes szivűségéhez való bizakodásomban vissza ne éltem légyen azzal, s alkalmatlan ne légyek. Forró tiszteletem jelentése mellett magamat kegyességébe ajánlván, maradok a Tekintetes Úrnak alázatos szolgája

Kölcsey Ferenc

5

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecen, nov. 12. 1808.

Tekintetes úr! Több hetek multak el, miolta a Tekintetes Úr utolsó levelét olvasni szerencsém volt, s azon kérdésre való felelettel adós vagyok, mit mond Debrecen a magyar régiségekre, s ritkaságokra? De a könyv csak sz. Mihály napkor érkezett Debrecenbe, s én azon naptól fogva itt nem valék, tegnapelőtt érkezém, s az első posta, mely azólta indúl, vigye a Tekintetes úrhoz levelem, s forró tiszteletem, s mentse ki restségemet. Ami a Tekintetes úr kérdését illeti, megvallom, hogy felette nehéz dolog, midőn egy tőlünk tisztelt férfiúnak a mások őróla való ítéletét megmondani kényteleníttetünk, kivált midőn kisebbek vagyunk, mintsem magunk is ítélhetnénk. Hogy a *Magyar Régiségeket* minden azokhoz értők kedvvel fogadták, annak igaznak kell lenni; hogy Debrecenben voltak olyanok, kik azokat nem szerették, a természetes dolog. Hányadik ember bir azon egyenességgel, hogy mindenkor kész legyen hibáit megesmerni s említtetni jószívvel hallja? Ha azt kérdené valaki tőlem, mik azok, melyeket Debrecen az említett könyvben nem kedvel, nehezen tudnék egyebet rá felelni ennél, hogy hibái felfedeztetését nem kedveli, Ő ezért a Tekintetes urat a Debreceni Grammatika (Redaktora) eránt való ellenségeskedéssel vádolja, s azt állítja, hogy azon szépérzésű lélek, mely a Gessner fordítójában, s az Orfeus kiadójában tündöklött, megváltozott, s Kazinczy többé magához nem hasonlít, s ezt miből gondolja, nem tudom. Azon aprólékos crisisek, melyek imitt-

amott a magyar régiségekre tevődtek, nem birnak annyi fontossággal, hogy az említést megérdemlenék, mégis, hogy restséggel ne vádoltassam, némelyeket megemlítek. Egy az itt valók közt nevezetes férfiú azt állította, hogy a Debreceni Grammatika írói nemcsak azok voltak, kik a Sylvester prefációjában említődnek, hanem minden akkori papok és professzorok, s a secularisok közül Böszörményi Pál, és Domokos Imre urak; mások az *ivek*be botránkoztak meg, azok tudni illik, akik a *kecs*et, a *kegy*et s több ilyeket sem szenvedhették s a Révai trutszára új szóknak mondották sat. De mindenféle ily crisiseken nem lehet csudálkozni, tudván azt, hogy itt a Tekintetes urat kevesen értik, melyet csak ez egyből is gondolhatni, hogy annyi sok nyilvánságos jelentések után is a Marmontelt azzal vádolták, hogy tudós fordítás, s nem a köznépnek való. Mintegy ezek azok, melyeket ezen tárgyról a Tekintetes úrnak jelenteni kötelességemnek tartottam, s ezt annál bizodalmasabban csináltam, minthogy nem kétlem a Tekintetes úr nemes szívéről, hogy ezeket úgy fogja venni, amint én óhajtom, — mint tiszteletemnek jeleit.

Nem tudom, ha kedves, s új dolog lesz-e a tekintetes úrra nézve, ha Sylvesternek egy olyan darabját bátorkodom a Tekintetes úrral közleni, mely a Sylvester prefációjába nem említődik, s talán kicsisége miatt nem is igen méltó az említésre. Ez egy nehány Lazius Farkasra írt deák versekből áll, s találtatik Reusner Iconjaiban, melyek Argentoratumban 1590. jöttek ki, a 201. lapon s így van:

JOAN SILVESTER
prosopopoeia *Viennae*

Urbes egregias inter et inclytas
Sublimi ferio sidera vertice:
Viennaeque fruor nomine nunc, prius
Quum certum Fabiana
Nomen castra darent mihi.

Gaudebam titulo, nec minus alteri
Felici auspicio scilicet indito:
Quod secessus idem comprobat optimus
Rerum: nam placuit mox
Ut Vindobona dicerer.

Me cives alii moenibus optimi
Ornant: ingenii dotibus ast meus,
Quas nullae poterunt diruere hinc vices
Rerum, ducis alumnus
Doctor Lazius optimus.

Ergo quem genui, quem gremio tuli,
Lucem cui tribui, quem simul extuli,
Ut scriptis peperit perpetuam sibi
Vitam, sic mihi vivens
Viennae dedit hanc suae.

Forró tiszteletem jelentése mellett maradok a tekintetes Úrnak — alázatos szolgája

Kölcsey Ferenc.

6

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecen. dec. 7. 1808.

Tekintetes úr! Nem édes-e oly szívre találni, mely ha hasonlíthatatlanul nagyobb is a miénknél, mégsem érezteti velünk a maga nagyságát azon megalázó mértékben, mint ezen mi cenzoraink, kiknek tekintete előtt reszketve állunk meg, s örökösön köteleztetünk le minden szó által, melyet ránk vesztegetni méltóztatnak? Hevülő mellel írok én minden

sort, mely a Tekintetes úrig fog jutni, s ha tüzemet beléjek önthetném, csak egyedül egy férfiú volna-e a magyarok közt, ki rousseaui melegséggel írhatna?

Ohajtanám, hogy szerencsés lehetnék egy olyan régiségnek felkeresésében, milyenről a Tekintetes Úr írni méltóztatott, de hogy magyar grammatikát illető könyvet a régibb századokból a már esmeretes Sylvester és Molnár Grammatikáján kívül találjunk, ahhoz kevés reménységem van. Végigforgatom a magyarok literaria historiáját illető könyveket, s mindenütt elég deák, görög, zsidó, sőt német grammatikát is találok, s csak a Benkő Transilvaniájába a II. T. 362. lap. olvasom ezt Alvinczi Péterről: Grammaticam Hungaricam composuisse Petrum, conjicimus ex eo, quod anno 1639 publice in consistorio determinatum fuerit, Grammaticam P. Alvinczi, in usum scholarum latinorum et hungaricarum, typis excudi debere. Jött-e ki valaha, nem tudom. Hogy itt a Koll. bibliotékájában régi magyar könyvek, és kézírások találtatnak, a bizonyos, s itt szerencsés felfedezéseket lehetne tenni, ha a bibliotéka gondviselői másforma emberek volnának, s az a különös törvény nem volna, hogy a deáknak abból magyar könyvet kivinni nem lehet. Az én könyveim közt az Apáczai 1653 kijött enciklopédiáján kívül, még két régibb magyar könyvek találtatnak, az egyik a Peechi Lukács 1591. ki jött keresztyén (így van nyomtatva *tyén*-nek) szűzeknek tisztességes koszoroia, fára metszett képekkel, melyről tudtomra Weszprémin kívül senki sem emlékezik. Ebben találom a Melius Herbariumán kívül Rukerc nevét a százszorszépnek. A másik a talán legelső Lexikon, melyben magyar nevek vannak. Nomenclatura s. Dictionarium Latino Ungaricum. 1597. Írta Szikszai Fabricius Balázs.

Kiadta legelőször Pesti Gáspár 1592., azután Uifalvi Imre 1597., ismét 1619. Horányi Bod után csak az első és utolsó számot említi. A könyv magába nem nagy tekintetet érdemel, azt mindazáltal el nem mulatom jelenteni, hogy kifogást tesz Cons. Aranka azon állításába, hogy a lacrymát minden régi írások könyvnek írják, mert a 62. levél első felén a lacrymát így magyarázza: Kœny-hullatas.

Kállay Ferenc négyesztendős deák, s valami Borbély úrfiaknak preceptora, s egy az én jobb esmerősim közül. Hogy ő milyen fejnek tartasson a kollégiumban, arra azt felelem, hogy nem azok közül való, kik itt nagy szenzációt szeretnek, és szoktak csinálni, s ez talán néki dicséretére szolgál. Németül, görögül s franciául ért, s olvas is. Azt mondják, hogy Dr. Szentgyörgyi úr, kinél most lakik, szereti. Örömmel fogok a Tekintetes úr azon intésének engedelmeskedni, mely engem a görögül való tanulásra tűzel. Két esztendeig tanultam már egyszer ezen nyelvet, igaz nem nagy előmenetellel, mert több tudományokkal volt együvé kötve. Bár annak újabb tanulásával Graecia lelkeinek eredetiségét szívhatnám be!

Ezen üresség, mely itt maradt, a Tekintetes úrnak azon parancsolatját juttatja eszembe, hogy verseim közül többeket is a Tekintetes úrnak bemutassak, örömmel cselekszem én azt, s bár minden darabjaimra nézve cselekedhetném! Mit ér az itt valóknak ítélete? Ők a pávatollat minden darabjaim közt legjobbnak mondották, s mégis annak kellett lenni a legrosszabbnak.

Elúnva a lármát sohajtok
Szent nyúgalom! feléd,
Oh édes a te karjaid közt,
Édes szendergeni!
Nem szenvedel te semmi lármát
Csendes helyedbe meg

Zöld fák között virágos ágyon
Hevervén édesen,
Csak a patak csörög körülted,
Csak a zefir susog,
S a fülmilécske zeng szavával,
S csattog, süvölt, kereng.
Oh boldog érzés! hogyha Erdély
Árnyékos halmain
Öledbe hajthatom fejem le,
S szendergek édesen,
Ha a patak csörög körültem,
S csendes álomra hív,
Ha a madárka sír, s szemembe
Édes könnycsepp rezeg.
Be nem sohajtom a vitézek
Véres laurussait!
Be nem sohajtom a királyok
Trónussát, kincseit!
Oh! ott tanulja meg szeretni
Szivünk az életet,
Hol az szelíden foly miként a
Csermelyke habjai,
Oh ott tanúl örülni a szív,
Örülni lepkeként,
S bánkódni édesen miként a
Madár, ha társa vész.
Szent Nyúgalom öledbe folyjon
Végéig életem,
Öledbe lepjen a halál meg
Eloltván édesen,
Ah, akkoron virágbokorka
Nőjön sírhalmomon,
Melyen zefir kerengve játszván
Lengesse szárnyival.
Majd körbe gyűlve énekelnek
A nimfák síromon,
Ha a magas hold andalogva
Sugárzik arra le,
Köztök lebegve fogja lelkem
Hallgatni daljokat,
És e szelíd érzése tészi
Boldoggá lételét.

Méltóztasson a Tekintetes Úr tovább is meg tartani gráciájába engem, aki vagyok a Tekintetes Úrnak alázatos szolgája

Kölcsey Ferenc

7

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecen, 31. jan. 1809.

Tekintetes úr! A kollégiumi törvényt ami illeti, nyilvánvaló törvény, mely a magyar könyveknek a bibliotekából való kiadatását tiltaná, tudtomra nincs, hanem ez a régi időktől fogva szorosan obszervált szokás azon törvényekből veszi eredetét, melyek a deákoknak a magyarul való beszélést tiltják, valamint az is, hogy az új magyar könyveket olvasók szemmel tartatnak, melyre elég példáink vagynak, egy szegény ifjú nagyobb részént azáltal fantaszta nevet nyert! — Az említett törvényeket ide zárva küldöm, hogy legalább némely részben legyen szerencsém a Tekintetes úr kívánságának eleget tenni.

Hálával tartozom a Tekintetes úr nemes szívének, melynek erántam újabb jeleit mutatni méltóztatott. Én pirulok a nem érdemlett dicséretekért, s örvendek hibáim felfedeztetésén. Méltóztasson a Tekintetes úr elhinni, hogy bennem makacs tanítványra nem talált, melynek jeleül bátorkodom az újra dolgozott 4 sort bemutatni

Be nem kívánok a vitézek
Sorjában ülni én!
Be nem kívánok a királyi
Széken tündökleni!

Nem hizelkedem-e kelletinél jobban magamnak, ha elhiszem, hogy más darabjaimnak bemutatása nem fogja a Tekintetes úr békességes türését elfárasztani? — Ezen dalban, melyet itt bemutatni bátorkodok, az Édes már most csak éppen háromszor fordul elő.

(Itt következik a *Választás* c. verse)

Eltér még talán ide egy kis dal, mely a nyáron készült.

(Itt következik az *A szerető* c. verse)

Kállai alázatoson tiszteli a Tekintetes urat, tőle tudom, hogy Dr. Sz. Györgyi úr egészséges, az asszony egy kis Ferencet szült, s a kisleánykák himlőben feküdtek. — Forró tiszteletem jelentése mellett, magamat gráciájába ajánlván maradok a Tekintetes úrnak alázatos szolgája

Kölcsey Ferenc

Studiosorum Togatorum lex sexta

Cum in illos, qui sufficienti lingvae latinae peritia destituuntur omnis et docendi et discendi labor inutilis sit, ob eamque causam ad comparandam hujus ligvae cognitionem et sermonis etiam promptitudinem necessario omnes adstringi oporteat; sermo hungaricus penitus interdicetur. Contrarium facientes praeter Juratum in quovis cubiculo primus inhabitator observabit et denunciabit, qui si alumni fuerint cibo, et pane; si expectantes, pane per diem privabuntur — — Paedagogi unius integrae noctis vigilia puniantur: observator officium non faciens in deterius cubiculum detrudatur.

Studiosorum non Togatorum lex quarta

Cum in illis, qui sufficienti lingvae latinae peritia distituuntur, omnis et discendi et docendi labor inutilis sit; praeterea in statu civili lingvae latinae peritia necessaria sit; sermo hungaricus studiosis omnibus non Togatis, quam inter se, quam cum Togatis inter-

dicitur. Contra venientes si Juratis denunciati fuerint citentur, et prima vice corripiantur, secunda correptio repetatur, tertia labore nocturnae scriptionis de charta ad chartam puniantur, et ut pensum sero vespere datum sequenti mane exhibere teneantur. Pensum hoc dictum si ad praefixum tempus describere neglexerint, illud in loco per sedem scholasticam intra collegium designando sequenti nocte describere teneantur. In casu non obtemperationis juxta legem secundam cum ipsis procedatur (excludantur.)

8

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecen, március 29. 1809.

Tekintetes úr! Én nagyon félek, hogy leveleim, melyeket a Tekintetes úrhoz írok, elvesznek; miért kell valami olyannak állani elő, ami engem a Tekintetes úrtól megfosszon? De a Tekintetes úr bizonyoson nem fogta nékem megsokallani azon boldogabb pillantatokat, melyekben hozzám írt soraitolvasni szerencsém volt. Minap a mi kollégiumunk törvényeinek két articulusát küldöttem el a Tekintetes úr parancsolatjára, ha azokat a Tekintetes úr nem vette, kötelességemnek fogom tartani, hogy ismét megküldjem. Még csak egynehány napja, hogy Debrecenben egy ily című könyv jött ki «Magyar Grammatika, mely főképpen a Deák-nyelv tanulására készülő magyar gyermekek számára iródott. Debrecenben nyomtatta Csáthy György 1808.» — Az előbeszédje meg 1807 szeptemberben iródott. A munka csak hét árkus, s úgyszólván nem egyéb a régi grammatika

extraktusánál. Valóban nagy figyelmet a grammatikusok előtt sem érdemel, azért csak némely jegyzéseket szabad legyen nekem a Tekintetes úrral, ha talán még róla nem hallhatott, felőle felküldeni.

Az író neve nincs kitéve, nekem bizonyosnak mondották, hogy az Superint. Benedek Mihály úr volt. Három részből áll — A magyar szók helyes leírásáról — a magyar szóknak tulajdonságiról, és változásiról — a magyar szóknak a beszédben való egybeszerkesztésének módjáról. Legvégül a mesterszók magyarázatja van. Nekem úgy tetszik, mintha a mesterszó terminust a régi grammatika a többiekkel együtt vádolta volna, bizonyoson nem tudom, de különben Debrecen nem idegen az új terminusok csinálásától. Egy példa már ezt megmutatta, s nem telik bele sok idő, hogy ismét új technicus terminusok fogják Debrecenből Magyarországot elárasztani. A Barátnéra nézve meg sem szelidült még a grammatikus, megtetszik ez a 21. oldalból — Királyné, Biróné, szakácsné sat. azoknak feleségeit jelentik; szakácsné, mosóné tehát ezek helyett: szakács asszony, mosó-asszony németes. — Azon archaizmus, melyről a Sylvester 40. old. van szó, ezen grammatikában is feltaláltatik, a 104. oldala ezen grammatikának bizonyos dolgot juttat eszembe. Itt e mondódik, hogy így szólunk igazán: ló lába, ökör szarva, nem pedig így: lónak lába stb.

Erdélyben nem szerették a Marmontel előtt ezt: Kazinczynak fordított-írásai. Mert azt mondták, hogy a nak-nek el kellett volna maradni. Ezen crisiske, bizonyoson hiszem, hogy egy zilahi főtől került, ki *e* vocalison levelez, s verbum nélkül ír! az ilyen napkeleti fejektől én irtódzom. Még egy jegyzést, melyet ezen esztendő elején írtam fel jegyzőkönyvem-

be, meg nem állhatom, hogy a Tekintetes úrral ne közöljek. Egy idevaló tudós azt vitatta, hogy a rege nem jó szó. Ő azt mondta, felette sok régi könyvet olvasott fel, s mégis alig találta azt egyben, vagy kettőben, tehát az uzus ellen van. Más az, hogy a téma reg, és így a pluralisnak nem regék-nek, hanem regek-nek kellene lenni, tehát az analógia ellen is van. Ezen jegyzések, ha szinte unalmasok is, méltóztasson azért a Tekintetes úr nekem megengedni, most úgy is grammatikáról volt a szó. Szabad-e reménylenem, hogy engem a Tekintetes úr gráciájában megtartani méltóztatni fog, ki forró tisztelettel maradok a Tekintetes Úrnak alázatos szolgája

Kölcsey Ferenc

9

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecen, április 19-dikén 1809.

Tekintetes úr! Örömmel teszek eleget a Tekintetes úr kívánságának: ez a könyv, mely idezárva van, az új grammatika. Micsoda szélvészeket várhat a mi grammatikusunk fejére? Vagy talán a bűnökben megátalkodott nem érdemel még csak szavakat is! Azonban ezen kis könyvecskének nagy befolyásai lesznek. Több száz gyermekek tanítóinak szab ez a tanításban törvényt, s ezen törvény szerint fog Magyarország sok részeiben a protestáns pap dörgeni katedrájából.

Én Homerust kezdtem tanulni, óhajtom, hogy valamire mehessek a görög nyelvben. Forró tisztelettel köszönöm a Tekintetes úr intéseit, fogadom, hogy nem leszek engedetlen. Mikor lesz nekem le-

hetséges, hogy azon örömökért, melyeket a Tekintetes úr nekem szerezni méltóztatik, méltóbban kimutathassam háladatosságomat.

Az ami a Tekintetes úr igen becses levele végén Lutherről találtatik, engem vizsgálódásra ébresztett, s méltóztatik a Tekintetes úr megengedni, hogy én is viszont megmondhassam, amit ezen dologról tanultam. A Tabula Genealogica írója bizonyoson Rómának fia volt, de nem ő szólott legelőször ezen hamar szülésről. Mindjárt 1525-ben, mikor a nagyfejű Luther megházasodott, elfutott ezen hír. Írta már ezt Erasmus Everardhoz azon levelében, melyet legelőször Bayle adott ki. Dict. Hist. et Critique T. 1. art. Bore Not. l. Hall, aki Luthert vagyis az ő feleségét menti, nem jól tette, hogy Erasmusról ezt tagadta, amit már Bayle is megjegyzett, de maga Erasmus megesmérte a Sylviushoz 1526. 13. Mart. küldött levelében, hogy az a hír hamis volt. De conjugio Lutheri certum est, de partu maturo sponsae vanus erat rumor. Mayer in dissertatione de Lutheri conjuge pag. 24. még több próbáit is hozza fel a Luther s felesége ártatlanságának a Wittembergai Consiliumokból, Müllerből in defensione Lutheri defensi cap. 6. és a Melanchton leveléből, melyet ő Joachim Camerariushoz írt görögül. Még azt méltóztatik a Tekintetes Úr megengedni, hogy megjegyezzem, hogy Luthernek András nevű fia nehezen volt. Mayer említett munkája 32. old. csak három fiát említi Luthernek Jánost, Mártont és Pált. Ugyanezeket említi Moreri, le grand Dict. T. IV. 1085. old. a Bazeli kiadás szerint. Másokat Izelin sem említ a Luther fiait számlálván elő Allgemeines Lexicon. Theil III. S. 286. (De ezek csak a felnőtt gyermekeket említhetik, András pedig az én Geneal. Tabellámban is hamar megholtnak mondatik.)

Kállay alázatosan tiszteli a Tekintetes urat. Ő csak most jött haza apostoli hivatalából. Csombor Márton utazásaiból való jegyzéseit közlötte velem, melyeket az innepek alatt tett. Ez a könyv 1620-ban jött ki. Horányi hibáson beszél róla. Előtte Vekechi István magyar saphicumi vagynak. Ez kassai pap volt, kiről Virág a magyar poétákban semmit sem tud. S ez a negyedik vagy ötödik deák mértékre írt versíró, kire 1760 előtt, azokon kívül kiket Prof. Szombati és Virág említettek, találtam.

Óhajtom, hogy ezen levél ne fogja a Tekintetes urat betegen találni, aki magamat gráciájába ajánlván, maradok a Tekintetes Úrnak alázatos szolgája

Kölcsey Ferenc

10

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecen, 9-dik máj. 1809.

Tekintetes úr! Örvendve tartom kezemben a Tekintetes úr levelét, verseit: az önnön szeretet egyrészről hizelkedik nekem, hogy a Tekintetes úr azokat velem közölni méltóztatott, másrészről a Tekintetes úr verseinek szépsége félékennyé tesz engemet a versírásra.

Pirulva jött az égre szép tüzével
Auróra. Lángba hozta képemet,
Szemléltem ott szelid tekintetével,
És Lotti képe töltè lelkemet!

Egy Fülmilécske zenge nyősténjyével,
Hangjára visszahangzott a liget,
Hallottam őt kerengő énekével,
És Lotti képe töltè lelkemet!

Belé merülve bájos képzetembe,
Lantot vevék fel reszkető kezembe
Ámort, az édes Ámort zengeni.

De im Kazinczy zenge! énekére
Bámultak a hegyek, s Ámor s Cythere,
És elnémultak lantom húrjai.

Bátorkodtam ezen darabocskát ideírni, mely ha szinte nem az is, ami talán lenni akart, de hizelkedem azzal magamnak, hogy nem fog a Tekintetes Úr előtt éppen kedvetlen lenni. Én sok jó sonettot nem olvastam. Boileau arra tanított meg, hogy azt írni felette nehéz. J. B. Rousseaunak szonettjei pedig magukra haragítottak, mert azok nem édesek, vagy talán csak azok nem édesek, melyeket én láthattam. Én ilyeket még nem írtam, s már szinte esztendő ólta csak kádenciátlan jambusim mellett maradtam. Egyikét azoknak, melyet a télen febr. 3. franciából fordítottam, bátorkodom a Tekintetes Úrnak bemutatni.

(Itt következik *Álmatlanul hevert Damét* kezdetű versfordítása)

Forró tiszteletem jelentése mellett, magamat kegyes gráciájába ajánlván maradok — a Tekintetes Úrnak — alázatos szolgája

Kölcsey Ferenc

11

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecen, 3-dik jún. 1809.

Tekintetes úr! Alkalmatlan vagyok talán, hogy midőn a Tettes Úrnak fontosabb dolgai vagynak, én mégis írni meg nem szűnök. Azonban lehet-e csudálni, hogy én naponként kedvetlenülő környül-

állásimban gondosan igyekezem öszveszedni azon örömöket, melyekkel még birhatok? A Tekintetes Úr szíve érzékeny és teljes, másként oly édesen, oly ömledezve írnia nem lehetne, boldogság nekem a Tekintetes Úrnak sorait olvasni. Nem kell-e nekem azokat óhajtanom? Az én társalkodásom itt nagyon szomorú. Ezek az emberek hidegek, vagy puhák.

A Tettes Úr megszégyenít engem azzal, hogy Sonettojára javallásomat óhajtja. Ki énekelt mi köztünk oly édesen, mint a Tettes Úr? És ha mi, kik nagyobb részint köznép vagyunk, a felettünk járóknak szépségeit nem érezzük, érdemlünk-e egyebet megvetésnél? Én legnagyobb szerencséim közé számlálom, hogy sonettom a Tettes úr kedvét megnyerhette, hibáim felfedeztetésén csak örülök, és bizonyságára, hogy azokat igyekeztem elkerülni, bátorkodom ezen másikat ideírni.

(Itt következik *A dalos* c. szonett)

Méltóztasson a Tekintetes Úr megengedni, hogy ezen levélben még a nyúgalomhoz való dalt elküldeni bátorkodjam a Tekintetes úr által felfedezett hibáiból kitisztítva.

(Itt következik *A nyúgalomhoz* végleges szövege)

Professzor Sárvárinak Architekturája típus alá készül. Magamat gráciájába ajánlván forró tisztelettel maradok a Tekintetes Úrnak alázatos szolgája

Kölcsey Ferenc.

12

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecen, július 23-dikán 1809.

Tekintetes Úr! Váratlanúl lepett meg a csomó, melyet a Tekintetes úr nekem küldeni méltóztatott. Pirúlva kellett emlékeznem, hogy én a Tekintetes úr azelőtt küldött levelére nem is válaszoltam: de a Tekintetes úr méltóztatni fog megengedni, hogy most magamat menteni kéntelen ne legyek, s hogy egyszersmind az ajándékozott munkákért alázatos köszönetem mellett e következő sorokkal jelenthessem ki forró tiszteletemet.

(Itt következik a *Kazinczyhoz* c. verse)

Óhajtom, hogy soraim ne légyenek a Tekintetes úr előtt kedvetlenek, aki magamat kegyes gráciájába ajánlván, forró tisztelettel maradok, a Tekintetes úrnak alázatos szolgája

Kölcsey Ferenc

13

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecen, 23. aug. 1809.

Tekintetes Úr! Nemrégiben a magyar régiségeket olvasván, Pr. Szombati Úrnak igen derék levele kívánságot öntött belém annak, amit ő állít, utána járni. Ő azt mondá, hogy a debreceni bibliotékában Batizinek általa említett könyve megvan, de én azt ott hiába kerestettem, mert ott nincs, sem pedig a katalógusba fel nem iratott. Bátor vagyok

mégis ideírni, amit ezen tárgyról jegyzőkönyveimben találok, s a Tekintetes Úrnál talán ez annyival inkább nem lesz kelletlen, mivel már régen nem volt szerencsém a Tekintetes Úr eránt való tiszteletemnek jeleit adni.

Szombati úr azt állítja, hogy a munkát Reformator írta, mégpedig Batizi András. Az elsőt bizonyítja abból: «mert az egész előljáró beszédjének az a summája, hogy a szentirást minden ember olvassa.» M. rég. pag. 172. Azonban ami illeti ezt az elsőt az ő 3. argumentumi közül, ez talán nem elég fontosságú. Igaz ugyan az, amit ő Káldiról mond, de hátha még magában a XVI. században voltak olyanok a katolikusok közül, kik éppen azt cselekedték, amit az Ortographia írója? lásd Péchy Lukách Kerestyen szűzek koszor. 25. lev. 1-ső lap. és 179 fol. első, s 2 d. lap. stbb. melyeket s több efféle helyeket a helyet kimélni akarván, most ki nem írok. De úgysem célom Pr. Szombati úrnak argumentumait felforgatni. 3 d. argumentuma Szombati Úrnak a Dekalogusból van véve. A Decalogus cikkelyeit a Luther követői a R. catolikusokkal egyformán számlálták; a zwinglianusok, vagy kalvinianusok, kik későbben kezdtek Magyarországra a lutheránusoknál bejőni, mint ezt Ember Pál ellen Klein 10 argumentummal mutatta meg Nachricht v. Evangel. pred. T. 1. p. 121. seqq. s amint már ma közönségesen hiszik, elhajlottak ezen számlálástól, s már a XVII. században mindnyájan a mai számlálást követték (melyet hogy a zsidók is tartottak, bizonyítja Fl. Joseph. Ant. Jud. Libr. III.) amint azt állítja Pffeifer Dubia vexata. p. 235. ed. 2-da. «priorem divisionem (Origenianam) probant hodie reformati ad unum omnes, posteriorem (Divisionem Decalogi) nostrates (Lutherani)». — De hogy

magyar könyvre is allegáljunk: Komáromi Csipkés György 1666 kiadott prédikációi 301. p. így ír: «a pápisták és lutheránusok, mivel képeket csinálnak, tartanak, és amazok imádnak is, ehhez képest a 2. d. parancsolatot avagy kitörlik, kihadgyák, avagy az első mellé ragasztják, és így az első táblára helyheztetnek csak hármat t. i. amint mi tartjuk az elsőt, harmadikat és negyediket. A másodikra tésznek hetet, t. i. amint mi tartjuk az 6. utolsókat, csak hogy az utolsót kettészakasztyák stb.» — Az anglus episcopalisták is a Reff. számlálása szerint hittek, mint ez a többek közt megtetszik Lightfoot Erubhinjából cap. LXI.

A Tízparancsolattal eszerint mégis megegyez a Luther-követő reformátor, s ezen hitemtől még a sem vonhat el, amit a Tekintetes Úr Pr. Szombati úr ellen felhozott. Mert bár nem tagadhatom meg attól a fontosságot, de van egy, amit annak ellenébe tehetek. Az Ortographia Ungaricában ugyanis, egy nem Catholicum dogma van. Ez t. i. p. 161. «Hog' czac az Isten irgalmassagabol vag'on uedvœssegœnc,» mely oztán sz. irásbeli helyekkel van erősítve.

Nyilván van az, hogy a nyugoti ecclesiába, mely eretneknek daclaralta valaha Pelagiust, először a tudatlanság, majd a jesuiták csalárdsága által a thomistáknak és dominikánusoknak ellenére a pelagianismus csúszott be, midőn az ecclesia mindig csak azt hitte, hogy ő az Augustinus értelmét követi, s midőn a XVII. századdal a Jansenius Augustinusa megjelent, ezen könyvet szintúgy kárhoztatta az Unigenitus, mint seculumokkal azelőtt Pelagiust az Ecclesia kárhoztatta, bár a belga püspök Augustinus értelmét tartotta is. Hogyan írhatta volna már katolikus a könyvet, melyben a jezsuitákkal ellenkező tudomány vagyon, Luthernek tudománya volt ez,

mint ezt az ő de servo arbitrio írt könyvében Erasmus ellen hathatósan kijelentette, mely értelmet fogadott el azután Calvinus is.

De mennél inkább kezdem hinni, hogy a könyvnek auktora Neophytus volt, annyival inkább kételkedem, ha vajon ezen auktor lehetett-e a Dévai társa Batizi? Már 1530 ólta kezdett a Zwinglius úrvacsorájáról való értelme Magyarországon hirdetődni, mint ezt János nevű kis-szebeni prédikátorról megjegyzi Severinus Sculteti az ő Hypomnemájában. Azok közül, kik ezen értelemben voltak, való volt Dévai is, ki már 1543. hirdette a szakramentáriusok tudományát, mint ezt bizonyítni szokták Luther leveléből, melyet citál Klein is l. c. Ribini pedig Memorab. T. I. p. 60 egészen leír. Annak kétségenkivül valónak kell már lenni, hogy Batizi, ki vele együtt. reformált, más értelemben ezen fontos articulus felett nem lehetett. Ezek hát már Zwingliust követték, ki mit tartott légyen a grácia dolgában, így adódik elő Morerinál T. VI. p. 1099. Zwingli suivant des Pelagiens, donnait tout au libre arbitre, agissant par les seules forces de la nature etc. A másik értelemmel együtt nem csúszott-e ez is be a magyar reformátorok közé? pedig az Ortographia Ungarica írója a Luther értelme mellett van. Hogy Batiziék a grációban is Zwingliussal értettek, onnan is gyanítható, mert így hitt maga Bullinger is, aki a Helvetica confessiót írta. A Helvetica confessio ugyan csak 1567 verődött be Magyarországba, de esmerték a Helvetiai dogmákat az idevaló reformátorok már azelőtt, mint a sacramentariusok példája bizonyítja. Milyenek az említetteken kívül voltak Szegedi Kis István, Melius Péter, Stankarus Ferenc, Kálmáncsehi stbb. Lásd Klein T. II. pag. 106. stb. De a decisió nem az enyém. Én oly

igen vakmerő vagyok, hogy bátorkodom idetenni két dolgot, amiben a magyar régiségek olvasásakor megütköztem. Egyik az, hogy a Tekintetes úr által megállított Ő forma helyett az egész könyvben ő forma van, melyet a Tekintetes úr bizonyosan elébb észrevett. Másik, hogy az Ortographia Ungarica előtt való beszédben a mondatik, hogy a Card. Báthori András élte 28 esztendőjében holt meg. Következő helyek azt bizonyítják, hogy 33 esztendős volt. Horányi. Mem. Hung. T. 1. p. 131. Benkő Transs. T. II. p. 250. Zwittinger Spec. Hung. Litt. pag. 47. Istvánffy Libr. XXXI. pag. 454. (nekem az 1758. kiadás van meg). Én bátorkodom magamnak hízelkedni, hogy a Tekintetes úr nekem méltóztatik megengedni, ha szinte importunus volnék is. Magamat kegyes gráciájába ajánlván, forró tisztelettel maradok — a Tekintetes Úrnak alázatos szolgája.

Kölcsey Ferenc

14

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecen 8-d. dec. 1809.

Tekintetes úr! Nemrégiben mutatta nékem Dr. Sz. Györgyi úr a Tekintetes Úrnak Gf. Rádaihoz írt szép sorait. Már az előtt 22. november végeztem el a született leánykára írt dalt, melyet most a Tekintetes Úrnak bemutatni bátorkodok. *Je laissai couler ces vers d'une veine qui avait été longtemps stérile*, mint Regnard szóll az ő Lapponieban készült, nem derék verseiről. Mert már ötödik hónap foly Augusztusunk kezdetétől fogva, s azolta csak négyszer fogtam tollat, ezzel együtt, hogy verseket írjak. Imhol a dal:

(Itt következik az *Egy született leánykának* c. verse)

Ohajtom, hogy a dal nyerje meg a Tekintetes úrnak tetszését! abban talán meg fog a Tekintetes úr ütközni, hogy azon sorban: Pirulva mint Aurora etc. — *száll* majd onnét elő, a partikula elesett verbumától. Én az ilyenekkel most nagyon kémélve bánok, és minden mostan meglévő verseimben ezenkivül csak két példányát találom az ilyen elhányásnak. Úgy látszik, hogy az utóbb tett partikula erőt ad a dikciónak, s szembetünőbbé teszi a verbum jelentését. Ilyen példa az is, Gelei Robinsonának a Tekintetes Úr által írt crisisében, hol a villám lecsapása így iratik *mint csap szikrázva le.* Ilyen B. Szabónak egy verse, melynek megváltoztatását a Tettes úr sem hagyta helyben: *Sem járni szidalmas, verssel más neviben kedvem nem tartja keresztül.* Azonban mondottam, hogy az ilyenekkel nagyon kimélve bánok.

Nekem a minap Debrecenben azt lobbantották szememre, hogy az artikulust sok helytt igazságtalanúl hagyom el. Így p. o. azon dalban szent énekesse etc. (mely akaratom ellen tele van sok e-vel) ezen sor:

Ha csendes esti szelleteknek
Fuvalma lengedez felém.

ismét egy más dalban:

Foly csendesen miként virító
Partok közt a patak.

ismét:

Hallom nyögését lengő szeleknek stb.

ilyenek.

Azt a Tttes Úr mindennél jobban tudja, mely unalmas az a sok artikulus. De Debrecenben így írnak: «Mégis van természettel valamint egyéb virtusoknak, úgy különösön a szólgák hűségének is *a jutalma.* —» Filos. Eth. p. 222. Kiváltképpen televan ezen rút hibával Pr. Varga úrnak Exeg. Theologiája, kinek stílusa különben az itt valók közt legtöbb könnyűséggel, s néműnemű kedvességgel bir. De vajon nem el lehet-e hagyni az unalmas artikulust — valahányszor meg nem határozva szólunk valamiről? Így tettek a görögök is. Iliad. 1. v. 4. s.

ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν
οἰωνοῖσί τε πᾶσι —

Miért mondanám magyarúl is: prédájává tette a kutyáknak stb.? nem lesz-e így jobb: *Kutyáknak vetette prédául?* Hasonló mondások ezek. Iliad. VI. v. 508.

εἰωθὼς λούεσθαι ἐΰῤῥεῖος ποταμοῖο
Κυδιόων.

Iliad. VI. v. 453.

ἐν κονίῃσι πέσοιεν ὑπ' ἀνδράσι δυσμενέεσσιν.

Ide tartozik Pindarusnak gyönyörű helye Olymp. VII. init.

φιάλαν ὡς εἴ τις ἀ-
φνειᾶς ἀπὸ χειρὸς ἑλὼν
ἀμπέλου ἔνδον καχλάζοι —
σαν δρόσῳ, θωρήσεται etc.

Így Anakreonnál. Od. XX. v. 10. sq.

ὄφις μ' ἔτυψε μικρὸς
πτερωτός etc.

Ismét Od. IV. init.

ἐπὶ μυρσίναις τερείναις,
ἐπὶ λωτιναῖς δὲ πολίαις
στορέσας etc.

Ismét Od. IX. v. 21. sqq.

τί γὰρ με δεῖ πέτεσθαι
ὄρη τε καὶ κατ' ἀγρούς
καὶ δένδρεσιν καθίζειν etc. ?

Kellene-e ezt fordítnom: «miért kellene repkednem a hegyeken, a mezőkön és ülnem a fákon?» Nem hagyhatom-e el az artikulusokat, így: «miért kellene hegyeken s mezőkön repkednem, s fákon ülnöm?» a franciáknál nincsen erre példa, úgy vélem, hogy a németeknél sem igen lesz. Mégis történetből jut eszembe Schillernek egy dala, hol ezen vers van:

Wie Schatten auf den Wogen schweben,
und schwinden wir etc.

Ezen versben hasonló eset fordul elő.

Talán unalmassá is lettem, olyakat beszélvén, melyeket a Tekintetes úr nálamnál jobban tud. Ami engem illet, én a mult szeptemberben oskolai kurzusomat végezém, némely debreceni uraknak nagy ellenére, kik örömöst azt akarták volna, hogy még egy esztendőt itt töltsek el. Lett legyen Debrecen szebb érzésű emberekkel teljes, mégis szenvedéseimnek helye volt ő, melyek eltávozásommal kisebbedni látszanak. Ide november végével érkeztem s a ránk következő hét úgy gondolom elvisz magával. Legközelebb Álmosdra szándékozom Péchy Imre úrhoz, ki majd magával fog vinni Pestre — mikor? bizonyosan nem tudom: ha a Tekintetes úr nekem válaszolni méltóztatni fog, testvéreimnek lesz módjok nekem azon választ Álmosdra elküldeni, ha már többé Debrecen-

ben nem leszek is. Gráciájába ajánlott, forró tisztelettel maradok a Tekintetes úrnak — alázatos szolgája

Kölcsey Ferenc

15

BÜDESKUTYNÉ DRAVECZKY JULIÁHOZ

Pest, március 3-d. 1810.

Édes Asszony Néném!

Szerencsésnek tartom a pillantatot, melyben édes Asszony Nénémnek írnom kell, s boldognak ismerem magamat, ha azáltal, bármily kicsiny jelét is adhatom édes Asszony Néném eránt való tiszteletemnek.

Debrecenből eljöttömkor nem lehetett szerencsém édes Asszony Nénémet ott tisztelni, Tercsa, s Sigmond ott vóltak, de fájlalnom kellett, hogy nem vehettem magamnak időt nálok megjelenni, levelem pótolja ki amit akkor elmúlattam.

Bizonyosan fogta hallani édes Asszony Néném Napoleonnak házasságát, de írhatok talán némely még nem hallott környülállásokat. Napoleon Ludovicát kérte magának a mi királyunk nagyobb leányát. Ferenc megegyezett a házasságban, de úgy ha a pápa is aláírja magát az egyezésnek, mivel másként a katolikusoknál a házasok elválása, hogy ismét újra házasodhassanak, meg van tiltva, a pápa is megegyezett a házasságban s amint mondják, már visszaeresztetik Rómába, de jószágai vissza nem adatnak. Ezen folyó hónapban fog a házassági ceremónia tartatni. Bécsben Károl Herceg fogja a Bonaparte képét viselni, s ő esküszik meg a Hercegnével, ezen solemnitas miatt a farsang is meg fog Bécsben hosszabbodni. Banderisták, s tizenkét udvari Dámák fogják a Hercegnét Francia-

országba kisérni, Strassbourgban fogadja el Napoleon, s onnan mennek Párizsba, az udvari Dámák s egyebek visszaeresztetnek, mert a francia szokás szerént új udvariakat adnak az új császárné mellé, a Banderisták kiknek azalatt hópénzek jár, Ordót kapnak Napoleontól. Ezeket elég bőven előbeszélém, s igaz is hogy most ennél fontosabb újságok nem igen lesznek. Máris ezen eset miatt az ezüstpénznek és aranynak ára lejjebb szállott. Kevéssel ezelőtt 100 for. ezüst 500, sőt 700 forintot ért, egy arany huszonötöt, most egyszerre leszállott amint mondják kilencre. Ezelőtt egy hónappal mintegy Bécsben olyan parancsolat is jött ki, mely szerént minden ezüstöt a kanalakon, s késeken s efféle szükségesebbeken kívül be kellett adni, mondják hogy Herceg Eszterházy a parancsolat előtt három nappal küldött le három szekér ezüstöt Magyarországra, mert azután nem szabad lett vólna semmi ezüstöt Bécsből kivinni. Budáról már a Palatinust elhívták Bécsbe. Az ifjak közűl sokan készűlnek Párizst meglátni, édes Asszony Néném is készült oda, ezután szabad lesz a menetel — Tercsa már bizonyosan fog tudni franciául, méltóztasson édes Asszony Néném megengedni, hogy a következő francia sorok hozzája szóljanak: Vous lires en riante, Mademoiselle, ces mots François, étante souvenie de ces discours françois que j'ai faits avec vous. Apprenes la douse langue Mademoiselle, qui sera plus douse encore dans vôtre bouche, puisse-je avoir le bonheur un fois de vous parler en cette langue à Debrecin! — Egyéberánt egész úri háznépének tisztelete, s kezeinek alázatos csókolása mellett kegyes gráciájába ajánlott maradok édes Aszszony Nénémnek

alázatos szolgája
Kölcsey Ferenc

16

KAZINCZY FERENCHEZ

Pest, március 9. 1810.

Tekintetes Úr! Februáriusnak elejétől fogva vagyok itt, és ha még azólta a tekintetes Úrhoz nem írtam, bátor vagyok azért bocsánatot remélni.

Hizelkedem azzal magamnak, hogy, bár régólta nem valék szerencsés a tekintetes Úrtól egynehány sorocskát nyerni, nem kell mindazáltal rettegnem, hogy a tekintetes úr engem többé nem szeret, ezt hagyják hinnem azon levelek, melyeket a tekintetes úr az idevalóknak írni méltóztatott. Bátorítva ezen levelek által, már régen fogtam volna írni a tekintetes úrhoz, ha a lárma, mely debreceni csendemet felváltotta, s melyhez én oly szokatlan vagyok, szabadon hagyott volna, egynehány sorocskákat gondolni, melyek Széphalomnak urához méltók lennének.

Debrecenben írt levelem után nemsokára Álmosdra mentem által, hol kilenc esztendők ólta most másodszor valék, ottlétemben támadt a dal, melyet itt közleni bátorkodok.

Január 24-d. 1810.

A VÉG-NYUGALOM

Ohajtom ah, a sírhalomban
Aludni csendes éjemet,
Szendergve édes nyugalomban —
Leélvén kínos éltemet!

Aludva sírom' éjelében
Lágy nyugalom leng hamvamon:
Mint leng Zefir könnyű reptében
Virító rózsa bokrokon.

Majd Hölgyem szép tekintetével
Búsongva áll sírom felett
Mint Heszper bájoló képével
Ha feljön a hegyek megett.

Hall majd egy fülmilét csattogni
A beborító lombokon,
És édesen fog andalogni
A lágyan ömlő hangokon.

S szelíd álomra szenderedve
A képzeteknek karjain,
Még egyszer ah, sohajt epedve
Költője kellő daljain.

Gonosz dolog az, hogy nyelvünkben annyi e-nek kellett teremni. Im csak ezen kis dalban kevés Reim van, mely csupáncsak ezen vocalisból nem állana ki. Tegnap éppen erről beszéltem Szemerével, kinek nem sokkal ide jöttöm után esmeretségébe jutottam, s azt mondá, hogy többé Reimos verseket írni nem akar. Nem tagadhatom, hogy van valami a Reimban, ami az én fülemet gyönyörködteti, s nem bánom, ha valaki ezen érzésemért barbarusnak nevez is. A régiek, kiket oly gyakran vesznek fel az ízlés mustrájául, ha nem írtak is így verseket, ha Juvenalis kicsufolta is azon Ciceronak hamisan tulajdonított rossz verset: O fortunatum etc., de mi tette őelőttök az orátori numerusokat? Nem egyforma végű szavakkal perorált-e Tullius? nem így írta-e Isocrates a maga széphangú sorait? Isocrates, ki legelőször tanította a görög prózaistát kedvességgel írni. A Tekintetes úr érezni fogja, hogy nem tévedtem vissza azok közé, kik sokkal az én születésem előtt oly különös ízléssel vetekedtek ezen dologról a *Magyar Múzsában*. Énelőttem a Reim csaknem minden kedvességét elveszti, ha a mennyei hangzatú jambustól megvál, a mértéktelen sor végén rosszabb, mint maga a mértéktelen sor. Kár, hogy Szemere is a Vidához írt gyönyörű episztolát metrum

nélkül írta. Ezen darabnak éppen tegnap olvastam a német fordítását, melyet Haliczky készített.

Szemere görögül tanúl. Én örülök, hogy neki ebben segédjére lehetek, a Tekintetes úr ezen tudósításnak bizonyosan örülni fog. Nekem felette kedves az ővele s barátjaival való társalkodás, ha Debrecent sajnállanom kell, mert ott kellett hagyni csendességemet, s a bibliotékát, legalább kiszöktem Egyptusnak földéből, hol *ὑπερῤῥοδοξὸς*-oknak kell szolgálni. Debrecent senki sem ismeri jobban, mint a Tekintetes úr, énnekem nem lesz már módom az ő magaviseletét szemmel tartani, annyival inkább kötelesnek érzem magamat a legutolsó anekdótát, melyet ott tanultam, elbeszélni. Augusztusban, mely most legközelebb múlt, Doktor Sz — úr asztalánál elmondá Kállay a Sonetto Múzsája azon sorát, melyet nálam tanúlt.

Menüettje kecscsel teljes lépteit

mint lobbantak fel az igazságnak fiai, hallván a két szót *kecs lépet!* Később megengedtem K-nak az egész sonettot leírni azon gyönyörű dallal együtt, *Minnyim legelső rózsájától* stb. a szonettben nem tetszett a megírtakon kívül: *enyelgő, vissza vissza fordúltával*, mert, úgymond Sz. úr, a menüett inkább grandesqu, *Honnom*, mert így kelle vala *Honnyom*, különben is a *Hon* csak valami zugot tesz. *Kobz* (ezen szavat, mint értettem, a Tekintetes úr később megváltoztatta) mert a csak holmi hasztalan Muzsika, éppen, úgymond Sz. — úr, mintha Dudát emlegetnének. *Lejtes*, Lejtő kellett volna. E mind semmi. A dal félreértetett, a címet senki se nézte, s ami a dalban mondatik, mind az íróra értették, s a dal kárhoztatva volt. A Minnyihez írt dalt lehetetlen volt a debreceni fülnek is szép-

nek nem találni, mégis volt benne valami, ami nem tetszett, s ez volt ezen név Minnyi. Auditum admissi etc.! Debrecenről jut eszembe, hogy az új énekeskönyvet mostanában Péchy Imre Úrnál forgattam, 2 hete, hogy a Consiliumnak beadatott. A cádentiák valóban jobbak, mint a régiben voltak. Szemere ezeket akarta, hogy a Tekintetes úrnak megírjam. Rochefoucauld előtt csak egy kép van, és negyedfél forinton árulják. A Pápainak szóló csomót Eggenbergerhez elvitte Szemere, és még, hogy az ő reze megérkezett. Ajánlom magamat a Tekintetes úr gráciájába, s forró tisztelettel maradok a Tekintetes úrnak alázatos szolgája

Kölcsey Ferenc

Szállásom van Mgos Protonotarius Szilassy József úrnál, ezen házat jól esmeri a levélhordó.

17

KAZINCZY FERENCHEZ

Pest, május 6-k 1810.

Édes Uram Bátyám! Egészségtelenségem s ez a letargiához hasonló állapot okozta, hogy Édes Uram Bátyámnak utolsó levelére oly régólta nem válaszolék, most éppen Homérost olvasám Szemere Úr előtt, s eszembe juttatá, hogy írjam meg, mi történt a Menyegzőre írt distichonokkal. Kulcsárnál olvastuk azokat, s ezek voltak, melyek megjegyeztettek: Azon Istenhistória, melytől a kritikusok annyira irtóztak; én érzem, mi sokat tehet a Mythusokkal való helyes élés, objektumainknak idealizálására, bár igaz az is, hogy

egy szelid dalban más hangot adnak azok, mintha epigrammai elmésséggel töltenek el egy epithalamiumot, azonban nincsen-e különbség a széphalmi és párizsi Menyegzőnek éneklése közt? s Kis egyedűl csak tulajdon lelkének köszönheti-e, hogy Hymenaeuma oly sok kecset bír? A Párizs szóval való játék sem tetszett, ezt Kulcsár jegyzette meg először. Ő azt sem hagyta helybe, hogy Paphosz spondaeusnak vétetett, vagy meg kellett volna, úgymond, az eredeti mértéket tartani, vagy nem kellett volna meghagyni az S. betűt. Vélem ugyan ezt el nem hiteti, mert az amort sem írja senki magyarúl pyrrhichiusnak, s Venust pedig sokan veszik trochaeus gyanánt, s hibának lehet-é mégis tartani? Ezen jegyzés éppencsak olyan vala, mint azon másik, hogy a szerelem istennéjének neve különbféleképpen fordúl elő, mintha hibája volna Homerosnak némelykor Atreidest mondani, némelykor Agamemnont stb. — S meg az, hogy a sarjuzat nem helyes, mert az valami alacsony ideát jelent, a sarjú igazi jelentésére nézvén. Horváth védte a szót, s nekem azon gonosz szentencia jutott a Hypercriticusból eszembe. *Grammatico nihil infelicius !* A több apró jegyzetek nem jutnak már jól eszembe, az, ami leginkább figyelmet nyert, a diftongusok voltak, s az elisiók. Visszatetszett mindenik. A diftongusokat ami illeti, valóban az *εἰς οὐΧ' ὁσὶην τρυμαλιὴν τὸ κέντρον ὠθεῖς*-ben ezen öszveolvadó hangok jobban hangzanak, mint a Rómaiak *es* és *is*-ei s lehet-e szebb hangokat találni, mint a *πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεὺς* mint a *νεφεληγερέτα Ζεὺς?* Ilyen volt nekem is egy versem :

és elringatja őt szelid ölében
mint Oceánnak Cypriszt hűs keblében
N e r e i s z e k lágy dala.

Hanem azon elisio! lehetek-e bátor megmondani, hogy a Lucentemque globum Lunae Titani*aque astra;* a quem circum glomerati hostes hinc cominus atque hinc, végetlen darabos hangot ád a fülnek? Rosszúl jő a hiatus, igaz az, de oly könnyű elkerűlni, vagy ha nem, a görögök sem elidálnak soha, hanem csak némely szókat aposztrofizálnak. Rosszúl hangzik-e azért az *η 'τεος κῆπῳ-καρπω βριθομ' νοτίησι τε εἰαρινησι* s több hasonlók. Ámbár azt is meg kell vallani, hogy némely elisiók kevésbé kedvetlenek a többeknél. Így p. o. És ha enyhülsz *Lyánykád' neve zengésére sohajtozd*, egészen más hangot ád mint a *De angyala' távoztán Austria búnak ered.*

Szinte vakmerő is lettem, de nem annyira magam, mint mások értelmét mondottam el. Mostanában Fábchichot is olvasám — minő ember az? s az a sok sarkantyus Ilona, s tudja az ég még micsoda felírások azok a Pindarusra való jegyzések, s azok a versek, valóban az igen különös originál volt, még mindig nevetek, midőn a *χιτῶνα δὴσας ὑπὲρ αὐκένος παπὺρῳ*-t papirusz palástnak olvasom s Édes Uram Bátyámnak versei szerént ritkán érzeném, hogy múzsák titkaiba vagyok felavatva, ha gyakran oly igazán derék vonásai nem volnának, mint azon dalban, hol elefánt vonójával zöng cikornya verset.

Wesselényi halálára tegnapelőtt harmadikszor kezdettem írni. Úgy vélem, hogy csak ezzel az utóbbival fogok maradni, mihelyt készen leszek vele, el fogom küldeni Édes Uram Bátyámnak. Én Ráday manierjában írok, melynek nehézségét soha úgy, mint most nem érzettem, bár csak közönséges Reimokkal írjak is többnyire. A még itt lévők mikor fognak készíteni, nem tudom. *Berzsenyiről mi legyen Édes Uram Bátyámnak ítélete, Szemerének hű leírása után kiinstáljuk, mert*

az a nagy ember nekünk fejünkbe nem fér. Kegyes grá-ciájába ajánlott forró tisztelettel maradok Édes Uram Bátyámnak alázatos szolgája

Kölcsey Ferenc

18

KAZINCZY FERENCHEZ

Debrecen, április. 23-d. 1811.

Tekintetes Kazinczy Ferenc Úrnak

Kölcsey Ferenc alázatos tiszteletét!

Csak ma délelőtt vevém Édes Uram Bátyámnak február 25-dikén írt becses levelét a kedvelt könyvecskével együtt, s sietek hosszú hallgatásom után, forró tiszteletemet megvinni.

Augusztus végével hagyám el Pestet romlott egészséggel, már Szemere és Horvát nem voltak ott. Debrecenben utólért a Quartana s decembernek végéig szenvedtetett, a januáriusi vásárral elbucsuztam unalmas lakomtól, s a telet a nagyanyámnál töltvén el, tegnap ismét ideérkeztem. Micsoda látás! nagyobb része a városnak elégve, s az én házam is. Égett falak közt írom ezen sorokat.

Ha vétek-e *nem csinálni* Édes Uram Bátyám? Ó, én úgy már szinte egész év ólta vétkezem. Tehetünk-e arról, ha nincsen meg a kivánt csend, a kivánt nyúgalom? Pesten létem azon írtóztató emberek közt, jószágainknak állapotja, melyeknek árendájából most foly az utolsó év, s nekem a ránkjövő téllel a gazdálkodást általvennem, s három kisebb testvérekre gondot kell viselnem, akadályt vetének a szép pályán, s reményeket tevének semmivé. És a szabadság Édes Uram Bátyám, a szabadság! örömmel téptem össze írásai-

mat, s Voltairenek szavaiban nyugodtam meg. Jobb miveletlen földeinket terményekké tenni, mint commentariust írni Corneillere!

Mégis nehezen esik az nékem, nehezen, mint ki Herculesnek oszlopainál sír, hogy tovább nem mehet, és én még oly ifju vagyok. Még tova a 21-dik év, s mikor tünik el a hév könnyű szememből Matthissonomnak sorain? Mikor szünik tisztelt nevek említésekor a szűk mell dagadni? s ha megszünik, mi leszen az érzéketlen ifjúból? Csak akkor kell-e örülnie, midőn búzája drágán kél el, s bő szűretet ád az ősz? — Nem unalmas-e a panaszló Édes Uram Bátyámnak?

Forróan köszönöm az epigrammákat, örömmel olvastam őket. O, ha foganat nélkül nem kellene maradniok! ha az *epigrammatistának publikuma* érezhetne! De Fürmender uram soha sem fogja a csendet és reményt megemészthetni, s az már felette sok, hogy a kevély lúdhattyú ocsmánynak ismeri gágogását, s nem hiszi, mint Batrachosnak serege, hogy a fülmilének dala pirulásra őtet nem hozhatja. De boldog az, kit Rádainak, Daykának vagy Virágnak, kit Révainak vagy Horvátnak, kit Kisnek vagy Berzsenyinek hivnak! Boldog én is, mert Kisnek, Berzsenyinek, Szemerének, Horvátnak és Vitkovicsnak csókjaikat érzém ajakimon, inkább mint a boldogított szerelmes.

Fogjuk-e már egykor Daykát és Berzsenyit munkáikban bírni? Én a tél ólta semmit a kívülem lévőkről, vagy igen keveset tudok. Ajánlom magamat Édes Uram Bátyám kegyébe.

19

SZEMERE PÁLHOZ

SZEMERE PÁLHOZ KÖLCSEY

Sz. Demeter, Szeptember közepén, 1811.

Boldog, kinek szép hont adának
A sors örök törvényei,
Hol Géniusz szelíd nyomának
Láttatnak nyilván jelei.

Ki mint a szilf tündérberekben
Álmai közt halhatatlan, él
Bolyongván lelke hűs szelekben
Chitone csendes fényinél.

Szűk életében nyájtják néki
Elysiont az istenek,
Utána lelkesült vidéki
Nem földi dalra zengenek.

Őt Roche hársai közt susogva
Hevíti Haller szelleme, —
És rózsaláncczal tartja fogva
Az égi nagyság kelleme.

Clarens virányin bánatjában
A számkivettnek részt veszen,
M e r e n g Wolmár tündérvárában
Nagy ideálja kebliben.

Vagy véled természet barátja
*Járván viruló környedet**
Mint Hesper bájos fényben látja
D e r e n g ő bölcseségedet.

Hív anyját hallja rejtekéből,
Mint nyájas Echó, s z ó l a n i,
Érez, miként te, nagy lelkéből
Szent lángokat csapongani,

Fel a Teremtő trónusához
Szeráfnak tűzszárnyain lebeg,
Leplezve járul szent arcához
Virtusban, s szíve nem remeg!

* Petersinsel. Rousseau V. promen.

Vagy égi Múzsa Gessnerednek
Édes hangjain kebledre húl,
Sebes verési csendesednek,
Lelkén szelíd alkony vonúl.

Melyet a pásztorok virányin
Erosnak vígan nyitja fel,
Andalgván a hegyek leányin
Kényben mereng érzésivel.

Hölgy mellett olvad hűs berekben
Aédon szívrázó dalán,
Láng ébred a tekintetekben,
Remegve nyúl kéz kéz után,

Kedvelt fájok sötét árnyával
Borítja be szép álmokat,
A gencian bájos szagával
Istenli boldogságokat.

Majd zengvén lantján hangos ének,
Megmássza Júra bérceit,
S gyúlasztja Dole szép körének
Vigan szédelgő rendeit.

Borongva nyúlnak fel messzére
Gotthárd sötétes ormai,
Kilátszanak tekintetére
A kéklő Cenis útai;

Túl elfedő sziklák homályán
A boldog helyig álmodoz,
Hol annyi Héros égi pályán
Jutott Olymp lakóihoz.

És ahol csendes pompájában
Mosolygva fekszik Tivoli,
S a vándor Vesta templomában
Kelyhét Horácnak szenteli.

S mint a görög lant dicsősége
Hevülvén Múzsa kelyhétől,
Messzebbre nyúl pályája vége,
S zengése a felhőknek röpül.

O Géniusz halvány lepleddel
Mely sirnyugalmával borít,
Miként borongó Luna, fedd el
A messzeföld ingerjeit.

Itten vérző honunk vidékin
Nyögő szél érvén keblihez,
Pusztúlt váraknak omladékin
A Múzsa búsan tévedez.

Tekintvén századokra visza
Ha Somlónak ormain megáll,
Az édes cseppet könnyel issza,
Lantján víg hangot nem talál.

Lehajlik Dayka sírkövére,
S borítja lelkét fájdalom,
Ah, Charisoknak kedveltére
Sirjában szállt csak nyúgalom!

Lelkében, mint Hesper sugára
Hordott szelid érzéseket,
Géniusz szemén, mely véle jára,
Mosolygó könnyű reszketett.

De bájhangjai nem édesíték
A sorsot égi kebelén,
Vérző sohajtások hevíték
Szivét hölgyének lágy ölén:

S miként irigylett nyúgalmának
Várából Eros kedvese,
Szállott aranyfantáziának
Téreiről sírdomb mélyibe.

Kérjük sötét enyhelye mellett,
Hogy lágyuljon a végezés,
Lengjen körültünk gyönge szellet,
S emelje lelkeink ihletés.

Vegyék fel ömlő hangjainkat
Kárpát kinyuló szirtjai,
Érezzék forró lángjainkat
Ister zöldellő martjai.

A dalra szebb honunk leányi
Miként nimfák táncoljanak,
Berkeink mint Széphalom virányi
Elysionná váljanak.

Fonjunk a küzdő szent fejébe
Nem hervadandó koszorút,
Sírjának hüvös éjjelébe
Rózsák közt menjen biztos út.

Lángzók lesznek csudált nevénél
Az érző szív verései,
S szentek, mint oltár emlékénél
A hűség csendes könnyei.

A KEDVES SÍRJA
Sz. Demeter, auguszt. 13-d. 1811.

Ki sírja ez hűs bükknek éjjelében,
Melyet lengő fű s kék virág fedez?
O vándor ülj le bükkem enyhelyében,
Kedvesnek sírja ez!

Bús köny remeg leányka kék szemedből
Ki fogja e könyűt letörleni,
Lágyan ölelvén vissza gyötrelmedből,
Mint Paphos isteni?

Vándor, ne bánd e könyet mely áztatja,
Nem fogja tenni jéggé keblemet,
Csendes keserv csak ami őt fakasztja,
És hív emlékezet!

20

KAZINCZY FERENCHEZ

Tekintetes Kazinczy Ferenc úrnak
Kölcsey Ferenc alázatos tiszteletét!

Valahára, Édes Uram Bátyám, nyolc holnapoknak eltölte után! Egy neme a boldogságnak, ha kinek állandó lakot enged a sors. Nem vonattatni el azon kevesektől, kiket tisztelvén szeretünk, élni a szép társalkodásnak örömeit, hallgatni szavaikat, vagy soraikban gyönyörködni, miért kívánjunk ennél szebb sorsot? Megadja ezt nékem is az ég, tavasszal Álmosdon fogom venni lakomat, addig gyakrabban Debrecenben leszek, s szakadatlanúl vehetem Édes Uram Bátyámnak leveleit, melyekért könyörgök, hogy ki ne maradjanak.

Márciusban egy hetet tölték Debrecenben, attól fogva novemberig többnyire Sz.-Demeterben lakám nagyanyám Bydeskúti Máriának (Bölöni Ádám Krasz. vgyei k. perceptornak nője vala) házában, s ez az oka, hogy Uram Bátyámnak május 3d. írt levelét, csak kevés napokkal ezelőtt, vehetém. Amelyeket ott méltóztatik Édes Uram Bátyám kérdezni, már bizonyosan tudva vannak előtte. Azok írtóztató napok valának. Jaj azon szenvedésnek, melynek képe évek után nem azon tulajdon keccsel tünik szemünkbe, melyről a trójai heros így szól:

— et haec olim meminisse juvabit!

A nyarat, kivévén némely unalmaimat, s egy felette gonosz tertiánát, szépen töltém, s auktori életet kezdék. Már egynehány dalaim vagynak, mert a régieket, négyet kivévén, széjjeltéptem vala. Egy Matthisson elsőbb verseiről olvasott recenzio, a Szemeréékkel való társalkodás, Horváthnak egyenessége s Berzsenyi levonták a gyermekded bús alakot, s derűltet adának és férfiasbat. Ezen Szemeréhez írt darab, melyet közlök, Haller Alpeseinek, Salis s Matthisson verseinek köszöni lételét. Nem éledek úgy egy költőben is, mint aki Helvetiában énekel, nem élnék oly örömmel egy földön is, mint Helvetiában. Siciliának boldog térei, s Tibur és Thessalia csak a régiségtől vesznek kellemet. Azon isteni nagyság, azon makacs, szabad lélek, azon férfiúi szépség századokon keresztül munkálnak reánk. De itt még friss nyomai vagynak a szabad életnek, nem oly nagyok ezek, nem oly messze felettünk, nem régen élt egy Haller, egy Bonnet, egy Gessner azon poétai tájakon, testvéresen olvad össze szívünk érzéseikkel, s nem mint Kronosnak aranyévei, nem mint

a tündérmezők bájolnak, valóságot élünk karjaik közt, s szebb s édesebb leszen örömünk. Ilyek valának érzéseim, midőn az említett dalt irám, s Uram Bátyám méltónak fogja azt találni, hogy figyelemmel ítéltessék meg. Én sokat várok ezen darab szoros recenziójától, méltóztassék Uram Bátyám ezen várakozást betölteni. Szemere még ezt nem látta. Miolta Pestet otthagyám, róla s barátiról semmit sem tudok. Ohajtanám megtudni, ha Pesten lakik-e most, és régi szállásán-e? ideje volna egyszer megtudakozni tőle, ha nem feledett-e el egészen?

A Vitkovicshoz írt episztolának nyomtatott exemplumát augusztusban vevém, és így jóval elébb, mint a kéziratot. Mily szép társaságban vagyok én ott, Sz. s K.-val? Forró köszönet a széplelkű írónak! Sokszor feledtem amiatt az oly társaságokat, melyekben nem örömest vagyok, és melyekben vagyok itt ezeken kivül? Kedvesebb ajándékot, mint az Arcászhoz írt jambusok, nem nyerhettem volna. Ismerem tehát Széphalom körét! valóban pittoresque, s most látom azon soraimnak egész értelmét:

berkeink, mint Széphalom virányi,
Elysionná váljanak!

S a Sonettók É. Uram Bátyám? *Az ő képe* háromszoroson kedves előttem. Az első két sor Bürgernek ily forma kezdetű szép szonettjére, s az utolsó kedves sor Matthissonomnak verseire ragad el:

Und schlag sich um dein Bildniss dann
Ein Silberheller Kreis.

S ezen ideák vegyülvén az egész szépségével szokatlan bájjal hatnak reám. — A Ninon olvasásán, Lessingnek ellenére is, lángra gyulladék. Nekem úgy

tetszik, hogy a felülálló világosítás nélkül is érthetem azt, legalább érezhetem. De a profanum vulgus nem méltó azon szcénáknak nézésére, melyek a *Szentek* életét széppé teszik. Ha oly nagy volnék, mint Virág és Berzsenyi, azt mondanám, hogy a sonettók alatt álló epigrammát, ezen szonettért jutalmul írtam: most remegve nyújtom azt, fűzhetek-e koszorút én is azon főre, mely már hervadatlanokkal ékes?

Most jut eszembe, hogy Pesten lévén, egy Szemeréhez írt levélben azt olvasám, hogy Uram Bátyám prof. Szombatinak levelét akarja velem közleni, hogy a debreceni bibliotékában valaminek járjak utána. Azon levelet méltóztassék Uram Bátyám elküldeni, mert azon bibliotékának titkait egy szerencsés eset előttem felfedezte, s minden bennelévő magyar könyvek katalógusa nálam páriálva van. Oly sok m. régiség, menynyit vártam volna, ott nincsen. De a Veszprémi által említett ms. maga sokat ér. A Sinai bibliotékája, tudtomra, még mind a procator Sinainál hever, egymáson, mint valamely Holzmagazinban, feküsznek a szép monumentumok, s *luctantur cum tineis.*

Ajánlom magamat É. Uram Bátyám gráciájába. Azon biztos tisztelettel, melyet Uram Bátyám eránt vonzódó szerelmem enged, csókolom a széphalmi boldog nőnek kezeit. Köszöntöm a szent tölgyligetet, annak télben is kedvesnek kell lenni. Ha én oly közel érném a zálnoki bükkeket! Azok az én kedvelt fáim, de a szilágyi vandalusok, kik éppen úgy nem tudnak az erdők, mint a könyvekhez, elpusztították őket. Most alig áll egynehány, s a későn feltalált sequestrum alatt sem leszen ötven év után is annyi, mint hat előtt vala.

Írám Debrecenben, december 6-d. 1811.

A KÖLTŐ
Sz. Demeter, szeptember 7-d. 1811.

Két gyönge hölgy vitt, amidőn születtem,
Sz. rejtekidbe Léto szép fia,
S most mint örökre vidám Grácia
Szelíd tavaszban lengenek mellettem:

Kitől olympi lantot áldva vettem
Az édesen ömlő Harmonia,
S te csendes arccal szép Fántázia
Ki rózsaleplet vígan vonsz felettem.

Amannak oltárt nyögdelő szelek,
És bájjal omló csermely zúgásánál
Echónak ellenében szentelek;

Neked virító bükkjeim sátoránál
Merengve hallván a Dryásokat
Tűzök hajadba rózsalombokat.

(Itt következik előbb *A Sonetto*, majd *Az acátia* c. versek szövege)

Ezen acatiát Daykának életéből s egy Vitkovicshoz írt leveléből ismerem. Már nem áll ez is.

21

KAZINCZY FERENCHEZ

Tekintetes Kazinczy Ferenc Úrnak
Kölcsey Ferenc alázatos tiszteletét!

Prof. Szombatinak tudománnyal teljes leveleit Semlyényben a ref. prédikátornál tetetém le. Alázatosan köszönöm Édes Uram Bátyámnak azoknak közöltetését. Péchy Lukácsnak kérdésben forgó könyve dr. Veszprémié vala, de most nem a debreceni bibliotékáé, mint a tiszteletre méltó férfiú hiszi. Midőn ezelőtt mintegy hat évekkel Veszpréminek könyveit elvesztegették, Péchy Lukács hat xrért nékem engedtetett.

Pesten létemben Horvát kedvéért odahozattam a könyvecskét, s mindeddig nála van. Azon helyeket mégis, melyeket prof. Sz. kiirattatni kivánt, midőn nem régen könyveimet a porból, melyben a tavaszi gyúlladások olta hevertek, felszedém, holmi elfeledett írásaim közt megtaláltam, de hogy ide is leírjam őket, méltóknak nem hiszem. Ott nem mondatik egyéb, hanem hogy a gyermekekkel Szirásbeli némely helyeket s történeteket kell tanúltatni, s meg nem foghatom, hogyan következtethetém én azokból azt, ami most újra látott levelemben belőlök következik, s pirúlnék, ha azon gondolat nem emelne, hogy akkor gyermek valék, s már két évtől fogva tudom, mily félrevezethetnek bennünket az umbraticus doktorok, s a rosszúl vezérlett philomathia. *Et ideo ego adolescentulos existimo in scholis stultissimos fieri.* Mint szól Petronius.

Édes Uram Bátyám vádol engemet, hogy magamról annyit, amennyit kellene nem tudatok. Mennél ritkább előttem, hogy valaki erántam ily részvétellel viseltessék, annál forróbban köszönöm azt. Gyöngébb éveimtől fogva sorsom által másoktól elvonattatván, minekutána ifjabb korom baráti, egyedül Kállait kivévén, megholtak, csak Uram Bátyám és ő az, akiktől szerettetni vélem magamat, s könyörgök isteneimnek, kik nekem vérző szívet adtanak, hogy ezen boldogító hitem meg ne zavartassék! Hogy ha ismét kollégista nem vagyok, arról jót áll azon mély unalom, melyet az iskolai hosszú élet örökre belémplántált. Boldog, ha 19-dik évemben levethetém, nem vészem vissza láncaimat most a 21-dikben. Többet áldoztam én annak, hogy idegen kötelességektől ment lehessek, mintsem ezen szabadságnak a XVI. század minden tudományiért is felmondjak. *Non otia, divitiis Arabum, liberrima muto.* Egyébaránt én Debrecenben csak azért

vagyok, mert másutt *nem lehetek*. Sok únalom közt várom a tavaszt, hogy jószágimnak adminisztrációját általvehessem, mely engemet ezen szolgai csendből, mely régolta lekötve tart, végezetre feloldoz; s kedvetlenségeimet el ugyan nem törli, de könnyebben szenvedhetőkre változtatja. Irtam-e annyit, amennyit Édes Uram Bátyám tudni akar? talán többet is írtam. Azon egyet még, hogy Édes Uram Bátyámnak óhajtott leveleit most legkönnyebben a debreceni postán vehetem, hol én azokat szorgalommal meg fogom keresni.

Az episztolákat el nem telhető gyönyörködéssel olvastam. A Nagy Gáborhoz írt nékem különösen szépnek tetszik, ha szinte filozófiám nem egyezik is. Én ugyan Zenon szektája eránt semmi vonzódást nem érzek. De az epicurusi morál, melynek igaz ismeretére Bayle tanított, ott hol a fájdalomról tanít, férfiasan vigasztaló. És nem boldog-e az, ki magát ezen sorokban felleli?

Feige Sterbliche nur und aberwitzige Schwärmer
Schrein von den Dächern ihr Weh' Mitleid erbettelnd vom Volk.
Klage geziemt nicht dem Starken. Im Kampf mit dem eisernen Schicksal
Siegt nur die rüstige That. Worte sind Beute des Sturms.
Schlägt ihm ein ähnliches Herz, so geb' er sich ganz und auf ewig:
Bleibt ihm dies Kleinod versagt: Werd' er sich selber die Welt.

Azonban Édes Uram Bátyám azt legjobban érzi, hogy az episztola többet nyert a maga moráljával, mint ezzel nyert volna. Engem ugyan Matthissonnak epigrammja magosban ragad, de a *süsse Wehmuth*, melyet az episztola gerjeszt, nemcsak a szenvedést kisebbíti, hanem annak géniuszára is megtanít, mely testvéres az örömével.

Méltóztassék Uram Bátyám nekem megírni, ha ismeri-e azon debreceni bibliotékában lévő magyar kéziratot, mely oda 1753-ban vitetett, s franciskánu-

sok által írt prédikációkat s legendákat foglal magában. Horvát, mikor Pesten valék, nagy kívánságát mutatta ennek apographumát megkapni. Ő Veszprémiből olvasott róla, ki a biografiákban valahol bőven leírja. Horvát nékem azt beszélte, hogy Révai írt Debrecenbe annak leírása eránt, de a dologból semmi sem lett. A kézirat hatalmamban van, de bizonytalan vagyok benne, ha az-e, mely után Révai esdeklett? Tudom, hogy Sinai Cornidessel levelezett, holmi franc. prédikációk eránt, az pedig mint valamely régi álom jut eszembe, hogy Virág 3 franc. prédikációt kiadott. Ha az övéik ezekből vagynak-e véve, következésképpen ha a kezem közt lévő kézirat van-e valahol páriálva, s hasznos dolgot tennék-e, ha pariáltatnám? Ezeket akarnám tudni. De Veszprémit a bibliotékában hiába kerestem, Virágnak prédikációiról pedig azt sem tudom bizonyosan, ha existálnak-e, mivel magyar könyveket felette régen nem olvastam. A két első prédikációt minden esetre leírtam, s ezen leírásból az első foliust ide zárom, a többit prof. Szombatinak leveleivel fogja venni Édes Uram Bátyám. Ajánlom magamat Édes Uram Bátyám gráciájába.

Debrecen, január közepén, 1812.

22

KAZINCZY FERENCHEZ

Tekintetes Kazinczy Ferenc Úrnak
Kölcsey Ferenc alázatos tiszteletét!

Édes Uram Bátyám! vettem a tűzzel írt levelet. Egy szerencse tehát, melyet én is megérheték, hogy

dobogó szívvel fog válaszom felbontatni! De csakhogy én megcsalva nem vagyok, már azt gondolám, hogy a remény, melyet négy évek óta kergetek, füstbe ment, és ez gonosz csapás volt volna. Vigan Édes Uram Bátyám, *plenis antennis* megyünk a part felé! — De még oda nem jutánk, még minden rettentésivel reánk illik Darvasnak sora:

— hajnal hasad, de meg nem virradt még.

Hogy én erről semmit senkinek nem szólok, az a dolog természetéből foly. Régolta tudom azt én is, mily sárkány őrzi D-nek kincseit, azt pedig egyedül csak én tudom és az én complexem, mint juthattam én azokhoz. Mert azt képzelheti Édes Uram Bátyám, hogy azon Sárkányt Psychenek minden szerei sem altathatnák el, és (mirabile dictu) az arany sem vakíthatná meg. Itt nekem kell Édes Uram Bátyámat hallgatásra kérnem, nem mostanra, hanem a *jövendőre* nézve. Lehet, hogy midőn az apographon már kézben lenne is, a hallgatás fel nem bontathatnék, s mindenekelőtt kéntelen vagyok kikötni, hogy fel ne is bontassék addig, mig én jelt nem adhatok. Nem titkos cél, vagy Eigensinn diktálja ezt, hanem egy embernek nyúgalma kivánja, és azon embernek nyúgalma, kinek ezen szerencsét mindketten köszönhetjük. — Egyéberánt még most minden jól megyen, de mikor kaphatja meg Uram Bátyám az ohajtottat, és ha megkaphatja-e egészen? arra bizonnyal nem felelek. A feljebbiekből gyaníthatja Édes Uram Bátyám, hogy a tudvalevő ms. én nálam nagy titokban lappang, több mint hatszáz paginát hirtelen le nem írhatni, s nem tudom mely szempillantatban leszen elkerülhetetlen szükség azt előbbi helyére visszatétetni,

és ha egyszer visszatétetik — — —! Nekem ugyan azon esetre is kinézéseim s erős reményem van, s Édes Uram Bátyám áldozzék Larjainak boldog jövendőért.

Ezeket elég homályosan hordám elő, de felvilágosításokkal még darab ideig adós maradok. Ezen egész történetet az apographummal együtt adom által Uram Bátyámnak levelemben, vagy (amit forróan ohajtok) élő szóval. Édes Uram Bátyámnak megnyugtatására elég az, amit a mondottakból is gyaníthat, hogy a munka foly.

Végzem levelemet, mégis hogy más újságoktól is egészen üresen ne induljon el, azt írom, hogy itt a teátrum egyik játszója meghalván, ezt írták epitáfiuma első sorában:

Itt fekszik a magyar Roscius (!)

juthat édes Uram Bátyámnak eszébe, hogy Csokonainak deszkájára is ilyen formát írtak volt — hic jacent Ovid. Virg. Horat. — etc. kell-e ezután a magyar litteratura kedvelőinek Shakespearenak monumentumát irigyleniek a Westminsterben?

Ajánlom magamat É. Uram Bátyám gráciájába.

Debrecen, február 19-d. 1812.

23

KAZINCZY FERENCHEZ

Tekintetes Kazinczy Ferenc Úrnak

Kölcsey Ferenc alázatos tiszteletét!

Kállaimnak leveléért küldék postára, az el nem érkezett, s az Édes Uram Bátyámét kapám helyette.

Ennek érkezését előre nem tudtam, s annál becsesebb előttem, mivel amabban lett csalódásomért is vigasztal. Éppen ma kellett az én utolsó levelemnek is Uram Bátyámhoz érkezni, melyben a szép régiségről félelemmel együtt adék reményt. Azt nálamnál senki jobban nem óhajtja, hogy a dolog jó véget érjen.

Minekelőtte a *Chitone*-ról poetico-philologico-criticus commentariust írjak, nem állhatom meg, hogy a közlött szépségekről ne szóljak. A kötés napja Édes Uram Bátyám szép, édes és romantisch! Én azt hiszem, hogy fájlalnunk kell nyelvünkben a Reimnak szűk voltát, mert nem boldogság-e csak szép szonetteket is írhatni? A szóban forgó sonettónak ezen Reimai *megpirúlva* és *rám símúlva* a grammatikai hasonlatosság miatt nem oly kedvesek a fülnek, mint csak a négyesek férfiúi Reimaik is, melyek bár hasonlóul párosodjanak, mégis gráciáikból nem vesztenek. Még egyet vagyok merész mondani, tudván, hogy az nehezteléssel nem vétetik. Nekem úgy tetszett, hogy az utolsó hármas első sorában a fordúlás:

S még bájosb hang volt stb.

nem oly mértékben elragadó folyamatú, mint ama szép feljebb:

Dallott, elfogva alakján stb.

De mit nem ér csak az utolsó gyönyörűen selyp sor is?

Ezt nyögte az édes lyány, Tiéd! Tiéd!

Édes Uram Bátyámnak sonettói az enyémeknek mindig halált szereztenek. Ötöt írék életemben, s már régen nincs egyetlenegy is, s leszen-e valaha

egy? azt nem szabad reménylenem itt, hol Egmontot is csak ritkán engedik olvasnom a szentségtelen világnak unalmai.

A görög módon szabad distichonért méltóztassék Uram Bátyám elfogadni, csekély jutalmúl, forró köszönetemet. A gondolat, ebben példát adni, Istenségtől fuvaltatott. Ez a versben bájoló negligentiát, pongyolaságot szerez, melyet nem hasonlíthatok jobban, mintha a leomló hajú, oldott övű Charishoz hasonlítom. De ohajthatni, hogy mindazoknak, kik követni fogják, eszekbe jusson, hogy másképpen van az É. U. Bátyám epigrammjában általvíve a gondolat, másképpen Archilochosnak ezen soraiban:

τοίους γὰρ κατὰ κῦμα πολυφλοίσβοιο Θαλάσσης
ἔκλυσεν οἰδαλέους δ' ἄμφ' ὀδύνῃς ἔχομεν
πενθήμονας ἀλλὰ Θεοὶ γὰρ ἀνηκέστοισι κακοῖσιν
ᾧ φίλ', ἐπὶ κρατερὴν τλημοσύνην ἔθεσαν
φάρμακον, — —

nem tudom, igazam van-e, ha azt mondom, hogy itt az általvitelek nem igen kedvesek, így mint Édes Uram Bátyám nálamnál régebben tudja, nem sok görögök tettek. Mimnermosnak általvitelei szebbek:

Ἥλιος μὲν γὰρ πᾶσιν ἔλλαχεν, ἥματα πάντα
οὐδὲ τότ' ἄμπαυσις γίγνεται οὐδεμία
ἵπποισίν τε καὶ αὐτῷ, ἐπεὶ ροδοδάκτυλος Ἠὼς,
ὠκεανὸν. etc.

stb., melyeket csak azért írtam ide, hogy ezen dologról való gondolataimat Uram Bátyámmal láttassam, mert kiket szeretünk, azoktól az ismert dolgokat is örömmel halljuk, s nekem méltóztatik e. U. Bátyám

megengedni, hogy valamennyire szerettetni higgyem magamat.

Ily szép manírú epigrammákat mint ezen három, miolta Goethét és Matthissont ismerem, akartam én is írni, de ily nyomorult lakot és ily porlepte pulpitust, mint az enyém, a Géniusz nem szeret. Félek, hogy szép stúdiumimtól sok időre búcsút kell vennem, mert én sem télben a tavaszról, sem a Bastilleban a szabadságról, mint Rousseau, nem tudnék írni.

Ideje, hogy Édes Uram Bátyámnak parancsolatját teljesítsem, s a Chitonet megmagyarázzam. Én ugyan sohasem gondoltam, hogy ezen szóval valakinek valaha bajt okozhatok. Sokkal ezelőtt bizonyos verseimet korrigálván, a hóldnak kitételére három szillabájú szóra volt szükségem, s így tettem a Luna vagy Phoibe helyett Chitonét, s azolta jambiconokban éltem vele a szónak alkalmatos voltáért. *Χιτὼν*, mint tudjuk, annyit teszen, mint *tunica*, *χιτωνιον*, mint *tunica muliebris*. Azt beszélik, hogy a szerencsésen szült asszonyok ruháikat Diánának szentelték:

Quae laborantes utero puellas
Ter vocata audit — — —

s ezen szenteléstől neveztetett volna a Diva triformis *χιτωνῆ* vagy *χιτωνίη* (quasi tunicata) névvel. Ha ez így is van, lehetett mégis a holdat Chitonenak mondani, mert bár Hesiodus a Theogoniában a hármas Istennét Tergeminam Hecaten, tria virginis ora Dianae megkülönbözteti is, de mind Plutarchusnál, (Sympos. 3. ult.), mind a deák poétáknál a három úgy öszve van zavarva, hogy a nevek és epithetonok vegyítve adattatnak. Ezt bizonyítja számtalanok között

Horatius, ki a nem sokkal azelőtt *Sylvarum potens Diana* névvel szólítotthoz így énekel:

Rite maturos aperire partus
Lenis Ilithyia tuere matres,
Sive tu Lucina probas vocari
Seu genitalis.

Ki nem tudja pedig azt, hogy a *Sylvarum potens* homlokán kétszarvú holddal festetik?

Azonban ez akkor nékem eszemben sem vala. Én Chitonenak nevezém az Istennét azon mód szerént, mely őtet ὀχέαιρα s τοξότις névvel illeté, s auktoritásom a Siciliai Epicharmosnak azon sora:

καὶ τὸ τῆς χιτωνίης ἠδλησάτω τίς μοι μέλος, hol a χιτωνίη alatt Diana vagy Phoibe értetik.

Ohajtom, hogy meg ne únta légyen Édes Uram Bátyám tudós levelemet, s ajánlom magamat becses gráciájába.

Debrecen, február 26-dik. 1812.

24

KAZINCZY FERENCHEZ

Tekintetes Kazinczy Ferenc Úrnak
Kölcsey Ferenc alázatos tiszteletét!

Édes Uram Bátyámnak március 7-d hozzám írt becses levelére régen kellett volna felelnem, mivel annak utolsó szavai oly dolgot foglalnak magokban, mely eránt Uram Bátyám nem hideg. Hallgatásomnak okait nem hordom elő, mert azok más előtt nem látszanak oly fontosoknak, mint előttem, s fájlalom, hogy ezen levél, mely oly későre megyen, nem viheti

azon óhajtott hírt, hogy a *szép remény* valóságra jött. A dolog így történt. Tóth Mihály úr, mostani bibliotékárius s szeretett barátom, mihelyt kérésemet az Agendarius eránt elébe terjesztettem, kezembe adta azt, segíttetvén a történet által; nemcsak, hanem Uram Bátyám ezen tárgyban írt első levele után sok segedelmet nyújtott a leiráshoz. Iratott, de kevés napok után az Uram Bátyámtól küldött Typarionnak be kellett tétetnie, s a zár, mely azt a követő levéllel együtt elborítá, megfosztott minket az *ohajtottnak* látásától. Azonban említett barátom szent fogadást tett előttem, és tészen Uram Bátyámnak, hogy ismét alkalmatosságot szerez, és az egészet, melynek még csak kicsiny részét bírjuk, kezeinkbe nyújtja. Én néki, kérése szerént, megszeghetetlen hallgatást igértem kettőnk részéről, tudván, menynyit fogna a felfedezett titok néki ártani, s mint bánjunk az apographonnal is, hogy ő megkiméltessék, arról fogunk tanácskozni, ha fogadása teljesíttetik. Ő ezt el nem fogja múlatni, zálogképpen lévén ezen levelem Uram Bátyámnál, s ingereltetvén azáltal, hogy azon férfiúnak szolgáljon, kitől ismertetni nem utolsó dicsőség.

Semmim sincs, amit közölhetnék, s folytatom az Agendariusról. Ezen kódex, mely hat különböző kódexek hulladékaikból köttetett öszve, minekutána a barátoktól eltévedt, a XVII-d században sok emberé vala, mint ezt a benne lévő irogatások bizonyítják, melyek rész szerént a kódexet, mint isteni félelmet gerjesztő írást dicsérik, rész szerént Ali Basa pusztításiról, a birtokos házassága évéről stb. szólanak. Az utolsó birtokos Keresztúri Sámuel debreceni deák lévén, 1753-ban a bibliotékának ajándékozta. Ezen embernek fia még él és Nánáson tanít.

Legelső, ki ezen kódexről írt, Sinai volt, kezétől a könyv táblájáu ez olvastatik: «Pretiosum vetustatis monumentum, quod nobis vel Regiae Bthecae invideant. Continet hoc et cognoscendum dat, et Statum Doctrinae Ecclae Romanae, ineunte, ut videter Saec. XV. in Hungaria, et habitum ac formam sermonis Hungarici, qualis ante reformationem in usu fuit. Non huic simile monumentum viderunt vel Albertus Molnar, vel Matthias Belius, at quanti in Historia et Literatura Hungarica viri. Hoc scriptum fuit ab aliquo ex concionatoribus Hungaris, ordinis ut vocant S. Francisci, quia saepius utitur formula: *szent Ferenc atyánk*. Donavit hoc collegio Ref. Debrecinienси, Civis eiusdem egregius D. Samuel Kereszturi Csengeriensis. Ao 1753. sub Bibliothecario Nic. Sinai.» Erre megjegyezhetjük

1. hogy Sinai nem 1753-ban írta ezt, hanem minek utána debreceni professzorrá lett, melyet is gyanithatni, mivel ezen mostani tábla 1759-dik évből való. Még e tájban a könyv nem tartatott zár alatt, mert a tékának jegyei, melyben állott, a hátulsó táblán jól látszanak. Most az úgynevezett armarium seriesén a XXV-dik szám alatt van feljegyezve, így *egy XV-d. századbeli magyar ms.*

2. A XV-d. százra való vitel, csak az első Fragmentumra tartozik, mert a többiek később írattak.

3. A Franciskánusokra való vitele ezen írásoknak, az elsőre, mely legnagyobb, nem tartozik, mert azon 114 foliusokon, a *szent Ferenc atyánk* egyszer sem fordul elő.

Második ki ezen kódexről írt, Weszprémi vala. l. Biograph. Medic. T. III. p. 192—197. Az ő szavaira kettőt jegyzek meg.

1. Az első Fragmentum, mely sz. Andrással kez-

dődik, nem *litteris Gothicis* van írva, mint ő pag. 192. állítja. A közönséges kerek betűktől nem távozik el az látszatóképpen, kivévén az ilyeket ä, ſ, ꝺ, ȝ, m, ẖ. *Litteris Gothicis* a második Fragmentum íratott, és a harmadiknak vége is olyakra látszik hajlani.

2. Weszprémi a második Fragmentumot az elsővel egykorúnak mondja, erről másképpen beszél Cornides, kinek levele következik.

1787. April 5-d. ír Cornides egy levelet Sinaihoz. Ez úgy hiszem anecdoton, s ide tartozó sorait méltó leírnom. «Homilia Hungarica de S. Thoma Apostolo e Codice Bibliothecae Vestrae exscripta, mihi pretiosi Cimelii loco est, idque eo magis etc. — — — Codicem illum vestrum studiose diligenterque examinaveram olim. Comperi autem sextuplicis scripturae fragmenta eo contineri, quorum primum foliis 114; secundum foliis 48, tertium foliis 82, quartum foliis 34, quintum foliis 33, sextum foliis 4 (ezek két-két columnában vagynak írva, t. i. az utolsó 4 fol.) «absolvitur frangmetorum istorum ut scriptura et ortohgraphia diversa est, ita aetas quoque diversa mihi videtur. Ac primum quidem fragmentum dubium vix est, quin ad saeculi XIV. exitum pertineat. Sunt mihi eam in rem complura argumenta, quae tamen nunc proferre nec vacat, nec est necessum. Secundum fragmentum pinguioribus, crassiusculis ac quadratis fere litteris exaratum, est aetatis iam aliquantum recentioris. Differt etiam illius orthographia a scribendi ratione in primo illo fragmento observata. Sic verbi gratia, fragmentum primum in fine vocum constanter frequentat litteram *k*, ubi nempe requiritur; contra vero in secundo pro *k* finali ubique usurpatur *c*. Porro fragmentum

primum sonum hungarici *ts* vel *cs* hac figura exprimit semper *l.* secundum vero cum puncto inserto modo ⁝. Fragmentum primum perpetuo habet *masodzer*, *harmadzer*, et idquidem etymologice convenienter: valet enim *zer* tantundem ac szer ordo. In secundo vero iam more hodierno effertur *masodzor*, *harmadzor*. Taceo hujus generis complura alia. Omnium recentissimum, meo quidem iudicio, est fragmentum quartum, Vitam S. Catharinae complexum. Prodit illud scripturam saeculi XVI. manifeste. Cuius quidem-rei indicio est non solum Pelbarthi de Temesvár, qui anno 1504. mortuus est, iniectum in exordio, mentio: sed et littera *i* constanter puncto notata. Omnem vero, si qua supereſſet, dubitationem tolleret verba, fragmenti huius fol. 20. occurrentia, quae ita habent *orszaghol vala Maxencius Chyazar, ez es ÿdebe hog' ez vala yrnak vala Wronk Yesusnak az ew zÿletesenek vtanna harom zaz tyz eztendebe, es ymaran oh aytatos lelek ha meg akarod tudnod hogÿ haÿn eztendeye vagÿon hogy zent Katerinat meg ewltek es hog' martyromsagot zenvedet, rywwideden rea feleltetyk, hog' ezer keeth zaz es kelench eztendeye vagÿon hog' ewtet meg ewlteek.*— Jam si ad 310 addas 1209, prodit annus 1519. quo Homilia, haec pro concione dicta fuit, serius postea in volumen collecta. Conscriptas fuisse has Homilias a Monachis Franciscanis, non obscure colligas ex his loquendi formulis: *szent Ferencz Atyánk*, *Pelbarth Atyánk*, aliisque.

Ezen helyet Cornides autographonából írtam le, melyet Tóth úrnak köszönök, a Catharina legendája koráról való beszéd köz Weszprémivel. Biogr. Tom. III. p. 196. A két író által kiírt ugyanazon helyben sok a varians lectio, melyeket egybe fog Uram Bá-

tyám vethetni a Kódex diplomáciai párjával, melyhez nagy reménységem vagyon.

A mscta Cornidesiano-Telekiana nem ismeretlenek a magyar Tudósok előtt, s igaz-e az, hogy azok között senki sem találta meg a Sz. Tamásról való prédikációt? Ezen prédikáció a többek sorában hatodik, s miért éppen a hatodikat leiratni? Ha nem írták-e le már ezelőtt az elsőket, s az utolsókat későbben? Azonban ennek semmi nyomát nem látom. A Sinai Bibliotékájának seriesén, *Miscellanea Hungarica* cím alatt van egy csomó bekötött kézirat, ha nem csalatkozom IV. Darab. fol. Gyanítni lehet, hogy itten is leszen a mi kódexünkből valami leírva. Sinai oly gondosan gyűjtött, s nála a Debreceni Bibliták kétségkívül sok ritkasági maradtak! Talán azok közt leíratott azon 1413-beli Kazayanum Testamentum is, melyet említ Weszprémi T. III. p. 198. Jó volna tudni hova lett a Patikarius Kazay leveles tárja. Némely statuácskák, és egy pecsétes tölgyláda a Kazay gyűjteményéből, a Debr. Bibl. armariumában tartatnak. Onnan került a Londoni Horatius is, melyet Pine metszett, s más egyebek. A tölgyláda így íratott fel az armarium seriesen: *Nummismatica Kazayana. Egy bepecsételt tölgyfa ládában, melyhez miolta ide tétetett senki sem nyúlt.* Ebben, vagy egy más bepecsételt kék ládában, mely az armariumon kívül áll, lesznek talán némely levelek a Kazay tárából. — Mindezek csak gyanítások!

Méltóztassék Uram Bátyám majd válaszolni, nem énértem, oly kevély nem vagyok, hanem az *Agendariusért.*

Erre nézve köszöntse, Édes Uram bátyám Tót urat küldendő levelében, hogy ezen valósággal szolgálni kész ifjú ember hevülést kapjon, és, amire

legnagyobb szükség van, *bátorságot*. Mert a dolog valóban nehéz. Az armariumra egyenesen a Bthecae prefektus visel gondot, ki azt rendesen csak egyszer nyitja fel életében, t. i. midőn általveszi, belőle sem maga nem veszen, sem másnak nem ád ki semmit is; nem, *még professor társainak is*. — Ezt hitte volna Uram Bátyám? — Így van! A deák apologistának szavai jutnak eszembe:

— — — Ergo nec sumis tibi,
Nec ulli donas quidquam? — — —
Nolo irascaris libere si dixero,
Diis est iratis natus, qui est similis tibi.

Ajánlom magamat becses gráciájába.
Írám Debrecen, Május 8-d. 1812.

—

25

KAZINCZY FERENCHEZ

Kazinczy Ferencnek Kölcsey Ferenc forró tiszteletét!

Midőn legutólszor Édes Uram Bátyámmal a semlyényi utcán találkoztam, azt gondolám, hogy Csekéből visszajöttemmel ismét látni fogom azon férfiút, kit mindenekfelett szeretek. Azon környülállások, melyekbe a határok közé szorúlt gazdálkodás minden hozzám hasonló ifjú embert helyheztet, oly hideggé, oly önmagamtól különbözővé tettenek, hogy Uram Bátyámmal együttlétemkor is nem érezhettem egész mértékében az örömöt, melyet az ég váratlanul s a legjobb időben nyújtott, magamat unalmas szituációmból kisegíteni. Hidegen s geniusz nélkül jött el a durva földmívelő a Charisok köréből; de elég legyen

az egyszer, ma erőt vettem a Démonon, s több mint egy év után ma leveleket írtam ismét barátaimhoz.

Sz. György napi vásárkor Debrecenben valék, de csak onnan lett hazajövetelem után tudám meg, hogy Szemere is odabenn volt. Nem mondhatom ki, mely nehezen esett az nekem, hogy a kedveltet nem láthattam. Ma írtam hozzá is, nem tudom, ha a kerepesi postán jól igazítottam-e levelemet?

Debrecenben létemnek haszna is vala. Midőn Uram Bátyámmal a semlyényi utcán beszéltem, említém, hogy Kulcsár sürgette régtől fogva prof. Vargához írt leveleiben némely D. Bibliotékában levő régi kéziratok parialtatását. P. Vargának kérésére megnyittatott az armarium (így hívják a levelestárt) s a Legendarius kiadatott Tóth Mihálynak. Írják, édes Uram Bátyám, még pedig Debrecenen kívül, és a professzor tudása nélkül, azaz nem a Kulcsár, hanem a mi számunkra. Egy 1630-ban s elébb régi írásokból pariált verseskönyv van most nálam, mely a debr. Bibliotékában az armariumon kívül találtatott, ha Kulcsár ismét sürget, inkább ebből iratunk neki, de az Agendarius mindenesetre nálunk marad. Mondhatatlan volt örömöm, midőn a már leírt íveket Tóth Mihálynál láttam, sor sorért, oldal oldalért van írva, s két sor közt az originálban nincsen nagyobb vagy kisebb hézak mint a párban, a betűknek formáik, a zöld és veres színek, még csak a betűk és szók közt levő veres vonáskák,. sőt a Revizió alkalmatosságával tett korrekciók is bámulásra méltó gond és csínnal vagynak követve, azt hittem maga az originál van kezeimben. Lőrincre, úgy hiszem, készen leszen, s ezt egyedül Tótnak köszönhetjük, — egyedül!

Ezen ide zárt Brochurt is Tót ajándékozta, nem tudom ha látta-e már Uram Bátyám, nekem sok

okom van hinni, hogy nem látta. Innen láthatja Uram Bátyám miért nevezték a poétai episztolát paszkvillusnak?

Tiszánk magyar dalt még öngyermekétől nem halla.

Ez a paszkvillus. Mert én megtanultam a mult télen, hogy Szathmárban minden ember poétának tartja magát.

Kitől jött legyen a válasz? nem mondhatom meg bizonyoson, csak egyet kérdek. Nem emlékezik-e Uram Bátyám, hogy egyszer Debrecenben a fejér lóban nem volt-e látogatására Szathmár vármegyéből vagy Izsák Sámuel a mostani subst. vispán, vagy másvalaki? s ha Uram Bátyámnak az emlékezet segédjére kél, úgy meg lesz fejtve a titok. Többet az episztolára írt válaszról nem írok még két jegyzeten kívül.

1. Már a Diéta alatt ezen munka készen volt.

2. Pag. 11. Scholion. *Izsák Gáspár* a vispán testvér bátyja volt főszbiró. *Gáspár Pál* Borhídon Szathmár mellett volt főnotárius. *Kiss Áront* nem ismerem. *Szabó András* ez bizonyosan a kisszekeresi pap, hol vispán Izsák úr lakik ott híres versíró. *Dettrich*, egy ilyen nevű kancellistát tudok Károlban. *Kölcsey* nem tudom néhai bátyám István-e volt főszolgabiró, vagy az öcsém Mihály, ki egyszer Izsák vispán rendeléséből (ezen úr mellett volt a Diéta alatt patvarista) Ötvös vispán nevenapjára verseket írt, különben írni nem szokott. Magamra nem is gondolkozom, mert nem vagyok a kedveltek sorában.

Az említett nálam levő verseskönyben, a régibb darabok ezek:

Az Spira Ferencnek, Christus hitinek megtagadásájért való röttenetös romlassa es vezödelme 1566.

Tœkœre es peldaja ez jelön valo romlando életnek etc. 1540.

Historia Abigaelis 1560.
Judith historiaja 1548.
Jonas prof. Historiaja Batizijé 1541.
Tobias histor. — 1550.
Sziget vár romlása. 1566.
Joseph historiaja Bankai Mátyásé 1506., ez a legrégibb stb. mind ide ki nem írhatom, de igen sok régi darabok vagynak még ezeken kívül is.

Ismét Csekébe megyek a jövő héten, de hamar visszajövök, s még elébb mint talán Uram Bátyám levele ide érkezhetnék, melyet óhajtva várok, p. *Debrecen, N. Léta, Álmosd.*

Ajánlom magamat édes Uram Bátyám. Még egyszer kérem ki a választ, ne haragudjék Uram Bátyám, hogy én sok leveleit hagytam felelet nélkül, Géniuszom volt oka nem én, bőven fogom az évig tartott hallgatást kipótolni. Álmosd, Május 22-d. 1813.

26

SZEMERE PÁLHOZ

Szemere Pálnak Kölcsey Ferenc
baráti forró csókjait!

Végre, végre édes Szemerém! fogod-e tollamnak vonásait ismerni? Fogod-e szavaimat? Hosszú, hallgatásomból valamely isteni kéz ébreszte fel, soha még ily elevenen nem tünt fel azon kor képzetimnek: az ismert városban gondoltam lenni magamat s régi szállásod előtt, lelkesedve kiáltám a *νεκυομαντης*nek szavait: légy idvez házam tornáca, mily örömmel látlak tégedet, visszaadatván a világnak!

Ha Pestet elhagytad-e már, mint nekem a télen Kazinczy mondá? ha te is mezei gazda vagy-e mint én? ha szeretsz-e engemet forrón, mint egykoron remélnem hagyád? ha fogsz-e levelemre válaszolni, és ismét és mindig válaszolni? ezeket akarám már régen kérdezni, s ime végezetre elmondám. Írj nekem, nem mint tudósnak, nem mint poétának, írj nekem mint barátnak, ki a mindennapi élet unalmai közt örömest találkoznék olyanokkal, kiknek szíveik felsőbb szépségek érzésére nyitva állanak.

Pali, Pali, mily hatalmas kézzel ronthat el mindent a történet! Tele nagy érzésekkel, mint az elválasztottak, jöttem karjaitok közül, s észre sem vettem, midőn egy közönséges földmivelő lett belőlem. A mult télen voltam Kazinczynál Semlyénben, sokat beszélnek rólad s társaidról. Debrecenben mult Szt. György-napi vásárkor találtam Markos Mihályt is, nem tudta, hogy te is Debrecenben vagy, én is azután hallottam, örökre fájlalom, hogy nem találkoztunk. Ki tudja, látjuk-e többet egymást vagy nem?

Horvát feleségének szerencsétlenségét Markostól hallottam. Sajnálom azon derék férfiút, kit mindig különösen becsültem. Az ég pótolja ki nékiek sokképpen, ha csakugyan, lehet, ezen veszteséget.

A falusiaknak leveleik hosszúk szoktanak lenni, azt mondja Rousseau az új Heloise előtt, mert ritkán írnak, s olyankor örömöst öntenek ki mindent, ami szíveiken fekszik. Ritkán írok én, mert több egy egész évnél, miólta barátim közül senki sem látta soraimat, s ha ennyi idő ólta is keveset írok, jele, hogy a szív, mely máskor ömledezett teljességében, most üres. Tedd nekem azt az örömöt, hogy leveled minél előbb láthassam, hagyd éledjek újra társaságodban, érezzem a szép lélek örömeit, s ismer-

kedjem ismét litteraturánkkal, mely előttem szinte idegen lett. Minden újabb mívek közt egyedül Daykát ismerem, s azon szonettokat, melyeket Kazinczytől és tőled Horvát ada ki. Mindegyiket Kazinczynak köszönöm. Te mennyei poéta vagy: édesebb zengésű szonetteket sokáig fogunk magyarúl hallani, mint azok voltak!

Levelemet a kerepesi postára akarám igazítani, de nem tudtam bizonyoson, ha onnét veszesz-e leveleket. Horváthoz igazítottam, s ha érzed, mely szükségem van nekem *itt a Nyír szélén* barátokra, írd meg, honnan veszed ezután soraimat. Csókollak szeretett férfiú, nem különben Horvátot és Vitkovicsot. Hogy van a Theodora?

Álmosd. Május 22-d. 1813.

Leveleidet veszem per Debrecen, N. Léta, Álmosd.

Jut eszedbe, midőn Vitkovics vendégelt bennünket ott, ahol Petrasovics Tékája volt. Egy kislyány énekelte sokáig azon dalt: *Dein gedenk ich und ein froh Entzücken* etc. tegnap láttam azon dalt a magyar fordítással együtt, mely talán a tiéd, és nagyon szép. Azon dal a mi falunkba Herschud Zsuzsitól került, ismered azon lánykát? Ki formálta azt poetriának?

Kivül: Méltóztassék Szemeréhez elküldeni, édes Horvát ezen levelet.

27

KAZINCZY FERENCHEZ

Kazinczy Ferencnek Kölcsey Ferenc forró idvezletét s tiszteletét!

Forróbb vagyok, mintsem a hideg ceremoniálnak minden kötelékit öszve nem kellene tépnem.

Tegnap vettem Szemerétől levelet, oly szépet, oly forrót, milyet csak az én Palimnak hevülő melle nyújthat! A héten érkezett meg Kállaim két évi távollét után s itt, itt a falun bírom őt! Érezzed boldogságomat, érezd mi teszen engem büszkévé véled is nagy férfiú a barátságnak legbiztosabb hangján szólani. Két hosszú, két unalommal teljes évet húztam ki barátaimnak s önmagamnak társasága nélkül, eltompúltan, elsüllyedten s most egyszerre tészen a kedvező sors életemnek legszebb korába vissza. Az én Palim oly elragadó hévvel fogadott engem, mely elég megédesíteni minden pillantatot, melyben azt kelle gondolnom, hogy ő talán engem többé nem szeret. Nem, az ő szíve nem romlott el, az ő szíve elromolhatatlan, mint azelőtt, most is hevíti azt a barátság s Litteraturánknak szerelme, mindaz amit utolszor írt leveledben felőle írtál, egy részegítő pillantatnak foganatja volt. Ki oly erős, hogy valaha meg nem tévedett volna? Ki eléggé erős a passziók vészeinek helyt állani? Azon nagy kit semmi nem tántorít, nem a mi világunkból való, mint a görög mívnek Ideáljait csudáljuk őt, de ezt itt aki szenved és örül, legyen kicsapongó, legyen sikamló némelykor lépteiben, epedéssel szorítjuk szívünkhöz, ez a miénk, miénk!

Fiadnak születésén örvendek. Óhajtom neki mindazon szent érzeményeket, melyekkel te bírsz, óhajtok néki mindent, ami benned van, sorsodon kívül.

Virtutem ex Te verumque laborem
Fortunam ex aliis.

Itten közlöm idei dolgozásaimat.*

* (Itt következik az *A költő az Emlékezet*, az *Átok* s az *'Ανάθημα* c. vers).

Sonettóim közül kettő jutott eszembe, az egyik *Pirúlva jött fel égi tüzével*, a másik *Két istenasszony amidőn születtem* stb. ezeket leírtam ismét emlékezet okáért, ha van még nálad, szeretett Bátyám, mely a limát érdemli, méltóztassál megküldeni. Szemere ismét írt egyet *Az Echo*. Pali véghetetlenül nagyobb bájjal ír mint én, nem irigylem néki, de annál inkább szeretem őt. Holnap egy hete, hogy Kállaimért Debrecenben voltam. Az Agendarius ismét tíz ívvel szaporodott, nemsokára egészen bírjuk. Kállaim testében és lelkében megszépült, s rámnézve kimeríthetetlen kénynek kútfeje. Ölellek a legforróbb szeretettel. Álmosd, jún. 25-d. 1813.

28

SZEMERE PÁLHOZ

Álmosd, jún. 11. 1813.

Minden óráim csüggesztő magányom
Néma csendén búnak szentelem,
Rajtad elmém ah törődve hányom,
S könnyek árját issza kebelem.
Merre, merre tüntök hű szerelmek,
Melyek láncolátok szívemet?
Ha fogjátok forró szenvedelmek
Mint láng elborítni létemet?

Most is karján fényes Ideálnak
Még magasan rengnek álmaim,
Ah de tündérvárán nem találnak
Méltó tárgyat többé lángjaim.
Fanny, Fanny mint Zephyr utánad
Sohajtásim szállnak úntalan,
Tünj el egyszer lélekvesztő bánat!
Szív mért ingerlődöl hasztalan?

Zengék, mint Aëdon alkonyába
Sirássz lengő rózsabokrain,*
S mindhiába folytak, mind hiába
Bájos hangok lantom húrjain.
Csillagokra fel remegve sírtam,
S fényeiktől nem jött vígasztalás,
Berkén Echót fájdalomra bírtam,
S jajgatásnak szólt csak jajgatás!

Isten hozzád eltünt rózsapálya,
Isten hozzád égi nyugalom,
Képed lelkem ismét feltalálja,
Testem elborítván sírhalom.
Bú virági, melyeket szaggattam,
Szent fa, mely borítád kínomat,
Emlék, melyre könnyzáport hullattam,
Nem bántjátok ott hűs álmomat.

Édes volna kínomtól megválni,
Mégis, Élet, visszanézek rád,
Hű reményt messzéről látok állni,
*Kéklő leplében mint Violák.***
Mint közelget Fanny, szép vonásit
Ismerem meg bájló képiben,
Érzem újra szívem hánykódásit,
Érzek újabb lángot keblemen.

Mint borongnak, Isten! mint derengnek
Egymást váltva létem napjai
Most zuhognak, majd szelíden lengnek
Csónakomra szél fuvalmai.
Ah kétségem zúgó tengerében
Örvényébe melyik hab temet,
Vagy mosolygva fog talán ölében
Hű Géniusz, derítvén kedvemet?

Boldog a bölcs, futván égi pályán,
Mennydörgés alatta s szélveszek,
Nézi szenvedelmek bús homályán
Mint bolyongnak gyarlóbb emberek.

* *A napkeleti poeták meséjét a fülemile és rózsa szerelmeikről lásd Jonesnél Comm. de poesi. Asiat. Cap. V.*

** *A görögök a barnahajú lányt violához szokták hasonlítani, s violahajnak mondák a barna hajat. Így Pindar. Olymp VI. λέγεται, παῖδ' ἰοβόστρυχον Εὐάδνα τεκέμεν.*

SZEMERE PÁLHOZ

Jún. 18-d.

*KIVÁNSÁG**

Tiszta mikénť Eos érzésem s mint csalogánynak
Éneke szent légyen s kedves örök tavaszom,
Éltemet esti homály kékellő leple boritsa,
Gyönge szerelmeimet védje viszontszerelem,
S egykor az andalgót sírhalmom néma kövénél
A szépnek vidám érzete lengje körül.

*EMLÉKEZET***

Itt epedett, itt dőlt kebelemre a mennyei lyányka,
Itt szívta ajkamról szép tüzem égi hevét.
O nimfák egyszer még őtet látni, csak egyszer!
S vonjon örök fátyolt sírhalom éje reám.

ÁTOK

Láng vala keblemben s áh késtél óltani lángom,
Szintén halék s tőled nem jöve, lyányka, segéd.
Hivtalak, áh szaladál, ömlött szemem árja, nevetted,
S nem hallád Echo mint veri vissza dalom.
Légyen egész éjjel (bár csókjaid árja habozzék
Arcán) mély aluvás, o Chloe, pásztorodon.

'Ανάθημα ***

Nektek szent legyen e lant Ámor, Grácia, Phoebus!
Hangját Phoebus adá, tüzit Ámor, Grácia báját.

Anathémának hívták a görögök az istenek számára felfüggesztett ajándékokat, sok ilyen anathémát szentelő epigrammákat találunk a görög antológiában. Sapphónak a minap három dalát fordítottam, s azok közt azt is, melyet Longinus tarta meg *φαίνεταί μοι κῆνος ἴσος Θεοῖσιν*, de nem a Sappho metrumában, mert ezt az egyet lehetetlen vala. A görög

* *Lásd az I. kötetben Ohajtás címen*
** *Lásd az I. kötetben Vesztesség címen*
*** *Lásd az I. kötetben Ajánlás címen*

együgyű nagyság énelőttem mindeneklelett van, s ezért szeretem Goethét is inkább, mint Schillert. Fordításaimat megküldöm, de nem most, még némelyeket változtatni fogok.

Három egész éven keveset dolgozám. Te azalatt nyomtatott dalokkal gazdagítád litteraturánkat. Teljességében boldogságomnak, ha barátaim előtt érzeményimet kiönthetem, nem tagadom el, mégis mely szédítőnek érzem azt, midőn idegenek is együttérzéssel olvassák dolgozásaimat. Nem azért, hogy örömest adnám publikum elébe dalaimat (nem tevém azt a télen Kazinczynak kérésére is), de tisztelem azt, ki fényben jelenik meg többek előtt. Ohajtottam volna látni nyomtatványaidat. A nyomtatatlant: *Vergisz mein nicht o Mädchen* etc. közöld legelébb is. Te filológiai dolgokat is írtál, mi leve azokból? S te magad? mint élsz te Pécelen, és megházasodol-e már egyszer? Én itt egyik öcsémmel lakom, s majd továbbat a Tisza mellett fekvő jószágainkba Szathmár vármegyébe megyek el, messzebb tőled s az emberektől, de lelkem nálatok marad mindég.

1811. Szeptemberben írtam hozzád egy dalt, s még azon évben megküldöttem Kazinczynak; ha láttad-e azt? megküldöm, ha nem ismered. Kazinczynak ismét fia született, írta kétségkívül neked is. Óhajtom neki atyjának szívét, de sorsát nem. Ölellek Édes Palim.

Álmosd. Június 25-d. 1813.

30

HORVÁT ISTVÁNHOZ

Horvát Istvánnak Kölcsey Ferenc forró idvezletét!

Csak egy rövid levélkét, Nagy Férfiú, melyen unalom nélkül végignézhess. Kállaim, ki ezelőtt Pozsonyban lakott, most Pestre megyen, s olyan fő mint az övé, szeret nemzetünknek elsőivel ismerkedni. Ezen kevés sorok emlékeztessenek téged énrcám, s mutasd ezen barátomhoz is azon hajlandóságot, melyet egykor erántam mutatni méltóztattál. Én sohasem érzettem magamat érdemesnek arra, hogy néked az legyek ami Vitkovics és Szemere voltak; örvendek mégis, hogy bizonyos értelemben elmondhatom azt, amit egyszer Gellert Rabnernek írt: A tivéletek való társalkodás bizonyság nekem szívem jóságáról s s helyes voltáról izlésemnek. Vidd meg idvezletemet Vitkovicsnak is, s tegyed azt, hogy Kállaim őtet is ismerhesse. Élj szerencsésen.

Álmosd, auguszt. 13-d. 1813.

31

SZEMERE PÁLHOZ

Álmosd, 1813. augusztus 13.

Szemerének Kölcsey forró csókjait!

Pali, Pali ez-e mind, amit remélnem hagyál? Júniusban írám levelemet, s im két hónappal azután könyörögnöm kell válaszodért. Annyira telve vagy-e boldogságod képeivel, hogy itt a míveletlenek közt nyomorgóról nem is gondolkodhatsz? Te Pesten

Horvátodnak és Vitkovicsodnak karjaikban mindég találsz örömöt, s én két nappal ezelőtt elvesztettem Kállaimat is s ti fogtok a szeretetre méltónak örvendeni, kik engem elfeledtetek. Vagy talán igaz amit mondanak, hogy te le vagy kedvetlenségektől veretve, hogy elzártad magadat nemcsak a világnak, hanem azoknak is, kik téged szeretnek? Adná az ég, hogy ez ne lenne igaz, s nekem sok okaim vagynak nem hinni. Nincsen-e az én Szemerémnek szép lelke, mint azoknak, kik Hellász boldog egét szivták? Nem bir-e ő ismeretekkel, melyek megkönnyítik a legunalmasabb napot? És nem lakik-e ő egy nagy városhoz közel, hol a tudnikívánó, a mívelt és társalkodó lélek örök táplálatot találhat? Talán a politikai környülmények nyomnak tégedet? Mit a pénz a te lelkednek, és azon bujálkodás, melyet az üres szívüek követnek? A te szükségeid kevesek és könnyen pótolhatók, mert lelked gazdag és együgyű.

Látni foglak édes Szemerém! nem fog talán az ég óhajtásaimnak gátat vetni, kevés hónapok után látni foglak! Mint érzem én azt az örömöt, mint érzem én azt előre! Kedvesb álmaim most nincsenek azoknál, melyekben azt gondolom, hogy innen elmegyek, és ha nem teljesednek is azok, be fogom húnyni szememet, és ismét és mindig álmodni fogok. Álmomban legyek boldog vagy ébren, mit nekem, csak úgy érezzem magamat. Nem mondjuk-e sokszor, hogy életünk egy rövid álom, és nem mondjuk-e igazán? Érzem ezen filozófálás gyönge oldalát, szerencsés vagyok mégis míg álarca fennmarad, és ha leesik? panaszolni mégsem fogok. Nincsen-e könyv? nincsen-e papiros?

Te látod mily nyugodt vagyok én, én itt a falun. Csak hogy verseket nem írok a falusi élet javairól!

azt tenni sohasem fogom. Oly egyforma itt körültünk minden, a mező és az emberek! Boldog aki oly szép regióban lakik, mint Ariost és Mathisson, a szép természet neki embereket teremt, hol külömben nem volnának. Itt nálunk nincsenek.

Írnék sokat, édes Szemere, de okot adtál félnem, hogy talán únalommal olvasnád, nehányat verseim közül mégis ide zárok, s Csokonaiból a *Szemrehányás*t és a *Rózsabimbó*t úgy megfordítva, mint Matthisson Antológiájában példák adattak.

Élj szerencsésen.

32

DÖBRENTEI GÁBORHOZ

(A letépett felső szélen csak kikövetkeztethető a betűk alsó részéből)

Döbrentei Gábornak Kölcsey Ferenc forró idvezletét!

Csak rövid sorokat, kedvelt férjfiú, egy óra múlva indulok. Tegnap s tegnapelőtt kellett volna írnom, s a barátság első idvezleti nem lettenek volna olly hamar múlók mint egy pillantat. Kedvessen vészed ezt is, édes Döbrentei, a lángszívnek ömlése nem szűk, árral jön az s egy pillantatban elboríthat. Forró keblet adott nékünk a Sors, ismertek vagyunk egymásnak az idegenben is, mint a görög mív ideáljai Winkelmann lelkének, s kik vérzünk a hideg mindennapiak közt, phoenixként új életre kelünk találkozó lángjainkban. Érezzd, hogy én ismerem szívedet, s tanúld ismerni az enyémet, mely így verni csak akkor szűnik meg, ha nincsen élet a síron túl.

Boldog napokat éltem itt Pesten Vitkovicsnak házánál, az ő, Horvát, és kedves Palink társaságokban. Az én lakom Álmosd, Debrecen mellett Biharban. Légy könyörűlő az Alföldön lakóhoz, s ha írsz, jótétnek veszem azt, s hálám forró leszen. — Most először szóllok veled, s búcsúmat ílly hamar kell vennem, mint fájlalom én azt! Ölellek!

Pest, Szeptemb. 2. 1813.

A levél hozzám NVárad, Léta, Álmosd. Biharban.

(A levél (1 lap) hátlapján Szemere a Reményhez c. szonettjének szövege, kézirata olvasható, a Kölcseyéhez hasonló írással :)

Szelíden, mint a szép esttűnemény,
Kecsekkel bájorcádon, mint Aurora,
Borúlsz reám, setét sohajtozóra,
S megenyhül Sorsom, a vad, a kemény.

De most nem tűnsz fel nékem, szép Remény.
A Végezet célomtól messze szóra:
Faggat, gyötör, remegtet minden óra,
S küzdell keblemben minden érzemény.

Ah, jöj s ringassd el e nagy kínokat;
S mint Endymion a csendes rózsaberken,
Hagyd, éljek boldog isten-álmokat!

S ha lelkem egykor álmaiból felserken,
Mint a Kedvest Chitóne Lángjai,
Lepjék orcámat hölgyem csókjai!

Szemere,
a Tiéd.*

* *Vö. a Kazinczyhoz 1813. nov. 14-én írt levéllel.*

SZEMERE PÁLHOZ

Szemerének Kölcsey
forró csókjait!

Ezen pillantatban veszem auguszt. 29-én írt leveledet, melyről Pesten szólottál, s sietek írni hozzád, bár vagy két nappal halasztani akartam leveleimet. Szept. 6-dik. érkeztem haza tele szívvel és égett arccal a hosszú út miatt. Azólta nem csináltam egyebet, hanem Anacreonomat olvasám, s véled foglalatoskodtam, hogy ezt elhidd, imé a dal, mely négy órával ezelőtt született, tökéletlenségeiben közlöm véled.

(Itt következik *A jegyváltó* c. verse)

Kihívlak vőlegény! viadalra hivlak ki! ha írtál-e már nagy lépésedről, és ha írtál-e forróbban mint én. Félbenhagyom e levelet, mert a posta vár ajtóm előtt, máskor kétszeresen pótolom ki a csonkaságot. Kazinczynak egy kis levelét kaptam itt, melyben jegyváltásodat megírja, többet egy sort sem. Kállaimtól el nem búcsúzhattam Pesten, nem Horváttól is. Még ma Kállaimnak is írok vagy három rövid sort, s annál hamarább kell ezt félbeszakasztanom. Adieu — ölellek véghetetlen szerelemmel, mint mátkád ölelni soha sem foghat — ez a szív nem a lyánykáje.

Álmosd, Szeptemb. 9-d. 1813.

KAZINCZY FERENCHEZ

Tekintetes Kazinczy Ferenc Úrnak
Kölcsey Ferenc forró tiszteletét!

Nyólc napja, hogy Pestről megtértem, boldogúl töltöttem el azon kevés napokat, tisztelt és szeretett barátimnak körében. Hazajövén, asztalomon leltem Édes Uram Bátyámnak auguszt. végével írt parányi levelét, s mindez amit júniusban írt levelem olta kapható, én itt a falun és az alföldön, szánakozásból is kellene hozzám írni, hogy egészen el ne veszszek. Most inkább mint valaha érzem sötét lakom terhét. Miért nekem éppen itt és így? Csak úgy fogtam fel ezen áltröpülő gondolatot, ne higyje Uram Bátyám, hogy panaszlok.

Berzsenyi kijött, de mint jött ki! bosszúsággal vagyok eltelve mind B., mind Helmeczi eránt. Temérdek rossz dalt eresztett ki az első, s ezen utolsó nemillő szabadságokat vett magának. Legyen ő, mint akar: de ha Berzsenyi az, aminek a versgyűjtemény mutatja, úgy sajnállanom kell, hogy poétáink nem egyszersmind *Kunstrichterek* is. O az isteni Matthissont! Ennek stílusával együtt lelkét is be kellett vala szívni Berzsenyinek. Csudálva láttam, amit máskor nem láték, hogy B. .-ben a stílus praeponderál: hány sor van olyan mint az is: *A Dithyrambok lángkörében*, lélek s értelem nélkül? Én Daykával maradok, ki mint kezünkben van, mindeddig egyetlenegy Litteraturánkban, s sokaknak másoknak azt kiabálnám, amit már ma egyszer leírtam.

Non satis est pulchra esse poëmata, dulcia sunto.

Helmeczit Pesten nem láttam, de igen az általa

fordított imádságokat. Őbenne nagy a tüz, s még sokat használhat.

Palim két nappal jött Pestre visszaköltözésem előtt. Vitkovicsnál lakánk, ki mindig a jókedvű, s muthwillig Vitkovics. Horvátot ritkán lehete látnunk, mert világi dolgok fogják el. Felesége szerencsésen gyógyul. Kállai készült a prókátori censurát letenni, s eddig talán le is tette s nem tudom, ha Pesten van-e mindég még, vagy talán visszaköltözött Pozsonyba, melyen kívül őnéki nincsen élet.

Palim kért, hogy írnék sonettót a Bürger formájában trochaicusokban, s bár én a sonettóknak nem szenvedelmes írójok vagyok, kérésére megtevém, imé itt van az újformájú dal:

(Következik a *Szemere Pálhoz* c. verse)

Mint tetszik Uram Bátyámnak az egyhangú Reim a cadencirozó sorokban? — Itt egy dal még, újabb dolgozásaimból:

(Itt következik *A jegyváltó* c. verse)

Írtam, ha jól emlékezem, hogy az Agend. Lőrinc-napi Debr. vásárra talán készen leszen. Készen nincs, de kaptam akkor negyvenhat ívet a hasonlíthatatlan szépséggel és gonddal írt kópiából. Aszerént több mint fele van már kezemben a levelek száma szerént is, ide nem számlálván, hogy az első több mint száz levélnyi fragmentum az írás sűrűsége miatt csaknem annyi, mint a többi mindöszve. Holnap megy az öcsém Debrecenbe s várok újabb tudósítást. Alkalmasint elértük a célt, mely kivált Uram Bátyám előtt oly ragyogón állott. — De mégegyszer! *ne tudja ezt senki.*

Nyughatatlan vagyok érte, hallván hogy ez Pesten tudatik. Barátink tudják igen is, de általok tudhatják mások is, s félő, hogy annak ne szerezzünk bajt, kinek legtöbbet köszönni tartozunk. Ez engem, midőn a csomót kiküldé, nagyon kért levelében, hogy azt rejtekben tartsam mindaddig, míg ő Debrecenben leszen. Ő jövő évi márciusig leszen ott. Az egekért édes Uram Bátyám, hogy a jó embert baj ne érje!

Döbrenteinek Múzeumáról olvastam a híradást. A Vitkovicshoz küldöttet lehoztam magammal s beküldém Debrecenbe, ha talán praenumeránsai gyűlnének. El kell végeznem, mert késő éj van. Várok levelet é. Uram Bátyám. Talán csak érdemlek egynehány sort.

Álmosd, szeptembr. 15-d. 1813.

35

SZEMERE PÁLHOZ

Szemerének Kölcsey
forró csókjait!

Így édes Palim, asztalom mellé ültem, és nincsen egyéb dolgom, hanem hogy neked írjak, s vegyed hosszú levelét az örömöst csevegő barátnak. Hazaérkezésem után két vagy három nappal írtam néked és Kállaimnak, tegnap vevém ismét leveledet s írok neked, de Kállainak nem, mivel nem vagyok bizonyos, ha Pesten találja-e levelem, add neki tudtára szóval vagy levéllel, hogy el nem feledtem őt. Én azt az embert nagyon szeretem. — Sokat, sokat kell elébb hallanod, míg valamit kapsz amit kívánnál, még csak azt is meg kell tudnod, mit csinál most a te Kölcseyd leg-

többet. Ő görögül tanul s nehány napok ólta Pindárt olvassa, s bár iszonyú nehéz, mégis az Olympiákon csaknem egészen túlment. Minő író az, Pali, minő lángszárnyú ész! minő boldog lenne az, aki őt méltán fordíthatná! Én ezt teszem, te mennyegzői kocsit vásárolsz. Boldog te minden bajaid közt, mert igaz, magas kény vár reád, melynél kisebb minden baj.

Helmeczinek szonettje, a *Remény*. Őbelőle még nagy poétánk válhatik, azt írá egyszer nekem Kazinczy, s minden okom van azt elhinnem, de ha ő nekem úgy barátom volna mint te, fognám a tollat, s azzá tenném sonettóját ami volt, minekelőtte született volna — semmivé! Miért? Te azt szintúgy érted mint én, elmondom mégis, az egészre nézve először is csak rövideden így:

Non satis est pulchra esse poëmata, dulcia sunto,
Et quocunque volent animum auditoris agunto.

Helmeczinek én nem láttam több versmívét ennél és azon ódánál, melyet Kaz. Marc Emilnek születésekor írt. Mindakettőre nézve szükség neki Horácnak említett sorait mélyen érteni. Azt is mondhatnám, hogy Rafaelnak rajzolatiban az egész *Umrisz* egyetlenegy vonással szokott volt megtétetni, s ilyenkor a művész keze közül *Kam ein leichtes, anmuthiges, seelenvolles Wesen hervor*. Így adjon nekem a poéta művet *fáradság* és *terhes ékek* nélkül. Az utolsó illik a Helmeczi szonettjére, az első az én dalomra, melyet hozzád írtam (Boldog kinek szép hont stb.), és a te Vidához írt episztoládra. Elmondom mi nem tetszik a sorokban.

A 4-d. sorban: *A vad és kemény* nagyon elmaradhatók, mert az első hemystichium magában többet nyom.

5-dikben: *De most eltüntél* stb. egészen prózai fordúlat.
6-dikb. *messze szóra*, nagyon sziszegő.

A *faggat*, *gyötör*, *remegtet* sem tetszhetik nekem, olyan rétori figura! aki egy szóval tud festeni, a fest legigazabban.

Küzdell, Tőled kérdem, ha nem sokkal gyengébb-e a freqv. a *küzd*-nél. Kazinczynál is a Goethe *istennéje* fordításában, *járdall a szeleknek fuvallatiban*, lágy ez az utolsó gyönge szillaba miatt. Goethénél — Sie *mag* mit fliegendem Haar Und düsterm Blicke Im Winde *sausen*, *csendes rózsaberek* épen oly üres, mintha mondanám *fényes nap*, a *rózsaberek* magában is nagyon fest. — Istenálom és nem *isten-álom*, erre Matthisson adja a példát:

Dein Leben, welch' ein seliger Göttertraum. S ha lelkem egykor ismét nagyon prózai, és vontatott az egész fordúlat. *Chitóné lángjai*, a lángok szokatlan fényben hozzák elő a szelíd, halvány istennét. — *Lepjék orcámat* — az istenért! hát csak lepik-e a csókok a poétát, és egyebet nem? mert kit is ragadhat el a nyomorult szó valami édesbnek gondolatjára? és *arc* nem *orca* (szólok mint esztétikus, nem grammatikus) és úgyis arcaimat, nem arcomat; a poéták előtt tudva van, hogyan kell a singularisnak a pluralistól méltóságot és hevet kölcsönözni.

Elég — itt az enyém, az újformáju szonett.

(Itt következik a *Szemere Pálhoz* c. szonett szövege.
Címe itt: *Szemere Palihoz.)*

Im amit kivánál a troch. szonett, s amit nem kivánál, egészen német reimokkal a cadencirozó sorokban. Várom mint találtátok te és a pestiek.

Itt egy más mív, s bármit mondjatok, ez az én *Lieblingem*.

A SCHWÄRMER. (Töröld le és írd magyarúl.)

Halljad fényszekeredben
Lúna dalom.
Fellengve szálljak én,
De mint Te szeliden
Tekintetem.
S mint csendes Aédon
Éneke lengjen
Az isteni himnusz
Fellegeimből
Szárnyain alá.

A Párka kinek
Vérző szívet adott
Égi kebelben,
Durva panaszra,
Sem pajkos örömre
Nem ömlik el az.

Mert egy anyának
Nőttek ölében
A bánat s öröm,
A sorsnak ölében.
Borongó képpel s remegő
Könnyel szemeikben
Ölelik egymást
A hervadhatatlanok.
Szállongva feléjek
Rózsalepelben
Arany fantázia
Jössz s kebeledben
Tünnek el ők.
De te hű karodon,
Messze mosolygván,
Ismét felhozod őket
Szent emlékezet:
Mint fellegeken
Az éji szivárvány.

O sors hála neked
E gyermeki szívért
Melyet adál.
Fannym kebelében
És ciprusok alján
Sírnom oly édes,
Oly édes mosolygnom.

Én az egymásra folyó dactylicusokat schwärmerisch szeretem, s ezért ezen dal egyikért az én kedvesem.

Berekesztésül itt néhány szó, melyeket magyarrá kellene tenned:

Verhängnissvoll. Matth. Wildert Grab am Grab Müller

halblächelend, amelyet Verseghy így írt le: *félmosolygva*, mit ítélsz?

Ölellek forró szerelemmel, és Vitkovicsot és Horvátot. Régen nem vehettem rá magamat, hogy Kzynak írjak. Döbrönteinek levelét várom.

Álmosd, szept 15. 1813.

36

DÖBRENTEI GÁBORHOZ

Álmosd, Bihar vármegyében, szept. 25-én 1813.

Éppen Xenophonnak Memorabiliáit olvasám, midőn a pósta jött, s leveledet kezembe nyujtá. Félretevém a könyvet, s írok.

Tizenhetedik évemben hívott engem Kazinczy, ki nékem rokonom, barátjának; a tizenkilencet töltém, midőn először Pestre menék, s Horvátnak és Vitkovicsnak és a mi kedves Palinknak karjaikban éltem legszebb óráit az életnek. Már akkor ismertelek téged; s most, midőn legközelebb Pesten valék, s leveledet Palimnál olvastam, siettem idvezleni azon férfiút, kiért szívem azért ver ily forrón, mert a sötéttisztában, mint téged Szemeréhez írt leveleid mutattak, ismert vonásokat sejdítgettem képeden: jelenségeit egy vérző szívnek, mint az enyim; melyet az égtől jutalmul nyertem-e? vagy büntetésül? nem tudom.

Soraimból, melyeket itt olvassz, fogod érteni: hogy

én nem a literátort, nem a Múzeum kiadóját keresem benned; hogy én lelket keresek, mely lángoljon mint az enyim, s barátot mint én Palimban és Kállaymban bírok; kiket én inkább szeretek mint mindent itt körűlem, kikhez én téged hasonlóúl foglak szeretni, ha nyílt kebellel fogadsz engemet, a merengőt, a gyermeket. Mert én szeretni tudok, mint senki nem szeretett, s szerettetni óhajtok, mint senki nem szerettetett. Ó férfiú, ha talán téged megtanított is a tapasztalás nem rohanni hévvel egy ismeretlennek karjaiba mint Tasso: nem! engem soha meg nem taníthat. Sok lángot kioltott az idő szívemből: ezen egy akar mindvégig makacsúl lobogni; és mi sokszor készít ez nékem kínokat!

Írtam, miolta csak érezni és gondolkozni kezdettem: mert hogy is ne írjon az, kinek szíve oly sokszor van tele, s oly ritkán talál keblet, hová kiömölhessen? De nem előre feltett célból vegyűltem literátoraink közé. Szükségem volt barátra; s kiket gyermekkoromtól fogva úgy neveztem, az egy Kállayt kivévén, megholtanak. Ezen megmaradottól el kelle válnom; s minthogy másként nem élhettem az életet, újakat kerestem. S íme ifjúságunknak romlott sergében nem találhattam fel őket egyebütt, hanem literátorink közt. S ez legyen literátori pályámnak egész históriája.

Teljesítem kívánságodat; s küldök verseket. Keveset küldök, mert keves van. Öt évvel ezelőtt írtam gyakran; de akkori dolgozásaimat tűznek adám: most ritkán írok. Barátim örömmel fogadják soraimat; de a *profanum vulgus*, — tapasztalásból tudom, hogy az én dolgozásaim az előtt nem fognak kedvesek lenni. Azonban én a publikumnak bálványozója sohasem lennék; s megengedte a géniusz, hogy miut író választhassam azon horátiusi mondást simbolúl:

— — mihi parva rura, et
Spiritum graiae tenuem Camenae,
Parca non mendax dedit, et malignum
Spernere vulgus.

Én minden írók között legtöbbszer és legörömestebb azokat olvasom, kik görög és német nyelven írtanak. Magyarúl darab ideig nem olvastam semmit a Kazinczy dolgozásain kivül, melyeket ő nekem leveleiben meg szokott küldeni. Miolta Daykának, Kisnek, Berzsenyinek verseiket ismerem, olvasom ezeket is, kivált az elsőt, örömmel. Ismerem Szemerének s Vitkovicsnak műveiket is, és a tiéidet. Ha ilyen jó művekkel rakod meg Múzeumodat, örömmel fogom azt is olvasni; de mint sem rossz darabokat végy fel, inkább magad írd tele mind a negyvennyolc ívet esztendőnként. Ölellek.

37

KAZINCZY FERENCHEZ

Tekintetes Kazinczy Ferenc úrnak
Kölcsey Ferenc alázatos tiszteletét!

Tegnap vevém Uram Bátyámnak szeptember 28-dikán írt levelét s válaszolok.

Ha Uram Bátyáméknak leveleik nem mindég kedvesek voltak-e nekem? csudálnám, honnan vette magát ezen gyanú, ha nem szoktam volna szívemnek minden mozdúlatit szemmel tartani, s nem tudnám, minő vonások képemen azok, melyek sokszor a figyelmes nézőt nem akarva csalják el valami olyannak hivésére, melyről ezen szív nem tud semmit is.

Nekem a sors csapongó fantáziával vérző keblet adott együtt. Köszönöm a sorsnak ajándékát, de úgy,

mint a nő férjének kezéből köszöni az óhajtott halált, hogy a rabláncokat elkerülhesse. Mert szenvedek én, mint senki itt körülem nem szenved; egy szó, egy tekintet, egy távol sejdítés lever engem, s nemsokára elemésztődöm én. Tizenkilencedik évemet töltém, midőn Debrecent elhagyám, ismeretlen a világgal, ismeretlen önmagammal, csak azon körben álmodozhattam, melyet könyveim között vontam magamnak, s ezt végetlennek s álthághatatlannak tartottam. Kiléptem végre. Gyermeki, de szép plánumok lettek semmivé; nem volt ember, ki értse a forró ifjút; úgy tanítottak meg engemet mint Tassót Antonio, látván, hogy sehol magamat fel nem lelhetem, öszvevonúltam, s külsőm, melyet azelőtt a belső láng úgy öntött el, mint a táncoló lyány arcát az öröm, komoly lett és hideg. Eltompúlva tértem meg Pestről mintegy három évvel ezelőtt, s hová? Uram Bátyám ért engemet, s látja mi bántott engem a múlt években, s ha szinte nem volnék csak az is ami vagyok, fog szeretni szánakozásból is, mert én barátaimban nem kerestem soha sem a *Literatort*, sem a *dicsérőt*, egyedül szerelmet kerestem én ő nálok, tisztát és forrót, mert nekem egyébre szükségem nincsen, és ezen szükség oly nehezen pótolható.

Nekem a történet nagy gazdagságot ugyan nem adott, de szegény a köznépnek szemeiben sem vagyok. Azonban az én lakom olyan, hol a körülem lévőkről azt kell kiáltoznom magamra nézve amit Phryne Xenokratesről magára nézve mondott. S ki az, ki helyemben azt nem kiáltozná? Én férfi, én ifjú s kötelékek nélkül vagyok, s mi az, ami engem itt leláncolva tart? Érzem a fátumnak nyomását, érzem, hogy nem vagyok szabad, bármit mondjanak filozófjaink. Nem csak az bánt engemet, ami itt körülem van, annak,

aki engemet egészen érthet, Goethének szavait mondom el:

Und da sucht das Aug oft so vergebens
Ringsumher und findet alles zu!
So vertaumelt sich der schönste Theil des Lebens
Ohne S t u r m und ohne R u h'.

O a Schiller lelke! de aki azt adta, csak messzéről mutatta meg a pályát, s mászunk mint ki a fejedelemnek hintója mellett a sárban jár. Ki az Litterátorink közül, s még azok közül is, kik úgy feláldozták életeket mint Kazinczy, hogy el ne mondhatná amit Achilleus mondott Agamemnon küldöttjeinek:

Ἴση μοῖρα μένοντι, καὶ εἰ μάλα τις πολεμίζοι,
Ἔν θείῃ τιμῇ ἠμὲν κακὸς ἠδὲ καὶ ἐσθλός.
— οὐδέ τί μοι περίκειται, ἐπεὶ πάθον ᾗλγεα θυμῷ
ἐξ δ' ὄρνις ἅπτῃσι νεοσσοῖσι προφέρῃσι
μαστάκ', ἐπεί κε λάβῃσι, κακῶς δ' ἣρα οἱ πέλει αὐτῇ.

De ki parancsol a sorsnak? ki vonja el a felleget ha jő?

Tudom én, mit mond Wilhelm Meisternek az Idegen, midőn ő a sorsot veszi palástul beszédében; de engemet nem a szcéna tett először mozgásba, s gyermekkoromnak legszebb évét a görög filozófiának virágai között töltöttem el. A Tóthtal kezdett teológiai per jön eszembe. Én a keresztyének vallását egyedül az Evangéliumokból, s Klopstocknak Messiásából ismerem. Olyan az egészen, mint az Eleusisi misztériumok, vagy a Sybillának barlangja, tele sejdítésekkel, bámulattal, elfogódással. Ha választanom kellene a szekták között, bizonyosan én is annak adnék pálmát mely magát Rómáról nevezi, s ha kérdenék miért? nem

felelnék semmit is, hanem Schillernek tragédiáit nyitnám fel a kérdező előtt. A gondolat, mely Uram Bátyámat vezérli, nagyon szép. Villersnek munkáját a reformációról hogy elolvassam, mindeddig reá nem vehettem magamat. Félek, hogy köz ideákkal van eltelve, s nem jutalmazza meg a vele elfoglalt időt. Ha egyszer elolvasom, gyönyörködve fogom ezen újonnan felébresztett gondolatokkal egybevetni.

Helmeczinek Sonettoját (a Reményhez), megvallom, hogy én nem találhatom szépnek. Elbámultam urambátyámnak róla tett ítéletét olvasván. Lehetetlen, hogy a szépnek ideája ennyire subjectiva lenne, s curiosus vagyok ezen különböző érzésnek okait magamban kitapogatni. Tízszer is elolvastam egymás után s utoljára is kéntelen vagyok megvallani, hogy szépségét *sem nem értem, sem nem érzem.* Tompának kell lennem, s genius nélkül valónak. S ha csakugyan szép, idő múlván ismét előveszem még egyszer, s meglátom, mire megyek.

Hosszú a levél s szükség, hogy jutalmazva hagyja el olvasóját. *Az Agendarius készen van.* A hatodik fragmentum, mely másonnan vevődött hozzá, s csak négy levélből áll, maradott még hátra, ezt is várom a napokban. Egy oly szép copia van kezem közt, melynél szebbet gondolni sem lehet. Az originál különböző írásai felette jól vannak követve, s a Sz. Catharina legendája is, mely rossz tollal íratott, a bámulásig jól van kinyomva. Örvendjen édes urambátyám, nemcsak kezemben van az Agendarius, de fel vagyunk a titkolózás alól is oldva, s publikum elébe mehet, midőn urambátyámnak tetszeni fog. Az utolsó kivétel a bibliotheca praefectusának prof. Tatai Sándornak akaratjával esett s a mi Tótunknak Recepisse mellett volt az írás általadva. Csak most oszlottak el félelmei, de

eloszlottak örökre. O ha futnom lehetne, s szerencsés volnék önkezeimmel adni által az ohajtottat! Mondja meg urambátyám, mi móddal veszi legbizonyosban kezéhez? Én ezt csak igen biztos kézbe szeretném adni, mert két évnek munkája, s az első évben félelmek között! — Éljen szerencsésen édes urambátyám, s higgye el, hogy szerelmére s leveleire felette nagy szükségem van.
Álmosd, október 21-dikén. 1813.

Lángolván olvastam az írást *(volt egy szép kora* stb.). Én a római és görög nyomokat imádva szemlélem, akármit mondjon Wieland, én néki a görög ideálokról írt munkáját nem köszönöm.

38

DÖBRENTEI GÁBORHOZ

Álmosd, október 30-án, 1813.

Nevetnem kell, mihelyt a Reményhez írt szonett jön eszembe. Mondád, hogy erről hamar írjak; s imé, de amit nem vártál:

a szonett nem enyim!

Pali azt úgy közlé velem, mint Helmeczy mívét; Kazinczyval mint az enyimet. Ebből azt hozom ki, hogy a dal talán magától Palitól került; s csak ő játékot űz. Én mind Palinak mind Kazinczynak azt írám, hogy e szonettet szépnek nem lelem; s azt írom néked is, hogy ez Palinak nyomtatott szonettjeitől annyira van, mint a lysippusi mív a Phidiásétól, mint Raphaeltől Dow vagy Mieris.

Sappho dalában az *ellankad* és *folyja*, igaz hogy nem felelnek meg a ritmusnak szorosan, de a cezúrán a hexameter is adhat tribrachyst: miért ne a sapphikus is? Így az originálban:

ᶜΩς γὰρ ἴδω σε...
αὐτίκα χρῶ πῦρ...

Ezen kis apológiát nem azért írom, hogy jusst formálj magadnak, úgy bánni velem, mint Quintilius, aki *si defendere delictum, quam vertere malles; nullum ultra verbum aut operam insumebat inanem: quin sine rivali teque et tua solus amares.* Csak azért írám és írom, mivel — amit jobban tudsz — nem hordozzuk mindég a *mamselle la regle*-nek nehéz jármát.

Múzeumodnak híradását beküldém Debrecenbe; de praenumeránsaid nem gyűltek. Egyetlenegyet tudok, hogy innen előre fizetett. — A mi nemzeti literatúránknak nem nyújta kedvező pályát a sors; de adott nekünk szent érzeményeket a darabos pályán; s ha magunkat egymásban feltaláljuk s szeretjük, nem vigasztalhatjuk s hevíthetjük-e köztünk a hanyatlót azzal amit Apollon a trójai hőseknek mondott: *Nem tudnátok-e oly férfiak lenni, hogy a sorsnak ellenére is győzedelmet vegyetek?*

39

SZEMERE PÁLHOZ

Szemere Palinak Kölcsey Ferenc
forró csókjait!

Ezen órában veszem régen régen óhajtott soraidat. Már szinte békétlen levék, s nem gondoltam meg,

hogy te abban külömbözöl tőlem, mert én mindig honn ülök s téged szerteszéllyel hordoznak az *ἐννοσιγαιος* teremtményi.

Részt veszek panaszodban édes, jó Palim, és nem gonoszság-e a történettől így hagyni a szerelmes ifjút egy sora nélkül a kedveltnek? Ah, talán a szegény lyányka beteg s talán eltévedt a mátkának levele s amaz ott éppen úgy eped mint te Pécelen. Talán egy felsőbb valóság örül a két érzékenyeket kínzani, valamely kegyetlen Héra, valamely hódíthatatlan Athéna! Nem haragszol-e édes Palim a lucianusi tónusért? Ne tedd azt. Érzem én, hogy neked igazad van, de lehetséges-e, hogy félelmeink mindig inkább teljesíttessenek, mint kivánataink? Az efféle gondokat gyakran egy kicsiny, s keveset jelentő történet szüli, s egy más kicsiny úgy veri széllyel, hogy a könnyű gond helyett nagy örömöt nyujt.

Kazinczynak nemrégen olvasám levelét, nézd mit ír az újonnan közlött szonettről: «Szemere közlé velem a *Reményhez* írt sonettot. *Szelíden mint az esttünemény* stb. Az isteni darab, szebbet ennél senki sem írt, senki nem írhat. Csak ezt nem kerestem benne: Mint Endymīōn — mert jobb volna Endȳ | mī̆ōn | ként. Szeretném, ha az U. Ö. érzése ebben egyezne az enyémmel, hogy ezt a *nékem oly igen kedves dalt* kényem szerint olvashatnám.» — — Azonkivül hogy Kazinczynak ezen soraiban azon dal dicsértetik, melyben én semmi jót nem láttattam magamnak találni, egy másvalami is csudálkozásba hozott. Azt vélem, hogy talán a Sonetto nekem tulajdoníttatik, s ime tegnap amint szüretemről megérkeztem, adják kezembe Döbrenteinek levelét, melyben szóról szóra ezeket olvasám:

«Ma kaptam Kazinczynak levelében egy sonettódat, mely valójában igen szép. Azért nevezi isteninek.»

Te gonoszkodtál Pali, s a dalt, mely nem vala enyém, nevem alatt küldéd meg Széphalomra. Hiszed-e, hogy tette volna ezt más, haragudnám, de reád csak úgy haragszom mint Julia St. Preuxre haragudt, az Armida mellyéről írt s reá alkalmaztatott sorokért. Így már könnyű lekapnom a játékos maszkot képedről, a dalt sem Kölcsey nem írta, sem Helmeczi, Te írtad! Ki tudta volna más a *Chitone* szót, mert H .... sem Epicharmust, sem Hoffmannt és Stephanust, mostanában úgy hiszem nem olvasta, Pomeynak régi elnyűtt mitológiáját pedig ki olvasná más azonkivül, ki azt a debreceni Ref. Kollégiumban kéntelenségből tanulja? A Reimokat *serken* és *berken* nem te magad találtad-e? jól jut még most is a József-napi szonett eszembe, s nem ott állott-e ezen két reim?

Mi szegény előre elfoglalt emberkék ritkán teszünk ítéletet úgy, hogy abban más indulatainknak részek ne volna. Már tehát tudom, hogy a dal tőled van, a dal, melyet K.-czy isteninek neveze, s amely nekem nem tetszhetett. Ily ellenkezések gyakran történnek, és nemcsak két individuum közt, hanem ugyanazon individuumban is. Én megvallom, hogy a három első sor, vagy már az egész első quatrain szép, nagyon szép, de a fordulat miatt a második quatrainban, s az utolsó tercettben csak úgy lelem ezen sonettót legfeljebb is szépnek, mint a Kazinczyét. *Mely boldog óra tünt fel életemnek.* Nem úgy foly a dal, mint azon három, melyet Horvát kiadott, s hogy jobban kimagyarázzam magamat: *nincsen benne mélység*, mint abban, amelyet az *Emlékezetről* és a *Boldog párról* valóban isteni hevülettel írál. Azonban inkább köszönöm az újonnan közlést, mint talán gondoltad volna. A változásokat szeretem, a Kzczy változtatását igen fordíthatod haszonra.

Döbröntei, azt gondolván, hogy az én mívem van kezében, így ír:

«Megengednéd-e, kedves Kölcseym, hogy a *Reményhez* írt sonettódon változtassak. Nálad így van:

»Szeliden... etc. — Borúlsz reám setét etc.«

Én így kivánnám:

Borúltál rám setét sohajtozóra,
S megenyhült sorsom... —

így rája következhetik: De most nem tűnsz fel etc. Írj kérlek efelől hamar, mert az első füzetbe akarom tenni.»

Ami a korrekciót illeti, én úgy hiszem, Döbrenteinek nincsen igaza, ami az utána tett kérést és jelentést nézi, nevetnem kell, hogy éppen azon dal tulajdoníttatott nékem, melyet én szeretni nem tudtam! Pali, Pali, Te ismét azon játékot akarod űzni, melyet a *Révai koszorvas üstökével* Horváton űzél.* De mit mond majd Kazinczy? Ő enthusiasmussal vette a dalt az én nevem alatt, mint fogja magát lelni, ha látja, hogy csalták? Mindezekről bő választ kérek tőled, s mondd el azt is, ha azért való haragodban nem emlékezel-e csak egy szóval is a trochaikus szonettről. Az nem nagyon szép, megvallom azt, de annyira vártad a formát. Ne légy *bosszúálló!*

Ma írok Döbrenteinek is, s megmagyarázom néki, hogy a szonett nem az én mívem. Azólta, hogy utolsó levelem hozzád elment, semmi újat nem írtam, egy

* *Az Élet és Literatúra 1827. évf.-ában a 267. lapon, e levélnek a szonettre vonatkozólag kiemelt részeiben, e célzáshoz a köv. magyarázat-értékű betoldást olvassuk (a betoldás nyilván Szemere műve): „melyet a Perecsényi-Nagy képében írt Ódával Nem él közöttünk Révai; a komor Halál koszorvas üstökiben. ... Horvát Istvánon elkövettél."*

rossz dalon kivül, mely nem méltó, hogy lássad. Egész nap nem csinálok egyebet, csak Homért olvasom, az Iliást egészen elolvasám, az Odysseát, melyet még ezelőtt nem olvastam, nemrégen kezdém el, s az ötödik könyven vagyok. S ezen költőt akarja fordítani Nagy Ferenc! nem ő, méltán ugyancsak egy sorát is az Iliásnak.

Írj mentől elébb, édes Palim, s légy otthon, midőn levelem Pécelig ér. Ölellek forró szerelemmel széplelkű, jó Palim. Adieu!

Álmosd. Október 30-dik. 1813.

Ó, ha Debrecenbe jöttél volna a vásárra! ki fogta volna örömemet leírhatni? Ott voltam én, és az *Agendariust* készen hoztam el. Mint örülök én, mint örül majd Kzy ha utolszor írt levelemet olvassa! — Választ Palim!

40

SZEMERE PÁLHOZ

Álmosd. November 4-dik, 1813.

Szemere Palinak Kölcsey Ferenc
forró csókjait!

Minden szépet, édes Palim, minden jót adjon néked a Géniusz! Ah, te különben is oly sok szépet birsz és oly sok jót, hogy irigységgel néznék feléd, ha nem tudnám, hogy Te enyém vagy, s ragyogásodra nem mondhatnám szent örömmel: *az én Palim ragyog úgy!* Minő lélek ez, csak leveleidben is, s mily örömmel írok én ezen levelekre választ!

Kicsiny, de szép leveledre, melyet a mult héten vevék, már elment a válasz, többnyire a Reményhez írt szonettről szólok, hagyd ezt is azzal kezdenem.

Kazinczy sonettódat isteninek nevezé; neki azt írtam, hogy én csudálkozom magamban különböző érzésemen, s igyekszem annak okát kitanúlni. Minden fáradozásom mellett nem lelek egyebet, hanem amit neked itt elmondok, hogy érezd amit én is csak inkább érzek. A görög a barna hajat a sötéten kéklő színhez hasonlítja, majd a violához, majd a Cyanehoz. Az arabs költő a hyacinthoz is. Így nevezi Homér a Tenger Istenét Poseidont *πυανοχαῖτα*-nak (cyanehajú), így mondja az Achilleus szekerén vonattatott Hectorról: *ἀμφὶ δὲ χαῖται ικυάνεαι πίλναντο* (cyaneszín hajai a földet érik). Így nevezi Pindarus a szép Evadnát *ἰοβοστρυχα* névvel, mely violahajút tészen. A barna szem hasonlóképpen ezen virágokkal tétetik egybe. Sokaknak adja Homér a *κυανῶπις* (cyane szemű) nevet; az arabs költők a szép lyány szemét a hyacintról nevezik. A szőke epedő lyány, kinek szeme a napkeleten nárcisszal hasonlíttatik egybe, nekem kedvesebb mint az eleven barna, de ha a barnaság sötéten kéklőre változik a hasonlításban, úgy lehetetlen ezt is bizonyos epedés, bizonyos lankadás nélkül gondolnom, s ilyenkor az aranyhajú lyány (*χρυσοχαῖτα*) inkább vígnak és derültnek tetszik fantáziám előtt. A reményt én mindig messze lebegni képzelem ott valahol a Horizonon; s mint a messze sötétlő fákat, vagy hegytetőt kéklőnek mint a viola, mint a hyacint, nálad a remény olyan, mint a *mosolygó szőke lyány*, mint Bürgernél. Az *esttünemény* arra hív, hogy epedőnek lássam az *angyalt*, de az aurora kecsei, s a mosolygás közel hozzák őt nekem és felderítik. Így Bürgernél is:

Der schönsten Morgenstunde
Gehüllt in Rosenlicht,
Der Suada gleich am Munde etc. etc.

Ellenben én őtet mindég messze és mindég alkonyban, és mindég viola- és hyacyntszínűnek látom, s hogy másképpen nem láthatom, annak nem én vagyok az oka. Ebben egyformán, rokonérzéssel látom a remény képét Herdernél is. Azon paramythionjában, mely *Liliom és Rózsa* címet hord, így ír:

Schon unter Schnee und im kalten kleinen Grase fieng die bescheidne Demuth an, und webte, das sich verbergende Veilchen. *Die Hoffnung trat hinter ihr her, und füllte mit kühlenden Düften die kleine Kelche der erquikenden Hyacynthe.*

És azon isteni dalban die *Dämmerung* így:

Die Hoffnung ewig schön und jung,
Ist auch ein Kind der Dämmerung;
Auch ihre Schwester Sehnsucht liebt
Den Schleier, der die Lieb' umgiebt.

Meglehet, édes Palim, hogy ezen külömböző képzelet okozta az első *nemtetszést*, s mi emberek oly igazságtalanok vagyunk, hogy egy nem a mi képzeletünk szerint történt dologért, vagy lépésért, sok másokat is osztán jóknak lelni nem akarunk. Nem szükség neked magyaráznom, hogy ebből nem következik, mintha semmit sem lelnék szépnek azon kívül a mi képzeletim szerént iratott. E csak találgatása annak, miért nem lelhetem én ezen dalt oly szépnek mint mások, oly szépnek mint az *Emlékezet*. Én az *Emlékezetet* nevezem isteni darabnak, és az valóban isteni, de ezt nem merem hozzá hasonlítani. Örülök mindazáltal ezen kis pernek, alkalmatosságot nyertem magamat előtted egy vonással ismeretesbnek rajzolni, s nem öröm-e látni portraitjainkat az ecset alól, melyet különben kölcsönösen hordunk szíveinkben? Nem-e édes Palim?

Nékem egy dalom van, mely ilyen ideákból származott, melyeket itt elmondék. Félek közleni, mert ha sonettódat gáncsoltam, te még inkább gáncsolhatod ezt, mert megvallom, hogy önnszerelmem nem tartathatja velem jónak. De mi szeretjük egymást, s én még firkálásaidat is sok örömmel szemlélem. — Itt a dal:

(Itt következik a *Jennyhez* c. vers)

Amit sonettómról írsz, örömmel olvastam, oly örömmel édes Palim, mely szinte megfoghatatlan. Én is azt hiszem, s bár kevélyen szólottam sonettodról, megvallom mégis, hogy ez a tiednél sokkal alábbvaló. Megvallom azt is, hogy a szonett-írás nékem oly nehéz, s oly idegen, hogy midőn ezt, és egyedül kérésedre dolgoztam, egészen más körbe tétettem által, mint különben lenni szoktam, ha verseket írok. Boldog, ha néked a *formában* példát adhattam, s Te ezen forma szerént istenieket fogsz írni, mint szoktál. Én annyira el vagyok fogva görög íróimtól, hogy magam semmit nem írhatok — a Jennyhez írt dalom a legújabb, s ez szeptemb. 26-án leve. Egyet lelek még papirosaim közt szeptemb. 17-dikéről, kicsiny és az idea sem új, de olvasd:

Ti néma, bús vidékek
Halljátok kínomat,
S te Nimfa, szent folyamban,
Könnyűm feléd ömöl.

De Nimfa, balzamoddal
Ne gyógyítsd e sebet,
Örömmel hordom én azt
Keblemben Fannyért.

Ez az én régi maníromban van írva, s visszaemlékezet egy olasz dalra: *Ma si caro ê 'l mio tormento,*

Dolce e' si la piaga mia, Ch'il penare e mio contento, E'l sanarmi e' tirannia ec. Ölellek, édes Palim, lepjék arcodat csókjaim, ha úgy akarod, de az enyémet borítsák a tieid, és a kedvelt lyányé egykoron!

41

KÁLLAY FERENCHEZ

Kállay Ferencnek Kölcsey Ferenc baráti csókokat (1813.)

Több mint egy év múlt el, mióta leveleidre adós vagyok felelettel, s miért? könnyen eltalálhatod; ha kitalálni nem akarod, megmagyarázhatom egyszer szóval vagy levélben; most csak azért írom e rövid levelkét, hogy válaszodat vehessem, s magamnak azon örömet szerezzem meg, melyre sokkal érdemesebb vagyok, mint talán te, neheztelvén restségemért, gondolnád.

Minden leveleidet vettem, s ha más helyhezetben lettem volna, mindenikre szokatlan örömmel írtam volna meg a választ. Gyönyörködve néztem bennök, mint tett a nagyobb világ s a józan filozófia az én Kállaymból sokkal szeretetre méltóbbat, mint ezelőtt is vala. Mindketten megváltoztunk, de különbözőképpen. Te elébb mentél az úton, melyen régen elindúltál, s szebb lett rajtad a szín, mellyel azelőtt is csakugyan bírtál. Engem más útra mozdított a történet. Thékámban könyv helyett már most nyeregszerszám áll. Míveltetni ugaraimat, lovaim s ökreimről gondoskodni, s küzdeni ezen emberekkel, kik tóparton s szalmafedél alatt laknak, ezt kell csinálnom. Nem szabad rajtam nevetned, mert én mindezeket gazdai komolysággal csinálom.

Adieu édesem, csókollak; írj; restségemet s ezen kurta levelet gazdagon fogom kipótolni.

42

KÁLLAY FERENCHEZ

Kállaynak Kölcsey forró csókjait!

In medias res, édes barátom! úgy látszik, hogy új plánumaid jöttek, s az auditorságot nem akarod. Megmondjam igazán? Én sem nagyon akarom, bajos, nyughatatlan élet, hol leszen honod? hol leszen igazi menedék az öregségben? hol, lármátlan élet az isteni szép lyánnyal, hol csak azokkal jöjj öszve, kiket lelked kedvel és szeret? Nem mondok mégis ellent, mihelyt akarod. A Kzyval (Kazinczy) való ismerkedés magában is igen szép, most mindjárt akartam néki erántad írni, de leginkább szeretném ezt öszvebeszélés után tenni. Jöjj le Debrecenbe, vagy írj bőven és sok foliusra. Én különben ajánlom barátságomat szolgálatodra ott ahol akarod, úgy ahogy akarod, s addig ameddig lehetséges.

Elég a prózának, a prózai gondolatoknak, édes Ferim! S nem kívánhatná-e meg a sorstól minden, ki tőle gazdag lelket és főt kapott, hogy helyet is mutasson, melyben gazdagságit az alkalmatlan szemek előtt elrejtse? Helyet, mint Odysseusznek mutatott Athene Ithacanak partjain, hová csak a rokon érzemény juthatna el s legeltetné szemeit, s biztosan nyílna fel maga is, oly biztosan, mint a concha nyílik fel a leeső cseppnek, hogy azt magában gyönggyé érlelhesse. Nem adott az istenség munka nélkül elérnünk semmit is. Bizvást! fáradjon, kinek erő jutott, míg a pulya

fényben s tompaságban ül. Egy vagy két rokonérező kebel itt, ezer amott a síron túl, ki boldogabb, mint mi? Az öröm, édes Ferim, és a szomorkodás testvérek, így tanítja Rousseau, mert így érzi, így én is és te.

S a párka kinek
Vérző szívet adott
Égi kebelben,
Durva panaszra
Sem pajkos örömre
Nem ömlik el az.

Így énekeltem egyszer, s ez a szívnek éneke volt. Adjunk hálát az égnek, hogy nékünk ily szívet adott, ez nékünk megtanítja a bánat genuszát, s midőn örömnap száll reánk, ki érzi azt jobban nálunknál?

Talán elébb Pesten leszesz, mint ezen levél. Ne feledd el ott meglátogatni Vitkovicsot és Horváthot, s tedd, hogy Szemerét is láthassad. Ezen szeretetre felette méltó ember szeret téged is. Szeressed őtet, édes Ferim, szív lakik azon férfiúnak keblében, melynél nemesben nem sok ver, boldogság őtet szeretni s tőle szerettetni.

Engedj meg a kurta levélért Feri, ki vagyok merítve. A szüntelen vérzés ezen napokban annyira meggyengített, hogy csak nehezen szedhetem öszve gondolataimat. Várok hosszú levelet kinézéseidről, s bőven fogok írni reájok. Bár Debrecenbe lejönnél, s szólhatnánk. Mint van lyánykád? — Ölellek!

Álmosd, novemb. 14. 1813.

43

KAZINCZY FERENCHEZ

Tekintetes Kazinczy Ferenc urnak
Kölcsey Ferenc forró tiszteletét!

Édes urambátyám szeret engem. Ezen közelebbi levél mennyei gyönyörrel öntött el, oly mennyeivel, melyet itt a földön elhordozhatunk. Hálát nemes férfiú, forró hálámat! Aki nekem szerelmét nyújtja, az nagyobbat, szebbet, szentebbet nem nyújthat, s oly férfiúnak szerelme, ki szenvedett s vérzett, ki nemeseket szeretett, s nemesektől szerettetett, mindenek felett van. Egy ilyen ember mondhatja teljes büszkeséggel, amit az Isten a szép, kedvelt Tyrónak mondott: *Menj haza és ne mondd e titkot senkinek, én Poseidon vagyok.*

Mint hevültem, gondolván útamat Széphalom felé! de Uram Bátyámnak testvére oda mostanában nem megyen. Majd csak január végével, s akkor talán én is megyek, addig megtartom a csomót magamnál. Hogy Uram Bátyám tőlem tanuljon? Sohasem pirúltam ezen komplimentért úgy, mint most. Mit tudok én, mit tudhatok én, itt a falun? Kitől kapni könyvet? kitől egy intést, egy ujjmutatást? Debrecen is felette szegény. Mi itt csak a XVI-dik száz filológiai tudományával birunk, s az újabb könyveknek csak nevét halljuk.

Sz. Demeter egy kicsiny falu Közép-Szolnok vmegyének szélében, itt szűlt engem az anyám nagyanyámnak Büdöskúti Zsigmondnénak házában 1790. Auguszt 8-dik. Imé amit Uram Bátyám tudni kívánt. És így 23 évet éltem, mint az élni szót közértelemben mondják. Boldog, aki igazán *él*, aki az erőt, melyet a természettől

veszen, munkára fordítja! Mert akinek erő jutott és mégis űl, az rabbá teszi magát, s nyúgalma hasonlít a leláncoltatáshoz, melynek érzése oly kínzó, oly tompító.

Cons. Péchy Úr a múlt hónap végével, vagy ennek elejével (jól nem jut eszembe) ment el Pestre, vele mentek gyermekei, vele Medicus is. Az egy igen mívelt lelkü Lyány, s társaságában szép órákat töltöttem. Egyedül könyveim maradtak a télre, s talán némelykor *Úzának* társasága, ki a telet itt Álmosdon fogja tölteni. Szúnyogdon a közelebbi szüret alkalmatosságával beszéltem ezen igen becsületes emberrel, s Uram Bátyámról folyt a beszéd. Hevűlettel szólott: «Én azon embert, úgymond, véghetetlenűl szeretem, s nem lehetne életem boldogabb, mintha közel hozzá tölthetném el. Mívelt lélek, igen, hérószi lélek az, mely őtet eleveníti. Én őróla, szólt továbbá, s munkáiról most csak igen keveset tudhatok, s azt is mások által. Esküszöm, hogy ha nem gondolatim s tetszésem szerént volnának is azok írva, tisztelném mégis őket, mint emlékét a legjobb, legkedveltebb barátnak.» — Örültem, hallván a szépérzésű embert, s kötelességemmé tettem ezt Uram Bátyámmal tudatni, mert nem lehet, hogy ezáltal öröm ne szálljon édes Uram Bátyámra. Én azt hittem, hogy az az ember hideg, de ekkor tapasztaltam, hogy szívét azon kegyetlen évek sem fagylalhatták el, s van elég pillantat, melyben az emberiségért forrón ver.

Lehetetlen, hogy Palinak Szonettjáról ne írjak. Ez mindenekelőtt nagy kedvességet talált, mert Pali hozzám küldött leveleiben, minden róla tett itéleteket közlött velem. Nem perlek sem Palival, sem Uram Bátyámmal. Egy barátja Palinak azt írja, hogy a munka nagyon szép, de némelyeket szeretne benne

korrigálni, s imé így korrigálta s Palinak helybehagyás végett így küldötte meg :

Szelíden, mint az esttünemény,
B i b o r s z í n f é n y e i d d e l, mint Auróra,
S ü t ö t t é l rám setét sohajtozóra,
S megenyh ű l t sorsom, a vad, a kemény,

M é r t m o s t nem tűnsz fel nékem j ó Remény? !
A végezet P á r o m t ó l messze szóra,
Faggat, gyötör, remegtet minden óra,
Küzd h é v keblemben minden érzemény.

Ah jöjj, ringasd el e nagy kínokat,
S Endymionként a S z e n t rózsaberken,
Hagyd éljek boldog isten-álmokat.

S ha lelkem e varázs-l é t b ő l felserken,
Mint kedvesét Chitoné lángjai,
Lepjék orcámat hölgyem csókjai.

Mit mond erre Uram Bátyám? Nem tudom a kritikus nevét. Pali két levelet közlött velem, s oly gonosz volt, hogy az író nevét mindenik mellett elhallgatta.

Hogy ezen kis űret betöltsem, ímé egy dal még Szeptemb. 14-kéről.

A SCHWÄRMER. (Magyarúl édes Uram Bátyám !)

Halljad fényszekeredben
Lúna dalom.
Fellengve szálljak én,
De, mint te, szelíden
Tekintetem.
S mint csendes Aedon
Éneke lengjen
Az Isteni Himnusz
Fellegeimből
Szárnyain alá.

A Párka kinek
Vérző szívet adott
Égi kebelben,
Durva panaszra,
Sem pajkos örömre

Nem ömlik el az.
Mert egy anyának
Nőttek ölében
A bánat s öröm,
A sorsnak ölében
Borongó képpel s remegő
Könnyel szemeikben
Ölelik egymást
A hervadatlanok.
Szállongva feléjek
Rózsalepelben
Arany fantázia,
Jössz s kebeledben
Tünnek el ők,
De Te hű karodon
Messze mosolygván
Ismét felhozod őket
Sz. emlékezet,
Mint fellegeken az
Égi szivárvány.
O sors hála neked
E gyermeki szívért,
Melyet adál.
Fannym kebelébe
És ciprusok alján
Sírnom oly édes,
Oly édes mosolygnom.

Ajánlom magamat Édes Uram Bátyám.
Álmosd, novemb. 14-d. 1813.

44

SZEMERE PÁLHOZ

Szemere Palinak Kölcsey
forró csókjait!

Hála neked, édes Palim, jó szívedért, mely szerént meg nem szűnsz sűrű leveleket írni, s ezen utolsó (Novemb. 2-dik) igen figyelemre méltó volt a beleírt hozzád szóló levelekért, de egy maradt hátra, amit óhajtottam volna, hogy ott legyen — a levélíróknak

neveik — melynek elmaradása nem kevés gyötrésemre lett. Léssz oly jó, s visszahozod amit elmúlattál.

Két közelebbi leveleidre, mindjárt hogy vevém őket, elment a válasz. Hogy mit szólok a közlött levélre? Ime:

Én azt, ki írta, nehezen fogom ismerhetni, de a levél nem gyakorlatlan kéztől íratott. Sokat szeretnék róla mondani, sokat szeretnék magamnak megfejtetni, de kéntelen vagyok elhagyni, mivel az ilyeknek elmondására, jelenlét inkább, mint írott papiros kívántatnék. Nem tetszik neki, hogy szonettedben a *szép* és *orca* szavak többször fordúlnak elő. Úgy van, mert Apollon

Sur tout de ce poëme — banni la licence
Lui même en mésura le nombre et la cadence,
Defendit, qu' un vers foible y pût jamais entrer,
Ni qu' un mot déja mis ose s' y remontrer.

S ezen iszonyú regulirozás az oka, hogy kezdem a szonettet nem szeretni, s azt mondom a komoly, engedetlen múzsának, amit Bürger Regula kisasszonynak:

Lasst, Brüderchen, die alte Strunsel gehn!
Nur Kinder mag also ihr Laufsaum schürzen!
Was thuts, ob wir' mal stolpern oder stürzen.

Mégsem gondolom emellett, hogy meg kellene vetned ezen széplelkű barátodnak tanácsát a XX szonettek írása eránt. Próbáld, Édes barátom! Kezeidből a Lai és Virelai is szép lehetne, miért nem az édesen, harmoniával zengő Szonett. Ezt a németek néhanapján, a szó jelentését követvén, *Klinggedicht*-nek fordították, s hogy legyen mit nevetned, én magyarúl *csengődalnak* nevezem. Nem igaz, hogy lehet rajta nevetni? — Mit tartsak az újonnan formált *Remény-*

ről? (Szelíden — bíborszín fényeiddel stb.), nem szükség mondanom. Jaj annak, ki a bíborszín dal alá Palimnak nevét írni meri! Ami egyéberánt a két indicativus ellen való panaszt illeti, hogy Döbrentei hasonlóul vélekedik, közelebbi leveleimnek egyikében megírtam. Kazinczy tegnap vett levelében szonetted mellett apologizálván, végre így ír:

«Én azt szeretném a szonettben megváltoztatva látni, ami ott homályt csinál: Remény mosolygsz reám s sorsom megenyhűl. De most nem tűnsz fel. Ezek mind in praesenti vannak mondva. Azt tartom, jobb volna így: Remény, mássszor reám mo*solyogtál* s sorsom me*genyhűlt*. De most ha feltűnsz is etc. —»

Azt is nagyon szeretném tudni, aki a kolozsvári teátrum felől való tudósítást írta s hevedet a Petrarcáén (hidd el nekem, nem méltatlanúl) felültevé. A Berzsenyi szép strófáját a teátrum homlokán, megvallom, egészen nem érthetem; ah, de Berzsenyinek lantján őróla magáról értem én azt felette jól. Hanem egyet mondok Pali! Ne hagyd magad mindezen magasztalásokkal úgy elszédíttetni, hogy nagyon a szonettekre add magadat. Petrarca nem azért nagy, hogy szonetteket, hanem hogy isteni szép verseket írt. A mi nyelvünk a Reimokban oly szegény, hogy csak makacsságból nem akarunk a görög manírra egészen általmenni, miért magunkat szüntelen a Reimkereséssel kínzani. Írj, édes Pali, mindig és sokat, de ne csak szonetteket. Az *Emlékezet* és *Boldog pár* mennyei produktumok, de nem az-e a *Titkos vidék* is? Ilyeket is Pali! ilyeket is! Én is barátaid közül vagyok, szabad nékem is tanácslani, s nem illetlen néked néhanéha engedni.

Köszönöm néked, hogy Kállaimról emlékeztél. Tegnap együtt vevém levelét a tiéddel és Kazinczyéval.

Ő Pestet nehány hét előtt, hogy prókátori diplomáját megkapta, otthagyá s Pozsonyban s Bécsben tölté napjait. Ma néki ís irok, de Pestre, mert írja, hogy oda visszamegyen, s könyváros Institorisnál fog tartózkodni.

Kazinczy utolsó levelét hozzám október 31-kén írá, s mint írja, leveledet azelőtt való nap (októb. 30-d.) vette, eszerént mostanában érkezik tőle válasz, s nem leszen okod panaszlani. Kazinczy téged nagyon szeret, s ki az ki téged ismervén nagyon, a forróságig ne szeressen? Ha lelkemnek, minekelőtte Hadeszből felvezettetvén ide plántáltatott, választás lett volna engedve, bizonyoson nem választottam volna a hont, melyben születtem, de minekutána így vagyok elrendeltetve, s Kazinczyt, Téged, Kállait, Döbrenteit, Horvátot s Vitkovicsot ismerni, szeretni s viszontszerettetni örömem volt, nem cserélném fel sorsomat a királyokéval. A német litteratúrának szép kora elenyészett. Göttingenben Bürger, Voss, Hölty, Boye s többek, Leipzigban Rabener, Gellert, Kramer, Klopstock, Schlegel, Gieseke stb. hozattak öszve sors szerént azon szép hajnalon, mely után a legszebb, legfényesb nap következett, mely valaha fénylett Európában. Hasonlóul hozott minket a sors együvé, nem hogy egy fényesb, boldogabb kornak postái lennénk, hanem, hogy szívet s szerelmet adjunk egymásnak azért, ami litteraturánknak s nemzetünknek örökre megvan, s meg leszen tagadva. Nem megyünk el vigasztalás nélkül, nem megyünk el, hogy ne éltünk volna. Volt szív, hova kiömlenünk, volt lélek, melyben kölcsönösen hevültünk, szent érzemény és férjfiúi erő, és méltó büszkeség voltak társaink, s mit adjon egyebet az ég? — Egy könnyűt édes Palim, s egy sohajtást! a legszebb, legszentebb barátságnak könnyét s sohajtását!

Légy boldog szerelmemben, mint én boldog a tiédben, s a tietekben. Ölellek édesem.

Álmosd. Novemb. 14-dik. 1813.

Kazinczy kért, hogy írnám meg neki, hol s mikor születtem, én Közép Szolnok Vmegyében Sz. Demeteren, Aug. 8-d. 1790. születtem. Ezt azért írom neked, hogy hasonlót tudass magadról édes Palim, és Vitkovicsról s Horvátról. Ezt én igen óhajtom tudni, s te inkább szeretsz engem, mint kívánságaimat megtagadnád.

45

DÖBRENTEI GÁBORHOZ

Álmosd, november 15-én 1813.

Nekem a géniusz határtalan lángoló szívet s határtalan hév beszédet nyújtott. Innen ez a hyperbolákkal teljes nyelv; innen ez a homályos, dagadó ének. Így fogok én talán örökre gyermek maradni: de, enérzésem mondja nékem azt — tőled és tőletek örökre szeretett gyermek. Mi nekem minden egyéb? Fény és dicsőség sohasem voltak s nem lesznek szenvedelmeim. Ha jót teszek, azért teszem, hogy szerettessem; ha szeretek, azért, mert én különben nem élhetek...

Hogy verseim homályosok? Azt én elhiszem; sőt talán tudom is. Természeti hiba-e az? Vagy, a munkától kerül? Nem tudom. Egy régi versemből ezen sorok jutnak eszembe:

Gyakorta szárnyain szelleteknek,
Mint Guido bájos képei,
Chitone fényénél lebegnek
Hűs berkek istenségei;
És szent homályba leplezett
Csendes dal zeng halmaink felett...

Próbáld ebből megmagyarázni magadnak, amit én magam még most egészen nem értek. Az én dalaim ifjúi dalok; s egyik különböz a másiktól. Legrégibb verseim Hölty és Salis manírjában írattak, kiket még akkor nem ismértem. Később Matthissonnak színe látszott rajtok, kit könyv nélkül tudtam. Legujabb dalaim a *Költő* és *Jegyváltó;* s ezek, úgy hiszem a legjobbak. Kazinczy és Kis János azt mondák, hogy ezekből schilleri lélek tündöklik. Én Schillert ritkán olvasom: mindenek közt leggyakrabban Goethét és Homerost, s ímé ezekből csak szín sem jön reám. Az angolok és olaszok poézisát nem ismerem; a németekét egy bizonyos részben úgy nézem, mint a görögnek leányát, de amely az új századok manírját öltözte fel, a szentimentalizmust. Dagályos; úgy mondod. Igenis; de ezen dagály a szentimentalizmusnak, s sokaknál igazán a szívnek a nyelve. Nem így szól-e Rousseau is? nem-e ez a természetnek s igaznak fia? Mért van az ő nyelve hyperbolákkal tele? Homér az isteneknek nyelvét szólotta, vagyis a héroszoknak nyelvét, kikről énekel. Adja valaki nekem ezt a nyelvet hallanom. Neki nem a természet fogja azt adni, tanulni fogja azt nagy mesterétől: de imádni fogom őtet, mert kitette magát az emberiségnek közsorsából; s sem nem érzéketlen, s sem nem elkapatott a passziók veszétől; fenn áll felséggel s nyugalommal mint az elisi Jupiter, de akit a köznéző, mint Pausániás, nem felséges tekintetéről, hanem fényéről és drágaságáról fog csak megítélni.

46

KAZINCZY FERENCHEZ

Midőn e csomót elpecsétlem, nem tudom még mikor fogják Uram Bátyám kezébe adni, de itt hagyván lakomat, meghagytam az öcsémnek, hogy a semjényi pap, vagy Kazinczy Miklós úr széphalmi útjakor haladék nélkül küldje el. Az Agendáriusról nem szükség már többet írnom, hanem hogy az apographon készítője *Acsádi Pál* (Sárándon, Bihar vmegyében leányok tanítója) volt. Nevét hogy tudjuk, érdemli; fáradásáért nincsen többé semmi praetensiója. — Ezen kicsiny *Epistolica Institutio* csak azért érdemel figyelmet, mert autographon, s Uram Bátyámnak gyűjteményét nevelni fogja. Szathmár-Németi Mihály Tokaji Scholae Rectorról emlékezik valahol a *Conspectusban* Wallaszky is, de ezen kis munkát megemlitettni nem láttam, mert feledésnél egyebet nem érdemel.

Éljen szerencsésen Édes Uram Bátyám!

Álmosd, január 12-dik 1814.

Kölcsey Ferenc

47

DÖBRENTEI GÁBORHOZ

Álmosd, január 21-én 1814.

Múzeumodra literatúránk környűlményihez képest, elegen praenumeráltak: de az ország népességéhez micsoda azon 380 személyből álló kis csoport!

Én azok közül való vagyok, kiknek reményök nyelvünk virágzására nézve nem nagy. Hiában nézek előre, semmi szélesebb, szebb pálya nem nyílik fel; s

literatúránk stúdiuma privát-stúdium marad mindvégig. Nehány napokkal ezelőtt e tárgy vala Dr. Szentgyörgyinél Debrecenben beszélgetésünk. A németeket hozta fel; s ezeknek példájával akart nyújtani vigasztalást. Nem! A magyar publikum Schillereket és Gőtheket nem nevelhet: ezt írá egyszer superint. Kis; s jaj nekünk, hogy Kisnek igaza van! Miért áldozzuk fel időnket, életünket...? Ha kinevettetünk a köznéptől, hogy inkább ezt csináltuk, mint gazdagságot gyűjtöttünk: azzal mi nem gondolunk; mert kevélyebbek vagyunk mintsem gondolhatnánk; sőt igaz az, hogy sok részben boldogoknak érezzük magunkat, mert ezen stúdium által szívek fűzetnek együvé, kik különben egymást fel nem találhatták volna. De midőn elmentünkkor is éreznünk kell, hogy fáradásunk az egészre nézve füstbe ment, s törekedéseink rezultátumok nélkül maradtak — meg fog-e azon gondolat majd nyugtatni: Te megtettél mindent, amit tenned lehetett, s önnérzésed legyen jutalom...? Kicsiny vigasztalás valóban, midőn a sorsot vesszük elő, s azt mondjuk, hogy ez nem eshetett másképpen. Ott, hol nincs többé helye a reménynek, nem jöhet fel egyéb a kétségbeesésnél; s úgy vagyunk mint aki nagy fájdalmaiban többé nem érez.

Inkább férfiú vagyok mintsem asszonyi panaszra fakadozzak; s én aki megtanultam magányos kedvetlenségeimet eltűrni, eltűrhetem a közönségest is. De ezen gondolatok bár nem nyomhatják is el bennem a szelíd mély érzéseket, melyek poézisomnak karakterét teszik, mégis sokszor keserű leszek temperamentumomnak ellenére; megvallom, gyakran teszek olyat, milyenre csak azon gyermek vetemedik, ki haragjában legkedvesb játékait rontja széjjel.

Neked a nagykiterjedésű Debrecenben, mint Szentgyörgyi mondá, három előfizetőid gyűltek. S hallottad-e, hogy *Bárótzytól a Védelmeztetett Magyar Nyelvet* újra nyomtatni nem hagyják? . . .

Igazságtalan vagyok, midőn neked, kinek éppen most biztatást kellene inkább nyújtanom, ilyeket írok. Aki akadályokkal küzd, mindég dicséretet érdemel; s ha nem győzött: ki vetheti szemére, hogy felsőbb hatalommal fel nem ért? s ha elsüllyedt a terhek alatt: ki leszen eléggé igazságtalan, a szerencsétlentől szánakozását s könnyeit megtagadni? És nem tiszteljük-e mi Rádaynak és Orczynak emlékezetöket? Nem lesznek-e ezután is, bár milliomok között kevesen, kik Kazinczyt, és Kist, és Berzsenyit, s Virágot és Kisfaludyt, kik Horvátot és Vitkovicsot, és Szemerét, s tégedet forró tisztelettel fognak említeni? Emlékezetben lenni a maradéknál okos ember előtt nem lehet nem kívánatos dolog.

Adjon az ég egy remény-tele, egy szép jövendőt maradékainknak! Adja az ég, hogy, ha literátorink úgy halnak is meg mint Milton, elhagyatva, ismeretlenűl, sírjokban ismertessenek meg, s kevélykedve mondja az akkor élő: A mi korunk jobb, mint a régi volt!

48

KAZINCZY FERENCHEZ

Tekintetes Kazinczy Ferenc Úrnak
Kölcsey Ferenc forró tiszteletét!

Édes Uram Bátyámnak Január elején írt levelét öt nappal ezelőtt Debrecenbe küldék utánam, s hogy akkor mindjárt nem válaszoltam, elfoglaltatásom volt

oka. Kállaym, ki most talán utólszor látogatta meg e környéket, készült vissza Bécsbe, s használnom kelle minden pillantatot, melyben még vele lehettem. A december másodikán írt levelet csak tegnap vettem.

A tudvalevő csomót ezen utolsó levél vétele előtt magam általvittem Semjénbe s pecsét alatt a papnál tétetett le; ohajtanám, hogy minél elébb Uram Bátyámhoz juthasson, s Uram Bátyám egyszer a régen várt örömet élhesse. A csomó közé pecsételt levélkét még akkor irám, midőn szándékomat — Kállayt elkisérni — meg nem változtattam, e szerént ismét honnmaradtam, s bár maradnom ne kellett volna!

Uram Bátyámnak levelei nékem sokképpen okoztak fájdalmat. Az ami Uram Bátyám háza népéről s magáról, ami a tisztelt Horvátról, s ami Báróczyról iratott, lehetetlen, hogy minden mostani tompaságom mellett is, mélyen ne illessen. Nincs erőm, ezen bágyadásomban, hogy panaszoljak, de szemem könnyel van elborúlva.

Bessenyeinek képe eránt mindeddig semmi bizonyost nem tudhattam, némely processualis tiszteket ismerek s azoktól fogok tudakozódni, ha másképpen nyomába nem akadok, inkább magam elmegyek Kovácsiba s a dolgot világosságra hozom.

Palinak Széphalmon írt soraiban emlékezet tétetett Nagy Ferencről a Homér fordítójáról, bár tőle próbákat kapna Pali, s velem igérete szerént közlené. Attól az embertől sokat várni semmi okom nincsen. Batrachomyomachiaját ugyan el nem olvastam, de originál versei türhetetlenek. Azonban ha ezrek közt egy expressiót talál jól, mégis nyerünk általa valamit. Próbáljuk darab időtől fogva a görög s német komponált szavakat követni, de annyit mégsem tettünk (s tenni mikor fogunk?) hogy Homért fordíthassuk, s kivált hexa-

meterekbe fordíthassuk. Részemről is forró hálával tartoznám annak, aki csak meglehetős fordítást is adna. Én csak azon himnust próbáltam *Μνήσομαι οὐδὲ λάθωμαι Απόλλωνος ἑκάτοιο* stb. s nem tudtam semmire menni. Igy jártam Bionnal is s úgy vettem észre, hogy a nehézség a kompozíciókon kívül a dactylusok nemlétéből származik. Sok van, amit a németeknek irigylenünk kell, akármit mondjon Debrecen.

Prof. Ercseinek *filozófiájába* is tekintettem végre. Minő praefidentia s homloktalanság! Adná az ég, hogy többé ne írna. De írni fog bizonyosan s filozófiáján kívül még statisztikát is. Engem arra kért, hogy írjak tanítványai számára esztétikát, mégpedig ne a *Kant* principiuma, hanem a tapasztalás principiumi szerént, melyeket ő követ. Azon ellenvetésemre, hogy azon principiumok már megavúltak, s ha az újakhoz nem szabjuk magunkat, Goethenek, Schillernek s Schlegelnek tanítványaiktól kinevettetünk, azt felelé, hogy azzal gondolni nem kell. Jó volna ezen embernek valamely Litteratur-Zeitungban tudtára adni, hogy ő éppen oly kicsiny, mint amilyen nagynak hiszi magát, s hogy a nemzet kultúrájának nincsen hátralévő darabokra szüksége. Talán megtérne s vagy nem írna többet, vagy legalább szerényebb lenne s csinosabb.

Üresen kell hagynom a hátramaradt lapot, mert nincs tehetségemben, hogy többet írjak. Levelemnek apró cikkelyei mutatják, hogy szárazb vagyok a közembernél.

Ajánlom magamat édes urambátyámnak.

Álmosd, január 22-dik. 1814.

49

SZEMERE PÁLHOZ

Szemerének Kölcsey
forró csókjait!

Régen nem írtam néked, édes Palim, pedig kinek írok én örömestebb, mint neked? Leveleidet Lasztócról és Széphalomról együtt adák kezembe, s mindeniket csak öt nappal ezelőtt Debrecenben. Kállaym itt volt, s most január 19-én indult vissza Bécsbe, hol az ausztriai törvényt tanulja, s egy év után auditeur leszen. Véle akartam menni én is, s így fogtalak volna látni téged is Pesten vagy Pécelen, de halálos gyötrelmemre itt kellett maradnom, s ki az, ki ezen szomorú földön örömest maradna?

Eddig régen otthon vagy, eddig jön válaszod közelebbi levelemre. Cselekedjed hogy sűrűn vegyem leveleidet, most, ha valaha, szükségem van reájok. Télben társaság s sokszor könyvek nélkül, képzeld szomorú sorsát barátodnak. Mint egy szép álom eltüntét bánom, hogy Kállayval el nem mehettem, de sokszorosan kell lakolnom azon kényekért, melyeket nehány héti ittlétével élhettem. Laknék bár közelebb hozzátok, csak annyira, hogy elérhetnék sebes lovakon, míg a nap leszáll! — Nem, én arra vagyok kárhoztatva, hogy itt lakjam.

Ohajtok látni próbákat a Homér fordítójától. Sokat tőle nem várok, de valamit lehetetlen hogy mégis ne tudjon tenni. Én a görög hexameterek fordításában mindeddig szerencsés lépést nem tettem, bár sokszor próbáltam. Az Appollonra írt homeroszi himnuszt, s Bionnak Adónisát kezdém általtenni, de mind a görög epithetonokban, kivált a komponáltakban,

mind a dactylus lábakban győzhetetlen nehézségek adták elő magokat. A németek sokkal szerencsésebbek, ők komponálnak és dekomponálnak azon szabadsággal, melyet a görög oly szépen tud használni s dactylicusaik oly sokan vagynak, melyek közül csak választaniok kell. Mi talán legjobban fordíthatnánk a görög hexametert jambusokra, mint Bürger is Homeroszból példát adott. Bár egy Stolbergem volna, vagy itten körül kaphatnék, hogy az általa fordított görög darabokat öszvevethetném s tanulhatnék; de itt affélét találni nem lehet.

Óhajtom tudni azt is, mit leltél a szerencsi plebánusnál, megvallom ugyan, hogy az effélék tudásában nem nagy gyönyört találok, de tőled tudni mégis óhajtom. Dalaimról tett ítéletedért vegyed csókjaimat, te igazán ítéltél. Schwaermerem nagy kedvet talált Kazinczynál, mint maga is írá. Döbrentei azt írja reá a többek közt, hogy ő azon dalt nem érti, s általán fogva verseimet homályossággal vádolja. Én elhiszem, hogy vagynak verseim közt homályosok, de a Schwaermert, valamint a Költőt s a Jegyváltót lehet-e igazságtalanság nélkül homállyal vádolni? Ha ezek is homályosok, nem lesznek-e homályosok a mestereknek, Goethenek, Schillernek, Matthissonnak sok dalai, s nem leszen-e egészen homályos Klopstock az isteni ódák szerzője? Én tudom, hogy Goethe, Schiller stb. belőlem soha sem válhatik, de nem meg kell-e választani a sötétet és sötét-tisztát? S lehet-e mély érzéseket sötét-tisztában nem képzelni? Én Döbrenteinek leveleiből azt láttatom észrevenni, hogy ő igyekszik erővel a poétai leplet levetni, s száraz lenni. Ő az enthusiasmust, s az attól lelkesedett beszédet úgy hiszi, hogy az értebb korban el kell hagyni, s bár ő, mint leveleinek

némely helyei mutatják, igen szép, s lélekkel teljes prózát tud írni, mégis többnyire szárazon ír. Várom, hogy közelebbi levelében verseket küldjön. Ezekben talán nem igyekszik oly száraz lenni; azon versei legalább, melyeket a nyáron hozzád küldött levelében Pesten olvastam, igen szépek voltak, s ő maga természet szerint inkább gyöngéded és schwaermerisch, mint szárazul józan, s minek is azon matematikai lélek a poétának, a művésznek? A gondolkozásnak nem immediatum effectuma a szárazság. Nem gondolkodott-e Plato, nem-e Montaigne és Bayle? Ki írt mégis viritóbb prózát?

Valóban nem gondoltam, hogy a *sütöttél, jó reményes* Szonett Horváttól került. Gondold el, Kazinczy engem akart az *Igazítónak* hinni. αψισταμαι —

Írod, hogy lakadalmad májusig halasztatott el. De mért nem röpül a lyányka a pásztorórának ellenébe? Azt gondolom, hogy azon állapotban, melyben most te vagy, leginkább lehet jó dalokat szerezni. Ha így, s te jókat és többeket szerzel, nem bánom, ha még hátrább teszik is lakadalmadat. Mert a lakadalom után tudom, írni nem fogsz. A közemberek azt mondják, hogy hat hétig a boldog éj után alkalmatlanok minden más dolgok tételére. Így neked 60 hét is jut azon állapotból, mert ami a közembert is lángba s szédelgésbe hozza, micsoda erővel hathat az a poétára, te reád! Bölöni elébb férj leve náladnál, nehány hetek előtt hazavivé zsákmányát csenddel, lárma nélkül. Még ezen új életében nem láttam, de rövid időn látni fogom, valamint Becskyt is.

Vidd meg Vitkovicsnak s Horvátnak csókjaimat. Szomorúan értem Kazinczynak leveléből Teréz halálát. Hiában énekléd a verseket: *Még akkor is, ha fürtöm őszbe hull* stb. Ne panaszkodjon-e az ember,

midőn a sors így játszik velünk. Én sohasem láthattam a boldogultat, bár közelebb a nyáron Pesten lévén, óhajtottam volna meglátogatni. Mond meg Horvátnak, hogy részt veszek sorsában, s hogy én őtet igen becsülöm.

Élj szerencsésen, édes Palim, s hagyd vennem soraidat mentől elébb. Csókollak.

Álmosd, január 22-dik. 1814.

50

DÖBRENTEI GÁBORHOZ

Álmosd, február 18-án 1814.

Úgy van, édes barátom; méltán kérded a természetet: miért adta literatúránk állapotját oly elevenen érzened, hogy fájdalmaid oly sürűek legyenek? Ezt kérdem én is. Ezt kérdjük mindnyájan. Én leggyöngébb vagyok mindnyájotok közt: megvallom, leghamarabb esem kétségbe, leghamarabb kezdek lankadni.

A boldog gyermekkor! midőn írunk még gyakorlatlan kezekkel; s küzdünk bár nem tudjuk, miért? nem tudjuk, hová? Ó, az a tapasztalás. Ott van sírja minden álmainknak, kényeinknek: mikor eloszlik sütő heve előtt a sötéttiszta, s nem többé fantáziáink bájképeit, csak azt látjuk ami valósággal van . . .

Ihr Tage, wo wir klüger werden,
Wie schwül ist euer Mittagslicht,
Wenn die Erfahrung warnend spricht:
Vollkommnes weilet Nichts auf Erden,
Was blühet, währet nicht.

Jaj nékünk, hogy reánk nézve a következő strófát

Wohl dann .... alkalmaztatni nem lehet. Nincs többé semmi vigasztalás: hátra semmisem maradt. Hagyjuk ezt. Éljünk egymásban; éljünk egymásnak. Bármily kedvetlenek a környülmények, bármily hiában legyen fáradásunk: de ha literatúránk idegen maradt volna előttem, mi pótolhatta volna ki azon örömeket, melyek Kazinczynak, Szemerének s másoknak barátságokban, s most kevés idők olta a tiedben, nékem nyíltanak? Tapasztalásból tudom: semmi barátság nem lehet lángolóbb s tartósabb, mint amely együtt-tanulásban, együtt-küzdésben — a köznépnek-ismeretlen ideál után — veszi lételét. Mit teszen Gellertnek, ha képét márványból faragják ki halála után? De, hogy életében Rabenert és Cramert számlált barátai közt: ó, ezen érzés, hogy szavaiddal éljek, *a mennynek előízlete volt!*

Óhajtod: bár lelkemet szárnyra indíthatnák rendeid. Megtompúltam, édes barátom; most inkább mint valaha, érzem azt. Máskor egy levél barátaimtól elverte hidegségemet; s visszajött a fantázia, visszajött az írói lélek: most nem tehetek többé semmit; s szinte fél év múlt el, miolta csak egy kis dal sem jött elő mellyemből. S mi leszen, ha majd a jövő nyár végével a huszonnegyedik év is előáll? Ennyit élni; és mégis ily keveset tehetni! Nem többet erről egy szót is...

Hogy Múzeumodba munkákat küldjek, most hirtelen nem tehetem. Írásaim közt nem találok amit küldhetnék, s jegyzeteim némely megholt íróinkról nagyon rövidek és csonkák. Biografiákat talán ír, hatnék? Híradásod férfiak életéről beszél: de, ha Aspásiáról is valamit tudatni akarsz, jelentsd; s ezen híres asszonynak biográfiáját, melyet németűl írtam magyarra fordítom, s sok részben újra dolgozom.

Dalodat, A szív vágyását, örömmel olvastam.

Legszebb, legvigasztalóbb érzései lelkünknek azok, melyeket ezen dalodban kifejtesz. Boldog visszaemlékezéssel töltöttek el soraid; kivált a végsők. A mi kedves Palinkra s Matthissonomnak némely dalaira emlékeztem, melyekben ő Salisról ilyformán emlékezik. Minő szép dala az neki, melyet így végez:

Dein gedenk ich, o Salis, mit der Sehnsucht
Heisser Thräne! Der Berge Pracht umfloren
Plötzlich trübende Schleier, nur dein Bildniss
Dämmert im Nebel.

A tiéd is szép. De mennyivel lenne szebb, ha mértékes rímekben íratott volna. A Zrínyi-vers, alexandrinerekben, s nyolc és hét szillabájú sorokban, numerózus lehet: így numerózus a Szemere Vidához írt episztolája, a te feleleted a pozsonyi újságíróhoz, s Kisnek és Berzsenyinek sok darabjaik; de az ilyen soroknak, mint ezen daléi, nehéz adni jó hangzást mérték nélkül. Vessed csak öszve a dalodban lévő trochaikusokat a többivel. Minő szép hangok ezekben:

Ekkor vékony éteröltözetben...
Rám mosolyg, én is rá képzeletben...
A lélek szép testvérlelket óhajt...

Nekem úgy tetszik, hogy az artikulus kimaradása nagyon emeli a beszéd szépségét; s ezáltal kedvesebb hangú s öszveolvadtabb leszen. Én a következő megjegyzett helyekben elhagytam volna az artikulust:

(A) sohajtás miért jő...
Ki az hát, (A) kinek...
Lep meg (AZ)...
(A) szép képzet...

A pleonastika partikulázásokat:

Szivét szivéBE BELÉ veti...
REÁ simúlunk karjáRA...

nem tudom, ha kárhoztassam-e? De a hiátusokat, mint *bút oszlat Ó Égi, mondj A Az* kedveseknek nem mondhatom. S eddig hozzád mint recenzens. Azonban vegyed vigasztalásúl, hogy a recenzensnek sincs mindég igaza, s még ezt: hogy szép sorok is találkoznak a dalban.

51

SZEMERE PÁLHOZ

Szemerének Kölcsey
barátság csókjait!

Napok múltanak, édes Palim, hogy február 12-dikén írt leveled kezembe jött. Most másodszor kezdek reá válaszolni, s reménylem, hogy valahára mégis egy levél hozzád készen lesz, mely által tőled másikat nyerhessek.

Lasztócon, édes barátom Lasztócon! bölcs vagy, ha éled a napokat, melyeket csak egyszer ád az ég. Ohajtlak látni, édesem, ohajtlak látni boldogságodban, s ha csak körülményeim gátot nem vetnek, májusban veled leszek s Kazinczyval. Minő boldog napokat fogunk majd élni, mi boldogokat, kivált te, lyányodnak karjaiban s barátaid közt! Nincs boldogság, csak az érző szívnek, s annak még sírni is boldogság, s egy ily szív csak akkor békétlen magával, ha tompább leszen mintsem érezhessen fájdalmat s örömet.

Én azon *Engelschallt* nem ismerem, s ismerni nem is óhajtom. Egy Homér és Goethe elég az örökkélétre is, s én falusi lakomban törvényemmé tevém, csak keveset olvasni. Bár ezen keveseket sokszor olvashatnám! Engem foglalatosságok nem vonnak el, de ezen poétalélek gyötör engemet. Kállaim azt veté egykor ellenem, midőn bizonyos elkezdett munkámat folytatni nem tudám, hogy ő tud írni mihelyt akar. Én nem, én olvasni sem tudok, s az óra, a csendesülésnek vagy lelkesedésnek órája mindinkább inkább ritkán tűnik fel.

Azon munkáról, mely Veszprémben *Mondolat* cím alatt jött ki, várok bőv tudósítást. Akarnám tudni, ha nagy-e vagy kicsiny a munka, s ha van-e a végén bizonyos *katalógus*, mely az új szókat foglalja magában, p. o. *Vigallica* stb., s ha az egész munkának tónusa hasonlít-e ahhoz, mellyel Schulz a Campe új németségét csúfolá? Nem ok nélkül kérdem ezeket. Én sokkal ezelőtt láttam egy Mondolatot Debrecenben, s ha ezen Veszprémi azzal egy talál lenni, úgy az iróját is megmondhatom. Egyéberánt szánom az embert, kinek tisztán distincta ideái nincsenek.

A szerencsi plebános nem jól tevé, ha grammatikájának diktátori hatalmat kiván adatni. Mi jusson? Én a francia akadémiának diktátorságával sem valék soha megelégedve, annyival inkább *egy embernek* az nem adathatik. Az efféle határt vet az előmenetelnek, s az iskolai despotizmus, minden despotizmusok közt legsötétebb.

Ha Nagy Ferenc készül megtérni, felette jól teszi, s gondolnád-e, hogy a megtérés valóban útnak indúlt sokaknál? Debrecenben doktor Sz. Györgyitől remek munkának hallottam a Dayka életét neveztetni, mégpedig a neológizmusok apológiájára nézve. Egy

másik úr, kit Kazinczy jól ismér (Böszörményi Pál volt debreceni szenátor) Daykát magasztalásokkal illette. Nem tudom, ha az effélének örülök-e inkább, vagy (mint a rossz poétának jó verseit) *cum risu miror*. De ha Döbrentei haladni nem akar, az égrekiáltó vétek. Utolsó levelében közlé dalát — A szív vágyása — ítéletemet kérte, s baráti egyenességgel mutattam ki némely hideg szólásokat, a rosszúl redundáló artikulust, a hiatust s a rossz harmóniát a Zrínyi versben. Megvallottam mégis, hogy a dal szép. Várom, mint vette kritikámat, reménylem, hogy érte haragudni nem fog.

Mondod, hogy tudósítsalak, mint lelem a magyar Schwaermert. Megvallom, szeretnék egy más szavat, mert a *H* és ny hangok együtt nem teljes hangot adnak fülemnek. Ha a Schwaermer szót úgy lehetne felvenni, mint ezeket: fantázia, melankólia stb., úgy inkább Schwaermert írnék mint *Hényzőt*. Én kész vagyok azonban ezen szavakat is elfogadni, melyeket a *Wärmer* jelentése szerint csináltál. Mondád a nyáron Pesten létünkben, hogy Kazinczy a *Mámorból* akart valamit formálni. Nekem most a jut eszembe, hogy a német Schwärmen, innen jöhet Schwarm, mely *rajt* teszen, *Der Ideen Schwarm*, jelent rajzó, tóduló Ideákat. Schwaermer, az kit a tóduló, csapongó Ideák maguk után ragadoznak. Próbáld a raj-t. Én a szócsináláshoz ezen az úton keveset értek, de ha te több módokon is próbát tössz, azt fogjuk választani, melyet legjobbnak lelünk. A *Hény* azért is jó a többek közt, mert a kény, rény, stb. szavakkal reimolni lehet, s mi szükség pedig a mi szegény reimolóinkon könnyíteni.

A mi új szavainkat nehezen tanúlják meg a mi embereink, kivált a kálvinisták. Én azt hiszem, meg

kellene nékiek köszönni, ha valaki oly szavakkal ismerteti meg őket, melyekből egyszersmind új ideákat is vehetnek. Micsoda szegénységben van a mi verselőinknek nagyobb serge. Virgilről s Ovidról maradt ideák, mindazok, melyeket mutathatnak, s mi kevesek azok, s mi elnyűttek már! Énnekem csak az nem férhet fejembe, hogy az újítások ellen olyanok is lármáznak, kik Goethét, Schillert, Vossot stb. ismerik. Vagy makacsoknak kell lenniek, vagy azon hibában vagynak, mely alól Rabener a szépnemet, a belesprit-ket, s mély filozófusokat akarja kimenteni — hogy t. i. — nem gondolkoznak.

Filológusi buzgóságba jöttem, édes Palim, de még elég jókor van más arcot venni magamnak, nehogy mint tudós váljak el tőled, s te ezen levél olvasása után lyányod karjaiba fuss pihenni. Írd meg, ha május elején kell-e tégedet, vőlegényt látnom? Kazinczynak vidd meg forró idvezletemet, s mondjad neki, hogy januárban írt levelemre, még mindeddig nem vettem válaszát, s nem tudom azt is, ha a Semjényben letett csomót elindították-e már Széphalomra. Mondd meg azt is, hogy a Bessenyei György képe eránt szenátor Rakowszkynak Debrecenbe kell írni, mert a megholtnak jószágait az adminisztrálja. Én Debrecenben az öcsémmel kerestettem azon embert, de nem vala otthon, s félő, hogy egy látogatás vagy egy levél nála nem is sok benyomást fogna tenni. Legjobbnak gondolnám ezen dologban doktor Sz. Györgyihez folyamodni, ő, mivel szükséges ember, tekintetével megteheti, amit mi komplimentekkel meg nem tehetnénk. Én közel vagyok Debrecenhez, s írhattam volna már régen doktor Szentgyörgyinek, de félek neki kommissiókat adni, Kazinczy mint barát inkább teheti azt. Ha ezen kép-

ről Rakowszky semmit sem találna tudni, mond meg Kynak, hogy írjon nekem, s én a Kovácsiakhoz folyamodom tudósításért.

Mondd meg lyánykádnak, hogy én a te Kölcseyd vagyok, s hogy én őtet forróan köszöntöm. Ölellek édes Palim.

Álmosd, március 3-dik. 1814.

52

KÁLLAY FERENCHEZ

Álmosd, március 7-én 1814.

Kállay Ferencnek Kölcsey Ferenc barátság csókjait

Négy levelet vettem tőled, kettőt Pestről és Pozsonyból, kettőt Bécsből, s íme végre egy rövid, egy rossz válasz! Tunyaságomat környülményeimnek tulajdonítsd. Nem éltem rosszabb óráit életemnek, mint elmented óta. Ritka e levelek barátimtól, ritka kedv írni s olvasni: képzelheted sorsomat! s azon órák, melyeket a derék Úzával töltök el, inkább fájnak mint kedvre hoznak. Egy ily ember méltó, hogy ura legyen a sorsnak, s imé ahelyett szenved terheket, melyeknek ő nem oka.

Nem foglak láthatni, édes barátom, téged Bécsben láthatni nem foglak. Ne többet erről egy szót is. Én már álmodni sem tudok, és álmodni legalább mily édes!

Traktátusomat azon mód szerint, melyet szabtál már kezdem leírni s engedj meg restségemnek, az első lap végével ki valék fáradva. Esküszöm, hogy alkalmatlan vagyok kopizálni, legalább most. Még nincsen készen. Könyveket, melyekre utasítasz, nem kaphatok, de egy jó órámban a hátralevőt még kipó-

tolom. Nem jó lenne-e az egészt Szt. György napkor Nagy Józseftől felküldeni? postán recepisse mellett nem veszne el, s egyszerre fizetni érte, vagy lassanként, egyre megyen ki. Ha szándékodban, lassankint levelekben küldeni fel, gyötrelmemre megátalkodtál, kész vagyok a terhet magamra venni, s így vagy más módon felküldeni még azon esetre is, ha kész nem lehetne: s ha készületlen menne a munka kezedbe, pótold ki, de németül: a magyar ha pótoltatnék, egyenetlenség származnék a stílusban.

Irod, hogy hideg vagy és nyugodt. Ó, úgy boldog vagy: ezen hideg nyugalom, a dolgozó háborítatlan bölcsnek nyugalma. Az én állapotom olyan, mint ki a forróság miatt eltompúl; elaludt bennem a géniusz, s talán sok időre, s minden csak úgy illett meg, mint a fél álomban hallott szózat. Nevess édesem, mert lakolok, hogy a poétalelket tíz évvel ezelőtt nem fojtottam el.

Az öcsém Debrecenben, Mihály, az atyám testvérének fia, éppen itt Álmosdon van, s jó napjaimnak némely részét visszahozá.

De végzem ezen haszontalan levelkét; jövő postanapon, ha ezen ellenséges démon engedni fogja, többet írok. Könyörögj isteneidnek, s ne szűnj meg baráti leveleket írni, mint szoktál. Élj szerencsésen! ölellek édes barátom.

53

DÖBRENTEI GÁBORHOZ

Álmosd, március 22-én 1814.

Rest vagyok; s csaknem alkalmatlan. Ezen buta, tompító magány kedvező lehetne talán valamely kompilátornak; de a poéta inkább sorvad itt, mint bár-

hol; neki fénylő társalkodás nem kedves, de egyetértő, öszvehangzó szívért esdeklik szűntelen, s ha ezen kincs tőle megtagadtatik, lehet ugyan ő világ önmagának, mint Mathisson mondja, de ezen világ olyan mint az árnyak országa: sivatag és borzasztó.

A szomorújáték!?

Hogyan jöhetsz azon gondolatra, velem valami olyat próbáltatni. Én nagyon lirikus vagyok, s muzsám nem eléggé találós; s egy tragédiát vihetnék ki? *Sumite materiam viribus aequam*, ugymond Horác: s ezen okos embernek seholsem volt inkább igaza mint mikor ezt mondá. S osztán — ki fogná megitélni? Gábor! Gábor! Bámulom a tüzet, mely a literatúráért benned ég. De nem hiszem, hogy Erdélyedben nagyobb divatban volna az esztétikának stúdiuma, mint itten, minálunk. Kuriozitásból várom a levelet, melyet efelől írsz; de ha ellened mondottam, látni fogod — hogy igazam van.

Te azt hiszed, hogy én kényemre írhatok. S miért? Hogy falun lakom? s hivatalom, s elszorító kötelességeim nincsenek? De, ki űzi el az unalmat, melyet ezen falusi magányos élet szül? Hiszed-e, hogy ritkán van erőm csak olvasni is? Ha némelykor néhány rímeket leírok, ez csak úgy jön, mint mikor a bandzsalgó ember bötüket ír porban, bár lelke másutt jár.

Utolsó levelemet Palihoz Lasztócra írám; mert februárban oda visszament, s úgy írá, hogy heteket fog ottan tölteni. Ott van-e még? nem tudom. Ő, úgy látszik, nem csinál s nem gondol egyebet, csak ami szerelmére tartozik. Kétségkívül kérted őt is konkurrálni? Ő az effélére különben is rest, s nem fog-e most az lenni, midőn csak hölgyében él? Íróink közt egyet sem ismerek, ki ezen pályán szerencsésen mehetne; s nincsen is tárgy és környülmény,

mely drámára hajlandóságot adjon valamelyiknek költőink közül.

Miért dolgozunk?

A magyar színjátszói társaságokért? Képzelhetni-e nyomorúltabbat, szánásra méltóbbat, mint azok? Kontárok a játszók, s azok az írók is, s így maradnak, ha nagyon nem csalódom, míg egy szerencsés, nem remélt epocha fel nem tűnik. Óhajtom, hogy ne legyen magyar teátrum, ha másformán nem lehet: Pesten a német mellett nem egyéb nevetségnél; itt, ezen kisebb városokon pedig, azon pusztítást teszi a publikumban, melyet az ostobáúl vezetett érzelősség tenni képes. Valami másfél éve, hogy az Annálisokban ezen provinciál teátrumokról, nevezetesen a debreceniről, vala szó, talán gróf Batthyány Utazásainak recenziójában; s valósággal, sok igaz volt az ítéletben; habár nem a legtisztább kútfőből folya is. Ismered azt a lengyelt!

Ezen levél eretnektől iratott: azt fogod hinni. De ne hidd, hogy hidegségem literatúránk eránt iratta volna velem. A magyar literatúra örökre kedves leend nekem, s még akkor is, midőn reményem csak annyi sem leszen, mint most még van. Sokat, sokat köszönök én ezen szép, de elhagyatott literatúrának: barátimat, kultúrámat, s életemnek kevés de egyedűl szép óráit. Miért nem lakunk együtt? miért nem egymáshoz közel..... Az ég nem így akarta; s így nem leszen.

54

KAZINCZY FERENCHEZ

Tekintetes Kazinczy Ferenc úrnak
Kölcsey Ferenc forró tiszteletét!

Tóth Mihály, kit urambátyám Debrecenben meg nem találhatott, levélkém előtt, melyet hozzá néhány nap előtt írtam, már búcsút vett hivatalától s hosszas lakhelyétől. Úgy lehet, hogy őtet többé látni nem fogjuk.

Hogy én Draveczkyné asszonnyal Bécsbe nem mentem, annak okát könnyű volna kitalálni, nem is úgy, nem is olyankor esett a hívás, hogy elfogadhattam volna. A múlt januárban készültem Kállayval felmenni, már szekeret is fogadtam, s környülményim megakadályoztak. Soha semmit úgy nem fájlaltam, s haragomban lovakért hánytam el a pénzt, mellyel azon szép útat kellett vala megtennem. Ha nekem testvéreim nem volnának, lenne bár kisebb jószágom, mint a most engem illető rész, vagy ha testvéreim mások volnának, mi boldogúl és haszonnal foghatnám tölteni ezen életet, melyből nekem kétségkívül már nem sok van hátra?

Örökre fájlalom, hogy Pesten prokurátori cenzúrát adni ezelőtt négy évvel időm nem lehetett azért, mert tutorság alatt voltam. Bármily ellenkező lett légyen is a törvény száraz stúdiuma lelkemmel, de legalább könnyebben tehettem volna majd, hogy ide, hol most laknom kell, ne jőjjek. Amitől már akkor előre féltem, megtörtént. Olyan útra tetettem, melyen én munkálni s használni nem tudok, nem tudhatok. Az én belsőm tűzzel teljes, de külsőm, ezen nyomorult alkotmányú test, mindenre alkal-

matlan. Szerfelett puha vagyok, s ezen rövidlátású szem, ezen többnyire zúgó fej azt teszik, hogy félve lépjek minden társaságba, hol nagyon ismeretes emberekre nem találhatok. Enélkül régen kerestem volna itt a vármegyében magamnak hivatalt, csakhogy munkátlan ne legyek.

Miért nincs Debrecen csak olyan is, mint Pest? Vagy miért nincs Debrecenben csak öt vagy hat szeretetreméltó, liberális tudósnak lakhelye? Mily örömmel fogadtam volna mintegy négy év előtt az intést, hogy ott egy professzori katedrát elfoglaljak! Én a köznép praejudiciumait, hála, régen elvetettem, s örömmel fognám még most is valami olyasra adni magamat, de Debrecenben élni, ó, azt ne adja az ég! Egy szép lyány azt mondá a múlt télen, hogy plánumokat előre készíteni nem jó, s hogy szoktassa magát a szív mindent úgy fogadni, mint az a sorstól nyújtatik. Ezt teszem darab idő óta, de fáj nekem, ha így kell lassankint inkább-inkább eltompúlni. Ne féljen édes urambátyám, nem folytatom a panaszt.

Szemere, talán februárban, íra nekem valamit a Mondolat felől. Azon kicsinyt, mely Sz. Györgyinek munkája, öt vagy hat év előtt, ha jól jön eszembe, Debrecenben láttam volt, a többit nem, s látni nem is óhajtom. Palinak nehány hetek előtt Lasztócra írtam, ott áll valami a Bessenyei képe eránt is. Kértem őtet, hogy azt tudassa urambátyámmal, s talán eddig tudatta is.

A pataki ifjúnak verseit gyönyörrel olvastam. Olyan lelkek nincsenek Debrecenben. Tót László nincsen poétai szellem nélkül, de teljesedik talán benne azon óhajtásom, hogy a görög verselésről a görög írók magyarázatjára menjen által. Egy poétafő alkalmatosb Homért és Pindart magyarázni, mint az a sok

száraz filológus, kiknek jegyzéseiket vagy méreggel vagy nevetéssel kell olvasnunk. Azon stúdiumot én is óhajtottam volna magamnak, de itt könyveket nem kaphatok, s pénzért hozatni csak gazdagoknak való. Óhajtom azt is, hogy Tótnak magyar versei azon szellemben írattak légyen, mint a görögök, ezek szépek s egyszerűek mint az Antológiai darabok. Bár több ifjú íróink is tanulnának görögül. A deák literaturának, főképp a deák poétáknak stúdiuma nem viszen oly jó útra mint a görögöké, ezt sok tapasztalás tanítja.

Én felette köszönöm Édes Uram Bátyámnak az ilyen tudósításokat, ezek nélkül azt sem fognám tudni, mi történik nemzetünk kulturájával, annyira el van itt az ember zárva mindentől. Az egész környékben nem tudok senkinél, hogy Literatur-Zeitung járna. A Debrecenbe járót vagy meg nem kaphatja az ember, vagy nagyon csonkán. Két év előtt talán hat vagy hét évről való tudós újságot szedtem fel a Bibliotékából, s nem volt egy év is tetemes csonkaság nélkül bekötve.

Döbrentei utolsó levelében azt írja, hogy verseim közül a Költőt és a Schwaermert tegyem érthetőkké, hogy 2-dik füzetében kiadhassa. Neki egy szót sem írtam vissza ezen pontról, de esküszöm, hogy én kevesebb homályossággal írni nem tudok. Elhiszem amit ő mond, hogy darabjaim mind homályosok, s ezért nem is akarom őket a publikumnak adni, s örvendek, ha mivel verseimet nem korrigálom meg, nekik helyt nem ád. Kért, hogy dolgozzak prózát Múzeumába, s tárgyakat is adott, igértem munkámat, ha jó idő leend. Megvallom, hogy környülményeim miatt irogatni kedvetlen vagyok.

Régen várom Pali levelét, én a létai nagyon rossz postahivatal miatt a küldött leveleket is igen későn

vehetem. Döbrenteinek február 25-dikén írt sorait március 23-dika körül vevém, s Kolozsvártól eddig három nap legfeljebb el kellett volna jönniek.

Éljen szerencsésen édes urambátyám, s ne szűnjön meg szeretni.

Álmosd, április. 3-dikán 1814.

Írjon édes urambátyám hamar. Két hónap olta barátaim közül egyik sem írt többet egy levélkénél. Ezen elhagyattatásban betegebb vagyok, mint aki nyavalyákban fekszik.

55

KÁLLAY FERENCHEZ

Álmosd, húsvét 2-dik napján 1814.

Kállaynak Kölcseyje barátság csókjait

Március 20-án írt szép leveledet kimagyarázhatatlan örömmel olvastam, s egy hét óta csaknem mindennap olvastam. Ma reggel a tiszteletre méltó Úza még az ágyban kapott; mutattam neki is. Örvendett köszöntésednek, s kért, hogy viszontköszöntését vigyem meg. Leveledben úgy állt; «*Úzát, a derék férfiút, tisztelem*»; azt mondotta reá, hogy becsületesb titulust neki nem adhattál volna. Zsomboryné még régen meghagyta, hogy nevével köszöntselek. Ezek mindketten szeretetre méltók s tőlök említtetni boldogság.

Hogy leveledre csak most válaszolok, annak örvendetes oka van. Két kisebb testvéreim katonák akarnak lenni, s hogy céljokra készen legyenek, Ádámot Pestre generális Péchy Mihályhoz viszem, Pétert Po-

zsonyba. Pénzt szerzek öszve, s Szt. Györgykor menni akarok Pestre, Pozsonyba, s hozzád Bécsbe. N. adósom, ha ott levő pénzemet megkaphatom, úgy készen vagyok; történvén, hogy pénzemet most meg nem kaphatom, ezen esetre is nemsokára felmegyek.

Oly hidegen mondám el ezeket, amint tőlem telhetett. Te érzed, miként érzek én. Veled, nálad, édes Ferim, s talán sok időre, és talán még gyakran azután is!

Ha Sz. György-napkor megyek is talán, még írok egyszer, s amit állapotomtól s állapotunkról tudnod *kell*, vagy későbbi levelemből, vagy szájamból fogod érteni.

Medicus nem jött vissza Álmosdra, még Pesten hagyta el neveltjeit s Generál B. Vaynéhoz, ki, mint ő Carlsruhéból való, ment jobb napokat élni, mint azok közt élt.

Álmosdi unalmas lakomban jól esett oly személylyel találkozni, mint ő volt, azon érzésekkel, azon kultúrával.

Levelét Cs*hez olvastam, melyben ezen kedvelt barátnéjától búcsúzik. Minő hév és minő lélek!

Irígylettem sorsodat, midőn soraidat olvastam. Boldog vagy édes barátom, senki sincs talán boldogabb, mint te. Könyörögj az égnek, hogy boldogságodnak minél hamarébb részese lehessek. *Gyújtani fogjuk egymást, vezetni, tanítani, s egyszer ismét elementumunkban leszünk, mint az unalmas Debrecenben néhány évek előtt*, de nagyobb érzésekkel, nagyobb kinézésekkel s több foganattal is talán önmagunkra nézve s másokra nézve.

Röviddé teszem a levelet, s ezt kedvetlen napjaimnak tulajdonítsd. Élj szerencsésen. Következő levelemben írni fogom, ha kell-e, lehet-e még vála-

szolnod, s mint örülnék, ha nem kellene, s szádból hallgathatnám ki válaszodat. Csókollak édesem. Herdered s Gagered társaságában el ne felejtsd M*t is. Tractátusomat azóta kétszer vettem elől; készen nincsen. Látni fogod minden esetre.

56

KAZINCZY FERENCHEZ

Édes urambátyám!

Hogy urambátyámnak áprilisben írt levelére még csak most megyen válaszom, onnan van, mivel környülményeimben változások estenek, s én elég erős vagyok ugyan változásokat szenvedni, nemcsak, hanem örömet is lelek bennek, de mindannyiszor, midőn egyet közelítni látok, bepakkolom könyveimet s írásaimat, s a kifejlődésig úgy ülök, mint Epicurnak boldog isteni, nyugalomban.

Testvéröcsém közül az idősbik megházasodott, az ifjabbak odahagyták Debrecent s készülnek Pozsonyba. Mennem kell velek, és örömest megyek, mert Pozsonyból Bécsbe s Kállyahoz futok el. Ezen út, melynek már nehány hetek előtt meg kellett volna történni, s egyszer kevés napok alatt már meg is történt, okozta, hogy Uram Bátyámat s Palimnak lakadalmát nem láthatám. Senkinek sem fáj az inkább mint nekem, de én nem lehetek addig magamé, míg ezektől *itt* nem izolálom magamat, és ez is megtörtén majd nem sokára.

Bécsben hónapokat fogok tölteni, s talán még tovább fogok ott maradni, mint most előre írni merem. Itt nem jó, nekem nem lehet jó. Érzem, hogy én

keveset tudok már e világon tenni a tanuláson kívül, s ezen egy az, amit itt tennem lehetetlen.

Uram Bátyám azt véli, hogy egy szeretetre méltó leány boldogíthatni fogná sorsomat. Sokan mondák nekem azt, amit itt Uram Bátyám mond. A férfiú ki érez magában erőt, többet tehetni, mint amit minden közember tehet, keres magában és magán kívül nem ismert, s talán hamis Ideálokat, s álmainak áldozza fel a napokat, melyekben az égnek minden boldogságát fogta volna birhatni. Érzem, tudom én mit kellene csinálnom, de ki magyarázhatja meg magát önmagának, midőn a jó órát, melyet önként s keresetlen nyújt a sors, visszataszítja, s a bizonytalan jövendőnek dől elébe.

Egyszer benne vagyok s hagyom folyni dolgaimat mint jőnek. Boldog az, kinek sok köteléki vagynak az életben, kinek sok kicsinység azok által fontos leszen, s sok amit a stoának vagy a religiónak bölcsei *hiábavalóságnak* kiabálnak, őelőttek a legmagához vonszóbb alakban jelenik meg. Igaz, hogy nehezebben fogja majd a sors viszontagaságait, s egykor az elválást szenvedni, *de élt, de élt*, s egy pillantatnyi keserv, mi az évekig tartott boldogsághoz képest. Nekem nincsenek kötelékim, s ez az *epicurusi cinizmus vagy cinikusi epikurizmus*, mely a kényt és fájdalmat, a jelenlétet és jövendőt csudálatos egybeolvadással tartja előttem, elvette még könnyeimet is, az öröm és szenvedés könnyűit egyeránt. Én az urambátyám ifjúságának históriáját csak félig tudom, s nem itélhetem meg, ha érzette-e valaha magát ily környülményekben, s érthet-e engemet úgy, amint csak az érthet, aki hasonlókat tapasztalt. Tudok én még most is szeretni, de mennyire különbözik a 24 éves férfinak szerelme a tizennyolcévesnek lángjától?

Ha szívemet a legkeményebb vizsgálatra vonom, kéntelen vagyok megvallani, hogy szeretem mostani lyányomat is, forrón s az epedésig. S mi az mégis, hogy örömmel megyek innen? Mi az, hogy a hely kedvetlenségeit még jobban érzem azolta? O ez a fő, ez a fő! nehezen leszek én valaha okos.

Én nagyon megcsalatkozom, ha engem urambátyám levelezéseinknek első évétől fogva nem olyannak tartott, aki a szívre tartozó articulusokat nem örömest közli barátjaival. Segíthetném ezen részben urambátyámnak emlékezetét. De én nem vagyok olyan, s ezen gyanúnak cáfolására lett az előbbi paragrafus oly hosszassá.

Azt, amit Tót Mihályról írni fogok, csak Uram Bátyámnak sok sürgetéseire cselekszem. Tót Mihálynak nem tartozik Uram Bátyám egyébbel köszöneten kívül szolgálnikészségéért, mely szerént a kéziratot a Bból kivette s leiratásáról gondoskodott. A leírót én fizettem ki, s nem azért hallgattam el eddig, mintha idétlenül adakozó akartam volna lenni, hanem mivel azon pénzre nekem akkor s azután is szükségem nem volt, s kevesb volt, mintsem magában hasznát vehettem volna. Tótnak jutott eszébe, hogy ezen fizetés Uram Bátyámat nyughatatlanítni fogja, s egy quietantiát vett az írótól, mely megmutassa, hogy a leiratás nem valami nagy summáért tétetett, mint talán Uram Bátyám gondolná. Megvan-e még papirosaim közt ezen quietantia, nem tudom, de semmivel inkább nem fogna Uram Bátyám leverni, mintsem annak előkérésével. Én a mst úgy néztem akkor mint tulajdonomat, s úgy adtam által mint amit magam nem tudtam volna eléggé használni. S esküszöm, hogy ha Uram Bátyám azon kéziratról nem tudott volna, vagy tudni nem akart volna, minden

kérés nélkül Horvátnak küldöttem volna meg. Esküszöm arra is, hogy soha messzebb nem voltam egy gondolattól is mint attól, hogy ez *jótétnek* vagy *adakozásnak* vagy minek? fog magyaráztatni. Én érzem, hogy az, aki velem jótéteményt akarna közleni, engem igen könnyen megsérthetne, és hogy ha nékem jótéteményt kellene valakivel tenni, sokszor pirulnék. Semmit sem akartam volna inkább, mint azt, hogy ezen dologról három sorban eleget mondhattam, vagy mindent elmondhattam volna.

Pesten fogok lenni barátainkkal, s Bécsből írok majd Uram Bátyámnak. Ha van Uram Bátyámnak valami útmutatása, vagy kérdése hozzám, annak örülök, s ezen esetre méltóztassék Uram Bátyám mindjárt ezen levél vételével Bécsbe írni. — Adresszem leszen: *A. M. François de Kállay Advocat Hongrois et Auditor practiqu. au Bureau de Stube. Schottenthor N^ro 113. erster Stock.* — A tudományos levelet, melyet édes Uram Bátyám kivánt, onnan fogom küldni.

Könyörögjön értem Uram Bátyám, hogy józannabb fővel térjek meg, mint most elmegyek, s legyen egyszer az óhajtás valósággá, hogy nekem is adjon Hymen boldogságot, és ha azt nem adhat, inkább soha se tünjön fel.

Május 31-dikén végzem ezen levelet, s félbenszakadását az öcsém lakadalma okozta. Holnap indulok. Éljen szerencsésen Édes Uram Bátyám s ne szűnjön meg szeretni. Uram Bátyámnak szeretete boldogság nekem, még akkor is, mikor egyebet mindent elvesztettem.

Kölcsey Ferenc

57

KÁLLAY FERENCHEZ

Pozsony, június 20-ikán 1814.

Késő estve van, Tr*től jövök haza, egynehány jó órákat töltöttem, az utólsókat Pozsonyban. Holnap megyek, de nem Bécsbe, hanem haza. Írj mihelyt soraimat veszed, Álmosdra, de kérlek, hogy fatális elmaradtáról bécsi utamnak egy szóval se emlékezzél, egy szóval sem; most oly nyugodtan indúlok haza, mintha egy imádott háznép karjai várnának, és semmi sem vár reám, hanem újságkivánás, és még egy leány, ki nekem napról-napra becsesebb lesz. Te tudod, kiről van szó; tudod, hogy még tavaly egészen más érzésekkel voltam, s csudálni fogod az emberi szívet, mely oly ellenkező indulatokat elfogadni alkalmas.

Még egyszer, leveleidben ne szólj semmit bécsi útam elmaradásáról; nyughatatlanná tehetnél, s én most, ó, oly beteg vagyok! Kazinczy, ha nekem írni talál Bécsbe, küldjed Álmosdra levelét, ott fogok neki válaszolni. Te nekem úgy írj, mintha Álmosdról ki sem mozdúltam volna. Írjad állapotodat, írjad, meddig leszesz még Bécsben, mikor s hová tételed által. Ha lehetséges, három hónap alatt ismét feljövök; láthatlak-e majd akkor?

Mihelyt érkezésed leszen, látogasd meg öcséimet, s írj nekik néhány sorocskát némelykor. Pestről vagy Pécelről hosszabb levelet kapsz tőlem. Csókollak ezerszer édes szeretett barátom. Adja az ég, hogy mégegyszer láthassalak! Ah mint fáj nekem, hogy éppen azon pályát választád, mely bennünket egymástól oly messze vet; nem lehetett s nem kellett volna-e Pes-

ten maradnod, minekutána már egyszer diplomát nyertél?

Feri, Feri, én félek, hogy többé nem látjuk egymást! Én érzem, hogy az én időm ide s tova bételik; ah olyan rossz volt itt ezen nyomorult életben, s mégis olyan jó!

Meghalni, édes barátom, ezen gondolat annyira mindennapi, és mégis mindig új, mindig szokatlan; Nincsen talán senki, aki kevesebbet vesztene az élettel mint én, és én is oly sokat vesztek. Egyedűl való örömim azon kevés órák valának, melyeket a ti karjaitokban, a barátság s szerelem karjaiban töltöttem, s nem vérzők voltak-e ezek is? Ó, ezen szív, ezen szív! ki bír eléggé mesteri kezekkel felfejteni, ha a boldog és kínos pillantatokban a kéj vagy a fájdalom-e az, melyet leginkább kell éreznünk? Félbe kell szakasztanom; gondolatom rendetlensége bizonyítja, hogy mostan nem vagyok magamé.

Csókollak édes Ferim, és ha többször nem láthatnálak is, ne feledd el egy pillantatig az ifjút, ki barátait, és tégedet, mindenekfelett szerette: és ha én gyakran nem írhatnék is hozzád, írj legalább minden két hétben hozzám egy levélkét. Öszvetört szívvel és testtel, de külsőképp nyúgodtan, indúlok haza. Ó, ha ezen június nekem a legutolsó lenne! hidd el, hogy örömmel megyek által oda, hol többé semmiről sem tudunk, és mégis úgy szeretnék itt maradni, itt, hol annyi kínaim valának. Ölellek édesem, élj boldogúl!

KÁLLAY FERENCHEZ

Pécel, július 13-án 1814.

Forró csókokat neked édes Ferim, én neked hosszú, felette hosszú, levéllel tartoznám, mert megcsaltalak és Pozsonyból téged látni nem mentem, de megelégled ezúttal a rövid sorokat is, s várni fogod, míg hoszabbak fognak íratni. Nem tudom, meddig maradok még itt Pécelen, válaszodat a kerepesi postán ide küldd, s ha már én nem lennék is itt, utánam fogják küldhetni.

Írtam az öcsémnek Samunak, hogy a Pozsonyban maradtaknak küldjön augusztus első hetében 150 forintot stb. stb. — — — Hála istennek, ezen száraz artikelnek vége van, szóljunk magunkról.

Verseimet kívántad; ha látom, hogy Lőrinckor nem lehetek Pozsony felé útban, le fogom őket írni s neked megküldeni. — — — Az idők más formát kezdnek magokra venni, s anekdotáimat, melyekről pozsonyi levélkémben emlékeztem, nem akarom papírosra bízni.

Lelkemnek lemélyebb nyúgalmával jöttem el Pozsonyból. Azon egyetlen órán, melyben utólsó rendeimet hozzád írtam, valék elkeseredve, okát csak öszvetett környűlményekből tudnám kimagyarázni, de az igaz, hogy azon érzemények most gyakrabban fognak elő.

Azt gondolnád, hogy szerelmes vagyok; nem, én nem vagyok az, a passiók keresztűlmentek már rajtam, s a huszonnégy éves férfiú fenntebb s nehezebb tárgyakért esdeklik.

Jaj, neki, ha esdeklése nem lát teljesedést!

A gyermek és az ifjú kialussza bánatjának részegségét, s új tárgyakban veszti el magát. A férfiú nem feled többé, nyúgodt külsővel, de terhének nyomását mélyen érezve megy útján elébb-elébb, s a közügy iránt való forróság, s a tiszta szépnek s a tiszta jónak ideális érzete úgy hagyja el lassanként mint a növendéket a gyermeki *Unbefangenheit*.

Hagyjuk sorsunknak, hogy akarjon, hogy munkáljon. Hajdan csapongó fantáziával s lángoló kebellel azt mondók, hogy szabadok vagyunk, s délcegségünkben hódíthatatlanoknak tartók magunkat, mint a görög poéta Minervát festi.

Ideje éreznünk a jármot, s ezen érzés amint egyfelől aláz és lever, úgy másfelől nyugodtan tanít tűrni, s magunkat megadni.

Te látod, édes Ferim! mi bölcs vagyok én, s könyörögj érettem isteneidnek, hogy legyek oly bölcs igazán, mint leveleimben lenni látszom. Neked hasonló nyúgodt külsővel sokkal nyúgodtabb belsőt engedett a természet, a sors, a történet vagy aminek nevezni akarod, s boldog vagy, hogy azt engedett. Te használod a világot úgy, amint adja magát, s nem rontod el örömeidet fejtegetések s kényeskedés által, s élsz mint nem kritikaszter nézője valamely drámának, ki sír, ki mosolyog az őtet indító helyeken, s elfeledi nézni, ha azon helyek a kritikának törvényei szerint készültek-e?

Élj szerencsésen szeretett jó Ferim! s hidd el, hogy boldog vagyok mindig, valahányszor feléd gondolkozom. Nekem sok képzelt és nem képzelt szenvedéseket adott az ég, de adott sok való örömöket is, milyeneket nem mindenek bírnak. Ölellek édes Ferim!

59

HELMECZY MIHÁLYHOZ

Helmeczynek Kölcsey barátság csókjait!

Palim elment innen hazúl s magamban vagyok. Únalom és reflexio gondolatokat hoztak fejembe, melyek talán különben nem fogtak volna jőni, s ezek miatt némely könyvekre van szükségem, melyek a Pali ruinává vált bibliothekájában nem találtatnak. Vitkovicsot kellett volna segédemre vonnom, de ő Pestről éppen most elméne, s kéntelen vagyok, bár egy részről ezen kéntelenség nekem örömet szerez, tégedet kérni, hogy azon könyveket nekem levelem általadójától elküldeni méltóztassál. Ha lesznek közöttök, melyeket te nem bírsz, Vitkovics könyvei közűl keresd elő az olyakat. Ímé a lajstrom:

Mondolat.

Perecsényinek annyi munkája amennyi találtatik.

Wandza.

Kovács példabeszédes könyve.

És hogy a sok rossz közt egy jó is legyen, méltóztassál a *Syrenát* is elküldeni. Pali azt mondá, hogy neked van az. Dolgomat velek elvégezvén visszaküldöm.

Én itt, Pesthez közel fekvő faluban, mély tudatlanságban ülök mind a politikára, mind a literatúrára nézve. Nem tudsz-e valamit Kazinczyról?

Megengedsz a szabadságért, melyet magamnak vevék; de illő, hogy a városi literátor a falusinak adjon valamit a maga bővségéből. Egyéberánt óhajtom, hogy soraimat annyi gyönyörrel olvasd, amennyivel én azokat neked írám. Ölellek édes barátom, élj szerencsésen.

Pécel, július 23. 1814.

60

HELMECZY MIHÁLYHOZ

Helmeczynek Kölcsey baráti csókokat!

Erős úr, gróf Rádaynak fiskálisa, ma megyen Pestre, s olyan jó volt, hogy Mondolatot nekünk küldeni magát ajánlotta. Kértem, hogy ezen levelet juttassa kezedbe, mert még Wandzára s Perecsényinek valamely munkájára lenne szükségünk. Vitkovicsnak, úgy tetszik, mindenik van, legalább Wandza, de nem tudom, ha ő megjött-e már, s újra tégedet kérlek meg, hogy könyvei közűl azokat vedd ki, s Erős úrnak adasd által, hogy vehessük. Mi Jenischt és Garvét s mellé Édes Gergelyt s Wandzát, Folnesicsot olvassuk. Nem igaz? a rend igen szép, s a nyelvmívelésnek jó útán vagyunk. Meg fogjuk látni a resultátumot, és ha valami jó fog kijőni, kérdeni fogjuk, Jenisch-e és Garve vagy Édes, Wandza és Folnesics érdemelnek-e hálát?

Terhedre vagyok kéréseimmel, de meg fogsz engedni. Csókolunk mindketten Pali és én. Élj szerencsésen.

Pécel, augusztus 1. 1814.

61

KAZINCZY FERENCHEZ

Álmosd, 1814. december 2-dikán

Édes urambátyám!

Tegnapelőtt érkeztem, de Pali nélkül, ki Surányban maradt, s még ma ismét megyek Csekébe, honnan egy hét alatt ismét megtérek, s osztályunkhoz fogunk,

mely engem Palihoz felmenni nehány hetekkel késleltetni fog, s a filológiát kis korig hallgatásra szorítja.

Csekéből visszajöttemmel bőv levelet fogok írni, addig ezen sorokat csak azért írom, hogy urambátyámmal hollétemet tudassam.

Jókor reggel, gyertyánál, fel nem öltözve, írok, körűltem úti készületek s siettetés, hogy menjünk. A méltóságos grófné kezeit csókolom, a szép kicsinyeket ölelem, s mindenekfelett a kedves, makacs Emilt. Ajánlom magamat édes urambátyámnak, éljen boldogúl s ne szűnjön szeretni. Ezen két napomat Álmosdon Úzának társaságában töltöttem, s vidám és gond nélkül vagyok, mint az aranykor énekesi.

Kölcsey Ferenc

62

KAZINCZY FERENCHEZ

Cseke, december 4-dik 1814.

Holnap indulok vissza Álmosdra, s ezen levelet édes urambátyámhoz a semlyényi postán adom be. Hónapokig tartó vándorlásaimból Álmosdon, míg osztályunk tartani fog, megpihenek.

Útaimban fejem annyira kitisztult, hogy aki másként sentimental journált fogtam volna írni, most vidám csenddel lépek Uram Bátyám felé, s készülök tudományos tárgyakról szólani. Szabónak az Erd. Múzeumban levő filozófi disszertációjára jegyzeteket írtam Lasztócon. Azok több írásaimmal együtt Palinál maradának, emlékezetemből írom belőlök a következőket.

Ezen disszertáció, mely tulajdonképpen itt csak *Hodegósz* más disszertációkra, minekutána a matériáról s formáról kezdett beszéleni, históriai tensiót veszen

magának, s a matériának okáról való külömböző értelmeket fejtegeti. Azon külömböző principiumok tehát, melyek itt felhozatnak (dualizmus, idealizmus, materializmus, panteizmus, Monadologia), egyenesen kozmológiai principiumok fognának lenni. Első észrevételem itt az, mert a kozmológiai, és pszichológiai metafizikum principiumok öszve látszanak zavarva lenni. A matériának okáról van szó, mégis a *dualizmus* alatt a lélek és test egyesülése, az *assistentia divina*, a *harmonia praestabilita* stb. hozatnak fel. Azomban erről még igen sokat lehetne mondani mellette, s ellene, s ha ezen első észrevétel hibásnak látszatik előadásában, megvallom, hogy az ellenkezőnek más móddal kellett volna beszélenem. Megyek arra, amit tulajdonképpen mondani akarok. — A dualizmus, így tartja a disszertáció, azon principium, mely matériát és formáló erőt veszen fel, s mivel a dualistának a matéria nem egyéb *tunya atomoszoknál*, eszerént a dualizmus és atomizmus egyre megyen ki. Ki lett légyen az első atomista? nem tudjuk; hogy a görögök közt Leucipp és Democrit voltanak elsők, az nyilván vagyon, de ha ők az atomoszok mellé vettek-e fel más erőt, azt ismét nem tudjuk, mert az értelmek itt nagyon ellenkezők, és így az atomisticum principiumokat Epicuruson kell kezdenünk, Epicur atomoszai először nem tunyák, mert azok Lukretius tanításaként szüntelen a nagy *Inánában* lefelé szállonganak, s öszveütközéseikből leszen a teremtés, de ezen teremtés nem valamely munkálódó erőktől produkáltatik, hanem *temere*, *incassum*, *frustra*, mely szavakkal Lucretius élni szokott. Látnivaló, hogy Epicur kozmológiai principiumában *dualizmus* nincsen. Hogy *Gassendi* és *Le Sage* atomista dualisták voltak, azt könnyű megengedni s megmagyarázni, de ha csak ezeket mondjuk *dualistá*knak, úgy

micsoda rendbe fog a Theista Anaxagorás, az anima mundit hivő Pythagorás, az idealista Plato, az empirista Aristoteles s az újabbak közt is sokan tétetni? Mert ezek mindnyájan megkülönböztetik a *matériát* s a *formáló erőt*, már azt akár külön gondolják egymástól, mint *Anaxagorás* s a mi újabb filozófjaink nagy része s a teológusok, akár egyesítve azzal, mint a joniai szekta, az olasz iskola, a Stoa stb.

A Dualizmusból származik, úgy mondja a diss. egyfelől az idealizmus, másfelől a materializmus. Az idealizmus tulajdonképen autologiai principium, mert az idealista Descartes és Leibnitz egyik sem ideákból származtatja a maga világát, hanem az első atomoszokból (particulae physicae), a másik mónászokból (particulae mathematicae), s ha az idealizmust kozmológiai értelemben vesszük, úgy Berkeley és Schelling találnak ugyan klasszist magoknak, de az elisi szektától fogva Pythagorászon, Platón, Descartesen, Leibnitzon keresztül Kantig igen sok filozófiai szisztémákat ismét nem klasszifikálhatunk. Ismét, ha a materializmus csak az amit a diss. mond, hogy Locke materialista, mert a lélek is őnála matéria, úgy ismét Locke, s őelőtte Epicur, s a Paterek közt Tertullianus, s a vele egykorúak találtak nevet magoknak, de Pristley, ki a *lélekről* semmit tudni nem akar, kinek csupán csak a *durva matéria*, a *test* existál, hogy fogja nevezni a maga tudományát, melyet eddig a *pszichológus materializmusnak* nevezvén, a *spiritualizmusnak* tett ellenébe? Így marad név nélkül a Helvetius tudománya is a *Systeme* de la Nature-ban ; holott mindakettőben tudománya wesentlich különböz az Epikur, Tertullian s Locke tudományától.

Én a Sz. disszertációját csak históriai szempontból néztem, s azt kivántam volna, hogy a filozófia histo-

riából vett tárgyak históriai renddel s egyenességgel, nem pedig csak valamely iskolai szisztéma szerént adassanak elő. Így jut eszembe, hogy a panteizmus artikeljében csupán csak a spinozizmusról van szó, holott az elisi szektán kívül a Spinozizmushoz egy pantheisticum szisztéma sem hasonlít, s az Orphicum szisztémán kezdvén, a joniai szekta, az olasz iskola, a Stoa, Helvetius stb. mindnyájan különböző principiumokat tanítanak.

A filozófia historiának írói az iskolai címek szerént szokták a filozófok értelmeiket előadni, s megválasztják a kozmológiai, pszichológiai, teológiai stb. tárgyakat egymástól, s ezen megválasztást óhajtottam volna itt is, mert így az ember a sűrűségből kihatolni nem tud, s megvallom azt is, hogy nem értem, mit akarnak éppen *itt* és éppen *így* a *gravitations-systeme*, és a *dynamis*. Egyszóval több históriai tudományt kivánnék és rendet.

Elég rend nélkül azonban, magam is, írám ezeket, mivel egyedül, mint jelentém, emlékezetemből kelle írnom. Pázmánnak Kalauzát Álmosdra vittem magammal, s nézni fogom, mi jegyezni valókat foglal magában. Lasztócon a dactylikusokat elfeledém leírni, íme most:

A LYÁNY DALA.

Jön búsan az éjel, orcája borong,
Hűsen lebeg a nyúgoti szellet,
A fülmile csattog, a lyányka bolyong
Susogó bokrai mellett.
O merre lyányka! homályos az ég,
Nézd csak maga fénylik csillaga még,
Tisztán a szerelemnek.

Fenn ha a szerelemnek csillaga még,
E lészen a lyányka vezére,
S bár légyen örökre homályos az ég,
Nem száll remegés kebelére.
A fülmile csattog, az esteli szél
Szárnyain lebeg és zúg a falevél,
S ébred tüze képzeletemnek.

Búsabb lesz az éjel, orcája borong,
Hűsebb a nyúgoti szellet,
A fülmile csattog, a lyányka bolyong
Susogó bokrai mellett.
O Lyányka sötétbe borúlt a határ,
Nézz széllyel, az égen csillaga már
Elhúny a szerelemnek.

Hagyd, légyen örökre sötét a határ,
Nem remeg a lyány kebelében,
S húny a szerelemnek csillaga bár,
Felserken az hajnal ölében.
A fülmile csattog, az esteli szél
Szárnyain lebeg és zúg a falevél,
Lánggall tüze még képzeletemnek.

Magamról még most semmit sem írhatok, de ha osztályunk megleszen, talán fogok róla gondolkozni, mint lesz az élet hátralevő részét legjobb eltölteni. Városon vagy falun, gazdagul vagy szegényül, mindegy, csak függetlenek legyünk; a szabadság legszentebb, legkivánatosb dolog, de bármely szabad legyen a test, ha lelkünk nem az, úgy semmit sem nyertünk, s a lélek úgy szabad, ha gondok nem terhelik.

A méltóságos Grófné kezeit csókolom. Ajánlom magamat Édes Uram Bátyámnak s óhajtom, hogy légyen oly boldog, mint most, örökre. —

Kölcsey Ferenc

63

KÁLLAY FERENCHEZ

Álmosd, december 17-ik napján 1814.

Régóta nem óhajtottam forróbban semmit, mint a te leveledet édes Ferim, mely tegnap este érkezett. Messze földön lakol édes barátom! ott hol a sötétségnek országa kezdődik, s még lakod atmoszférája is nem egyéb, hanem azon barbaruszi homálynak nüansza, mely az ottomának birodalma felett úgy lebeg, vagy még jobban, mint Európának sok helyein, honnan a világosságnak kellene sugárzani. Minő konjunktúrája a történetnek! Bécs és Pozsony a *külsőképen* szép világnak piacai, székelyeid közt, s a bécsi nép közt csak olyan a hasonlatosság mint Maros-Vásárhely és Venezia közt. Ez tengeren épűlt — mond Aranka — amaz sárban; — s egy Bornnak, Glatznak, Sartórinak, Schulzénak tanulószobáik, s azok, melyekben te most forgasz. — Egy Ribini, és Kleinmann s a ti papotok ott a rendetlen épűletű házban. — Lichtensteinnak galériája, s Artariának boltja, és ott az esztendő négy részei lefestve, vagy éppen Kádárnak fára metszett képe a füstös falon, — és még minden, amit én gondolhatok s te szemeiddel látsz. — Feri, Feri! különösek a lépések, melyeket az ember akarva és nem-akarva tesz. Miért, hogy az ember nem maradhat örökre azon szép vagy nem szép körben, melyhez gyermekségétől fogva szokott? Debrecennek pusztái irtóztatók, de nem azok-é Vásárhelyednek körületei is? — S ha te Rómának omladékain, vagy Schweizban, vagy Párisban, vagy éppen a szabad Philadelphiának útcáin leled is fel magadat, fogsz-e szíveket találni, mint gyermekkori barátidnak kebleiben talál-

tál? Hidd el nekem, s te tudod is azt már, nincsen szebb kora az emberiségnek, mint az első ifjúság évei. Azon láncok, melyek akkor köttetnek, nem szakadnak el örökké, mert nem a *világban* kerestünk még akkor barátokat, hanem barátjainkban leltük fel az egész *világot.*

Hónapokig tartott távollét után, csak a napokban jöttem vissza Álmosdra. Szemerének s Kazinczynak társaságjokban töltém-el a nyarat s az ősznek szebb részét, s most már osztozom testvéreimmel. Mi fog ezután velem történni, bízom a sorsra, melynek keze súlyosan áll felettünk, s bár nyomjon, bár üldözzön, de csüggedni, hidd el, nem fogok. Az vagyok most is aki voltam, de kevésbé zavart, de csendesebb érzésekkel. Inkább szentimentál mintsem Goethéhez, inkább Epikurier mint sem Schillerhez hasonlítsam belsőmet, bizonyos férfiúi vídám csendességet érzek magamban. Ah, itt az út, hogy koszorúkat szedjünk mint Ariost, s ki fogná az ő koszorúit magyarjaink közt inkább szedhetni mint én? De nincs, ki előálljon felnyitni a verőcét, mely bennünket a pályaúttól zárva tart, s azt felnyitni nem adatott az énekesnek, mert bár szabad ő magában, és hódíthatatlan, de van mégis, amitől függenünk kell, mint az olympiai bajnok a *bírótól*, s ezen bíró nem egyéb, hanem a *közhír*, a *dicsőség.*

Mosolyogjon bár rajtam a hideg, a száraz filozóf; a hideg, a száraz filozóf nem tud ahhoz: de egy Newton, Franklin és Kant meg nem elégedve szállott volna sírjába, ha nem lettek volna bizonyosak a jövendő hír halhatatlanságáról. És Homér s Pindar és Shakespeare s Goethe tettek volna-e lépést a pályán az örök dicsőség bizonyos reménye nélkül? Nem léptek volna-e enélkül úgy vissza, mint köztünk százanként visszaléptek; mint visszalépett Barcsay, Besse-

nyei, Bárótzy, mint Szemere s mások? *Hallgassatok*, ezt mondá nemrégen jelenlétemben egy öreg pap, *mert ha figyelem nem lészen, egy szót sem fogok szólani.* Valóban neki igaza volt.

Nem írom neked, hogy az osztályban mint érzem magamat, s mint érzem abban, ha látom, hogy itt a *gleba* mellett kell maradnom, ha életem legfőbb javát, a függetlenséget, a lehető polgári szabadságot elérni akarom. Megvallom, hogy még most is bennem a petrarcai lélek, s félő, hogy örökre bennem marad. Innen Pestre, Pestről Pozsonyba, s onnan Philadelphiába álmodozom, s ki tudja, hogy a földnek minden részeiben lelnék-e helyet, hol el fognám kevés napok után mondani: *nem innen el soha.* Én úgy jártam egyszer életemben, mint Petrarca Novez Laurával s mint Regnard jártak. Petrarca nem gyógyúlt meg soha, Regnard életének utólsó éveit mégis nyugalomban töltötte. Óhajtom az ő sorsát magamnak. Ölellek édes Ferim, a legforróbb, legszentebb barátsággal!

64

SZEMERE PÁLHOZ

Álmosd, december 17-dik, 1814.

Levelet neked, Édes Palim, és pedig egy hosszút! s te aki Lasztócon Kriskád társaságában nekem csak egy ritkán beírt levélkét írtál, te kívánod-e azt? Mikor az ember egész nap szántóföldeket osztott négy részre, s Goethe helyett az Inventariumot, s Poussinnak keze helyt a Geométra által készült tarka rajzolatot nézegette, valóban nem bővölködik szent ideákkal, melyek az én Szemerémet megkapják, s szívébe tüzet, s sze-

meibe könnycseppet adjanak. S én lennék-e most grammatológos, én-e a poézis lelkétől elfogva? Azt, amit rólam gondolsz, neked kellene tenned, neked édes Palim, s oly bizonyoson neked, amilyen bizonyos talán az én félelmem, hogy te a szép pályát futni többé nem akarod, s ah valóban nehéz akarni, midőn a Géniusz nem akar, kinek úgy kellene oltárt gyújtani, mint az Olympiákra készülő bajnok gyújtott isteneinek, kérvén győzedelmet Hellasznak tekintete előtt. De hol van publikum, mely öszvegyűljön mint az olympiai sokaság, hol vagynak a bírák, kiknek kezeikből a borostyánág ne gyermeki bódítás legyen, hanem a maradandó hírnek záloga?

Csekéből, Surányt elhagyván, Álmosdra, innen vissza Csekébe mentem még egyszer s neked visszajövet egy levelet tettem fel a semjényi postán, melyet eddig talán vettél Pécelen. Mikor foglak ismét látni, nem tudom, ha látom, hogy ezúttal indulásom feléd elmarad, egy másik levélben kérni foglak, hogy ládámat ruháimmal küldd ide, mindaddig míg erről más ízben nem írok, tartsd azokat magadnál.

Tegnap leveledet a Kállayéval együtt vevém. Ő a 2-dik székel Gränz Infant. Regimentnek auditora s Kézdi Vásárhelyt Moldvának széliben lakik. Minő ugrás Bécstől Moldváig ! Adjon az Isten minden szentlelkű embernek pénzt és commoditást, de inkább ne adja ezeket, csak hagyja élni míveltlelkű emberek társaságában, mert az értelmes teremtmény semmit sem útál inkább, mint a homályt, a barbariest, s az aki, bár hideg legyen is szobája, nem gondol vele, de klafternyi magassággal vágatja mégis ablakait, örömestebb ül a hó tetején a holdvilágnál, mint a Howard szelid ideái szerint készült legszebb fűtött tömlöcben, hol sűrű vasrostély vagy menedékesen vágott lyuk

bocsátja szűken a világosságot. Neked édes Palim a legszebb lak juta, s mily örömmel álmodozom most is a Rákos partján álló kis házra, melyet nekem oly sokszor ajánlottál. Mi volna könnyebb, mi volna szebb, mint elfogadni ajánlásodat? S mi az mégis, hogy én azt el nem fogadtam s elfogadni sohasem fogom? A sors, a sors, azt mondja Wilhelm Meisternek az Idegen, csak palást, a meg nem elégedő lelket eltitkolni önmagunk elől; de az Idegen Wilhelmmel beszélt, s Wilhelm a szcénának szép képeitől bájoltatott el úgy, hogy a világi életen felyül, vagy túl, vagy mellette vagy valahol amit az ember nem tud és nem tudhat, csak óhajt, s érezni látszatik, egy jobbat, egy szebbet keressen és találjon. S ki mondhatja mégis, hogy Wilhelmnek van-e kevésbé igaza, vagy a 20 milliomos kapitalistának Londonban, ki csak hajóiban és váltóleveleiben él, s nem sejt egyebet magában és magán kívül. Én mondom néked, s te tudnád, ha nem mondanám is, hogy ha Marianne és Natália nem lenne a világon, inkább akarnám Philinét mégis, mint....

Senki sincs oly boldog, mint aki mindig azoknak írhat és beszélhet, kik az ő lelkét egészen értik. Én teveled és azon kevesekkel, kiket még szerencsés vagyok barátaim közé számlálni, sohasem esem gondolkozóba, ha talán nem kétséges-e szavaimnak értelme, ha talán nem zavaros-e rendje ideáimnak? Boldog kora az emberiségnek a gyermekség, midőn még gond nélkül vagyunk, s mivel éppen így éljük az órákat barátainkkal, azért érezzük oly boldogoknak velek magunkat. Ki nem tud kalkulálni? ki nem tudja öszvevetni a kárt és a hasznot? De örülök sorsomnak, hogy ez a tudomány nekem mégis kisebb grádusban adatott, mint amaz nagyobb, melyet megtanulni sohasem lehet: érezni és szépen érezni. Az én osztályrészem a szív és

fantázia, s amit Newton és Bode az égről álmodoztak, nem tudom, ha avval a hidegséggel álmodták-e azt, amellyel Bayle a maga kétségeit papirosra tette, de azt tudom, hogy én Pythagorasz titkos szárnyai által is emelődöm, s hogy nekem Koperniknak szisztémája egy másik Ptolomaeusnak kormánya alatt nem Aratusznak fenoménjait fogta volna sugallani.

Végezzük, édes Palim, mert már ezeket gyertyánál írtam, s te tudod, hogy én gyertyánál igen rosszúl látok. Írj és leginkább azon kétségeimet oszlasd el, melyeket előbbi levelemben rólad s Kazinczyról tettem fel. Most is azt mondom, jaj annak, kiben gyöngeség nincsen! de az, ki Munkácson a foglyukat jótéttekkel töltötte meg, minden lehet, csak alacsony nem. Ölellek édesem. A te jó anyádnak kezeit csókolom. Ha Kriskád elmaradt-e Lasztócon?

Kölcsey Ferenc

65

KAZINCZY FERENCHEZ

Álmosd, december 22-dik, 1814.

Édes Uram Bátyám!

Ezen fertályban veszem Uram Bátyámnak levelét. Az idegen írás és pecsét a levelen szinte megtévesztettek, s annál nagyobb volt örömem, midőn a felbontáskor az óhajtott kezet megismertem. Palinak levelét Lasztócról nehány napok előtt vevém, s válaszomat, mint írá, Pécelre indítám. Ott már két levél vár tőlem reá, s Uram Bátyámhoz küldött csekei levelem is eddig Széphalmon van.

Testvéreimmel osztoztam, s csupán a kirendelt deputációt várom, s dolgainknak azonnal vége szakad.

Én Szathmár vmegyei jószágunkba megyek s gazda leszek, s ezt azért, mert különben azon jószág pusztulásra jut, s kisebb testvéreim szenvedni fognának. Ha még ott van Pali, ezt méltóztassék Uram Bátyám ő vele is tudatni. Emiatt az én pesti útam a télen elmúlik, mert a pénzzel gazdálkodnom kell, de tudassa vele Uram Bátyám azt is, hogy dolgaink azért nem szakadnak félbe, s mihelyt én írásaimat s a könyveket őtőle megkapom, itt is fogom folytatni dolgozásaimat, oly csenddel és komolysággal, mint a széphalmi vagy péceli íróasztal mellett, csakhogy talán kevesebb lélekkel, mert a lelket ébresztők távolabb fognak lenni.

Vater és Pázmán asztalomon hevernek, s mindeddig meg nem illetve. Az utolsóból elég jegyeznivaló lesz, mert az igen szép írónk, de mégis Illyéssel nem mérkőzhetik. Kár, hogy ezen két írónkra nézve is azt kell kiáltoznunk, amit Lucrec mond: *tantum relligio* etc. Ha Pázmán és Illyés Bároczinak, vagy csak Sylvesternek lelkével birtak volna, vagy birhattak volna, minő ízlet, minő csín ömlött volna általok a maradékra! De mely nagy köz Kálvin és Petrarca közt, s melyiket lehet pedig inkább és szebb értelemben reformátornak nevezni, azt-e, aki ízlést adott a tudományban, vagy aki vallásbeli tudomány helyett más vallásbeli tudományt?

Mosolyogva olvastam a filológikus diskurzusról szóló rendeket, a vispánnál a kártyás urak között. Valóban sok grádusa a kultúrának attól, aki képzelni nem tudja mire való a tudomány, az írogatás, addig aki már ezt érti, és ismét addig, aki úgy ír mint Goethe vagy Kant? Az ilyen gradaciók elkerülhetetlenek a legkultiváltabb nemzetben is, ez a miénk a bőség és még egy másvalami által elromlott, s most már a bőség és szükség közt egy különös állapotban lebegő nemzet, mit várunk mi így, s mit várhatunk?

A mult hetekben Megyeren (Szathmár vm.) Izsák Lajossal, a volt fősz. bíró Izsák Gáspár, ki a vispán Izsák Sámuelnek testvérbátyja, fiával találkozám, beszélék vele, s egyszerre csak azt kérdé tőlem: miért írta Kazinczy az ismeretes episztolában ezeket s meg ezeket? Mosolygtam az ifjún, s feleltem játékos csapongásokkal, de amelyeket ő el nem értett. Szájából hallottam azokat csaknem szóról-szóra, melyeket már azelőtt a Högyész munkácsi levelében Széphalmon olvastam. S ez megerősíté azon állításomat, hogy az alakos Högyész nem egyéb, csak akit én Uram Bátyámnak jelenték. Nevetve hallottam azt is általa, hogy a Högyész-poéták és Högyész-filológusok Virágot, a pápista és neológ Virágot nem szeretik, vagy szeretni nem tudják. *Ha valamely képíró* etc. a *megmenik* a *bércnek közepette reménytelen ember* etc. nevetséges dolgok ezeknél. Én azt mondám, hogy Virág megmutatta, hogy ő úgy is tud írni, hogy *ha valamely* és *megmenik-ember* nincsen soraiban, ha tehát némelykor ilyeneket ír, azt minden bizonnyal akarva csinálja, és így *oknál fogva*; s éppen ezen okot kellene kitalálni, s ezt azért mondtam, mert az ember Högyész magyarázatot kért a neológizmusok felől, s elhült, hogy magyarázat helyett a *kitalálás* útjára igazíttatott.

Valóban triumfusa a szépízletű embernek, ha míveiben a tudatlanság gáncsoskodik, mert a gáncs azt bizonyítja, hogy a gáncsoló a tárgyban nem leli fel magát, s az neki felette van. Nem tudom, ki mondja, hogy óhajtja, ha a tudók becsülik mivét, de örül, ha a *nemtudók* is becsülik. — Én azt hiszem, hogy amely országban a kultivált rész praeponderál, s a nem kultivált rész is igyekszik legalább hasonlónak amahhoz láttatni, ott a nagybecsű mívek közönségesen tiszteltetnek, amazoktól meggyőződésnél fogva, ezektől, hogy

tudatlanoknak ne lássanak. De ahol a nemkultiváltak a kultiváltakra nem hallgatnak, ott ők mindég a jó mívek ellen deklarálják magokat. Így láttam én embereket a mi magyarjaink közt, kik imádták Kotzebuet és Csokonait, s Shakespeare és Kisfaludy előttök ostobák voltanak. S igazok van, mert aki Kotzebueban találja fel magát, teljes lehetetlenség, hogy magát Shakespeareban is feltalálhassa. S nem maga-e az ilyen ember magának mértéke minden lehető dolgokra nézve? Az a Hamlet minden originalitásával, minden tüzével, minden humorával stb. micsoda az? Én azt nem tenném, én azt nem mondanám, az a magaviselet megfoghatatlan! De ez a svéd kapitán a fekete kenyérrel zsebjében, vagy a szép lyány lábainál; ez a Villiam, ki a szerecsenért oly buzgón prédikál; ez a Maxwell, ki igaz angol nagyszivűségből a Tamesisba ugrik; s az a jólelkű zsidó ott, ki neki aranyat s tépett kontraktust vet lábaihoz! Ó az isteni szcénák! Mi így sírunk, mi így lehetnénk nagyok, mi már olyak is vagyunk képzeletünkben; mely érzelem, mely sejdítések! Ó az édes Kotzebue!

Úza, úgy hiszem tegnapelőtt indúlt Erdélybe Zsomborival, hol az innepet fogják töltögetni. Kállaymtól a napokban vevék levelet. Ő a második Székel gyalog Regementnek auditora s Moldvának szélein Kézdi-Vásárhelyen lakik. Valóban csapás annak a szeretetre méltó embernek oly félre lakni mindenektől, kik övele együtt érezhetnének, de bizonyosan hasznoknak kell azon lakással egybeköttetve lenni, mivel ő azon regementhez maga kérte magát tétetni.

Éljen szerencsében édes Uram Bátyám! A mlgos grófné kezeit csókolom, s a szép kicsinyeket. A telet hogy fogom tölteni, nem tudom, de tavasztól fogva egy leszek Szathmár vármegyében azok közül, kik ott

nem gyakran jelennek meg : az *olvasgató gazdák* közül. És imé ! magam is ki fogok az episztola ellen kelni, s megmutatom, hogy az én nevem ne álljon a Högyész válaszában hijába :

— *hát Detrich, Kölcsey hol vagy?*

Csak az átkozott válaszíró azzal a gonosz németnevűvel ne tett volna egy sorba ! Kölcsey Ferenc.

Csokonainak kiadása Mártontól nálam van s recenzeálni fogom a Döbrentei számára, ha ugyan kell még neki a recenzió, minekutána Kisfaludyról azt a gonosz scholiont csinálta.

66

DÖBRENTEI GÁBORHOZ

Álmosd, március 6-án 1815.

Íme, lerovom esztendős adósságomat ; s küldöm Csokonainak új manírú recenzióját. Ebben a munkák recenzeáltatásáról az író individualitására vitetik vissza az olvasó ; amit a recenzensek tenni nem szoktak, és nem is szokhattak.

Csokonai megholt ; Csokonai biografust vár.

Én neki biografusa nem lehetek ; de recenziómban pszichológiai festéseket fog valaha az olyan biográf találni, ki őtet közelebbről nem ismerte. Az ami itt Csokonairól s munkáiról mondatik, előtted és barátaink előtt nem új ; de az ami a köznép nyelvéről, s a régi szavakról s újításról mondatik, szükség hogy a publikumnak mondassék.

67

KAZINCZY FERENCHEZ

Cseke, április. 8-dikán. 1815.

Itt lakom, Édes Uram Bátyám, s itt fogok ; messzeségben a világtól s barátaimnak nagyobb részétől, egyedül Uram Bátyámhoz sok tekintetben közelebb. Melyik postával fogom leveleimet kaphatni, mindeddig nem tudom. Mostanában Ajtaitól vettem Uram Bátyámról tudósítást, és Uram Bátyámnak Ajtaihoz írt levelét párban. Az a jó ember valóban keresztyéni módon gondolkozott, midőn nekem azon levelet megküldé. Az nekem megbecsülhetlen jótét vala, mert én barátaimat kimondhatatlan forrósággal szeretem, s azok közt Uram Bátyámat fő helyen.

Ezen levelet az öcsém Kölcsey Gábor viszi Patakra, s Nagy Ferencnél fogja letenni. Kölcsébe a kálvinisták ünnepén minden évben háromszor jön deák Patakról, s ilyenkor csomókat vehetek Uram Bátyámtól és küldhetek. Kölcse ide egy órányi járás, nekem ott jószágom van, s a néném Ormós Péter özvegye is ottan lakik. Ha pünköstig valamely postahellyel (mert igen közel egy sincs) egyességem nem lehetne, azon az úton fogok Uram Bátyámtól levelet nyerhetni, addig is Ajtai által tudósításokat.

Midőn soraim Széphalomra érkeznek, Édes Uram Bátyám talán még Bécsből nem jött meg. Eszerént Palinkkal is nehezen fog találkozni, mert ő azt írja, hogy György vásárakor Debrecenben lesz. Irja azt is, hogy egészségtelen, s hogy Uram Bátyám kétrendbeli levelére hallgat, de ennek bizonyosan a bécsi út leszen oka.

Holnap indúlok Álmosdra s talán Úzát meglátom. Két hét alatt ismét hon leszek. Égek minél hamarább

olvasni az Oesterreich. Beobachter-t. Mint nem fog még játszani a sors Európával s velünk! Litteraturánkra nézve kedvetlen előérzés.

Szent örömmel olvasám Uram Bátyámnak Ajtaihoz írt levelében a Horváthról szólókat. Horváthban mégis lélek van, de hogy ő levél nélkül küldé meg a munkát, azért haragszom, s azt én tudom, hogy nem igaz ok nélkül haragszom. Az az ember egyoldalúvá teszi magát azzal, hogy ő litterátori levelezést csak igen kevesekkel, s csak igen szűken tart. Neki az egész világ Ferenczi, Vitkovics és Szemere, s bár inkább Szemerének volna ő reá befolyása, mint egyebeknek. Mert Pali *subactus* és *sokoldalú* ember, és tudja, érti a litterátorságnak szellemét. Az ilyen elzárkózás, s tudja isten még mi teszi azt, hogy a nagy poéta Virág a maga tulajdon metierjét is csak félig érti, s a *Szentnek* írója utóljára is csak *Monak* lesz, pedig *nincsen* és nem *leend* scholiastes, ki a *Custos* és *bitófa* mellett álmatlan éjeket fogjon töltögetni, s magyarázatokat álmodozzon.

Döbrenteinek Semjényből küldém el Csokonainak recenzióját, de mit fog vele tenni, még nem tudom. Ő azt hiszi, hogy Dayka nem mondhatta Himfynek az elégetés kemény szentenciáját, s én akinek hasonlítnom kellett Csokonait mind Daykával, mind Himfyvel, amidőn Himfy nagyságát s fényét megesmerném, kéntelen valék homályos oldalairól is szólani. Ezért, és mivel recensióm sok helyeken a legnagyobb publikum előtt homályos, gondolom, hogy Döbrentei nem fog vele megelégedni. Mert ő még most is azt várja, hogy a Költőt és Schwaermert tegyem *világosokká*, ugyanazért a második kötetben egy darabomat sem vette fel, s azt pedig Uram Bátyám és Pali legjobban tudják, hogy én a Döbrentei értelmében nem korrigál-

hatok egy soromon is. Recenziómban szólok Földiről és Kazinczyról, s mindjárt elől a Tövisekről is de rejtett név alatt, mint *Kis* mondá *klein aber gedieg. Gold.* Ha Döbrentei úgy felveszi a darabot, mint vette, leszen mit nevetnünk.

Időm, s elegendő csendem ha leszen a nyáron Kazinczynak munkáit fogom recenzeálni, s grammatical dolgokat firkálok. A Múzsa pedig hallgat, s félő hallgatni fog igen soká. Mert *Beckers* sok hazúgságot írt, de azt igen igazán írá, hogy a költő *celebritás* nélkül elnémúl: de el, nemcsak a *költő*, hanem a *Bölcs* is, s Rousseau, kit a szenvedések el nem némíthatának, némán maradt volna, ha olvasókat nem talált volna.

Elment-e már Ossian? poézisünk s nyelvünk ezen caledonicai némettel még legtöbbet fog nyerni, s ezt jövendőben is legtöbben fogják Uram Bátyám után csinálni. Mind Berzsenyi, mind Himfy mutatják, hogy ezen az úton csak jó vezető kell, s mutatja még csak Hoblik is. Mert a Marmontel franciás szellemét (mindamellett is, hogy a lengyelek s oroszok módjaként a magyarok is inkább francia útra hajlottak a nyelvmívelésben) a jövő száz elején is kevesen fogják érzeni és követhetni. Ezen az okon igérek, még az angol Yoriknak is kevés keletet hazánkfiainál, s ezt annál fájdalmasabban mondom, mivel *Cervantes*, *Swift*, *Pope* és *Sterne* nekem rendkivül kedvesek; s ohajtanám, hogy minden akivel beszélek, ezt a négyet, és még *Homért* és *Goethét* ismerné, s így életem örökre magas érzemények és vidám launa közt oszlana fel.

Azt kérdi tőlem Palink utolsó levelében: írd meg hol leszen utolsó lakásod, s lesznek-e szomszédaid, vagy is inkább lesznek-e, *kik* vagy csak *mik?* A kérdés genialis, de a felelet reá csak Rabenertől lehetne genialis, aki vámszedését a falun végezvén, ismét

Lipsiába röpül mívelt emberek társaságába. De én itt!!! Ajtai kért, hogy ezen a környéken szerezzek vevőket a Kazinczy munkáinak s az övéinek. Esküszöm! hogy itt senkinek sincs pénze könyvet venni, és legalábbis félszázad alatt senkinek sem leszen. A papunk vett Bécsben nehányat, midőn akadémikus volt, t. i. papi könyveket, de úgy gondolom többet ő sem veszen, mert a biblitékácska megtölt, nekünk pedig *Uraknak* könyvestékánk lenni nem szokott.

Bizonyosan bécsi útjában fogott Uram Bátyám látni némelyeket íróink közül, s mivel itt nekem kevés litterátori újságok jönnek előmbe, várok tudósítást. A Mgos Grófné kezeit csókolom, s a nekem oly kedves kicsinyeket. Éljen szerencsésen kedves Uram Bátyám.

aláz. szolg.
Kölcsey Ferenc

68

DÖBRENTEI GÁBORHOZ

Álmosd, május 3-án 1815.

Goethe, azt írod, nem tartozik egy rendbe Homerossal és Shakespearrel; s hogy őtet, mint Horácot és Virgilt, a környűlmények tették naggyá. Én örökre azt állítom: *nem.*

Goethe tanulhatott; s éppen azért csínosb és kritikusabb mint az angol és hellén; s aki őket igazán ismeri, lehetetlen nem látnia azon *Grundot*, mely sem Virgilben és Horácban, sem Klopstockban nem látható. Én Klopstockot nagynak hiszem: az ő lelke szint olyan nagy mint akármelyiké a legnagyobbak közűl; de egészen — ódáiban, dalaiban. Messiádjában, drámáiban, szóval mindenütt, csak *lyrisch*, mégpedig

csak *sentimental-lyrisch*. Az a szabad, makacs, örökre víg, örökre teremtő, mély és mégis könnyű, fellengő és mégis játékos lélek az: melyet én az én három választottaimban nem bámúlok már, mint hajdan, de kedvelek és kedvelni fogok mindég. Osszián nagy és teremtő lélek; de nem Homér: ezen utolsóban újabb s ismét újabb szépségeket lelek; amaz elsötétedik lassanként szemeim előtt mint a felhőkbe vonúló hold, s únalommal teszem le. A kaledóniai és a görög olyformán állanak előttem, mint Schiller és Goethe: nagy mindenik, de Schiller setétbe süllyeszt s kifáraszt; Goethe felderít s erőben tart.

Hidd nekem, hogy bizonyos értelemben minden poétát csak a környűlmény teszen.

A Homeridák mint Shakespeare, Osszián mint Goethe másoktól vettek lángot és tudományt; de, valamint a Homeridáknak jutott segéddel Virgil nem sokra ment volna, úgy a Goethének jutott segéddel sem ment volna ő annyira mint Goethe ment. Vesd bár öszve Goethének Achilleisét az Aeneissel, s nézz végig a Werthertől Wilhelmig s Berlichingentől Egmontig és Iphigeniáig, s olvasd össze meg össze Hermann és Dorotheát; s mondd meg, hogy ha a környűlmények és tanulás Goethét tehetnek, miért nem lehetett Voss is Goethévé? s lesegesd a különbséget Dorothea és Louise s Hermann és Walter közt; s a Voss gyönyörű elégiáit tedd mellé a római elégiáknak.

Gyermekkori vélekedésemnek előhozását gáncsolod. Esküszöm neked, hogy tiszta igazságot írtam ott; s ha azt hiszed, hogy Himfyt és Homért ismervén, lehetetlen volt volna őket nem választanom, azt juttatom eszedbe először: hogy én Debrecenben iskoláskodtam, következésképpen Csokonait hallottam mindég Himfy felett dicsértetni; s a nem bizonyos ízlés-

sel bíró gyermek elébb hiszi azt amit más mond, s későbben habzik, s csak idővel talál az igazra ; másodszor : hogy én franciául igen jókor tanultam, s sok ideig Voltaire volt az esztétikában vezérem ; csudálod-e, hogy Homért ismervén, mégis hittem azokat, melyeket Fridrich, a burkus király ír a Henriád előtt álló beszédben? Egyébaránt ezen véleménynek előhozása csak azt akarja mondani, hogy Csokonainak igen sok bálványozói vagynak, s az voltam én is, de már az nem vagyok, és hogy miért nem? akarom a publikummal tudatni. Nekem egy sokérdemű úr nem régiben is azt mondá, hogy ő Csokonait minden más magyar poéták közt elsőnek tartja : az ilyeneket szeretném, hogy a recenziónak eleje érdeklené ; s hagyjad azt a *gediegenes Golddal* együtt — s ezt egy kis kapricból kivánom ; mert kiknek vagynak több szeszeik mint az íróknak?

Én a recenzióban is azt vallom, s barátaim körében is színezés nélkül mindég azt beszélem, hogy én ebben és abban, s a kitisztított Daykában is, sok elhánynivalót látok ; de látok azt Matthissonban és Klopstockban is. S miért kivánja azt valaki, hogy hibáit is jóknak tartsuk? Iszonyú balgatagság az, midőn ezen valaki vakon bámúltatni kíván. Sohasem szabad tehát megmondani, hogy ez a munka jó, de még itt vagy amott lehet jobb is . . . . ? S ha ki ezt megmondani meri, *cibálást* kezd-e? Valóban nem értem, mire célzasz azokkal a *közönséges kritikai megjegyzésekkel*. Ha recenzeáltatni nem akarunk, soha sem megyünk elébb. Nézzed, mi lőn Matthissonból, kit az első recenzens Höltynél sokkal alább valónak lenni deklarált. Mi nem lehetne egynémelyikünkből is ; vagy, mi nem lehetett volna ! A gondatlanság is nagy hibája az írónak ; de ha azon gondatlanság még kevélységre ád okot : ott ne remélj

többé semmi jót. Amit recenziómban mondottam ... megfontolva mondottam. Egyikből éppen úgy nem lész több mint ami, mint a másikból nem lész több mint ami. A fő pont csak egy, és minden különböző nemekben is csak egy.

Kazinczyban sok a germanizmus.

Ha ezen ellenvetésedre, s amelyeket még itt felhozsz, felelni akarnék, árkusokra kellene nőni e levélnek. A múlt nyáron írtam a neologizálásról egy diszszertációt; s óhajtom, hogy valaha láthatnád. Amit Kazinczy csinál, azt nem Bárótzy csinálta legelébb; hanem csinálták minden régibb íróink, mint Illyés püspök, Molnár Albert, Zrínyi, Gyöngyösi István ... Elhiszem én, hogy a jó francia stíl az, mely jól van franciául; de a mi nyelvünk, hála az égnek! nem francia nyelv. Van francia konstrukció: de van-e német és magyar is? Én örökre azt mondom: nincs; s éppen azért tartom mind a mi nyelvünket, mind a németet szerencsésbeknek a többi európainál, s magánál a régi rómainál is. Az út meg van törve; de nem Kazinczy, nem Bárótzy által: hanem régtől fogva, az egész nemzet által; s ezen út leszen az igaz út, s erre hajlik a nyelv, s ezt maga útjából elvenni éppen úgy nem lehet, mint Marini az olasz nyelvet el nem vehette. Az idő mindent kimutat: azonban ellenkezők lesznek még akkor is, midőn már a nehézség szuperáltatni fog.

Én Adelungot kacagom; s minden érdemei mellett is nem tartom egyébnek szegény grammatikusnál. Kolbe megmutatta a francia nyelv rossz útját, s Adelung hibás véleményeit — midőn már Adelungnak szemei előtt estek meg, amiket ő képteleneknek lenni predikált. Hidd el nekem, a nyelv maga meghatározza magát, s hogy ez a szó vagy szólásforma bevétessék,

vagy ne? sem grammatika, sem szintaxis nem határozzák meg: hanem valami más, amit nevezni nem lehet.

Jusson eszedbe, hogy Révainak sok rend szerént formált szavai el vagynak felejtve; s a *cím* megmaradt. Mi okon? Ki tudja megmondani? Mert amiket Garve mond is az ilyenekről, jól vagynak ugyan mondva; de minden kérdésre meg nem felelnek. Én Kolbeval tartok: mert azt kívánja a nyelv természete; s hogy azt kívánja, megtetszik csak onnan is, mivel a debreceni Új Énekes Könyvből a múlt nyáron két ívnyi neologizmust írtam öszve, pedig még félig sem olvasám vala el. S honnan ezen neologizmusok? Honnan éppen ott, hol azokat leginkább gyűlölik? Felelet: onnan, ahonnan Illyés, Tinódi, s számtalanok a magokéit vették: a nyelv természetéből.

Popular és *pöbelhaft* . . .

Ezek azért állanak ott, mert magyar nevök ezeknek nincs. A *populus* és *plebs* közt nagy a különbség; s a *köznyelvi* és *kösségi* (helyesebben: *községi)* mindenik egy ideára viszen. Nem bánom, tedd oda őket, de parenthezisben vagy jegyzésben! mert a német terminusok az esztétikussal inkább megértetik mit akarok: a nem-esztétikussal pedig, tudod, igen keveset gondolok. Ha a *Romance* nem tetszik, írj *Románc*-ot; mert a *Románcát* és *Rímát* ki nem állhatom. A *copierozás*, mint technicus terminus csúszott be. Purista nem vagyok; s tudod, hogy a recenziók technikusoknak íratnak — s a bévett terminusok minden nyelven egyek. Tedd a *Másolatot* parenthezisbe. Én makacs nem vagyok: de a rettegést inkább utálom, mintsem rettegni láttassam mások előtt.

Periodikus írások kiadóira nézve nem kell a munkáknak mind egy principiumon készűlni: ő a másokéit

csak *kiadja*; nem pedig *szerzi*. Ha attól félsz, hogy az ily recenziók a Múzeum szerencséjét hátráltatják, úgy ne vedd fel: jobb nem lépni fel a publikum előtt, mintsem úgy lépni fel, mint az ember nem akarna. Filozófiai tárgyak is valának a Múzeumban: ha akarod, én olyakkal legbővebben szolgálhatok; mert az esztétika, látom, nem a mi embereinknek való. Nekem a görög filozófusokról igen sok jegyzeteim vannak; ifjabb koromban ez vala legkedveltebb stúdiumom. — — Elfáradtam a literátori dolgokban; szóljunk már magunkról is.

S Szemere neked nem ír?

Emlékezem, hogy a múlt nyáron ő panaszolt nekem így: Döbrentei nem ír. Fájdalmas, mikor feledékenység lép a szép ismeretség elébe. Felejt az ember, de soha nem hal el bizonyos homályos érzet keblében; s úgy tetszik, mintha lett volna még valami jó, mely már eltünt. A mi Palink, az én kedves Palim, sokat s igen sokat szenved; s ezen gondolat valahányszor feljő lelkemben, mindannyiszor elborúlok. Én nem tudom: azon érzemény-e kínosb, midőn az ember maga szenved; vagy az-e, midőn másokat lát maga körül segéd nélkül szenvedni? Nincs senki baj nélkül; de sok idő olta feledem a magaméit, ha látom azokét, kiknek sorsában részt veszek. Mit tehet az ember? Mit tehetek én, ki naponként gyöngűlök, többnyire vídám kivülről, de belől emésztetve — amit én oly ritkán, s Palinak most sohasem, szoktam megvallani... Elmegyünk egymás után, édes barátom; s üresen marad a pálya, melyen mi oly kevés szorgalommal forgottunk — nem a magunk hibája miatt!...

69

KÁLLAY FERENCHEZ

Nagy-Károl, május 30-án 1815.

Decemberben-e vagy januárban — jól nem emlékezem — írt leveledre azonnal válaszoltam és hosszason. Meg valék illetve soraidtól, melyekben messze vad tartományban vett lakod unalmait érzékenyen lefestve láttam, s szívem melegen ömlött ki válaszomban. Az ég bizonyságom, ha nem vártam-e nyughatatlanúl az órát, melyben tőled tudósíttassam; már írtam Döbrenteinek is, ha rólad nem tud-e valamit, s íme végre április 13-kán írt leveledet veszem, melyet igazságtalan vádakkal töltél el. Ne hidd, hogy haragudnám azért reád, de fájlaltam, hogy külső akadályok vetnek gátot gyakrabbani levelezésünknek, melyeken változtatni nem áll hatalmunkban.

Az én lakom nem Álmosd többé, s nem Pozsony, hanem *Cseke*, a puszta magányos falu Szathmárnak végső szélein. Honnan fogom ezután vehetni leveleidet, még mind nem tudom, de mihelyt tudni fogom, tudósítalak.

Álmosd, a mi unalmas Álmosdunk kipusztúlt. Mert hogy az öreg *Cs** meghala, azt nem nevezem pusztúlásnak; de hogy Medicus elment, hogy a szeretetre méltó Zsomboryné sírba tétetett, azt érezni fogod te is. Miért élünk édes barátom? Hogy játéka legyünk a sorsnak s hogy szép kötelékeket fonjunk, melyek eltépessenek, s azokat, kik méltók valának tőlünk becsültetni, egyenkint eresszük sírba, s utóljára magunk is elmenjünk?

Visszahozom elmémbe mindazon vídám képeket, melyek valaha mulattatának, mindazon vídám képe-

ket, melyek a görögöknek még sírköveiken s hamvvedreiken is állottanak, mindhiában! A gondatlan vídámság szép kora visszahozhatatlan röpűlt el, s félő, nehogy Werthert kelljen követnünk, s Homért elvetve lelkünk Ossiánnak bús képeiben sűllyedjen el.

A múlt nyarat és őszt Szemerével s Kazinczyval töltöttem, azelőtt egy telet s egy nyarat teveled, s képzeld, mivé kell lennem, ha ily boldogságok után így kell, mint most, mindég maradnom. Az én Szemerém nem boldog; s ő az nem lesz már soha is, és én, aki, tudod, szintúgy nem vagyok, csak hozzád szeretnék menni, csak veled tölteni ezen éveket, melyekből már úgysem sok volna hátra. De mért kellett neked éppen oda menni? mért kellett nekem éppen itt maradni? pedig hatalmunkban állott, hogy mindketten más állapotot válasszunk. Én az én Szemerémet, ki szeretném kapni mostani környűlményeiből, vele és teveled együtt egy boldog csendes körbe húzni magunkat.

Erre egy órányira Kazinczy laknék, arra hasonló közelségre Úzánk, s másutt ismét nem távolabb Döbrentei, s a pajkosságnak két mestere Horvát és Vitkovics. Képzeld magadnak ezen álmot minden kecseivel együtt, s gondold, mintha Platónak ideája s a wielandi tündérország valóban egzisztálnának, s ezáltal tedd amazt hihetővé, s minő lelkes élet! azt fogod kiáltani, és nem kiáltozod ok nélkül. De vigyázz, hogy szemeidet fel ne nyisd, se kezeddel a hideg falhoz ne érj, mert így könnyen felébrednél, s a szép álom úgy lenne füstté, mint akármely vénasszonynak álma, ki eltört tojásokon s kihullott fogakkal tépelődik, s ébredtekor rettegve vár valamely kárt, mely az álomban megjövendöltetett.

Azt írod, hogy küldenék neked újabb munkáimból, s kezdjem el írói pályámat. Ha tudnád, mint vagyok

én, nem írtad volna egyiket is. Elroncsolt szívvel s eltépett gondolatokkal, emellett ily ingereltetésben mint minden hozzám hasonlók ily környülményekben vagynak, lehet-é egyebet írnom recenzióknál?

Megéritek, hogy én még gonoszabb leszek, mint Beckers, és százszorta kegyetlenebb mint Schiller, s kevesebbel gondoló mint Kazinczy, vagy maga Klotz. Igenis; azon az úton vagyok éppen, melyen Klotz, s te azt könnyen megmagyarázhatod magadnak, ha gondolóra veszed, hogy én rousseaui karakterrel bírok, de iskolai neveltetésem volt, s a kritikát legelőször is a gonoszlelkű Voltairetól tanultam, vagy kellett tanulnom.

Rossz jelek, édes Ferim! de ami már megtörtént, annak következésein ugyan lehet változtatni, de azokat eltörleni nem lehet. Csokonainak recenzióját már elküldém Döbrenteinek, sőt már a recenziónak recenziójára is feleltem, s mint gondolhatod egy recenzensről, egész fejességgel. Jaj annak, ki antikritikát mer írni erre, vagy a jövendő recenziókra! Nem-e, hogy jó útat találtam az *infallibilitás* megszerzésére?

Így cselekvék ezzel *H** is, és az a gonoszságnak mestere *L** és *A** is, kiknek feltámadásokat nem kívánom sem testiképpen, sem a metempsychosis szerint. Nyugodjanak ők békével!

Meghalt Institoris is! Az ő boltjában jöttünk egyszer öszve mindhárman, te, Szemere és én, s így hárman együtt sohasem voltunk többé csak azon nap. Fogunk-e még egyszer úgy öszvejönni? ezt kérdem igen sokszor magamtól, s mindannyiszor vigasztalás nélkül nézek a jövendőbe. Csudálnunk kell-e, ha lelkeink így lassanként más utakra térnek, s úgy távozunk el egymástól, mint az idegen földbe plántált növevény.

De legyen mindig szoros kötelességed tisztán tartani

lelkedet, melyet én annyira kedveltem, s minden változásaidban ne szűnj meg engemet azon pontból szemlélni, melyből én barátaimat szemlélni meg nem szűnöm. Eljön az idő, hogy az ifjú tűz elalszik bennem és benned is, s környűlményeink kényszerítenek bennünket a közönséges emberek klasszisához közelítni; de az a *Grund*, melyet a természet vetett meg, nem fogy el soha is, s örökre lesz sziveinkben melegség azok iránt, akiket s amiket valaha kedveltünk. Ölellek édes Ferim a legforróbb, legszentebb barátsággal. Ne hidd, hogy valaha megszűnjek tégedet szeretni, s ezt várom s ezt kívánom tőled is. Élj szerencsésen!

70

KAZINCZY FERENCHEZ

N. Károl, május 30-dik. 1815.

Álmosdról jövök édes Uram Bátyám; itt a gyülések miatt mulatok, s innen megyek haza Csekébe. Ma egy iszonyú üres napom van, s elvégeztem magamban, hogy a quirini foglalatosságot vegyem elő, azaz hogy levelet írjak.

Álmosdon sok időt tölték Úzával, ki a Zsomboriné halála olta többnyire ott Zsomborival lakik. Sorvasztó unalomban él azon tiszteletre méltó ember, mint mindég, úgy most is. Néném Péchy Sándorné is egyszer a mult héten ott vala a semjényi pappal. Ezek azt mondák, hogy Uram Bátyám még mind Bécsben van. Ajtai itt Károlban pedig azt, hogy Trattner levele szerént Uram Bátyám már Pestet elhagyá. Reménylem, hogy talán már ismét Széphalmon van, s talán vette is eddig azon levelemet, melyet az öcsém Köl-

csey Gábortól, ki most Patakon tanúl, husvét után küldöttem.

Horvátnak kis könyvét Schwartner ellen hazafiúi örömmel olvastam. Nem sokkal ezelőtt az újságokban Horvát Andrásnak episztolája állott, melyben Pistának pálmát nyújt s Schwartnert à la Dugonics aposztrofizálja. Neve odatétele nélkül is ráismertem volna a Zirc poétájára, kivált azon szavakból — *Úkor, Vádlás ez. Schwart.* Annak az embernek filológiai gazdagsága van, s azt auf eine ganz andere Art tudja használni. Azonban én az *Úkort* s még némely más szavait saját írásaimban sohasem merném felvenni. Az ilyen Virágnak a Horác fordításában legjobban illenék. Mert a szokatlan szó s a régi szín nemcsak újságot, de bizarreriát is okozna az ő pennája alatt. S egy csoport ilyen szó jobb volna száz *Custos*-nál.

Szükség elmondanom, hogy a Horvát András episztolájáról a semjényi pap azt hivé és nemcsak hivé, de fejességgel vitatá, hogy az Kazinczytól került, s némely levelekre allegált bizonyságul. Kazinczy, így szóla, becsülte ezelőtt Horvát Istvánt, de miolta Schwartner ellen írt, azolta csúfot űz belőle, s úgy írta reá ezt a Horvát András neve alatt kijött szatirát. — Bone Deus! s az ember még akkor a Horvát Pista munkáját sem olvasá, a Zirc emlékezetét pedig mind e mai napig sem ismeri. Azt pedig teljességgel meg nem lehet fognia, hogy a Nagy Schwartner hibázhatott volna. Mert hogy nemcsak hibázott, de hundsfottkodott, mint Úza és én mondánk, arról hallani sem akart. Én nem tudom, mi bolondíthatta meg ezeket az embereket, de attól félek, hogy ha az ilyen hírek terjedni találnak, Uram Bátyámnak és nekünk újabb kedvetlenségeket ne okozzanak. Jó lenne azt a papot egy levélkével megtanítani, hogy a nyílván dicséret alatt iróniát, s az igaz név

alatt költött nevet keresni nem egyéb, hanem az a veszett miszticizmus és allegorizmus szelleme, melyet az okos emberek már a tizenkilencedik század elején is még a páterekben is ostobaságnak tartottak. — Nagy baj az, mikor valaki erővel okosabb akar lenni, s erővel többet akar érteni, mint más.

Itt a poétai episztolát még sem felejthetik. A minap Szekeresen voltam vispán Izsák úrnál, s tőle tudom, hogy a Högyész válaszának írója Mándi Imre úr volt, mostani vfiskális. A munkácsi hosszú levél pedig őtőle magától került. Ez eszerént bizonyos. Az a vispán úr egy valóban derék ember, csak az a kár, hogy az episztolán ők is többet értettek, mint kellett volna. O Rabener, Rabener! (l. az esküvésről szóló prefációt.)

Palimról semmit sem tudok. Uram Bátyám méltóztassék engem Ajtai barátunk által tudósítani, mig bizonyos postám nem leszen. Ez a sok út, s az építések még mindég rendetlenségben tartanak, s idők olta nem készíthettem egyebet, a Csokonai recenzióján kivül. Én most recenzióknál egyebet nem adhatok, mert szüntelen ingerlésben vagyok, s más dolgozásokra következésképpen nem alkalmatos. De recenziókat írhatok ingereltetve is. Mert akármit mond Döbrentei, de szükség, hogy éleskék legyünk. Nehezen esik a mi embereinknek, de ha Bürger szenvedhetett, miért ne Himfy? Valami Sághy azt írta Döbrenteinek, hogy a Himfy recenziója miatt negyvenen mondottak le a Múzeum praenumeratiójáról. Hozzám írt levelében Döbrentei a Csokonai recenziójáról beszél s az ujítások ellen. Azt veti hozzá, ne gondoljam, hogy ezeket Sághy miatt írja. Azonban látszik, hogy Döbrentei éppen úgy fél, mint Kis János. Én azt irám neki, hogy ha gondolja, hogy recenziónk a Múzeumnak kárt tesznek, ne vegye fel őket. Mi egyéberánt megyünk a magunk utunkon,

eltérhetetlenűl. Mi tudjuk, hogy nekünk igazunk van, s hogy az van, mutatja Ilyés, Zrini, Szenczi Molnár, Gyöngyösi István s még a debreceni énekes könyv által is a *nyelv természete*. Hogy kiabálnak, jól van. Adelung is kiabált még Goethe, Voss és Kolbe idejekben is, s mit nyert vele? Azt, amit a mi *Gotsediano-Adelungjaink*, azaz *Debrecziano-Revaianusaink* nyerni fognak. Szemek láttára történ meg, amit még csak nem is álmodtak volna!

Éljen szerencsésen Édes Uram Bátyám, s ne szünjön meg tovább is szeretni. A M. Grófné kezeit csókolom. Azok a kedves kicsinyek mint vagynak?

Kölcsey Ferenc

Ha Pali most Lasztóc körül van, csókolja meg Uram Bátyám énértem, s emlékeztesse reám.

Ha a pataki közelgető examenen tőlünk valaki megjelen, akkor írni fogok. Az öcsém Gábor azon examen után mindenesetre hazajön, s nekem hozhatna levelet. Ő a Kövi tanítványa.

71

*SZEMERE GYÖRGYHÖZ**

Cseke, május 31-dik 1815.

Maga Neved édes Barátocskám, mert Téged is, mint az én Palimat, Szemerének hívnak — maga a te Neved elég arra, hogy általam több ifjaink közt megkülönböztetéssel, s most, midőn barátságomat kéred: még annyival inkább szeretlek Tégedet. Hidd el nekem, hogy semmi szebbet nem nyújthat egy ember a másik-

* *Szemere Miklós testvérbátyja volt.*

nak, mint ezen barátságot, milyet én sokkal más pontból szoktam szemlélni, mint itt nálunk közönségesen szemlélik. A görög ifjú nem volt elborítva azon szentimentalitástól, vagy ha inkább akarod, érzékenységtől, mely a Nemzetről, fájdalom! mireánk is elszállott. Ő nem epedezett leányok után, de gyermekéveitől fogva férfitársaihoz csatolta magát szorosan, s ez a férfiszeretet (*ανδροφιλια*) vagy barátság volt neki út minden szépre, minden jóra. A szentimentál német a szerelmen (Liebe) többnyire csak leányszerelmet ért, s forgasd által a görög mustrákat, s meg fogod látni, hogy azokban a *φιλια* (Liebe) mely sokkal szebb, sokkal teljesebb jelentésben tűnik fel.

Te küzdesz magadban, úgy írod s ha nem írtad volna is, tudnám azt minden sorodból. Így küzdöttem egykor én is, s így küzdök én még most is sokszor. A természet int, s az ő intéseit követnünk legjobb. Azonban bóldog az, akit a természet nem hív azon útra, mely *poëtainak* neveztetik. Én aki a poézist nem versírásnak tartom, de a lélek oly passiójának, mely bár írjunk, bár ne írjunk, egyaránt ismerhetővé teszi magát, én tudom, hogy ez a szerencsétlenségnek útja. Nem azért, mert itt gazdagságot aratni nem lehet, de ezért, mert a lélek örök lángolásban, emésztődésben s betegségben tartatik általa, mely elébb-utóbb elsorvaszt bennünket. Életemnek felét adnám én oda, ha ezen emésztő passiot meg tudtam vólna magamban fojtani, mert mit nyertem egyebet általa, mint azt, hogy napjaim hánykódás közt folynak el?

Sokat kellene Neked írnom, édes Barátocskám, mert Te sokat érdemlesz. Ez előtt egy órával jövék haza, hosszú távollét után, s minthogy reggel újra megyek, még ma gyertyánál írom ezen sorokat. Ezután is kedvesek lesznek nekem leveleid, melyeket mint küldj

hozzám? Pali megtaníthat. Ma írtam neki is. Élj szerencsésen Édes Gyurim!

Kölcsey Ferenc

72

KAZINCZY FERENCHEZ

Cseke, június 8-dik. 1815.

Édes Uram Bátyám!

Husvét olta kétszer írtam Édes Uram Bátyámnak, másodszor és legközelebb május végével a károli postán. Ohajtanám tudni, mint van Édes Uram Bátyám és Uram Bátyámmal a Litteratúra? Az idő rövidségében most nem írhatok egyebet, hanem hogy én leveleimet a beregszászi postán által Csekébe veszem. Éljen szerencsésen Édes Uram Bátyám s ne szünjön meg szeretni, mint én Uram Bátyámat meg nem szünöm.

Kölcsey Ferenc

73

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, június 8-d. 1815.

Baytól küldött leveleim talán majd kezedhez mennek. Akkor azt írám, hogy leveleket a Tisza-Ujlaki postán veszek. Nem édes Palim! elhibáztam a dolgot, én a te leveleidet p. Beregszász Csekébe fogom venni. Ezen a postán veszen, úgy tetszik, Bay is. Többet egy szót sem írhatok. Válaszodat ha kapom, írok, vagy tán addig is bővebben. Adieu Édes Palim! A te Kriskádnak s a több tieidnek társaságokban emlékezzél rólam is.

Ferid

74

KAZINCZY FERENCHEZ

Cseke, július 5-dikén, 1815.

Édes Uram Bátyám!

Ezen órában veszem Uram Bátyámnak június 2-d. és 12-d. írt igen kedves leveleit. Én legközelebb a beregszászi postán (mely a munkácsinak csak filiája) tettem fel egynehány rendeket Uram Bátyám számára, s azokban írtam, hogy leveleimet Munkácson, Beregszászon által Csekébe vehetem. De a posták regulátlanságok miatt mindég hamarább és bizonyosabban vehetem a leveleket úgy, amint ezen maiakat vevém.

Sok gyönyörrel olvasám az úti történeteket. Kulcsárt, úgy amint itt festve van már régen, sőt az első meglátás olta ismerem. Horvát egyszer nekem maga megvallotta, hogy ő azért nem szeret Uram Bátyámmal levelezni, mert az Uram Bátyám leveleit szerteszéllyel olvasgatják. Döbrentei, azt, amit Helmeczinek írt, már nekem is sokszor irá, utolsó levelében ezen sorok vagynak:

«Ha látni fogod Algarotti munkáját a Muzéum IV-d. füzetjében, látni fogod, hogy én a neologizálásnak, külföldről kölcsönözésnek ellensége nem vagyok. Péteri Takács és Sághi mellett nem fogok, rettegő nem vagyok — — —, hanem a nyelvvel igen szabadon, vakmerősködve sem akarok bánni, — — — szabad kúrtitnom a szót, szabad idegen fordúlással élnem, de vigyáznom kell, hogy a nyelvet mégis ne tekerjem, s az Ususra is kell ügyelnem, mert kinek írok?»

«Én perelni veletek nem akarok, ha némelykor nem egyezem is. Szabadon akarok választani ennek

amannak parteyjából anélkül, hogy denevéreskedni akarnék — (Hiszem, hogy ezért mégis híven fogsz szeretni) s kívánok magamnak is útat csinálni.»

A Békének-Istene mentsen meg engem, hogy valakinek barátságát a filológia miatt megvessem, de attól ismét a józan ész oltalmazzon meg, hogy a barátság miatt oly principiumokat vegyek fel, melyekről nem vagyok meggyőződve. Az, aki kálvinistaságból vagy pápistaságból, vagy akármely más tekintetből is ez vagy amaz részre tud hajolni, abban a szektáriusi lelken kívül azt is gyanítni lehet, hogy talán nem tud semmit is principiumoknál fogva, s azt hiszi, hogy a *hit különbözése* nem egyéb, hanem *partis studium*, vagy *auctoritás*.

Uram Bátyámnak egész leveléből nyilván kijő, hogy az egész Litteraturában a nem rettegő neologizmus részén mi négyen, Uram Bátyám, Pali, Helmeczi és én egyedül maradánk. Azonban szabad legyen kimondanom, hogy egyedül ez a rész mégis legerősb, mert egyedül épült filológiai principiumokon a többek közül. Az egy Horvát Pistán kívül senki sem gondolkozhatott a nyelvről szisztematice, 's őbelőle s az ő principiumiból mi leszen? A német Adelungnak sorsából könnyű lenne megjövendölni.

Ha az Ossian előbeszédében valamit akar Uram Bátyám az effélékről mondani, úgy Kolbe, igen nagy szolgálatokat fog tehetni. Az én principiumim a magyar neologizálás dolgában ezek:

1. Azon irásomban, melyet a mult ősszel Uram Bátyámnak felolvastam (ezen először Palitól talált) négy pontokra húzatik a neologizálás: *az idegen frázesekkel való élésre, a szókurtításra, a szóformálásra, a szóalkotásra*. Az első pontra tartoznak az *inverziók* is, a harmadikra a *szók poëtai összeragasz-*

tása (verba composita), valamint a derivatio és az *analógiai formálás*.

2. A magyar nyelv, pleno optimo Jure, *occidentalis* nyelv. A flexiók nem teszik a nyelvnek természetét, hanem csak formáját. A nyelv természete semmi nem egyéb, hanem *a nyelvképzékenységnek* (Bildsamkeit) *útja*. Azaz, arra, hogy a nyelv természetét kitanulhassuk azt kell tudnunk: mely út az, melyen a nyelv képeztethetik, és eleitől fogva képeztetett? Milyen szintaxis az, melyet a nyelv elfogadhat és eleitől fogva elfogadott? Ezen kérdéseket ha a magyar nyelre alkalmaztatjuk, a jön ki, hogy a magyar nyelv semmi mostan élő keleti vagy nyúgoti nyelvhez nem hasonlít, legalább nem hasonlít úgy, mint a *némethez*. A francia, olasz, spanyol nyelvek mintegy egyszerre állottak elő a római és barbarusz nyelvek káoszából. A római nyelv elromlott a barbarusznak ajkain, s ezen barbarusz köznép leve szerzője a deákeredetű nyelveknek, melyek osztán csakhamar tudós kezekre menvén által, csinosíttattak ugyan, de meghagyattak a magok származási természetekben, s nem adatott nekik több képzékenység, mint amennyit a régi deák nyelvnél s a skolastika filozófiánál fogva eleitől birtanak. A magyar nyelv, valamint a német egy míveletlen nemzetnek eredeti nyelve vala, bősége itt az európai új ideák közt éppen úgy nem volt, mint meghatározott szintaxisa az írók nemlétében nem lehetett. Ime tehát az első lépés, melyet a magyar nyelvnek tennie kellett, az vala, hogy a körülte levő németektől és tótoktól szavakat kölcsönözzön. Erre elég dokumentum csak maga a *Latiatuc* is. Azomban a német és tót nyelvekből való kölcsönözés inkábbára a nép dolga volt, lássuk a tudósokat. Mind a németek, mind a magyarok keresztyénekké lettenek

és így belépett hozzájok a papok által a deák nyelv. A deákul tudó papok egyedül való tudósok lévén, és első tudósok lévén, ők kezdették tehát egyedül és először mind a német, mind a magyar nyelvet képezni. Innen van már, hogy mind a két nyelv a deák szabad szintaxist vette fel, hogy mind a két nyelv inverziós nyelv. Innen magában kijön a magyar nyelv occidentalismusa annak első míveltetésétől fogva.

3. Abból, hogy a magyar nyelv mint a német a deák szabad szintaxist vette fel, s hogy a magyar nyelv mint a német inverziós nyelv, következik, hogy mindkettő egyeránt vehet fel idegen fráze-seket, fordúlatokat, sőt a magyar sokkal inkább, mert ahol a német *négy* inverziót tehet, ott tehetünk mi *negyvent*. Innen kell már azt megmagyarázni, miért mondjuk mi azt, hogy a *magyar nyelvnek természetében fekszik a neologizálás?* Ez az oka, hogy a mi régi íróink, sőt a neologizmusnak mostani legmérgesebb ellenségi is, anélkül hogy tudnák miért? minden lépten-nyomon *kölcsönzés és inverzio* által neologizálnak. Én a debreceni *Új énekes könyvből* is sok neologizmust jegyzettem ki. Ezen jegyzéseim is Palinál vagynak.*

4. Annak meghatározására, hogy ez vagy amaz szólás idegen és nem magyar, annak kellene elébb meghatároztatnia, mi hát az eredeti magyar szólás, magyar szintaxis? Mi tehát azt mondjuk, hogy magyar szintaxis mindezideig nincsen, és jövendőljük, s akarjuk, hogy magyar szintaxis soha se is legyen.

* *Jó dátum a neológusoknak az is, amit Homér neologizált, s a grammatikai flexiókkal is szabadon bánt s éppen úgy, mint a mi Gyöngyösi Istvánunk, ki valamelyik előbeszédében azt mondja, hogy ha új szót tett vagy a régi szón változtatott; annak a cadentia az oka. Homérnak szabadságait, menti Aristote, ha nem csalatkozom Poetikes. Cap. XIX.*

Ez az az állítás, melyben magunkat legkeményebben megvethetjük. A magyar nyelv még filológus kezek alatt nem sokszor volt; a magyar nyelvnek még igen sok oldalain homály lebeg; a magyar nyelvnek még grammatikális sajátságai is sok részben ismeretlenek. Még az a kérdés is fennmaradt eszerént, *mennyire lehetne még a magyar nyelvet vinni a grammatikai úton?* Annyival inkább fennmaradt az a másik: *mennyire lehetne a magyar nyelvet vinni a szintaxisnál fogva? és milyen sokoldalúvá lehetne még ezen az úton tenni a nyelvet?*

5. Azt, hogy a magyar nyelvnek a neologizálás éppen természetére tartozik, hallgatva vagy nem tudva megismerik az ellenkezők is, mert ime Debrecen is neologizál, neologizál Himfy is, Döbrentei is, ha pedig Schedius magyarúl írna, soha senki inkább nem neologizálna, mint ő. De azt mondják, ami Döbrenteinek soraiban ezen levél elején áll: *nem kellene olyan sokra menni.* Kérdem mi a sok? mi a kevés? Én itt is azt hiszem, amit a filozófiában. Én azt hiszem, hogy a progresszio véghetetlen, s aki egyszer egy új gondolatot új szóval, vagy új szólással kitenni szabadnak vélt, mi oka van szabadnak nem vélni a második és harmadik gondolatnak hasonló kitételét is? Az ilyen ellenvetésekre éppen úgy nem lehet felelni, mint ahogy a Chrysipusi Soritesre nem lehet, s azzal, hogy egy helyet megállunk, még meg nem fejtettük a csomót.* De van mégis a Döbrenteiék ellenvetésekben valami igaz, de amit ők magok nem látszanak tisztán érezni. Mi az oka

* *Neologizmus nélkül nincsen egy nyelv is. A franciát elrontotta az akadémia, de a revolúció sok újításokat hozott be, valamint az új kémia is. De Lille és a marseillei ének szerzője már sokkal szabadabbak, mint a XIV. Lajos írói. Filológiai tekintetben méltó megolvasni Lettres Ivifes Tom. VI. Lettr. CLVI. (156) pag. 67. 599.*

ugyanis, hogy némely új szó, s némely új szólás inkább tetszik s inkább megmarad, mint egy másik? Döbrentei azt mondja: *az úzusra is kell vigyáznunk.* De éppen az a kérdés: *mi teszi azt, hogy ez úzusba jőjjön, az pedig ne?* Felelet: nem analógia, nem grammatikai Richtigkeit, s több effélék teszik azt, hanem bizonyos esztétikai szellem, mely vagy jólhangzás, vagy rendesség, vagy frappántság által csinálja az effektumot. Így jött be a pamlag, midőn Révainak sok jó szavai elfeledtettek, így a példátlan formációjú *Ifjú* a fiúból stb. Ilyen a franciában, hogy ezer közül egyet említsek, a *beaucoup*-val való phrasica élés, holott a *multusból* lett *moult* sokkal jobb volna, s ezzel még *Montaigne* élt a maga írásaiban. Ide tartozik a Garve mondása is: hogy hiában rakjuk meg a Grammatikákat s Lexikonokat új szókkal, bár jók legyenek azok, de nem vétetnek figyelembe. Egyedül a szerez az újságoknak tekintetet, ha nagy írók által jól alkalmaztatnak.*

6. Usus. Én mindig azt kérdem, mi az a magyar nyelvben? Quintilian idejében volt usus a deák nyelvben a mi puristáink értelmekben, éppen úgy mint Franciaországban volt. De a régibb deák nyelvben is volt-e ilyen úzus? Mennyi külömbség nincs nemcsak Pacuvius és Lucretius, nemcsak Lucretius és Virgilius, de az egy időben virágzott két barát,

* *Garve's Abhandlungen. A második darabban van egy Abhandl. Einige Allgem. Betrachtungen über Sprachverbesserung. Lehet belőle tanúlni: de nem igen kell citálni, mert ő popular-philozóph, és sem nem metafizikus, sem nem poéta lévén, az újításoktól egy kicsinyt retteg. Azon erősségeket kell sűrűn felhozni, amelyeket Kolbe Adelung ellen használ. Adelung ellen beszél Jenisch is. Azon pontot kellene illetni, ami a régi írásokból vett szavakat illeti. Figyelmet érdemet itt, amit Jenisch mond a német nyelvnek a régiségből való gazdagodásáról. Szól erről Wieland is valahol. Legtöbbet használ itt Lessingnek azon kis kötete, melyben az ő előbeszédei vagynak összeszedve. Azon kötetből a Logau elébe írt beszéd s a Logau verseiből készült Lexikon tartoznak tulajdonképpen ezen tárgyra.*

Varro és Cicero közt is? Azonban a deák nyelvben segítette az úzus birodalmának felállását az, mert a nyelvnek dialektusi nem voltak. Hol az úzus a görög nyelvben? Hol az úzus a németben? A magyar nyelvnek nincsenek úgyan dialektusai, de vagynak igen sok provincializmusai. Osztán a magyar nyelvnek klasszika litteraturája hol van még? A köznép csak nem csinálhat úzust, annyival inkább, mert a népnek úzusa mértföldenként változik.

Mintegy ezek a főbb pontok, melyeken az én neologizmusom nyugszik, s míg ezek meg nem lesznek cáfolva, addig se Péteri Takács, se más ne kívánjon hódolást. Állítsanak ők más principiumokat, melyek a filológiának mélyéből legyenek merítve, mutassanak oly konstrukciókat, melyek eredeti magyar szintaxisból folynának, s ha nem tudnak mutatni, hallgassanak. Vannak idiotizmusai a mi nyelvünknek is, mint a németnek is vagynak, s ez az idegentől kölcsönözéssel nálunk is úgy megállhat, mint a németeknél. Ami az új szavakat illeti, ezeknek nincsenek annyi ellenségek, mint az új szólásoknak. A kúrtítás által nyert szavaink nagyrészént a köznépnél most is megvagynak vagy legalább régi íróinkban. Itt nálunk ezerszer hallom: *a víz sebje*, azaz *sebessége* a *sebesből* kúrtítva, s több ilyen. Osztán az új szavakért könnyű, igen könnyű megfelelni. Mert ha nincs, mit tegyen mást az ember, mint hogy kerítsen valahonnan.

A közlött szavakat sok örömmel olvastam.

Máglya vagy *Mágla*, tulajdonképpen öszverakást teszen. A mórtéglát vagy ki nem égetett téglát *máglának* hívják ugyan, s így nevezi ezt pr. *Sárvári* a maga még ki nem nyomtatott Architektúrájában, de csak impropriè neveztetik így azért, mert egymásra

rakatik, azaz *mágláztatik*. *Máglázni*, ez a mesterséget üzőknek szava, ők maguk az ily téglát nem is hívják *máglának*.

Vész a közönséges értelemben a *veszedelemnek* törzsöke. *Vész*, vagy *vesz*, perit és periculum, mivel igen sok szavaink egyszersmind nomenek és verbumok. De Verbőcziben a *piscina* neveztetik *vésznek*. Ezt a vész szót a Verbőczi értelmében itt is mondják.

Abora nálunk oly négy ágasan álló fedelezetet jelent, mely alá szénát szoktak rakni.

Ez a levél Beregszászból a munkácsi postán megyen, bár el ne tévedne. Vatert most nem küldhetem, mert a környülmények megváltoztak s innen Patakra most senki sem megyen. Várok alkalmatosságot, hogy elküldhessem.

Könyveim a napokban érkeztek meg, köztök leltem Jac. Tollii epist. Itinerariae. Az ötödik episztola Magyarországról tanít. Az utolsó Gróf Zrini Miklósról a poétáról. Uram Bátyám ennek verseit ki akarja adni, úgy az életét is meg kellene írni, s arra ezen Tollius episztolája dátumokat adhatna. Ha akarja Uram Bátyám, a Zriniről szóló levelet megküldöm. Zrininek a *Ne bánts*-át is jó lenne kiadni, hogy így minden munkái együtt lennének. A Ne bántsban van ezen szó *Tősér*, vagy *Tőzsér*, mely *kupecet*, vagyis marhával kereskedőt jelent. Tolliusban van a több képek közt az álomnak azon képe is, melyhez hasonlót Uram Bátyámnál láttam. Egy szárnyas gyermek oroszlán bőren aluva, jobb kezében, melyel fejét köríti mákkal, a balban, melyet elnyújt kürttel.

Palinak írtam Baytól a sógorától, ismét nehány rendeket a beregszászi postán, bár láthatnám őtet s vele beszélhetnék. Én itt élek és nem élek, mint

szokott a tudni kívánó ember oly helyen, hol semmit sem, vagy igen keveset tudhat meg. Döbrenteinek utolsó leveleként eddig talán a Múzeum 3-d. kötete is megjelent. Nem tudom a Csokonai recenzióját mely kötetbe veszi fel. Ha megjelen a recenzió, tudassa velem Uram Bátyám mit ítél. Döbrentei sokkal nincsen benne megelégedve, még azzal sem, hogy Berzsenyiről az mondatik; *hogy ő elérte azt a pontot, melyet már nehezen fog felülhaladni.* Azt mondja, hogy B. ezáltal megsértetik, ő pedig sajnálja, hogy barátja megsértetik. Mely fonákság! Nem arra szolgál-e az igaz barátság, hogy némely dolgot szabadon megmondhassunk egymásnak?

A M. Grófné kezeit csókolom. Éljen szerencsésen Uram Bátyám.

K. Ferenc.

A Himfy Journálja! még az volt a híjjunk, hogy Journálunk nem lévén, Journált állítsunk és azt árendába vegyük. S így megyen osztán elő a Litteratúra. Miolta a francia Journálok árendába kezdettek volt adatni, volt-e egyéb Franciaországban féltudóson kívül? Nekünk most is annyi a féltudósunk, hogy számát sem tudjuk.

75

KAZINCZY FERENCHEZ

Cseke, auguszt. 28-dik. 1815.

Uram Bátyámnak auguszt. 6-dikán írt levelét a mi Palink postán küldé meg, mivel amint írja, elindulások nem bizonyos. Minket itt az árvizek július

vége óta zárva tartottak, s csak mostanában szabadulván fel az útak, a debreceni vásárról elmaradánk; eszerint az Antimondolatról, Beregszásziról stb. csak azt tudom, amit Uram Bátyám írni méltóztatott. Én az Antimondolatot óhajtottam volna, hogy nyomtatatlan maradjon, én az effélékről azt hiszem, amit Kazinczy Miklós nekem a tavaszkor Semjényben monda, hogy az ily dolgokban legjobb nemes büszkeséggel hallgatni, s megvallom, hogy még csak nem is gondoltam, hogy az Antimondolat valaha kinyomtattassék.

Uram Bátyám levelének leginkább azon pontjára óhajtanék felelni, melyben a görög és deák klasszikusokból példákat kíván a neologizálásra. Nem tagadom, hogy nekem erre sokat lehetne felelnem, de ezen elszórt állapot miatt, melyben vagyok, nincsen erőm könyveimet felforgatni. Lesz oly idő, melyben helyrehozom amit most elmúlatok, s Uram Bátyám ezúttal meg fog elégedni azon kevéssel, ami itt következik

A deák nyelvre nézve az öszvetett szók idegenek nézzük mégis mit mertek a poéták.

Rudentisibilus ... Pacuvius szava. l. Varro de ling. lat. Libr. IV. — Noctiqual cava caeli *signitenentibus* conficis bigis. Az Andromacha nevű Tragoediában l. Varro l. c. *Altisonus*. Pacuviusé. Varr. l. c. Ezen szóval él Cicero is. l. a Marius nevű poémának fragment. Ilyenek Varrónál az ex sacris Argeorum vett szavak is: Oppius mons *bicepsos* — *tercepsos* — *quadricepsos* — Septimius mons *quinticepsos* — Esquilinus *sexticepsos* — Cispius mons *septicepsos*. — Ilyen a *fatidicus*, mely Virgilnál is előfordul. — *Sortilegus* Varro de ling. lat. Libr. V. — *Vestispica*. Varro Libr. VI. — *Fumificus* cocus. Plautusnál. l. Varr. Libr. VI. — Oratores *doctiloqui*. Ennius Varronál

l. c. Ezen szó előfordul Donatusnál is az Augustus verseiben, Magnaque *Doctiloqui* morietur musa Maronis. — Deum *triportenta* Pacuvius Varronál l. c. — Ilyenek ezek is *Diespiter*, melyet Ennius írt, s Horatiusnál is láthatni, és *Marspiter* Varronál de ling. lat. Libr. IX. — Ilyen a *Virgdemia* vagy *Virgidemia*. Noniusnál Varronak ezen sorában: Ideoque scapulae metuunt *Virgdemiam* l. Noniust in Virgidemia. — *Argocitiremem* Varro szava Sosipusnál Libr. 1. — *Multinummus* piscis. Varro szava l. Noniust in Ostria. — Hic *quassatipennas* anates *terniipedas* buxeis rostris pecudes. l. Noniust in pecud. — *Repandirostrum*. Pacuvius szava Ciceronál de Orat. libr. III. — *Cortinipotens*. Lucilius szava. — Nagyon megjegyzést érdemelnek Labeniusnak következő görögből vett szavai: Reciprocicornem (*στρεψικέρωτα*) *lanicutem* (*δασύμαλλον*) *vestitrocham* (*ἑλκεσίπεπλον*) — *Curvifrons* Pacuvius szava — *Hippocamelephantocamelos* Lucilius szava — *Incurvicervicum pecus* Pacuviusé. Ezekre semmi sem jut inkább eszembe, mint a francia *Ronsard* és *Jodelet* stb. A francia és a deák nyelv ezen tekintetben nagyon egyforma történeteken mentek által.

Varro de lingua lat. Libr. VIII.

az újításokról így szól:

Quas novas verbi declinationes ratione introductas respuet forum, iis boni poetae, maxime scaenici, consvetudine subigere aures populi debent. Quod poetae multum possint in hoc, propter eos quodam verba in declinatione melius, quaedam deterius dicuntur. *Consvetudo loquendi est in motu*, itaque solet fieri ex meliore deterior. Meliora verba perperam dicta apud antiquos aliquos, propter poetas non modo nunc dicuntur recte, sed etiam quae ratione dicta sunt tunc nunc perperam dicuntur etc. etc.

Adiectum est, non repugnante consvetudine communi: quod quaedam verba contra usum veterem declinata patietur, ut passa Hortensium dicere pro has *cervices cervix;* quaedam non ut si dicas pro *fauces faux.*

Maga Varro is sokat mond contra usum veterem, p. o. *Catillus* helyt *Catinulus*, *palpebra* helyt *palpetra*. l. Sosip. Libr. I. — Ismét *poematorum*, *poematis*. Sosip. l. c. — *declinatus* verborum pro declinatio, de ling. lat. Libr. VIII. — Quare in hoc tollunt esse analogias? (graecismus: εἶναι ἀναλογίας pro quare tollunt analogiam). Lásd libr. cit. — Megjegyzést érdemel ugyanazon könyvben ez is: Quare et in *balineis* (pro balneis) non recte dicunt *lavi*, *lavimanus recte*. Sed quoniam in balineis *lavor*, *lavatus sum* sequitur.

Ut contra, quoniam est *soleo*, oportet dici *solui*, ut Cato et Ennius scribunt, non, ut dicit vulgus, *solitus sum*, debere dici.

Varro mondja ezt is *Miras*, e helyt *miraris*. l. Noniust. — Az ő szava ez is *adolescentiaris*. Non. — Valamint ezek is: *scenatilis*, *faxis*, *deletilis*. Non. — Ilyen ez is: *Suscitabulum* pro *incitamentum*. Non. — Hát ez: *motibus diis veget*, azaz, *motibus diutinis vegetat*. Ez is Varroé, lásd Noniust. —

Ha Quintilianus az ujításokra nézve különböz Varrótól, az onnan jön, mert Quintilian idejében a deák litteratúra classica aetasa már lefolyt, s ez a nagy kritikus érezvén az ékesen szólás hanyatlását, nem tehetett jobbat, mint az akkoriakat a classica aetasra visszavezetni, s kéntelen vala Cicerót s az ő egykorúit úgy tenni fel az akkoriaknak, mint általhághatatlan mustrákat. De Varró csinálta a nyelvet, valamint Caesar és Cicero.

Plautusom oly nehéz helyre van pakkolva, hogy most lehetetlen felkeresnem; de útasítom Uram Bátyámat őreá, ha új szókat s fordúlásokat akar a deák nyelvből felhozni. Senkiben sincs annyi példa, mint az ő komédiáiban. Solaecismusokat a francia nyelvre nézve lehet látni Regnardban. Nevezetesen, ha jól jut eszembe, a *Joueurben*, vagy a *Menechmesben*. Mihelyt időm lesz, ezeket is kijegyzem.

Homérnak legelső sorában a *πηληιάδεω Αχιλῆος* újítás, melyet Beckers hipotéziseként az extempore mondott vers metruma tett szükségessé, mert különben egy szillaba hibázott volna. Homérnak legnagyobb újításai a compositum szavakban vagynak. De nemcsak ezekben, mert neki a szofisták közt akadt kritikussa a *szokatlan* mondásokért. Aristotelesz menti is őket a poétikában s ohajtanám, hogy Aristoteleszem lenne, mert így erről többet szólhatnék. De kitől kapjak itt könyvet? Ez a környék az országnak legvadabb környékei közé tartozik.

Azt a csillagzatot, melyet Orionnak hívnak, s melyet Actius is úgy ír, Plautus *Jugula*-nak nevezi. *Jubar*, mely sugárt teszen és fényt Pacuviusnál és Enniusnál (in Ajace) Hajnalcsillag értelemben vétetik, — *Hostis* Varro szerint régen maga jussaival élő idegent teve, s akkor a Hostist *perduellisnak* hívták; akkor a *Bellum duellum* volt, s a duellum istennéje *Duellona*, mely azután hogy a duellumból bellum lett, maga is Bellonának neveztetett. *Latro* régi rómaiaknál *stipator lateris* volt; s *Qui Regi latrocinatus Decem annos Demetrio* azt teszi: hogy Demetrius király oldala mellett tíz évig forgott. A régi komédia-író Naevius *a cadendo* ezt a szót csinálta: *Cassabundus*. Cassabundust magyarúl esékenynek mondhatnánk, mert az esendő ember nem

teszi azt, amit vele mondani akarunk, hanem esékeny vagy esedékeny. Az újabb deák írók a *Casmena*-ból és *Carmena*-ból, *Camaenát* csináltak, s ami a Saliusok régi verseikben így van: *foedesum, plusimus*, az az újabbaknál: Corauli, Dolori, ero, foederum, plurimus stb. Actiusnak ezen versében: *Veteres casmenas cascas res volo profari, a cascus* annyi, mint vetus. S ezen szó Enniusnál, Papiniusnál, s Maniliusnál is előfordúl, az újabbakban pedig nyoma sincs. Enniusnál *catus* annyi mint *acutus* az újabbaknál stb.

Ciceronak De Consulatu suo írt versei fragmentumában van ez a szó: *altitonans*. Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo. Ilyen ez is:

Tales sunt hominum mentes, qualis pater ipse
Jupiter a u c t i f e r a s lustravit lumine terras.

Ezek is a Cicero versei. L. August. de civ. Dei libr. V.

Ciceronál De Divin. lib. 1. van ez a vers is:

T r i s t i f i c a s certant Neptuno reddere voces.

Ugyanott:

M o l l i p e d e s q u e boves spectantes lumina caeli
Naribus h u m i f e r u m duxere ex aëre succum.

Ez a vers is Ciceróé Priscinianusnál lib. 6.

C a p r i g e n i pecoris custos de gurgite vasto.

Ciceronak ismeretes verseiben, melyeket Terentiusról írt, egy graecismus van:

Quidquid come loqueus, atque omnia dulcia linqueus
(est lectio depravata).

Mint Horatiusnál:

dulce ridentem Lalagen amabo
dulce loquentem.

mint a görög ἡδὺ λαλεῖν és μερόεν γελᾶν.
Ez a vers is Ciceroé. De Consulato suo.

Luce serenanti vitai lumina liquit
Serenans pro Serenus.

Ugyanott:

Inque academia Umbrifera, nitidoque Lyceo.

És

Tu tamen auxiferas curas requiete relaxas.

Ezer a példa, csak idő kellene és könyv, és kedv, s ez a két utolsó kiváltképpen nincsen nálam. Legtöbb graecismus van Plautusban, Terentiusban és Lucretiusban és Propertiusban. *In hoc peregrina omnia et transmarina* azt mondja Muretus. De Lucretiusom nincsen, Terentius pedig Uram Bátyám előtt ismeretesb, mint előttem. De bizony Petroniust is nem kellene olvasatlan hagyni. S ha Petroniusom volna, most ebből is holmit kiírtam volna. Engedje meg

Uram Bátyám, hogy most ezen levelet elvégezzem. Ajánlom magamat gráciájába

aláz. szolgája
Kölcsey Ferenc

Palit már nem tudom hol van? írjon róla Uram Bátyám.

76

KAZINCZY FERENCHEZ

Surány, Szeptemb. 1. 1815.

Palival itt jöttem öszve s a Csekében elvégzett levélhez, még ezen egynehány sorokat toldom K. Uram Bátyám számára.

Vater Allg. Grammatikját én György úrnak, midőn pataki examenekre indult, általadta azon kéréssel, hogy azt Uram Bátyámnak visszaadjam, s csudálkozom rajta, hogy György úr azt nem tevé. Gy. úr Patakról hazajöttében kapum előtt ment el, s be nem szóla, de hittem mégis, hogy kérésemet teljesítette, mindaddig, míg Pali az ellenkezőről nem tudósított.

Az Antimondolatot még sem én, sem Pali nem láthattuk, s nem tudjuk, ha vajon a kéretlen kiadók nem csináltak-e inconsequentiákat? Annyit hallánk, hogy Debrecen nagy tűzbe jött ellenem, mivel a prefáció alatt az én nevem áll. Legyen! de ha már belejöttünk, igyekeznünk kell, hogy a dolog mennél jobb véget nyerjen. Különben nagyon meg kellene csalatkoznom, ha a publikum azt nem gondolná, hogy az Antimondolatban Uram Bátyámnak is része volt. Pali és én legjobban tudjuk, hogy abban

senkinek másnak, annyival inkább Uram Bátyámnak nem lehetett befolyása, s szükségesnek látjuk, hogy a publikummal tudattassék, mennyire nem akar Uram Bátyám ilyen felelgetésekre bocsátkozni. Uram Bátyámnak talán jó lenne deklarációt tenni a közönség előtt ezen dologban.

Méltóztassék U. B. nekünk a debreceni Magna Grammatikát elküldeni, mert azt itt kapnunk nem lehet, noha szükségünk reá igen nagy van. Vajon lesz-e valaha idő, melyben a korbácsok Debrecent megszelidítik?

Minthogy mi az Antimondolatot, mint írám, nem láttuk, méltóztatik Uram Bátyám azt is küldeni, ha már megkapta volna. Valóban rendes állapot ez a miénk! Megeshetne, hogy ellenünk sokan felkelnének, s mi a dologokról csak évek múlva tudósítatnánk, s olyankor készülnénk felelni, midőn a publikum figyelme már száz újabb dolgok által vonzatott el.

Éljen szerencsésen Édes Uram Bátyám!

Kf.

77

SZEMERE GYÖRGYHÖZ

Surány, szept. 1. 1815.

Levelem, szeretett Barátocskám! melyet hozzád augusztusban Csekéről írtam, úgy mondják, elveszett, s én nem örömest hagynálak Téged azon gyanúban, hogy tőlem nem szerettetel, s hogy én Néked irogatni restelkedem. A barátkozás, édesem, szép lelkek sajátja, s nem dévaj öröm, mely csak a jelenlétben lél táplálatot; a távolságban is felkeressük egymást, s szikrákat csalunk ki egymás lelkéből, melyek különben talán örökre fogtak volna aludni.

A professzornak iskolája s a világnak iskolája közt, melybe most Te lépni kezdettél, igen nagy a különbség, de a tanulásnak módja ugyanaz. Hallunk s látunk sokat, de azok csak akkor válnak ránk nézve hasznosakká, midőn magány és nyugalom elegendő időt adnak a fontolgatásra. Ilyenkor principiumokat választunk, és hagyunk el, s ne hidd, hogy a tanuló fejeknél az ily választás és elhagyás igen gyakran elő ne fordúljon. Az aki soha sem lát magában tökéletet, mindég közelebb van ahoz, mint a *csalhatatlan.*

Mikor én még igen ifjú valék, ezerfélét láttam magam előtt, s mindazt megtanulni, tudni akartam, s utoljára is semmit sem tudtam megtanúlni. Csak később hallottam Rousseautól, hogy az iskolai években csak methoduszt kellene szerezni, mely szerént azután tanúlhassunk azt, amit választanunk kell. Egy ily methodusznak megszerzése nélkül felette nehézzé tétetik a való tudomány, s ha való tudományt nem szerezhetünk magunknak, jobb semmit sem tudnunk.

A szép mesterségeken* s humanisztikumokon kívül két kiváltképpen való útja van a tudományoknak, a mathesis és a metaphysica. Mindegyik a gyönge fejeket csalhatatlanul elveszti, de a jó fejek az első által világosságra és nyugodalomra mennek által, a másik minden különbség nélkül a legerősebbeket is megzavarja; világot s nyugtot pedig soha sem ád. A szkepszisnek lelke száll meg bennünket azon pillanatban, melyben küszöbére lépünk, s nincs ok, nincs szisztema, mely többé bennünket az örvényből kivonjon. Ha minden szisztemákat megvetünk, örök bizonytalanság s tudatlanságnak kínzó érzelme lesz hó-

* *Perényi közlésében (ITK 1930) „messzeségek" áll, ami — figyelembe véve az Élet és Literatura szövegét —, csak rossz olvasat lehet.*

hérunk; ha valamelyiket elfogadjuk, bizonyosságunk kútfeje úgy sem lesz egyéb, mint tudatlanság. Bóldog, akit géniusza oly úton visz, mely nyugodalmat nyújt.

A szép mesterségekben* élő ember az, kihez magát a Grácia csatolja, s kiről mondhatjuk Tassonak szavaival, hogy *annak keblén lehet nyugodni.* Én az újabb nemzetek közt nem lelem azon szellemet, mely a Görög nagyokon, s némely Rómaiakon is tündöklik. Azon bóldog egű régieket, lettek legyen bár filozófok, vagy bajnokok, egyformán veszi környül, mint valamely glória, a széplelkűségnek s örökre víruló ifjúságnak bizonyos sugára, melyet én egészen ki nem magyarázhatok, de minden észre vesz, valaki figyelmes pillantatot vet vissza reájok.

Az az érzés a szép eránt egyesülve az érett kor bölcsességével s nagyságával teszi azt, amit én minden mai nagyokban is találni óhajtanék. Így lennének köztünk szeretetre méltó filozófok és katonák, valamint el nem lágyult érzelmű poéták, kiket az Istenségnek ezen szép ajándéka, a poezis, elevenítene, vidámítana, nem pedig eltemetne. De hol vagynak azok a környülmények, melyek Homért és Szokratest, Plátót és Themisztokleszt szülték. A palaestra, s az ifjak közt jókor s sanyarúan-vidám órákban szőtt szövetség, mely a lelket jókor felemelte s gyullasztotta, anélkül, hogy érzelékenységre s ez által puhaságra hullásra adott volna okot, örökre nincs többé közöttünk. De nem méltó-é, hogy amit a környülmények s a szokott nevelés tőlünk megtagadnak, magunk igyekezünk elérni? Csak egy szikrát, édes barátocskám, azon lángból, mely a még fiatal Szokratesznek

* *Perényi közlésében (ITK 1930) „messzeségek" áll, ami — figyelembe véve az Élet és Literatura szövegét —, csak rossz olvasat lehet.*

lelkében lobogott — s mi nem lehetne belőlünk?! Az érzékenység, a speculatio, s a történetek nyugodt keresése egyformán elrontanak bennünket. Csinálni kellene, csinálni ifjú barátocskám! Én akit környülményeim ezen puha inactivitásba süllyesztettek így el, nem kiáltozom talán azt neked, még ifjúnak, hasztalan. A cselekedetek, a publicumban való forgás formálnak hasznos embert, s egy így formált ember, ha szívében hordja a szépnek a magvait, lesz osztán Pásztorivá és Desőfivé.

Engedd meg, hogy végezzem ezt a levelet, s egyszersmind kérjelek, hogy szereteted erántam ne csökkenjen. Élj szerencsésen édes Gyurim.

Kölcsey Ferenc

78

KÁLLAY FERENCHEZ

Cseke, október 7-én 1815.

Édes jó Ferim! két levelet vevék tőled ezen nyáron csakhamar egymás után, s mindeddig adós maradtam válasszal. Lehetetlen, hogy ezt te rosszúl ne vegyed; de hidd el, hogy nekem még nehezebb, hogy környűlményeim az írást velem kerültetik. Szeretlek, édes barátom, s örökre foglak; lesz talán idő, melyben nem leszünk ily távol egymástól, s ily kedvetlenségek közé zárva; akkor pótolja ki a sors, amit most elmúlat.

Egy bohó könyv, *Felelet a Mondolatra* jött ki nevem alatt, Szemerétől és tőlem; ha messze lakodba elérhet, olvasd és nevess. Ez a bohóság tavaly Pécelen készűlt, most nem készítek semmit; az istenné futja az oly helyeket, mint ez.

Semmit sem óhajtanék inkább, mint ismét egyszer veled lehetni; semmin sem örvendenék inkább, mintha hamar jönne az idő, melyben mostani helyedet elhagynád, s hozzánk közel s egy kevésbé elvonó hivatalban telepednél meg. Én azt szeretném, hogy te Pesten laknál, úgy én is többször láthatnálak, többször, mint Debrecenben is. Én ha innen magam kivehetem, a jövő telet is vagy Széphalmon, vagy Pesten fogom tölteni barátimnak szép társaságokban.

Erőlködném örömöket venni ezen nyomorúlt szűk életből, de félő, hogy ez mindég így tart, mint eddig tartott, s ez a lélekvesztő szentimentalizmus, mely neveltetésemnek s környűlményeimnek következése, soha sem fog belőlem kifogyni. Csudálnád, ha látnod lehetne elválásunk óta mint változtam el. Keserű vagyok, és csaknem mizantróp. Isten tudja, mi lesz még ebből!

A körny, melyben lakom, el van dugva szem elől, szép, de vad s felette magányos. Egyfelől a Tisza foly, másfelől a Túr, mely itt amabba szakad, s minket a torkolatban hagy laknunk. Egyfelől nagy erdők körítnek, másfelől nyílás esik, s láthatárainkat a máramarosi hóbércek határozzák. Nem poétai hely-e édes barátom? Csak az a baj, hogy nekem emberek kellenek, nem lélektelen szépség. Gyakran gondolkodom azon változásokról, melyeken egy emberi léleknek keresztűlmennie kell, míg egyszer megérve, vagy meg nem érve a testből kiszáll. Gyermeki éveimben, midőn a poétai szellem magát legelébb jelentgette, mily kedvelője voltam a magánynak!

Ah! akkor még csak fantáziáimban éltem, s azoknak tündérképeik elégségesek valának a gyermeki szívet eltölteni. Most sem szeretem a tolongást, most is futok idegenek elől, most is ülök gyakran elnémúlva

barátaim közt is, mégis terhemre van ez a magány, ez az elhagyattatás.

Szeptembernek nagy részét Szemerémnek társaságában töltöttem, ki Surányban a felesége testvérnénjét jöve meglátogatni, hozzám két vagy három órányira. Nem igaz-e, hogy mégis élek jó órákat?

Ha igaz, hogy novemberben Kazinczyhoz megyek, úgy leveled már nem fog itt érni: azonban mégis csak írj. Ha itt leszek, magam, ha nem, a testvérem Ádám fogja venni a levelet, s utánam küldheti. Egy jobb órában, édes Ferim, több fecsegéssel fogok elődbe állani. Most ölellek forró szeretettel.

79

KAZINCZY FERENCHEZ

Cseke, október 16-dik, 1815.

Édes Uram Bátyámnak okt. 2-d. írt becses levelét tegnap este vevém, ma reggel válaszolok.

Szünetlen nevetés közt olvasám el a Sz. Györgyi leveléből kiírt helyet, s az arra tett feleletet. Én már két év ólta nem láttam Sz. Györgyit. Utolszori vele létemkor többek közt a *Rény* szó analógiájáról tudakolódott. Elmondám, s látván hogy csakugyan van benne valami analógia, nem perlett, csak az *Erényen* állapodott meg. Ez az ember nekem eleitől fogva úgy látszott, hogy vele lehetne valamire menni, ha aprólékos magyarázatokra ereszkednénk. De kinek lenne kedve a gyermektanítók kötelességekbe ereszkedni? — Nincsen-e igazunk, ha úgy teszünk, mint az Idvezítő, felállítjuk a példát s azt kiáltjuk: akinek szeme van lásson, és akinek füle van halljon!

Az ilyen nem magyarázásért dúlnak igen sokan, s ezeknek szól az Antimondolatban többek közt ez a két jegyzet:

Hispania, azaz Spanyolország,
és Ráday verselés. Xenidon, Magyarcsa. Mi? az első szó görög, a másik magyar.

Hagyjuk őket dúlni, a mi antikváriusinkat, vagyis inkább nem antikváriusinkat, kik közé tartozik bizonyosan az az *Ó és Új magyar* kiadója is. Forrunk, tagadhatatlan, hogy szertelen forrunk, s ez azt teszi, hogy bizonyosan nem fogunk ott maradni ahol most állunk. Ezek a Gotschedek ugyan mozdúlni nem fognak, de az ő saját gyermekeik fogják azt tenni tudatlanságból is, amit mink principiumoknál (Elveknél. H. szava) fogva kezdettünk. Csak hárítna el ez istenség némely külső akadályokat, melyek engem halálosan rettegtetnek, úgy a jövő század elején szép leszen majd az élet.

Az új szavakra nézve én azt hiszem, hogy azok közűl a legjobbak is sokan el lesznek feledve, és hogy azoknak állandóságokat nem analógia, nem grammat. Richtigkeit fogja meghatározni, hanem bizonyos esztétikai érzelem, sokszor a szükség nagyvolta, némelykor a vak szokás is. Az *éldellet*-re az jut eszembe, amit nekem igen gyakran kell éreznem, hogy a spondaikusok nagyon terhelik a nyelvet. Azonban én úgy veszem észre, hogy e részben is nem fog semmi segéd használni. Jövendölöm, hogy a mi nyelvünk ugyan poétai fog lenni, s prózánk esztétikai kellemekkel fog ragyogni, de verselő nyelvünk nem annyira, s igen nagy poétáink nehezen lesznek valaha.

Az ujonnan készülő lexikonoknak igen örvendek, de Gyarmatitól keveset várok. Ő is azon fejek közűl való kiknek a filológia nem egyéb, hanem *elmefut-*

tatás. Hogy Virág Horácnak episztoláit kiadja, az vala már régen ohajtásom, ha most kiadta-e mind, azt nem tudom. Még a szatirákat kellene vele leforditttatni. Azután bár nyugodjon a jó öreg, mert *Custosokat* olvasni ki szeressen? A Horác odái ha örökre fordítatlan maradnak sem bánom.

Farkas és Füzesi? ismét egy új acquisitio tehát! Csak azt ohajtom, hogy ezek s a hasonlók ne csak irkáljanak, de tanúlgassanak is, mégpedig ne csak a felületen állapodnának meg. Mibelőlünk, azért hogy némelyek közűlünk szépen írnak, még csak egy Fontenelle forma is nehezen telnék ki, bizony pedig Fontenelle meg kicsiny ember! Azonban talán nincsen igazom, midőn a dolgot praecipitáltatni kivánom. Nekünk mindnyájunknak egyetlenegy munkánk van, s ez a filológia, s mindenképpen úgy látszik hogy ennek még jó ideig kell így tartani. Mi leszen még, és mi nem leszen, lehetne talán vélekedéseket mondani róla, de az ilyenekben gyakran csak egy környülmény annyit változtat, hogy a legszorosb regulák szerént húzott következések is füstbe mennek.

Hogy ez a levél éppen üresen ne menjen, imhol valami: Jacobus Tollius születésére belga, kétszer járt Magyarországon, első útját még ifjantan huszadik évében tette meg, akkor élt még Gr. Zrinyi, a poéta, s ezt ő Gróf Pöttingnek (Comes Pöttingius) a Zrinyi Rokonának társaságában látogatta meg Ausztriából Csáktornyán. Azon levelében, melyet ezen útjáról *Ad nobilissimum splendidissimumque Dnum Nicolaum Witsen* írt, többek közt így szól: Ubi Cakothurnum appropinquare caepimus, obvii fuere admissis equis complures speculatores, qui Comitem Serinium de appropinquationis nostrae momentis

certoirem facerent. Itaque cum mille circiter passus abessemus, occurrit affini suo, comiti Pöttingio, equo vectus, omni circum familia itidem in equis prosequente; mox dimisso equo, inter mutuos amplexus in currum ascendens, per digestas militum stationes in palatium deducit. Erat id valde splendidum et amplum egregieque contra Turcarum vim munitum. — — Mirabamur in tanta circumjectarum nationum barbarie cultissimas aedes, lectam familiam, ditissimam supellectilem, et summum ubique nitorem. Suspensae erant in porticibus exuviae Turcarum, Arcus, Pharetrae, Mallei, Clypei aliaque id genus arma, quorum tamen splendorem fulgor acinacum Damascenorum superabat etc. — Monstrabantur ibidem Tabulae, in quibus res fortiter a Comite gestae depictae erant: Unius memini, in qua respiciens caput Turcae praecidit, qui, prehenso a Tergo sagulo, elata dextra mortem minabatur. Fuerat hoc primum Juveni militiae rudimentum. Ex uno disce caetera. Tertio quartove, ex quo veneramus, die deducti sumus in Bibliothecam, quam insignem et omni librorum copia refertam habebat: inde in armamentarium, quod ultra quam credi potest, aeneis Tormentis, Bombardio, Hastis, Acinacibus, aliisque armorum generibus instruxerat. Accessit huic humanitati amplissimum cunctarium, Cimeliotheca aperta, in qua, praeter alia, haud spernenda nummismatum antiquorum copia etc. etc. Erant effigies Regum, principum, clarorumque virorum etc. — Inde digressi in hortos comitis perreximus, quorum nitorem elegantiamque verbis exprimere non possum. Assequeris in fortassis cogitatione, dum veteres Alcinoi Hortos Tibi ob oculos proponis. Sequentem Diem venando consumsimus — eodem die, si recte memini, omnes

Comiti equi sub oculos nostros traducti, jucundissimum spectaculum praebuerunt. (Itt azt mondja, hogy egy vén lováról csudákat beszélt, többek közt, hogy az a törököt egy mértföldnyire megérezte, s nyerítéssel, dobogással adott hírt a rajta ülőnek.) Non contentus Comes Serinius affinem omni honore atque benevolentia demeruisse, valedicentem sibi insigniaque Turcica donavit. — Eidem Illustrissimi Comitis liberalitate acceptos fero Tres Libros Turcicos, Tria Sudaria, quorum unum floribus neupictis variegatum etc. etc.

Midőn ezen levelet Tollius először 1671 évben kiadta, a prefációban ezeket írá többek közt. — Defungar simul officio, munificentiam erga me Illustrissimi ac fortissimi Herois, Nicolai Serinié, grate commemorans. Obiit hoc Croatiae Hungariaeque lucidum Sidus ante annos pauculos: (ni fallor, circa annum 1667) — Linguarum quidem complurium ita callens fuit, ut, qui illum ignorantes loquentem audirent, sive ille sensus suos Hungarica, Croatica, Sclavonica lingua exprimeret, quae dialecto potissimum variant, sive Germanica, Latina, Italica, Turcica proloqueretur, quaenam ipsi vernacula foret ambigerent.

Ezek nem gazdag tudósítások, de mivel Horányi is Tolliusra citál, szükség látni, hogy mit mond.

A kis Emilt ezerszer csókolom. Ha néki az Istenség poétai talentumot adott, legyen az neki kevesebb terhére egykor mint sokaknak másoknak, s azok közt nekem. Mert ha kevesebb terhére lesz is, mégis bizony terhére fog lenni, s ezért szeretném én a gyermekeket nevelés által ugyan a szép mesterségek felé vonni, hogy idegenek a gráciától ne legyenek, de a poétai zabolátlan lelket szoros határok közé szo-

rítani bennek. Szenved az ember eleget kívülről, miért szenvedjen annyit belülről is? Ölelem édes Uram Bátyámat forró szeretettel

aláz. szolg.
Kölcsey Ferenc

Novemberb. talán meglátogatom Uram Bátyámat, de csak talán, mert nekem az a nagy gyengém van, hogy gondolni ugyan sokat tudok, de cselekedni, bár módom legyen, keveset.

80

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, okt. 16.-d 1815.

Két leveleidet, édes jó Palim, szeptemb. 22-kéről és okt. 3-dikáról tegnap este egyszerre vevém, s velek együtt a Kazinczyét is, s olvastam mindhármat a legszebb, legvídámabb örömmel. Az Antimondolatot a debreceni vásárról gyalog ember által hozattam meg, mert elmented után ismét rettenetes árvíz öntött el bennünket, s a szekérrel járást lehetetlenné tette. — Valamennyi ember a Tisza kerületeiben lakik, csaknem mindenik azt hiszi, hogy Somogyi megholt. Félórával ezelőtt volt nálunk egy pápai legátus, kérdém ismeri-e Somogyit és Oroszit? Igen, felele. De látta-e Somogyit mostanában? Állította, s ezt veté hozzá, hogy Somogyi nem holt meg, mint itt híre van. Kölcsey Mihály azt kérdé ismét, ha S. nem akar-e megint olyan jeles munkát kiadni mint a Mondolat vala? Felelt: Most jöve ki valamely Antimondolat nevű könyv, s arra bizonyosan fog vala-

mit kiadni. Azon kérdésemre, hogy professzor Márton mit csinál? azt tudatta velem, hogy M . . . arithmetikát akar kiadni. Orosziról azt mondá, hogy az középtermetű, izmos, kerekarcú, és őszbe elegyedett úr, és hogy gazdag.

Izsák, a vispán, úgy monda egy tőle jött debreceni deák, azt mondá az Antimondolatról, hogy nem tudja az író célját, de csak meg ne nevezte volna magát, könnyebben szenvedné az ember. — Érted ezt? Ezek az emberek még azt fogják mondani rólam, amit X. Y. úr a makrapipák alkalmával mond a madárról és annak fészkéről.

A nyomtatási hibák temérdekek. Talán nem is volt a munkácskának korrektora. Igaza van a Homér fordítójának, hogy úgy citálok mint a szónemző. A bohó bötűszedő, *ἀνδρῶν* helyt *αυρεων*-t, *ἦμαρ* helyt *ὕμαρ*-t *μαντεῦεαι* helyt *μανθενεας*-t stb. nyomtatott. Nem hiszem, hogy három görög szó a maga épségében megmaradott volna. Így lett a Lorgnetteből is Loegnette, a Nuanceokból Nuancetk stb. És így én sem görögül sem franciául nem tudok. Minő csudát nem mível egy bötüszedő. Szegény Nagy Ferenc ő neki hiában dicsekedtél, hogy neve az Antimondolatban dicsérettel említtetik. Őtet a Mondolat is bántja, az Antimondolat is, s hova legyen szegény szorongásai közt? Bizony nem lenne csuda ha Amphibionná válnék. Azonban mondd meg neki, hogy ha még egyszer Jankovichhoz hasonlít, úgy az Antimondolatot a Trattner görögtelen bötüszedőjével még egyszer újra nyomtattatom, még pedig egyről egyig görög bötükkel, s a címlapon őtet magát! (Vályit) nevezem meg (á la Helmeczi) ügyelőnek, s így osztán ketten leszünk a krédóban. Nemde? veszedelmes dolog a megsértett kommentátor!

A debreceni levél igen jó, ahelyett nem kell más, a reáteendő feleletben az innen elmaradt hibákat utána lehetne hozni. Folnesicstól egynek készülni kell, mert oly érdemes úri ember nem maradhat jutalom nélkül. Gyarmatival fel kell hagyni. Pethével lehetne újságot iratni. Kazinczy hivását, hogy novemberben benneteket látogassalak meg, talán elfogadom, s ha ez így történ, úgy többeket fogunk beszélhetni. Én most nem perlek, mivel úgyis azt óhajtom, hogy a tréfa folytatásával késsünk egy darabig. Révait olvasom, s sok, igen sok hasznát veszem. Képtelen újításokat, vagy inkább régítéseket viszek Homérban véghez, de még nem sok van. Míg ezek a gazdálkodás lármás napjai nem szűnnek, kevésre mehetek.

A *μάντις*-t (Jövendölő, Jövendőmondó), nem tudom jól fordítani. Egy helyt *próféták* tettem, ott hol Agamemnon szidja Kalchászt. *μάντι κακῶν* (vates malorum). Magyarúl *Rossz próféta*. Iszonyú küzdéseken kell keresztűlmenni a Homér fordítójának. Én szóról-szóra fordítok, mert úgy fordítani mint Révai, nem poétai fordítás, hanem parafrázis. A participiumokkal is régi módon élek. Az újabb írók a participiumi formációkat mind elfelejtették. Kéntelen vagyok sokat a Latiatuc-ból venni vissza. Ez még rettenetesebb leszen a publikum előtt a Helmeczi újításainál is. De mit tegyünk? — Ha novemberben felmehetek, és addig többet nem fordíthatok is mint amennyi van, mégis ezt a könyvet is viszem magammal, és fogunk felette filologizálni, vagy hogy a Debreceni Grammatikussal szóljak: grammatizálódni!

Te csak dolgozzál, édes barátom, mert heverned vétek, velem, ha korhelkedem is nincsen oly nagy

baj, mert én lélektelen ember vagyok, s az ilyen sokszor jobban teszi, ha semmit nem csinál. Ma Kazinczynak is írtam, de semmi megjegyzésre méltót nem.

Ölellek édes Palim. Azon hézagot, mely még ittmaradt, be akartam írni, de megháborítottak a levél elején, s már nem tudom mit akartam még neked írni. Ha itt lakomnak semmi más hasznát nem veszem is, veszem azt, hogy tűrni tanúlok, s ez is jó, mert sokszor híjával vagyok. A te jó napadnak, s a szeretetre méltó Kriskának kezeiket csókolom, á Dieu édes barátom!

Feri

81

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, október 24-dik 1815.

Jó vagy, édes Palim, igen jó! Ezen leveledet is, melyet október 12-dikén írál s én éppen most ezen fertályban vevék, szokatlan örömmel olvastam által. Két előbbi leveleidre, melyeket együtt kaptam, már elment a válasz, ime felelek erre is.

Verseghy, édes barátom, egy romlottfejű filológ. Beregszászi pedig egy romlottfejű nem-filológ (afilológus), s eszerént mindakettő kevés tekintetet érdemel. Verseghynek minden műveiből hatalmasan tetszik ki, hogy neki a természet sok esztétikai érzelmet adott, de hogy ha a pszichológiai tapasztalásaim nem csalnak, ime ez az ő baja: Verseghy tanúlni akart, és láttatni, hogy ő tanúlt. Verseghy nem bír mélyen belátó, s keresztülható lélekkel, mint p. o. Révai, következésképpen Verseghy csak tanúlni tudna, de produkálni magától nem. Tanúlt tehát,

még pedig esztétikai sovány regulákat, s bizonyoson nem másokból, csak a Ramler Batteux-jéből, s Sulzerből, ez az oka, hogy ő a német új esztétikára s annál fogva a német új filológiára nézve hátramaradt. Regulákat tanúlt az esztétikából, s olyan regulákat, melyek a *Sturm und Drang* periód előtt írattak és így poézisának könnyű, kedves természetiségét megrontotta, mert csalhatatlanúl következik a poézis romlása a sovány s rosszúl emésztett kritikából. És így Verseghy, midőn a poézisról való Tractát írta, már tökéletesen megromlott esztétikus vala, s ezen romlott esztétikával ment ő a filológiának, melynek principiumit nem tanulta, és így éppen úgy filologizált mint Debrecennek grammatikusai, azaz homályos érzelmeknél fogva. Hogy pedig közte és Debrecen közt nagy a külömbség, oka ez, mert neki az esztétika elegyítette magát találgatásai közé. Debrecennek grammatikusai pedig ugyanazon találgatásokat iskolai tudományok szövevényében firkálgatták, s mivel többen voltak, a principiumok nélkül való többség, több inkonzekvenciára vetemedett.

A te leveledben kiírt szendergő (!) gyökerek is mutatják, mely minden principiumok nélkül való grammatikus ő. Micsoda gyökerek azok! Nádor, Eskű, Csöcsöm, s több ilyenek, minő filológust mutatnak ezek. Lámpást neki a jó embernek, nem királyi pálcát, melyet talán felettünk hordozni akart. De szegény Beregszászinak még a lámpás, s mellé pápaszem, vagy éppen Telescopium sem használna már, neki csak a fülébe kell ordítani mindaddig, míg azt nem kiáltozza: *Halljad, Uram, a te szolgád!*

Hogy némely szendergő gyökereket nem értesz, azon nem kell csudálkoznom, ime próbálok némelyeket megmagyarázni.

Tomb, ezzel van egy rendben *Romb* és Zsemb, és így valamint ezek fiunt ex *rombolni*, *zsémbelni*, ez is ex *tombolni* tripudiare, cum saltu, clamore hilaritatem exercere, exultare, és így tomb, tripudium, exultatio.

Porcs, ezt csak találgatva mondom, ha nem innen van-e *porcsin*. Így egy sok apró virágú fejér s veres színekkel szép plántácskát neveznek. Portulacea oleracea.

Ded ex kisded. Ded megvan Mártonnál is ein unmündiges Kind.

Gerend nyilván *gerenda*, mint alább *tömp* stb. megvan Mártonnál is.

Csőd ex *Csődör*.

Sáf talán ex *Sáfár*.

Kuf ex *Kuferc*. *Kuferces tánc*.

Gug ex *guggolni*. *Kucken*, *hocken*. Így is mondják *guggon* ülni.

Bábug csecsbimbó. Megvan Mártonnál is.

Aj, ez igen sok szónak lehetne gyökere, nem tudom, mint akarja V. deriválni. Ime nehány szó honnan vétetett:

Ajak, *ajánl*, *ajang*, *ajazó* (Zwängzaum.) Veled van Verseghy s válassz.

Kaj, azaz görbe. *Kajla* ugyancsak görbe, *kajlani*, *kaján*, *kajács*, *kajmacs*.

Abaj, *abajdóc*, egyveleges, abajgatni a köznépnél annyi, mint úzni, kergetni, talán inkább egyvelgetni.

Áj, *ájulás*, mert csak nem fog lenni az *ájtatosból*, mert ez ex *áh*-it.

Gyak, gyakás, gyakni (szúrni).

Dák, Dákos annyi mint Tőr, Dolch.

Vicek, nem a vickándozik-ból-e?

Cők. Erdélyben hallottam legelébb ezt a szót.

Mártonban is van ez: *Cőkös kenyér*, gesäuertes Brod. Cők annyi mint fermentum, kovász.

Vány, van ez a szó vánszorog, sich schleppt. Ezen szóban *Vány* az *n* később van meglágyítva magától Verseghytől, mint a *magány*. (Ilyen falu van: *Ványa* és név is *Ványi*.)

Ény talán az *Enged*-ből, és így engedelem, itt is lágyítva van az *n*. De ha így van, mint én itt gondolom, úgy az *ény* semmit sem ér.

Mény a szokott mód szerént *mén*, ménló.

Czap, erre nem tudok egyebet mit mondani, hanem hogy a harmadévi gazdámat *Czap Mihálynak* hívták. Valóban litterátori megjegyzés.

Nás, még gyermekkoromból jut eszembe a debreceni asszonyok szava: *náspálni*, megverni. Más magyarázat nem jön a fejembe.

Pös. Ilyen szó is van a köznépnél és *Urina*-t teszen. S ha ez, úgy nem tudom mint jön be az esztétikus ember grammatikájába. Az ilyent emlegetni csak Beregszászinak való.

Gáz és *gázolni* vadare, és így *gáz* vadum. Én az *Emlékezzünk Regyekrel*-ben is a *Cseke* szót vadumnak gondolom.

A csekén ők csekőnek.

Azaz a *gázlón gázlának*. Ha a Rudbeckianismustól éppen úgy nem irtóznám, mint Révai azt szereti, azt mondanám, hogy a Gyarmatiban lévő Fenni szók közt keressed a *Cseke* értelmét. Horvát Pista tudja, a *Tetem*-et még Révai megmagyarázta az *Elaboratior*-ban.

Maráz, zúzmaráz pruina.

Pallo ez nyilván participium, innen a Verseghy verbuma *Pall* (a vizen általmegyen).

Ájaz bizonyosan a feljebb említett *Áj*-ból.

Sáv és Sávos, azaz Sához p. o. abrosz.

Az *éldellet*-re Kazinczynak azt írtam, hogy az új szókat nem a grammatikai Richtigkeit állítja meg, hanem bizonyos esztétikai érzelem, némelykor a szükség és vakszokás, s hogy az ilyen spondaikus szók nagyon terhelik a nyelvet. Hogy jó-e az *éldellet?* igen, mert analógián fundálódik, de úgy hiszem, hogy nem fogja tenni szerencséjét. Miért? okát nem tudnám megmondani, de némely szavakon egyszerre kiismerszik az, legalább nekem úgy tetszik, hogy némelyeken kiismerem, ha tartósok lesznek-e?

Leveleidet csak küldjed mint eddig. Beregszászban egy odavaló tehetős lakos szokta azokat a postáról kivenni s nekem általküldeni. Ha novemberben fel találok menni hozzátok, örömem mondhatatlan lesz. Az öcsém szüretelni van s várom visszajöttét, addig nem mozdulhatok. A Debreceni gramm. és az Aranka hibáikból lajstromokat csináltam, lehet belőlök akármit dolgozni. Homér nagyon hever, mert a grammatikázás elvont. Most Révaival küzdök. Mondolatra írt feleletem már felesleg is van. Varga Tamás is küldött egyet. Szeretnék Homérra mentől előbb visszafordulni. Ölellek édes Palim forró szerelemmel. Tiszteletre méltó napadnak s Kriskádnak kezeit csókolom.

Ferid

82

KAZINCZY FERENCHEZ

Cseke, március 28-dikán, 1816.

Édes Uram Bátyám!

November olta most válaszolok legelébb a hozzámírt levelekre. Édes Uram Bátyámtól vettem ket-

tőt, Palinktól négyet. Nem mentem magamat, de jóvá fogom tenni restségemet azzal, mert ezután igen gyakran fogok írni. Adja az ég, hogy ezen igéretemet a körülmények ismét kegyetlenül semmivé ne tegyék.

Uram Bátyámnak december 18-kán írt levelében a Zsombori értekezéséről van szó. Én azt mindeddig nem láthattam, mert Debrecenbe már két vásárkor hiába küldöttem könyvért. Képzelje Uram Bátyám e szenvedést! Bilkey, úgy írja Palink, Szathmárra költözött, ha ez igaz, úgy talán állapotom ezen részben könnyebbé tétetik, mert midőn árvizek nincsenek, innen Szathmárra félnap tart az út. Ludas Matyit mégis a napokban látni fogom. Szegény Pete! De miért akar az verni, aki kimélés nélkül verettetik? Nem elég lenne e szegénykének, ha jó búvóhelyet keresne és találna?

Ha Uram Bátyám Litteraturánknak a korunkbeli történeteit nem írhatja is azon okból, mivel magáról kell szólania, szerencsés gondolat lenne mégis ha sokakat ezen tárgy felől papirosra tenne. Litteraturánk történeteibe senki sem fűződött úgy mint Uram Bátyám. Uram Bátyám Rádaytól és Molnártól fogva csaknem minden individuumokat ismert, s a később korú históríkusnak oly fonalakat adhatna kezébe, milyeket a Marmontel memoirjai a XV. Lajos korabeli francia litteraturára nézve. Én ugyanegy ily memoirt, mint itt mondok, szeretnék nehány évek után kezembe venni, s minekutána ezen mostani perek elcsillapodtak, annak segédje által a történteket hidegvérrel kifejtegetni.

A Rudinai Apátnak levele mutatja, hogy csakugyan találkoznak embereink, kik szemeiket s füleiket a jónak s szépnek érzése eránt készakarva be

nem zárják. — A Horváth név becses név kezd lenni a litteratúrában, ez a veszprémi kanonok, a téti plébánus s a mi Pistának valóban szeretetre méltó három ember. — Szemere írja, hogy Pista 50 forintonként hordja Virágnak az ajándékot, csak hogy Horácot fordítgassa. Mely szégyen egy Festetichnek, egy Illésházinak! De mikor fogja a publikum érzeni, mi legyen ezen dologban szégyelni való?

A Vidához írt episztolát gyönyörrel olvasám, óhajtanám tudni, ha ki van e nyomtatva, és ha igen, hogy mit mond reá Réti Jakab és Ripókvári Márk úr?

A december 29-dikén írt levélben két epigrammát vevék, a Nyelvrontókat s Erdősit, s a legnagyobb öröm, melyet az olvasás alatt érzék, az volt, hogy a Tövisek újra nyomtattatnak. Vágnunk kell, ostoroznunk kell, s publikumunkat ezen nyomasztó indolenciából felráznunk. Hogy elleneket támasztunk magunknak? Jó, de ügyünk, mivel igazságon fundálódik, el nem veszhet soha, osztán érdemel az tekintetet, hogy Debrecennel, Petével, Gyárfással s több effélékkel nyugalomban legyünk? A jó akkor tetszik ki leginkább, ha a rosszakat maga ellen ingerli. Ha a Tövisek még nyomtatás alatt nem volnának, méltóztassa Uram Bátyám az *Arbuscula* mellé írt jegyzéskét velem közleni. Ha az van a jegyzésben, ami nekem homályosan jut eszembe, úgy egy kis igazítást kiván. — Meglehet, hogy gyanításom fundamentum nélkül van, de az Uram Bátyám dicsőségét sokkal inkább szívemen hordom, mintsem amiatt aprólékos gondokra is ne bocsátkozzam.

Az Uram Bátyám könyvei közűl nincsen más nálam a Révai nagy Grammatikáján, Víg Lászlón s Beregszászinek Magyarische Sprachlehre-jén kívül.

Ezeket Pali hagyta volt nálam, s legelső alkalommal visszaküldöm. Még a Vater Allgemeine Grammatikája volt itt, de azt pred. György úr még a mult nyáron magához vette.

Ami engemet illet, én élek mint a mindennapi ember:

percunctor quanti olus et far,

azaz, hogy én gazdálkodom és vásárra járok, s midőn hon vagyok, nem mondhatom henyeségemet honestum otiumnak mint Cicero, sem Horáccal azt, hogy *domesticus otior*. S magából ezen pedant citálásból láthatja Uram Bátyám, hogy én kifelé tanúlok, mégpedig a *felét* nem in futuri notione vévén Beregszásziként, hanem in praesenti. Szánjon édes Uram Bátyám és nevessen.

Hogy engem Debrecenben s Debrecen körűl legalább is oly kárhozatra méltónak ítélnek, mint egy Renegatot, az gondolhatja Uram Bátyám. Prof. Ercsey, úgy mondják, egyik leckéjén közönségesen kelt ki ellenem, s ez az egyik Heros ki velem bajt vívni készül. Bátyánk Csanády István (piae memoriae t. i. a tudomány dolgában, mert különben erősen feltette magában, hogy még tíz esztendeig meg nem hal) az epistolae obscurorum említést maga ellen vette. Ki gondolta volna, hogy az öregúr erővel bele akarja magát a litterátori perekbe bújtatni? A V. Palatin Cons. Péchy Imre sem látta jónak kimaradni, s azt hiszi erős Kálvinista hittel, hogy a Major Zafyr levelében a *Diantre-malheur* őtet csipdesi. Mit gondol Uram Bátyám? a *Diantre-malheur*-ben keresni szúrást, nem éppen olyan-e, mint mikor azt az Arkádiaban keresték? Debrecenben gyermekkoromban még ismertem azt a bohót, aki pred. Béjeit hátbaverte, mert köhögött, s ezen most előszámlált három anekdoton közt mi a külömbség?

Azt mondja az írás, hogy Habakuk prófétát az angyal üstökénél ragadta meg s szilke ételével együtt nehányszáz mértföldnyire Dánielhez röpítette. Ha csudák ma is történnének, én valami ilyet kívánnék magamnak, hogy Uram Bátyámhoz s osztán Palihoz röpíttetvén, a litterátori állapotokról jobb ismeretet vegyek, mint most bírok, s tudjam mit kellene leghasznosabbat dolgoznom. Mert a mult nyár olta, kevés napokat kivévén, innen messze menni lehetetlen volt a rendes útazás módján, s lehetetlen még most is. Nagyobb árvizekre, mint a mostani négy vala, nem emlékeznek a legvénebb emberek is, ezelőtt csak négy nappal is a szomszéd faluba hajón voltunk.

Ne hagyja édes Uram Bátyám némelykori hallgatásaim miatt magát erántam meghidegülni, s írjon, mint eddig, jóltevő barátsággal; ha én valaha litteraturánknak hasznot teendek, az egyedül Uram Bátyámnak s Szemerének munkája leend, kik engem sötét környülményeimben is magamnak nem hagytak. A szeretetre méltó grófné kezeit csókolom, azokat a kedves kicsinyeket ölelem. Éljen szerencsésen édes Uram Bátyám, hálám örökre becses barátságáért el nem alszik soha.

Kölcsey Fer.

83

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, március 28-dikán, 1816.

November 21-dike olta négy levelet vettem tőled, Édes Palim, s te éntőlem nemcsak egy sort is. Méltatlannak kiáltanám magamat barátságodra, ha nem

érezném mit birok tebenned szeretetre legméltóbb barátom! Úgy bánsz velem, mint az imádott lyánykával, hallgatásom s restségem által nem hagyod szívedet erántam elhidegülni. Az istenség áldjon meg, édes jó Palim, azon mértékben, melyben azt a te nemesen érző lelked érdemli, s vegyed tőlem a vallástételt, hogy én téged mindenekfelett szeretlek, s hálám barátságodért erántam nem szűnik meg soha.

Egy levelet hát neked, édesem, de hosszút, hosszút, mint azt annyi hallgatás után várhatod is. — Én neked annyi fontost nem írhatok, mint te nekem, de büszke vagyok azt hinni, hogy soraim bár üresek is a figyelemre méltó hírektől, nem szoktak nálad kedvetlenek lenni. Annyira kedves nekem azon munka, hogy neked írok, hogy nem lehet szenvedés nélkül gondolnod barátodat, midőn ő azt nem teheti, s annak említése, hogy te ismét Pécelen vagy, egy pillantatban hozzád varázsol engem, köztetek ülök nyugvó ágyadon, s ajkaimról oly bizodalommal folynak a barátság csevegései, melyet azon érzés ád, hogy engem tökéletesen értők hallgatnak. Ah, édesim, ne ébresszetek fel hamar ezen boldogító álomból, nehogy felébredésemmel, az epedés is újra kezdődjék.

Tudod-e tehát, hogy Debrecenben és Álmosdon az Antimondolatért éppen oly dühhel haragusznak, amily örömmel azt a váradiak olvasták. Azok a Kálvin gonosz fiai talán nem is gyúladtak volna fel, s nem rázattak volna ki indolenciájokból, ha ezek a Róma sorsosi nem mutatták volna örömöket, s a megtámadó én nem lettem volna. Prof. Ercsey leckéinek egyikén közönségesen keltek ki ellenem, mert, úgymonda, nem szép a madárnak — — — — s ez

az ember, ki két évvel ezelőtt engem arra kért, hogy tanítványi számára esztétikát írjak, most maga fogott tollat, hogy velem bajt vívjon. Hagyján! mert amint mondja, a *csúcsos szelések* tanítójok, a mi kardunkat sem fűzfából faragták. Álmosdon az öreg Csanádi az epistolae obscurorum említést vette maga ellen. Szegény öreg! Ő azt hiszi talán, hogy litterátori per nem eshetik meg, ha csak az ő *Werthes Ich*-je is szóban nem forog, és mit tartozik pedig a litterátor tudni egy oly emberkéről, ki soha semmit nem írt, a nyelvet csak a Debreceni grammatika szerént s csak a Székelyhídi mellett magában vagy legfeljebb az iskolamesterrel ítélgette? — Halljad ami következik. — Cons. és VPalatinus Péchy Imre úr is méltóztatott megbotránkozni — és miért? Talán a kollégium miatt? nem! a superintendens mindentudó személye miatt? Azt sem! Mi miatt tehát? a Zafyr Gergely miatt! Bone Deus! a szegény Major kínjában az első levél egyik sorában így is átkozódik: *Diantre malheur!* Azt mondják, hogy a Cons. is úgy szokott, s a szatírát ott kereste, hol azt maga Lucilius sem kereste volna —

risum teneatis amici?

Én ugyan félesztendő olta még egészen ki nem tudám magamat nevetni. Mit tegyünk ezen emberekkel? Ezek, midőn a hátokat verjük, a lábok szárát fájlalják.

Én a Debreceni Grammatikából a Cons. Aranka filológiai disszertációjából az Erdélyi Gyűjteményben lajstromokat csináltam, de mindezeknek csak akkor vegyük hasznokat, ha az ellenírások napfényt látnak. A Nyelvrontót és Ludas Matyit, az Erdélyi Múzeum újabb darabjait mindeddig nem láttam, mert Debrecenben hiába kerestettem. Ez nekem

rettenetes baj. Ha igaz az, hogy Bilkei Szathmárra költözött, úgy talán ez a bajom segédet fog nyerni, s mihelyt az út engedni fogja, mindjárt be is megyek Szathmárra, mert az árvizek idején kívül a város nem messze van, s tűlünk annyival gyakrabban mennek oda, mivel az odavaló mesteremberekkel szoktunk dolgoztatni. Te azonban el ne feledd a litterátori híreket velem haladék nélkül közleni: Litteratur Zeitung formában felelni ellenkezőinknek, nekem tetszik, mert így sokkal inkább nem leszünk megszorítva, mintha más formát vennénk fel. Azonban a történet legtöbbet meg fog határozni, mert nem tudjuk előre, mit fog szülni Debrecen és Veszprém.

Azt minden kétségen túl hallottad, hogy Beregszászinak a debreceni superintendencia azon deklarációval küldött száz Rforintot, hogy többet küldene, ha több volna a Kasszában, mert érdemli. Tudhatod azt is, hogy a mi Szathmár vmegyénk kollekciót csinált ugyan Bszinak, a summa nem tudom mennyi volt. Én azon eretnekségben hiszek, hogy ezen kollekciót szegény öreg az Antimondolat nélkül nehezen nyerte volna. Akármint legyen, az isten fordítsa neki egészségére azon kollekciót, akár Somlauert, akár Erlauert iszik rajta. Bár juttatna belőle nehány forintot, melyen legalább Révainak grammatikáját s Víg Lászlót megvehetné, s ha csak annyit is tanulna, amennyi arra elég, hogy az ember magába szálljon s tudatlanságát észrevegye.

Most felelek sorban négyrendbeli leveleidre. A november 21-dikén írt levélben Kovácsról tettél emlékezetet, ki Beregszászit a Révaianizmus ellenére magasztalta. Jele, hogy az az ember semmi nem egyéb, hanem Kálvinista, még a Grammatiká-

ban is Kálvinista. Hogy ő Kazinczyt nem szereti, nem érti, az is ezen kútfőből jön, én sokban mernék fogadni, hogy Révait sem érti, mert hogy dicsérteték, és *legyen* kell, nem mint Hufelandban volt *Dicsértete*, és *legyék* az még nem *értés*, csak könyv *nélkül tanulás*.

Recipe: Víg Lászlótól 12 korbács,
Kardos Adorjántól utána egy kis intés,
Három évi silentium a grammatikai ítélettételben.

Misceatur. S ez igen jó purgáció.

84

DÖBRENTEI GÁBORHOZ

Cseke, Szathmár vármegye, ápril. 2-án, 1816.

Szemere írja, hogy neked írt; s barátságtok ismét folyásba indúlt. Adja az ég, ne jőjjön többé semmi kedvetlenség közitekbe; s miért is ezt — hogy éltünknek legszebb örömeit készakarva semmivé tegyük? Fájdalom, makacsok vagyunk a barátságban. Pedig nem egészen azé a hiba, aki elébb elhallgat vagy félrevonja magát; hanem azé is, aki a hallgatót vagy félre vonúlót magának hagyja. Nem kellene szégyenlenünk, ha némelykor járunk is barátaink után: mert a barát s az idegen közt felette nagy a különbség. Vagy talán mindjárt azt higgyük, hogy a hallgató meghűlt erántunk? Ne, édes barátom! ne veszítsük el az emberekbe való bizodalmat mindaddig, míg lehetséges. — Kinek szívébe könnyen fér a gyanú, annak sorsa sokkal veszedelmesebb s szánásra méltóbb, mint azé, ki a bizodalomnak áldozatjává lett: míg bízunk a más

virtusaiba, jele, hogy a virtus magvait még sziveinkben hordozzuk.

Engedd meg nékem ezen prédikációt.

Én sokszor örömest intek, örömest prédikálok; de minden, ami szívnek teljességéből jön, méltó az engedelemre. Én, aki tudom, mi voltál te egykor Szemerének s ő neked, sohasem emlékeztem fájdalom, sok fájdalom nélkül azon panaszokra, melyek az ő hallgatása ellen tétettek. Kínos volt nekem azt nézni, hogy két ember, mindenik kedves nekem s mindenik hasznos literatúránknak, mint veszti el egymást! Ne, barátom; sohase jöjjek én ily rettegések közé miattatok!

Ami engemet illet, az én lelkem szimpátiából van alkotva; s mindaddig míg barátaim rényért és hazáért, a szépért, és a jóért lángolni fognak, nem szűnöm meg őket a leghőbb, legszenvedelmesb szeretettel körülölelni. Így téged is, szeretett barátom; s bár különbözzünk értelmeinkben egymástól, az szerelmemet erántad nem fogja gyengíthetni.

Idő, hely, környűlmények különböző fejekben különböző ideákat származtatnak, mit ez a barátságra, ha ez vagy amaz tárgyairól a tudománynak nem egyerányt ítélünk? Én legalább távol igyekszem lenni azon veszedelmes balgatagságtól, hogy másokat is a magam mértéke szerént becsüljek. Mi lenne a világból, ha az opiniók tartományában minden ember egy úton járna, egy úton tolongana? Én téged nemes szívű embernek hittelek; óhajtom hogy nálad hasonló hitre tegyem méltóvá magamat!

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, április 2-dikán. 1816.

Megbecsülhetetlen barátom!

Azon ember, ki március végén hozzád írt levelemet tegnap Beregszászba vivé, magával hozta onnan a tőled küldött mennyegzői jambusokat, mely egész ajándékban, Helmeczinek engedelmével legyen mondva, azon sorocskák voltak előttem legbecsesebbek, melyeket számomra te irál oda. Kérsz bennek, édes Palim, hogy rólad emlékezném meg. Esküszöm, hogy naponként, óránként tettem és teszem ezt örökké; igen is emlékezem reád, szeretett Palim, sőt nem emlékezem, de áldalak, mert mennyi hálát nem érdemel barátságod, mellyel engemet boldogítasz? Küzdeni fogok a sorssal, édesem, s ha elégtelen leszek többé éretted valamit tennem, legalább míg egy nyomorult toll lesz a világon, melyet felbirhatok, írni fogom neked, és ezerszer és ismét ezerszer írni, hogy én téged mindenek felett szeretlek. Nem leszen ez a szó üres hang a te érzékeny szívednek, ezen szóban fekszik az életnek minden boldogsága, haljak meg én, ha engem többé senki nem szeret.

Nem voltam sok szenvedések nélkül utolszori elválásunk olta, elcsüggedtem, elnyomattattam, s pirúlva kicsinylelkűségemen, vallom meg, hogy fel volt téve nálam a litteratorságnak s litteratoroknak örökre felmondani, s akarva nem feleltem neked s Kazinczynak. Sok rendbeli leveleid erősen éreztették velem, mit fognék elveszteni: ha tégedet s titeket elvesztenélek, s mint egy védangyal vontál vissza magadhoz. Ezen vallástétel nem fog tégedet

erántam felingerelni, Te tudod, hogy ez a te érzelékeny barátod mily gyönge és erő nélkül való. Egy erővel teljes férfiú észre sem veszen valami kicsinységet, a mi engem lever s földhöz nyom. Senki sem érthet jobban engemet, mint te, aki hasonló ínszövedékkel birsz, makacsságból és érzékenységből öszveolvadva, s épen ez az, ami engem hozzád mindinkább, inkább ellentállhatlan erővel von. Vegyük tekintetbe egymás gyöngeségeit, Édesem, s támogassuk egymást a romlás óráiban. Lesz idő, melyben ezen vészes ifjú kor el fog röppenni felettünk, s midőn fejünk ősz leszen, szíveink talán több nyugalommal fognak verni.

Közelebbi levelemben Iliásomnak elejét közlém veled, ime most egy dal, melyet a közelebbi tél egyik holnapjában Xenophonomnak végére írtam volt:

A REMÉNYHEZ

Vad Oceánnak mély hullámain
Vergődöm én és küzdöm a szelekkel,
S ah képed minden este, minden reggel
Felém leng a két hajnal szárnyain.

Szelíd Remény! jobb kor szebb napjain
Mosolygva jöttél lángoló szemekkel,
De most borongasz barna fellegekkel,
Mint búcsuzó Hölgy férje karjain.

Idv néked így! ha mindent elvesztettem,
Ha tengerhabként dúzzad bánatom,
Ne légyek elhagyatva, légy mellettem.

Im újra vészek árján hányatom,
Süvöltve röppen a vihar felettem,
S remegve száll rád végpillantatom.

Éjszaka van, Édes Palim, tüzem lassankint kialszik a kandallóból, engedd, hogy levelemet elvégezzem. Áldjon meg az ég szent barátságodért, tisztelt

anyádnak kezeit csókolom, Kriskádat ölelem a legnyájasb barátsággal. Csókollak, édes Palim, ezerszer, ezerszer!

Ferid

86

KÁLLAY FERENCHEZ

Cseke, április 8-án 1816.

Édes Ferim! Utolsó levelemet mikor írtam hozzád, már nem tudom; de azt tudom, hogy választ reá nem vettem. Jele, hogy a levél elveszett, mert különben te engem nem hagytál volna válasz nélkül.

De mondd el nekem szeretett barát, mint vagy te ott az idegen széleken? Úgy hiszem, hogy mostani lakod azon helyek közé tartozik, melyekben a testnek állapotja jobb, mint a léleké. Jeletlen boldogság édes Ferim! én ugyan azt hiszem, hogy a lélek szenvedései súlyosbak a testieknél.

Mikor lesz ismét, hogy ezen iszonyú távolyság köztünk elenyészik, s annyi idők után ismét láthatjuk egymást. Írj nekem kedves barátom, s írjad vigasztalásúl azt, hogy neked ezen elválás nehezen esik, én legalább a te mostani lakodat számkivetésnek gondolom, s még inkább mint a magamét, mert én, ha távol is barátaimtól s literatúránktól, mégiscsak itthon vagyok, de te? — — A kozmopolita nevetni fog sopánykodásomon, de a kozmopolitának nyilván nincs igaza. Polgára lenni az egész világnak én előttem nem azt a veszedelmes indifferentizmust teszi, mely minden patriotizmust, minden nationalizmust kizár. Interesszálva lenni az egész emberiségért, s mégis el nem veszteni azt az édes s mintegy instinctuális érzelmet,

mely a születés földjéhez von: ez a kettő nem ellenkezik egymással, mint az emberi szeretet az atyai vagy gyermeki szeretettel nem ellenkezik. Oztán fogják-e a legtisztább érzelmű kozmopolitát mindenütt egyforma óhajtással, egyformán forró kebelre szorítani? Az ég ne engedje szeretett Ferim, hogy te másutt is barátokat ne találhass, de hosszú, hosszú földet kell bevándorolnod, míg a miénkhez hasonló szeretetet fogsz találni.

Nem kívánom, hogy sorsod ellen küzdj, de bár úgy hozná az eset magával, hogy ismét visszajőjj hozzánk, s bennünket örökre el ne hagyj. Szűk az élet édesem, s rövid itt az együttlakás, habár élvén soha el nem válnánk is: miért, hogy ezen rövid együttlétet is írígylik az istenek?

Semmi édes Ferim! az, ki megtanult szenvedni, nem hal meg vigasztalás nélkül, s közel van, úgy érzem, az idő, melyben minden ifjúkori forróságom elcsillapodik, s vészes szenvedelmeim helyökbe nyúgodt érzéseket nyerendek. Igy gondolkozom terólad is. Mert akkor a tapasztalás a reflektáló lelket bizonyos rezignációra készíti el. Boldog, kinél ez a rezignáció nem belső inaktivitásnak következése, s nem úgy szereztetik, mint a despotizmus alatt megnyomvasztott nemzetben az indolencia.

Ha kérded, mit mívelek én itt? felelem: — Igen keveset, mit a legközönségesebb ember is ne csinálna. Literátorságom is most csak abban határozódik, hogy az ellenem (az Antimondolat) készülő írásokat várom, melyekre fogok-e felelni vagy nem? azt legjobban tudja az ég. Debrecenből, úgy beszélik, prof. Ercsey fog felkelni. Óh te rosszúl értett filozófia, mire nem veszed követőidet!

Levelezéseinknek ritkasága nem engedi, hogy

mindazokról tudósíthassalak, melyek egyszer s másszor körülem történnek. Egynémelyik közülök feledésbe megy nálam, némelynek megírására idő múlván rest vagyok. Éppen így kell történni veled is. Vegyük elejét ennek édes Ferim, s írjunk egymásnak gyakrabban. A levelezést nemcsak a szerelmes ifjú és leányka számára találta fel valamely istenség, mint Heloise mondja, sőt inkább a barátok számára is. Hosszú távollét s hallgatás után idegen lesz az ember egymáshoz, miért pedig elveszteni egy barátot, kit oly nehéz ezrek közt is fellelni?

Nem, édes Ferim, mi nem leszünk egymáshoz idegenek mindaddig, míg kebleink a szép és jó iránt lángolni fognak. A szív, mely valaha nyitva volt fentebbnemű szépségek elfogasására nem lehet hogy magát megtagadja. Érzékenyek valánk egykor egymás iránt s a világ iránt, égtünk érzeményeinket kifakasztani s közleni másokkal, lehet-e hogy most tompák s egészen magunkba vonúltak volnánk?

Megment az ég édes barátom, minden rossztól, mely belőlünk a társalkodni, barátkozni óhajtást kioltaná, mert magában és magának élni egyike a legnagyobb szerencsétlenségeknek.

Azt mondja La Bruyére, hogy aki valaha nagy lépéseket tett a szerelemben, az a barátság örömeiről nem sokat fog tartani, s megfordítva, akinek szíve a barátságért lángol, az a szerelembe mélyen soha nem fog ereszkedni. Én az utolsó klasszisból vagyok, édes Ferim ; óhajtom, hogy te érezzed ezt felőlem, s igyekezzél barátodat gyakor leveleiddel bizonyossá tenni, hogy hozzám viszonbarátsággal viseltetel. Ölellek édesem, az ég koronázza meg minden szándékidat sok szerencsével, s hozzon egyszer vissza mihozzánk.

KAZINCZY FERENCHEZ

Cseke, április 25-dikén, 1816.

Március végső napjai olta ez harmadik levelem Édes Uram Bátyámhoz. Egyet már régen elindítottam, másik nem minden szívfájdalom nélkül öszvetépetett, ezen harmadiknak óhajtok jobb sorsot.

Nehány napok előtt a szomszéd Nagy-Arból papi gyűlésekről jöttem haza. Ott vala a gyarmati Kat. Esperest Hamborszky is, s tőle Bilkeiről tudakozódtam, kiről azt irá Palink, hogy Szathmárra költözött, s az Antimondolat kézirata más hasznosb filológiai jegyzetekkel együtt nála vagynak. Hamborszkytól ezeket tudom.

Régen vártak Szathmárra egy ifjút Pestről, s az nehány hetek előtt meg is érkezett, de neve nem Bilkey, hanem Pap Ferenc, jeles ifjú, mintegy huszonegy éves. — Ezen tudósításra elakadtam s Helmeczinek elkereszteltetése jutott eszembe, s azon pillantatban feltevém, hogy Uram Bátyámhoz folyamodjam s B. eránt magamat útba vezettessem. Ha ez a Pap Ferenc B. lenne, úgy kettős nyereség háramlana reám. — Egy, mert Litteraturánkhoz ezáltal valamennyire közelebb eshetném, más, mert a tévelygésben levő kéziratok megkerülnének. Beszélt az Esperest valami Biliekről is, mint oly ifjúról ki nincsen talentum nélkül, de a disciplina alól kicsapongott s elszökött, de püspök Klobusiczkytől vissza fog parancsoltatni. Az Esperest megelőző barátsága szerént igérte, hogy addig is míg én magam Szathmárra mehetnék, onnan számomra tudósítást fog hozatni, de minthogy könnyen megeshetik, hogy

Pap és Bilkei két különböző személyek, úgy engem a pap el nem igazíthat, hanem Uram Bátyám.

A Nagy-Arban öszvegyült papok közt két poétáskodó atyánkfiára találtam.

Egyik azon Szabó András kit Uram Bátyám csak írásaiból, én csak személyéből ismerek. Idős, nagyobbára ősz, s úgy látszik, szegény. Nagy-Szekeresi prédikátor volt, onnan Csenger-Újfaluba rendeltetett nem messze Károltól, most ismét változott, de még nem tudom hova? Sok affectiót mutatott erántam, tudakozta, ha vagynak-e német verselőim, s nevezetesen Schiller, azt mondá, hogy Arpaideszen dolgozik, de panaszlá, hogy könyvei nincsenek. Mit érjen ez az ember, nem tudom, gyanítom, hogy az Arpaidesz azon szerencsétlen tudományból veszi kezdetét, mert Csokonai is azt akart készíteni. Kért, hogy levelezését fogadnám el.

Másik Kis Áron, egy ifjú pap Naményban (de nem Vásáros-Naményban hol Lónyaiék laknak, itt a mi vmegyénkben tőlem nem messze), eleven, s nem minden elme nélkül. Ennek egy csomócska verseit minap Kis-Szekeresen Domahidi uraknál láttam, s azon versek méltók, hogy felőlök beszéljek Uram Bátyám előtt. Három nemében irattak a poézisnek, epigrammák, dalocskák s horáci ódák. Az epigrammák éppen oly rosszak valának mint a Bürgeréi németben. A dalocskákról sincs mit mondanom, de a horáci-ódák első tekintettel mutatták, hogy nincsenek vokácio nélkül íratva. Ezek éppen úgy vagynak Horácból általvéve mint a Horác ódái görögből, s a Menagiuséi Horácból. — Egy, mely Szabó Andráshoz vala intézve, különös impressziót csinált bennem. Descriptión kezdődött s a végén valóságos horáci makacssággal csapott ki. Ez az ember

ifjú lévén még, sok válhatna belőle, ha jó kezek közé akadna. Egy, Kis János ellen írt expostulatiója mutatja, hogy ő is Csokonainak vak imádói közé tartozik. E nehezíti az ő haladását a jó ízlés útján. Mert ha Bürgert méltán feddette Schiller az alacsony kifejezések miatt, bizony Csokonait százszorta méltóbban lehet. Az is megjegyzésre méltó ezen Kis Áronról, hogy írásaiban *Kecs* s más újítások találkoznak. Nem igaz-e amit régolta hiszünk, hogy a mi ügyünk elébb-utóbb minden tudós és tudatlan Adelungjainknak (hogy Gotschedeinket ne említsem) ellenekre is triumfálni fog? Minden tanúlni s haladni szerető ifjú a mi útunkon fog a pálya felé törni.

A papok — in actis suis visitationalibus — nagy dicsérettel (ne mondjam, entuziazmusszal) emlékeztek György Józsefről a németi papról. Neki tulajdonították a németi iskolák nagyobb virágzásokat is. A róla olvasott hosszú Litániából ez is fejemben maradt, hogy a németi lakosok ezen kedves papnak újesztendei ajándékul tíz köböl búzát és száz Rforintot vittek a fizetésén kivül. Úgy látszik, hogy Györgyöt közönségesen szeretik, de minden bizonnyal még sincs sok ellenségek nélkül. Ő a fiának, mint tudja Uram Bátyám, két nevet adott. Ezt valaki besúgta s Superintendentián (Debrecenben!) s a szatmári Tractus seniorához végzés jött, hogy a bevádoltatottat *dorgálná meg*. De ez a senior in petto megtartotta a végzést, úgy mondják, s Györgynek nem csinált kedvetlenséget. Nem érdemli-e ezen anekdotácska — a 19-dik százból, hogy az apomnemoneumák közé irattassék? Nehezen érünk, nehezen!

Végzem ezen papi gyűlésről szóló protokollont, engedje az ég, hogy másszor jobbakkal s méltóbbak-

kal jelenhessek meg. Éljen szerencsésen édes Uram Bátyám s ne tartson válaszaira méltatlannak, ha rólam akar valamit tudni, nem mondhatok egyebet Ovidnak azon distichonjánál:

Da veniam fasso, studiis quoque fraena remisi,
Ducitur et digitis litera rara meis.

Ezen szörnyű állapotban egyedűl a hasonlíthatatlan Baylenek olvasása vigasztal. Hetek olta nem tudok rajta kívül semmit olvasni, s ez a társaság reménylem, hogy csak halálommal fog elhagyni. Csak az a nagy baj, hogy nincs erőm leírni a gondolatokat, melyek olvasásakor seregestől tolakodnak fejembe. De lesz talán még jobb idő is, osztán jobb semmit sem írni mint valami rosszat. Mit csinál az én Emilem? Nincsen nap melyen róla ne gondolkoznám, mert engem minden érdekel ami Uram Bátyámhoz tartozik.

Kölcsey Ferenc

88

DÖBRENTEI GÁBORHOZ

Cseke, május 11-én 1816.

Munkács ide nincs messze: de ott mégsem valék egyszer is. Makacs vagyok, s nem lehetvén azokkal, kiket leginkább szeretek, ritkán hagyom el ezen nyomorúlt falut. Míg városon laktam, mindég óhajtottam a falut, a szép mezei természetet: most, miolta falunlakó vagyok, Sokratesnek principiumait tettem sajátimmá, ki a holt természetben nem lelt semmi kedvelésre méltót, társalkodó talentumainál fogva mindég

a városba az emberek közé vonattatván. Valami ilyet mondott Berzsenyi is a Vitkovicshoz írt episztolában; s jól jut eszembe, hogy azon darab csak ezáltal lett előttem kedvessé.

Ifjaidon, kik szeretik a nyelvet, nem kevés örömem van.

Bár ők értenék azt, mit teszen a szépmesterségeket a komoly tudományokkal úgy együvé kapcsolni, mint azokat Lessing és Herder és Winckelmann együvé kapcsolták. Azt óhajtanám, hogy nevekedő literátorink bírnának a tudományok kincseikkel; s a küszöbön ne állapodnának meg. Vezesd ezen óhajtás szerént ifjaidat; s állítsd fel előttök a követésre méltó példányokat. A németeket azért nevezém, mert a franciák között kevés az ember; mert Fontenelle, mert Voltaire, minden nagyságok mellett is, nem érdemeiték meg soha bámulásomat.

Leveled azt érezteti velem, hogy te a neo- és xenologizmusnak nem vagy többé oly ellene mint tavaly. Tudtam én azt, hogy minden jobb fejnek előbb-utóbb a mi részünkre kell állani; annyival inkább minden poétai fejnek.

Adelung is nagy ember volt, mint Wieland s Goethe és Voss azok voltanak: mégis beteljesedtek az idők, hogy Adelung mindenek láttokra elvesztette perét; s Wieland s a sokkal kisebb Kolbe győztenek.

A természet rendében áll az, hogy Aeschylus és Pindar másképpen írjanak, mint a grammatika kis doktorai.

Meg van mutatva, hogy a Ronsard és Malherbe nyelve jobb úton indúlt el, mint a Voltaire-éké; s erről többé senki nem kételkedhetik, minekutána az újabb időkben De Lille is kénytelen volt azon szabadabb útra visszacsapongani, melyen a szeretetre méltó Marot

erőltetés nélkül járdala. S nem sokkal okosabb-e a De Lille cselekedete a Voltaire-ékénál, kik szűntelen panaszoltak a nyelv igája ellen, anélkül, hogy azt kivetni igyekeztek volna?

Hagyjuk el a pórnépet; s térjünk az igazi filológiának útjára, melyre vizsgálat s a nyelvnek történetei vezetnek; s ha nem akarjuk is éppen azt tenni, amit Voss tett, legalább keressük elő a régiség kincseit; s a legrégibb kéziratú Bibliában, Illyésben, Zrínyiben s többekben már régen auktorizálva találjuk azt, amit ezek a vízzel bővölködő Gottschédek íróinknak újabb míveikben kárhoztatnak. — Kicsiny az, akit a nagyobb sereg lármája félelemre hoz: mert vagy nem bír illő bátorsággal, vagy járatlan a maga mesterségében; s principiumokat nem kapott....

89

KAZINCZY FERENCHEZ

Cseke, május 11-én. 1816.

Édes Uram Bátyám!

Ma délután egy ágyra dőlve olvastam a harmincéves háborúnak történeteit Schillerből. Visszatettem magamat a reformációnak vérengző korába s mindazon irtóztató eseteket végigfutván elmémmel, azt kérdeztem magamtól, mi jobb? a gonoszt elszenvedni-e vagy a jó után újabb gonoszokon keresztül törekedni? ha lehet-e reményleni, hogy az emberiség ezen az úton a maga boldogságához közelítsen? és ha lehet-e az emberiség egyik korát a másiknál boldogabbnak állítanunk? Ezen gondolatok közt nyújták kezembe Uram Bátyámnak április 16-dikán

küldött kedves levelét, s elfeledtem az egészet, hogy egy magányos barátnak sorsába annyival több hévvel interesszáltassam.

Az iszonyú baj, hogy a levelek innen felette későn jutnak s ide felette később érkeznek el, de rajta segíteni nem tudok. Annyi igaz, hogy az Uram Bátyám leveleit Beregszászból haladék nélkül veszem, mert leveleimnek idehozatások felől ott rendelés van téve.

Semmi nincs előttem kedvetlenebb hír, mintha Uram Bátyámat betegeskedni értem. Hányan vagyunk, kik fiatal korunkba firkálgatunk s majd elfeledjük a tudományokat, a nyelvet s a pórnéphez lesüllyedünk? Uram Bátyám merész lélekkel futotta végig a pályát, s futni még most is nem szűnik, s ki ne kívánjon Uram Bátyámnak hosszú tartós egészséget? Én sokáig akarok élni azon reményben, hogy midőn egykor Eugenie és Thalie, midőn az én Emílem és Antóniem a boldogító oltár előtt fognak állani, Uram Bátyám a zöld öregségnek minden örömeivel fogja őket szemlélni. Adja az ég, hogy ezen reményem ne foszoljon széllyel, mint sok mások!

Szeretnék egyszer ismét Széphalmon lenni, s látni a szeretetre s tiszteletre méltó grófnét a maga legszebb foglalatosságai közt. Egy ily tekintet sok évnek unalmait elfeledtetné.

Amit Teleki Lászlóról s az Ó és Új magyarról olvastam, nevetésre, amit Trattnerről, útálatra indított. Annyira igaz tehát, hogy a pénzkereső lélek minden forma alatt alacsonykodásba veszti el magát. Én nem vagyok Hérósz, én csak az indúlatoknak embere vagyok, s ily öszvejövéskor készebb volnék a litteratúra ügyét egészen elhagyni, mintsem Trattnernek egész exisztenciáját egy tekintetre s egy gondolatra is többé méltóztatni, s az a Kulcsár!

nem csalt engemet az első tekintet, mert én őtet sohase tudtam szeretni.

A segédeket jó volna kinyomtatni, kivévén a Garve két értekezését. Garvenak nyilván nincs igaza, mert ő sem nem poéta, sem nem metafizikus, csak popular filozóf. Soha sem lehet a német nyelv oly tetőn, hogy neki szükség legyen a non plus ultrát elébe mérni. Goethe és Voss nem Garve!

Döbrentei megtért, azt ma vett leveléből látom, de Dezsőffy bizonyoson oly dologba ártotta magát, mihez nem tud. Ne tegyük a nyelvet a Grammatika sclávjává? Nem affektált hangja-e ez a Genienek? De Homér és Shakespeare másként voltak szabadok, másként ismét a Római Császár, ki azt mondá: *isti lurcones Grammatici nobis regulam non praescribunt.* Így van a dolog a dialektusokkal élésre nézve is. A görög nyelv s a mi nyelvünk dialektusai közt nincsen semmi hasonlítás. Osztán milyen volt a jóniai görög dialektusa Homér korában? Hátha, mint Wolf és Beckers hiszik, az Iliászt és Odysseát nem Homér, hanem a Homeridák különböző emberek, különböző helyeken énekelték? Osztán nem kell-e azt meggondolnunk, miben áll a nyelv csinosodása? Campe is adott tanácsot a németeknek, mint kelljen a dialektusokat használni, de másként mint D. —

Jólesett, hogy Czinke ismét kapott! haragszom valahányszor eszembe jön, hogy az a nyomorék ember mégis a nemzet első katedráján ül. Hát az, hogy a Palatinnét Folnesics tanítja? Valóban szép öszvejövetel ugyanazon udvarnál, Kleinmann és Folnesics! Miért nem ülhetek én Pesten vagy akárhol, hogy litterátori hírek után ne kellene évekig várakoznom s könyveket kaphatnék? Mint osztanék

ilyenkor korbácsokat, milyeket még a római úr sem osztott rabszolgáinak.

A nyomtatványokat hálás örömmel vettem, legelébb is Egmontot ragadtam s az isteni két dalt kerestem ki, mely reám szokatlan hév érzeményeket borít minden újabb látáskor. A *Die Trommel gerühret* úgy van fordítva, minél jobban nem lehet, de a másikat *freudvoll und leidvoll*, jól tudtam én, hogy azt lehetetlen fordítani. Megengedjen édes Uram Bátyám, de midőn a magyart akartam olvasni, kénytelen voltam csak a németet mondani el magamnak.

Arbuscula

Roscius a komédiás s Arbuscula a komédiásné közt igen nagy a külömbség. Abban az időben (Cicero és Antonius idejekben) három nevezetes Míma volt Rómában. Egyik *Cytheris* az Antonius kedveltje, kit a poéta Gallus Lycoris név alatt énekelt, s ezen Lycoris az ki Virgilnak, úgy tetszik, utolsó eklogájában énekeltetik. Másik *Origo*, kiről Horác Sermon. Libr. 1. Sat. 2. úgy emlékezik mint valami Marsaeus szerettéről: *Ut quondam Marsaeus amator Originis.* Harmadik ez a szóban forgó *Arbuscula*, akiről Horác az Uram Bátyámtól felhozott helyen emlékezik. Említi ezt Ciceró is Ad Attic. Libr. 4. cp. 14. *Quaeris nunc de Arbuscula. Valde placuit. Ludi magnifici et grati* etc. Ezt, tudtomra, minden Kommentátorok így állítják, s ezen három lyányt egy társaságban hozzák fel. Bayle a maga hasonlíthatatlan Dictionnairjében. Art. Lycoris. *Arbusculát* Origóval s Cytherissel együtt mimáknak mondja. Az én vénkiadású Cicerómban is (1606) T. 3. p. 352. a fennhozott szavaknál *Arbuscula* mellett ezen jegyzést találom *ruina*, *ruina* hypogr. sphalm. pro *mima et meretrice.* Horác nálam kétféle van, egyik a Collectio

Pisaurensisban jegyzések nélkül, a másik Desprèz jegyzéseivel együtt a Dauphin számára. Itt a *Marsaeus amator Originis* alá e van jegyezve — — *Tres eo tempore fuerunt insignes meretrices, Origo, Arbuscula, Cytheris. Hanc Lycorim* etc. Sat. 1. 10. pedig azon sorokra :

Nam satis est equit. — — ut audax
Contemptis aliis explosa Arbuscula dixit,

így kezdi a jegyzést : *Mima illa cum a plebe explodebatur.* Ezek szerént az Arbuscula epigrammban s annak jegyzetében két hiba van. Egyik, mert a férfi Roscius a lyány Arbusculával felcseréltetik, másik, mert az Arbuscula név mellé ez a költött név adatik *Roscia*, melynek onnan egészen el kellene maradni.

Én csak úgy volnék szenvedhető állapotban, ha barátimtól gyakor ízben vehetnék leveleket, tudósításokat. Mert nem tudni irtóztató állapot, s hasonlít a fogjukban éléshez. A Tisza ismét dúzzad, s ha kiömlik, ezen levélnek még több napokig kell itt maradnia, ha nem ömlik, úgy holnapután Beregszászba leszek. Ölelem édes Uram Bátyámat forró szeretettel.

Kölcsey Ferenc

Talán Ernestinél is Clavi ad Ciceronem lesz valami Arbusculáról, de nálam Ernesti kiadása nincs. — Horác commentatorit Patakon sorra lehet nézetni.

SZEMERE PÁLHOZ

TÖREDÉK

1816. májusban

Félre vonulva tovább a vén könyörög vala hosszan
Apollon fejedelemhez, kit szült szép haju Léto :
Hallj meg ezüst íves, Te ki Khrüzát védeni szoktad,
S Killát a jeleset, s Tenedoszban hatalmmal igazgatsz
Smintheosz ! hogy ha neked szenteltem templomot egykor,
S egykoron hogyha kövér combját égettem előtted
Kecskének vagy ökörnek, ezen kérésemet add meg :
Könnyeimet bűnhődje görög nép a te nyilaiddal.

Így szólt, esdekvén, s rá hallgata Phoibosz Apollon,
S bérceiről jön Olymposznak szivében haraggal,
Íját befödözett tegezével vállain hordván,
S a bosszongónak megzördült vállain a nyil
Mozdúlási között s maga halkal száll vala mint éj;
Félre leült a gályáktól, elereszti nyilát és
Rettenetes zengés hangzott az ezüstös idegből.
Öszvérekre rohant legelőszer s vizsga kutyákra,
Majdan halálos nyílt magok ellen szóra lövellvén,
S szüntelen holtaknak sürű mágláji lobogtak.
Napja kilenc vala már, hogy az isten vesszei zúgtak,
A tizeden gyűlésre vonája a népet Achilleusz,
Amit eszébe hozott istenné szép keblű Héra,
Mert gondot Görögökre viselt, kiket hullani látott,
S már mikoron ezek így felgyűltek s öszvetolúltak,
Erre felállván így szólott gyors lábu Achilleusz.

Átrid azt hiszem én, hogy mostan szerte bolyongván,
Ismét visszamegyünk, az halált ha ugyan kikerüljük,
Mert döghalál egyetemben s had Görögökre rohantak,
Jersze jövendölőt tudakoljunk vagy papot, avagy
Álomfejtőt is (mert Zeusztől jőnek az álmok),
Hogy megmondja miért buzdúlt fel Phoibosz Apollon?
Tett fogadásainkért haragudt-e meg, áldozatért-e?
Hogy ha talán bárány s választott kecske kövérét
Megnyervén, akar ennyi veszélyt elvennie rólunk.

Ő ugyan így szólván lebocsátkozik, erre fölállott
Álomfejtők közt legügyesb Thestor fija Kálkhász,
Aki tudá mi vagyon, mi lészen, mik multak el eddig,
S Ilionig volt a Görögöknek hajón vezetőjök
Szent tudományával, melyet nyere Phoibosz Apolltól,
Nékiek aki okoson elkezde beszélnie mondván :

O Akhileusz, akarod, Zevsz kedvese, hogy bosszúját
Fejtsem Apollonnak a messzelövő fejedelemnek.
Én kibeszélem azért, de te alkudj s tégy nekem esket,
Hogy készen szóval s kézzel fogsz lenni segédem,
Mert hiszem a férfit megbosszankodni ki minden
Argosziaknak urok s minden görög akinek enged.
Mert sokat árthat az Úr ha midőn alacsonyba haragszik.
És noha bosszúját azon egy nap zárja magában,
Tart azután is epét, eleget míg nem teszen annak
Ő maga mellyében, de te szólj, megtartani fogsz-e?

Néki felelvén így szóllott gyors lábu Akhilleusz:
Mondsza ha tudsz bennem bizakodvád bár mi jövendőt,
Eskem Apollonra Zevsz kedveltjére, kinek te
Esdve jövendőket Danaoknak fejteni szoktál,
Senki és én elvém s e földet látva szemeimmel
Rád hogy erős kezeket nem tészen az öblös hajóknál
A Danaok közül, nem még Agamemnon is aki
Most leghatalmasbnak seregekben lenni dicsekszik.

Lelket vőn és zenge megént a jámbor ezenkép:
Nem fogadásainkért haragudt ő, s áldozatért sem,
Papjáért haragudt kit nem tisztelt Agamemnon,
S meg nem adá lyányát s váltságát nem fogadája el.
Kinok azért jöttek s még jőnek Messzelövőtől,
És nem fogja nehéz kezeit felvennie rólunk,
Míg nem az óhajtott atya barnálló szemű lyányát
Ingyen, meg nem váltva veszi, és Khrüzában nem indúl
Áldozat, akkor majd leszen engesztelve mi hozzánk.

Ő ugyan így szólván lebocsátkozik, erre fölállott
Atrid a Bajnok, tágas birodalmú Agamemnon
Elbúsúlva, harag szívét az homályba borúltat
Eltölté s neki két szeme fénylő lángot hasonlít.
Kalkhászhoz legelébb sorván nézellve beszéllett.

Ennyi elég, édes Palim, hogy képet állítsak elődbe a születendő Homérról, Az új ellenségei mit fognak benne találni, ami ellen öklelőzzenek? Nem régi-e minden szó, minden fordulat? De kemény ítéletet tégy felőle, édes Palim, én tudom, hogy van a közlöttekben sok jó, de nem lehet-e sok rossz is? Ha engedi a sors, hogy valaha vele készen lehetek, minden íróink közül egyedül téged óhajtalak kommentátoromnak, mert annyi poétai szellem annyi filológiai ismerettel nincsen senkiben köztünk, mint benned egyesülve.

Végeznem kellene a rettenetesen hosszú levelet de jutalmúl barátságodért ime még valami. Superint. Bátoritól tudakolád egyszer, mik lettek légyen azok a *Fulvusok* és *Rutubák*, kik a Csokonai perében Kazinczynak egyik vetekedő írása közt előfordúlnak. A mindentudóknak egyike nem tudott útba vezetni, én, aki most Horácnak szorgalmatos olvasója vagyok, felelek helyette:

SATYRARUM LIBR. II. SAT. VII.
VV. 95. ssq.

Vel cum Pausiaca torpes, insane, tabella,
Qui peccas minus atque ego, cum Fulvi Rutubaeque
Aut Placidejani contento poplite miror
Praelia, rubrica picta, aut carbone; velut qui
Re vera pugnent, feriant, vitentque moventes
Arma viri? —

Ezen szatírában Davus, a szolga, a Saturnáliák szabadságoknál fogva az urának Horácnak némely vétkeit veti szemére. Te, úgy mond Davus, bolondúl bámulod a Pausanias tableauit, s akkor kevésbé vétkezel-e, mint midőn én a Fulvus, Rutuba és Placidejanus ütközeteiket csudálom. Eszerént Fulvus és Rutuba vagy gladiátorok voltak, mint némely interpresek magyarázzák, vagy pedig mázolók, kik a híres festőnek, Pausiasnak tétetnek ellenébe, s ezen utolsó értelem mellett áll Kazinczy is, mondván, hogy Davusnak a Fulvusok és Rutubák munkái igaz remekjei a mesterségnek.

Amen, édes barátom, mert a prédikáció valóban hosszú volt. Ezen órában, melyben ezeket írom, mondják, hogy Beregszászban ismét levelem van, ha az a tiéd, arra is haladék nélkül fogok válaszolni. Még ma írok Kriskádnak is, hogy haragjától elle-

nem szűnjön meg. A te szeretetre s tiszteletre méltó anyádnak kezeit csókolom. Minden zug, hova Pécelen tekintesz, szent énnekem. Szobáid, kertek, a boldog völgyecske, a házacska a Rákos mellett, s minden, minden, mert én ott boldog valék, veled s Kriskáddal. Ölellek édeseim, áldjon meg az ég!

91

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, november 21-dikén, 1816.

Recepisse mellett küldött leveled szokás szerént igen későn, novemb. 18-d. jött kezemhez. Még alig olvasám el s menni kelle Kölcsébe Erzsébet napjára, ott harmadfél napig kénytelen valék cigánymuzsikát hallani, tegnap későn este érkezém vissza, s ma neked írok.

Én, édes Palim, az utolsó ponton állok, mely életemnek még hátralevő részét megfogja határozni. Két év olta küzdök, hogy jószágomat valakinek úgy adhassam által, hogy az évenként bejövendő summából Pesten illendően élhessek. Most az utolsó próbát teszem, s ha jól üt ki, úgy a közelgető januárban Pesten leszek, ha pedig nem, úgy én a litterátori pályának egészben megholtam s nevem a maradéknak nem fog általadatni.

Ezen rövid jelentésből ki fogod vehetni mostani fekvésemet, s érteni fogod, ha mondom, hogy én miolta legutolszor elhagyál, csak két vagy három nap valék oly állapotban, hogy dolgozhassak. Azon két vagy három napnak következése az a száz s egynehány sor, melyet Homérből fordítottam, s többet nem is

fordíthatok mindaddig, míg az országnak ezen a részén kell laknom, s nincsen is oly gondolható történet, mely addig lángba hozhasson, s rettenetes launámat felderíthesse. Eszerént én az Antimondolatra sem gyűjtögettem semmit, s ez a dolog, minekutána csak az ifj. Gyöngyösi kelt fel vitézleni, nem is érdemel többé tekintetet. A Trattner hívó levelét Bay Gyurinál láttam, őtőle nyertem ajándékon a Tót László ellen írt ostoba könyvet is, mely mímódon hozhatott egy okos embert zavarodásba, nem értem. Hogy gazdaságodban károkat vallál, az az idén nem vala újság, én részemről tízezer forint készpénz kárt vallottam, ide nem számlálván a mezei termésben történt feles károkat. A Virág századjait s Fáynak könyvét látni óhajtanám, de hozzá ily félre levő vidéken kevés remény van. Hogy Farkas Sándorral levelezel azt tudtam, hogy Sz. Miklósi ismeretségemet óhajtja, azon örültem volna másszor, most nem; hogy Homérom titkát felfedéd, azzal nem csináltál egyebet, hanem azon Urakban oly reményt ébresztél, mely teljesedést nehezen lát. Mostani környűlményimben ugyan sohasem, mert oly ember ki a görög nyelvvel nem mélyen ismeretes, azaz nem annyira, hogy lexikonok s kommentáriusok nélkül görög írót magyarázhasson, lehetséges-e hogy Homért egyedül egy rossz bázeli kiadásból lefordítsa? Add hozzá fekvésemnek kedvetlen voltát, s hozz következést.

Ha történni fog, hogy én neked esztendőkön keresztűl írni nem fogok, ha nevemet többé említetni sem hallod, s hazámnak egész kiterjedésében nem találsz embert aki rólam hírt mondhasson, nyugodjál meg azon hitben, hogy barátságom eráltad soha ki nem alszik mind a síriglan. — Ölellek édes Palim s a te Kriskádat, áldjon meg az ég!

Május olta kívüled senkinek sem írtam, ha még életemben csak egyetlenegy baráti levelet kell írnom, az az egy tiéd leszen.

92

SZEMERE PÁLHOZ

Pest, február 24-d. 1817.

Éjszaka van, édes Palim! éppen Homért tevém le, erőmet a húzamos munka miatt érezvén hanyatlani, melyet a harmadik könyv 60-dik verse körül végzék. Lassan haladunk, de mégis valahogy! Nappalimat a bibliotékában töltöm s köröskörül könyvforgató gyermekekkel vétetve környűl olvasok s jegyzek. Estve Homért dolgozom, s ha ez kifáraszt, holmi apróságokat, ez most nálam a *Tagesordnung*.

Utolsó levelemben nehezen fogtam jelenteni, hogy a Vitkovicshoz szólló pörlevelet, s Kolozsihoz irottat megadtam. A te grammatikus leveled íróasztalom fiában hever, még most nem leszen reá szükség, mert Homérból mostanában a publikum nem fog látni.

Három nap előtt esteli héttől éjfélután egyig Trattnernél litterátori Gesellschaft volt. Jankovich, Fejér, Kulcsár, Schédius, Pete, Horvát Pista, Vitkovics, Forgó (pesti fizikus), Moldovai, Folnesics — és hogy éppen e mellé kell nevemnek esnie, és én. —

Meghatároztattak a márciusi Heftnek darabjai, s az én két recenzióimnak Csokonairól és Kisről vala szerencséjek felvétetni. Nagy grammatikai dispütök történtek Petével, aki meg nem akarja fogni, miért nem kell így írni kiráj, Nápoj? Iszonyú leckék adattak Folnesicsnek is, kinek Antipestalozzis írása ellen a következő tudományos Heftben pro-

pestalozzis írás tétetett (a tudósok közt meglepett a tudományi szellem, s mi a tudomány mint terminológia?) Folnesicstől tudom, hogy a Hercegné a magyar nyelvben szép előmeneteleket tett, mert a mult nyáron két, a farsangon pedig egy leckét sem vett. A Verseghy makacs grammatikája latán nyelven kijöve, rettenetes egy hajszálig mint a régi grammatikája s állításai. Folnesics grammatikája még nem kész, bár soha ne legyen! Deklarálta, hogy neki a mult vasárnapi estén jött fejébe az a kérdés *legelőször*, minek kell a nyelvben bírónak lenni, az úzusnak-e vagy euphoniának vagy etimológiának? Minő grammatikus! Horvát a dispütök *hévük*ben (mert már ma így írjuk!!) elragadtatván az 1382-diki Szentírás kinyomtatására 200 forintot igért, Jankovichcsal százat s Kulcsárral ugyanannyit igértetett. A Szentírás apographuma Kulcsárnál van, ez is a Révai kezétől s tisztázatja annak amelyik Budán elégett. Prof. Schédius kézenfogott s a német esztétikusok enthuziazmusokkal kért a hazára, hogy Homért fordítsam. Fejér örvendve fogadott s a fogadás alatt Sz. Miklósiról beszélt, Jankovics fejeket billentett, Pete kért, hogy hozzá aláznám meg magamat et sic porro, ha nem tudom melyik német által rózsaszínnek nevezett humorral bírnánk is, ezen együttlételből nem foghatnánk csak egy oly szcénát is csinálni mint Joricknak a kalitkás madárral, vagy a szélmalmokkal Don Quijotenak.

Úgy mondom magamnak, hogy én is egy gyűjteménykét akarnék kiadni hónaponként. De minthogy ezen gondolatocska még érésre nem jutott, minthogy még el is múlhat, tehát nem szükség az időt vele vesztegetnem, sem neked nem szükség az időt vele vesztegetned.

Grammatikai leveledre azt is kell megjegyeznem, hogy ha az én Homéromból öt vagy hat Rapszódia elkészül, én azt ki akarom adni, de *cum praefatione et notis Szemereianis*. A munka tudós s az elkészülésnek is annak kell lenni. És minden bohóskodás nélkül én reményleni fogom, hogy te ezen baráti szolgálatot nem fogod megtagadni.

Éjfél van, meg fogsz engedni, ha elválok tőled. Jankovich azt mondá, hogy tőled levelet akart hozni, s bár hozott volna, mert úgy egy sétálásra lakni egymástól, s hetekig nem tudni mégis egymásról, ez nem jól megyen. Levelet! vagy magadat. A te jó anyádnak s a kedves Kriskának kezeit csókolom. — Gyurit s téged ölellek. Jó éjszakát Pali!

93

SZEMERE PÁLHOZ

Pest, március 23-dik, 1817.

Utolján levelednek kezdem a válaszolást édes Palim! A Pokorádiról szólló mellék-íráskát amint akkor Vitkovicsnak bemutatám, ő azt nekem visszanyujtá s most már, megengedj! nem lelem. Fájdalmam a dolog miatt inkább büntet, mint neheztelésed fogna büntetni. De nekem jól jut eszembe, hogy Vitkovics akkor attestátumot kivánt a helységtől, honnan a te Pokorádid származik, s ha ezt minapi ittlételkor neki el nem hozád, úgy nem is fogja kivánságodat teljesíthetni, ha elhozád, úgy a dologban nem lesz hátramaradás, mert az attestátumban név és egyéb benne fog lenni. Egyébként a mi Vitkovicsunk útban van Pomáz felé; leveledet nem tegnap hanem

ma kapám, és így ez mindenképpen a pomázi út után fogna maradni. De mivel Pomázra alkalmasint én is megyek, szóllani fogok vele a dologról.

Felheviték fejemet a római maradványokkal, melyeket ott, mint mondják, látni fogok, s én megigértem hogy megyek, s indulásunk közt nem több, mint két-három óra van. De a török mondja, hogy sok történhetik azalatt míg egy alma leesik, ez az oka, hogy nem írom neked, ha bizonyosan megyek-e? Én olyan vagyok mint a thermometrumi kényeső, mely a levegői változások legkisebbikét is megérzi.

Csekéről itt van a levél, mocskos és rosszúl írt, de szívhez szóll, de szívből jött. Ott engemet szeretnek s vehetd-e rossznéven ha ez emlékezetkor könnyet hullatok. Nincsen visszásabb állat mint némely ember, mert ez a némely ember szünetlen a maga nyugalma ellen dolgozik. Kiragadja magát onnan, hol maradnia kellene, és oda fut hova belépnie nem kellett volna soha is.

Pomázon két, vagy három napnál többet nem töltök, osztán tiétek vagyok ameddig akarjátok s ameddig akarhatom. Értsd az utolsót is, édes Palim, nekem ismét kell látnom a Tiszát s kik annak partjain laknak. Olyan vagyok, mint a görög dythiramb, egyik érzésből a másikba, egyik gondolatból a másikba, egyik humorból a másikba ontom magamat. Miért nincs, aki mind ezen léleknüanceokat dalba öntse, vagy pszihológi lélekkel kifejtegesse? Én magam azt nem tehetem, mert nem bizonyos távolságba kell-e lenni a lélek azon állapotjától melyet zengeni vagy magyarázni akarunk. A tódulatok vagy elborítnak, vagy vad lánggal csapnak ki, s illő-e a Csokonai recenzensének a Bürger hibáiba hullania?

A Tudományos Gyűjtemény harmadik kötete elhagyja a sajtót, vagy éppen elhagyta. Mert a recenziók már tegnap ki voltak nyomtatva. Én Berzsenyihez fogtam s már három levelet írtam róla, de vége még nincs.

Ma Kleinmannt kell vala meghallgatnom, mivel még soha be nem férhettem templomába, de így nem írhattam volna neked, és neked írnom kelle, mert egy levél tőled több vala, mint Demosthenestől egy beszéd, s egy prédikáció Kleinmanntól.

Kriskádat ölelem, anyádnak kezeit csókolom. Au revoir édes Palim!

94

KAZINCZY FERENCHEZ

Szemere és Kölcsey Kazinczyhoz.

Farkasnak levele nem hozzám hanem Uram Bátyámhoz, itt megyen vissza s ezzel a Horváth Ádámtól megújongattatott Reményem, és a Nyelvrontók. Szegény Ádám! Derék Székely. Mind Kölcsey mind én felpattantattunk a *szellengésre*, pedig mind ő mind én verstimmtek, sőt entstimmtek vagyunk. Döbrenteinek felelni fogok, de kérését nem teljesítem, mert tudom, hogy Kulcsárnál hiában tennék próbát. Holnap Szemere Jánosné lesz itt, ma Mocsáry Károlyné volt, s holnap után talán magunk leszünk. A ház szomorúsága kedves Uram Bátyámnak mindnyájunktól tisztelt s többjeinktől szeretett jelenléte által nem háborgatva, hanem inkább enyhítve leend. Berzsenyi Recenziója? De hiszen erről folytatása következik Kölcseynktől.

Pali a Recenzión végzé, kezdenem tehát azon kellene. Az csak egyízben volt leírva, az Antischwartnerianus párt ellene méreggel tevé a kifogást, visszavettem. Vitkovics kérésére ismét visszaküldöttem, hogy vele az utolsó próba megtétessék, s ott Pesten maradt. De a próba nem használt, s Vitkovics nekem s azután Trattner az egész hochlöblich Redakció nevében írtak, hogy az álmodott sértegetéseket engedném elhagyatni. De nem, édes Uram Bátyám, de én nem!

Csekébe visszaérkeztemmel egy januáriusi levelet kaptam ott Uram Bátyámtól, most az útban jöttömben egy másikat. Örömmel nézek a pillantat elébe midőn Uram Bátyámat ismét s még egyszer látni boldog leendek s válaszadóságaimat szóval lefizethetem.

Pali siettet berekesztenem, mert a Courier vár. Éljen szerencsésen édes Uram Bátyám, ajánlom magamat gráciájába.

Lasztóc. Jún. 7-dikén. Éjfélhez közel.

95

KAZINCZY FERENCHEZ

Lasztóc. jún. 11-d. 1817.

A recenziók, édes Uram Bátyám, ritkán hoznak örömet, de az én két kinyomtatott recenzióim, eddig legalább bajt nem szereztek. Mert az egyik recenzeáltatott már fizikai lehetetlenség miatt nem gyúladhat hangra, a másik pedig elég nemes lélekkel birt, a kritikust a maga bohóságai miatt meg nem támadni s eltűrni.

Homér bizonyosan még sokszor újra fogna ömleni, ha az, aki az Uram Bátyámnál lévő nehány sorokat

forgatta, elég szorgalommal bírna 24 hosszú éneken keresztül gázolni, s úgy a publikum előtt föllépni. De mindaddig míg Homér csak ennyi és csak ilyen, eddig nem érdemel több szót.

Az én dalom, a Fantáziához, tudtomra nincs németül. — A Schwärmert magam fordítottam. A fordítás Palitól került Erdélybe, de név nélkül, innen a Döbrentei kérdése.

Beregszászi s az Ó és Új magyar tehát recenzeáltattak, s a recenziók már útban is vagynak. Én azt óhajtottam volna (s ki tilthat meg valakit az óhajtástól?) hogy azok még most is az Uram Bátyám szekrényébe lennének. Kétségkívül csudálkozni fog Uram Bátyám, vagy azt fogja gondolni, hogy én azoknak fel nem vetetésök felől bizonyos vagyok. De én afelől vagyok bizonyos, hogy azok felvetetnek és használni éppen oly keveset fognak, és ártani éppen oly sokat, mint mindazok, amelyek eddig a neologizmus dolgában irattak. Én a mult telet Pesten töltém, litterátoraink közül többeknél megjelentem, a Tudományos Gyüjteményt redigáló gyűléseken ott voltam, s alkalmam volt látni s megítélni, miben feküdjenek a litteratúrai dolgok. Most minden ember másképpen ír mint ezelőtt írtak, az igen természetes. Új ideák, új filológiai vizsgálatok, s új következések. A nyelv maga meghatározta a maga pályáját s maga meghatározza egykor ezen pályának végcélját s korlátjait is, s valamint zúgolódás nélkül lett a *halálnek*ből *halálnak*, úgy lettek volna a mostan kezdődő változások is minden lárma nélkül szokottakká, vagy ismét elfelejtettek volna, minden lárma nélkül örökre. A változásokat, melyek magokban jöttek s előmentek volna, nagyon kiismertetni, siettetni, s végre oltalmazni s nekiek nevet adni, ez ami a dolgot elrontotta. Már most ott áll túl a Dunán

a hatalmas (pénzzel és számmal) klub, kik nem vesznek könyvet ha benne *jóta* van ; kik az Univerzitás Tipográfiája Faktorát pénzzel megvesztegették, hogy minden *jótás* imádságos s énekes könyvet *ypsilonnal* nyomtattasson ; kik Abauj vármegye Univerzitásához kérelmet akartak küldeni, s azt kicsinálni, hogy közönséges végzés által Kazinczynak az írás megtiltassék. — S mind ezen s több bohóságok csak azért, mert ezek a szerencsétlen nevek *jotista*, *ypsilonista*, *neolog*, *neologizmus* (s isten tudja még mi?) feltaláltattak s oltalmaztattak. Ebből az a rossz is lett, mert a haladni nem akarók még inkább vagy rettegőkké vagy makacsokká lettenek, a haladni akarók pedig a természetes határokon túl csapongtanak, s a jó, jámbor olvasó, vagy néző sohasem tudja mit tegyen, s mihez tartsa magát? Ime ott áll Berzsenyi új és az elsőnél rosszabb kiadása előtt a Kalauz értekezés, s mindaz, ami neologizmusnak neveztetik, ezáltal érdem szerént vagy érdemetlenül nevetségessé kezd lenni. Cui bono? ezt kérdjük mindnyájan. Változni kell a nyelvnek? Azt minden tudja, s miért azt itt Helmeczinél száz író puszta szavaival, mint valamely jegyzőkönyvben öszve-vissza írva olvasnunk? Minden azért perel, hogy ezek vagy azok a változások jók-e? S miért? Helmeczi ezer új szókat öszveírt. Mi következik onnan? Hogy új szók vagynak. Igenis, de ha jók-e? Ez volt a legelső kérdés is. Mert ha jók azok ott Helmeczinél, jók-e a Barczafalvié is, melyeket többekkel együtt felhoz? Ha nem jók ezek, mi választja őket meg a többiektől? Az egész értekezés nem mond egyebet, hanem hogy változás van a nyelvben. S azért van-e tehát mert van? Azért van-e jól mert van? Ime e volna a rettenetes következés, ha másként abban az értekezésben következés van. Nem haragszom Helmeczire még azért

sem, hogy jegyzőkönyveinket gondolatlanul kiprédálta, s ítéletem az volna értekezéséről, ha azt Szemere Pali, vagy éppen Uram Bátyám írta volna is. De annyira ment a dolog, hogy a neologizmus apológiáit éppen úgy kelljen nevetnem, mint a Schwartner ellen vitt gondatlan támadásokat vagyis inkább értek boszszankodnom, mert emiatt a literatúra szenved, s terheltetik. Írni a neologizmus ellen, ez az egy vala amit Szemerével a harapódzó gonosz ellen gondolánk, de legjobbnak hisszük mégis azt, hogy az a név töröltessék el, soha egy szó a nyelvnek ezen oldaláról ne tétessék, s ingerlés által a fakciók ne gyúlasztassanak. Ki nem látja, hogy a Helmeczi Menyegzői jámbusaiban az újítás dühe a Don Quijote ridicüljeig hágott fel, s nem valami hasonló oka lehet-e némelykor, a Berzsenyiben oly gyakor előforduló rotomontadoknak? Én magam, ha az Uram Bátyám munkájit recenzeálni szerencsés lehetnék, sokakat fognék azokban kimutatni, melyekről az Ó testamentom legjobb profétáihoz hasonló bizonysággal merném jövendölni, hogy azok a maradékra nem mennek által. Uram Bátyám nem fog engem félreérteni, s szinte pirúlok, hogy ezt csak gondolhatám is. De így van ! s ami legrosszabb, ezek által az ingerlés annyira vitetett, hogy én elijedtem azon Szemerétől vett hírre, hogy Uram Bátyám az Erdélyi leveleket önköltségén akarja kiadatni. — Ne, édes Uram Bátyám ! Ha az Erdélyi levelek a publikumnak hizelkedő tónusban volnának is írva, mindent véghez fog vinni a fakciói lélek, hogy azok ne keljenek, s akkor még inkább ha megtudják, ki fog abban veszteni. Kisnek utazási tárházába belevesztett Trattner, a Tudományos Gyüjtemény pedig azért kél, mert számtalan Unterhandlerek dolgoznak mindenfelé.

Semmi sincs igazabb, mint amit Kis a Tud. Gyüjt. Redakciójáról ír. S semmi sincs nevetségesb, mint amit Fejér, az ő jeles recenzensekkel való szerencsétlenül lett járásról beszél. Én a történetet mosolygom, de dolgozni nekik bizony nem fogok, míg a Jankovichianismo-Horvatianismus tartand. A gondatlan hév talán kipárolog.

Ideje félbeszakasztanom. Szóval többet s bővebben, mert vagynak esetek, hol az ember nem lehet eléggé szemes. Ölelem édes uram Bátyámat forró szeretettel.

Kölcsey Ferenc

(Az utóirat Szemere írása.)
Édes Uram Bátyám!
Révai Grammatikája I. II. kötet.
dtto Antiquitása I. k.
Révai Iskolája és a
Tudományos Gyűjt. itt vannak.

Fájdalom, hogy szerencsénk kedves Uram Bátyámhoz mindezideig nem lehetett. Kérésemet és kéréseimet ezennel is megújítom.

96

KAZINCZY FERENCHEZ

Lasztóc, június 12-dik. 1817.

Egmont tehát és Oranien, meg Luther és Erasmus! Valóban édes Uram Bátyám, a nevek nincsenek rosszúl választva, csak az a fájlalni való, hogy ezen mi litteraturánk oly szűk, oly kicsiny, hogy nemcsak azon történetekhez képest, melyekre a felhozott nevek emlékeztetnek, hanem azon litteratúra történeteihez ké-

pest is, melyben a Gotsched s Bodmer perei folytanak oly csekély, hogy azt, ha felségsértés nélkül lehetne, méltán csak nehány kevés s privat emberek Steckenpferdjének kellene gondolnunk. A kifejezés egy kicsinyt komisch, de az istenség tudja, hogy ezen bohóskodásnál senkinek a szíve nem vérzik úgy, mint az enyém. Én mindig úgy voltam, ha százan mondák, hogy haladánk, s virágzásba menni készülünk, én nem hittem; ha százan mondák, hogy ez vagy amaz jól fog kiütni, én azt tartám, nem. A patriotizmus, mint minden egyéb, ezer emberben ezer modifikációt szenved. Egyik a korcsmát kastélynak nézi, másik a kastélyt is korcsmának. Mindeniknek szüksége van hidegebbvérű kalaúzra.

A recenziókról tett jegyzésem, nem azt akarja értetni, hogy recenzeálni nem kell. A recenzió és apológia közt nagy a külömbség. Én ha időm s alkalmam volna, az egész világot szeretném recenzeálni, de magam mellett apologizálni, azt nem szeretnék. Mert aki azt teszi, annak ügyét félig elveszettnek tekinthetjük. Az ügy és a személy csaknem mindég két egymástól külön nem gondolható dolog. Ellent nem állván a Kisen történt változás oka, ellent nem állván mindaz amit Szemere Uram Bátyámnak május 1-jén mondott: én mindeddig azon értelemben vagyok, hogy némely apológiák veszélyt hoznak, valamint némely rekommendációk és komplimentek, melyeket kéretlen emberek firkálnak s tesznek. Miért nincs aki ezeknek à la Kisfaludy szakállokba mondja: non tali auxilio etc.? Senki sem örül azon inkább, mint én, hogy Uram Bátyám a cimborákkal semmi dolgot többé magának tenni nem akar. Bár régen lett volna ez, bár Uram Bátyám soha se írt volna Ruszeknek, bár sohase apológiát Horvát Endrének, s komplimenteket Pistának! Én Uram Bátyámnak sohasem voltam inkább barátja

mint most, nekem szóllanom szabad, nekem szóllanom kell, bár ezen levél egyenesen nyomtatás alá menne is. Nem tartozik-e valaki, s minden valaki azzal magának, hogy annyi kedvetlenségtől kimélje meg magát, s a magáéit, amennyitől lehet?

Ha nem használtak-e a bodmeri perek, hogy azt a másik vízizű nevet elfeledjem? De úgy hiszem, a mi litteratúrai pereinkkel egészen másképpen van a dolog, s ha talán nevetni fog is Uram Bátyám, mégis megvallom, hogy én a két szóbanforgó litteratúra perei közt semmi hasonlót nem lelhetek. Ha ezen mi időnkbeli pereket el lehetett volna-e kerülni, ha azok fel nem tüntek volna, ez vagy amaz fogott volna-e történni, vagy nem történni, mind olyan kérdés, mint az: ha Róma nem a Tiberis mellett s a Capitolinus hegy környékein épült volna, vagy ha Nagy Sándor a maga trónusát Alexandriába helyheztette volna, mint lett volna akkor, s lenne most a világ állapotja? Azt kellene csak tudni, mint vannak most a dolgok, s jól vagynak-é így, s lehetne-e rajtok változtatni? Ami megtörtént, az meg van történve, de sokszor jut nekem eszembe, hogy a szerencse, dicsőség, s életutáni hír, nem mindég az érdemnek, de gyakran a történetnek munkája. Savonarola ha oly fővel bírt volna is mint Luther, mégsem fogta volna ennek dicsőségét megnyerni, nem soha! Pedig nem mindenik lármaindító vala-e?

Nem ért engem Uram Bátyám! Azt én nem óhajtottam, de bizonyosan én értem magamat, hogy én sem Uram Bátyám eránt, sem Helmeczi vagy más eránt igazságtalan lenni nem akarok. Gyengeség nélkül senki sincs, én sem vagyok. Ritkán szoktam elfelejteni azt amit valaha tettem, s mástól tétetni javalltam, akarva sohasem felejtettem el. De annak aki érzi magát, s a szónak tökéletesb értelmében érzi magát,

sokszor kell itt vagy amott, vagy mindenütt is magán változtatni. Ez nem azt teszi, hogy én *újítni* rossznak tartanám a nyelvben. Tettem azt, s tenni fogom, s mikor fognék én arra a gondolatra jőni, hogy valakinek s Uram Bátyámnak is az ellenkezőt javalljam? De igaz az, hogy az effélékről egyes ember, sőt az egész nemzet is nem ítélhet, mert az újat sokszor egészen ismeretlen okok fogadtatják el. Azonban megjegyzésre méltó, hogy igazságtalanság az újtól annyira elkapatni magunkat, hogy a nyelv ideáljában egyedül csak azt láttassunk szemmel tartani, s csak az után törekedni. Mert nem hanyatt-homlokkal rohanunk-e az egyoldalúságra? A stiliszta formálja a nyelvet, de mi formálja hát a stilisztát?

Ha Uram Bátyámnak valaki azt mondaná: ime itt a hiba, azért pirúlni épen oly gyengeség volna, mint azt kívánni, hogy a megintetett pirúljon. Az isten mentsen meg engem azon bohóságtól, hogy én Uram Bátyámat vezérleni akarjam, mert én barátnak ugyan ezerszer jobb vagyok, mint litteratornak. De bár én Uram Bátyámat s Uram Bátyámnak munkáit, még ott is ahol legmesszebbre járnak ítéleteink, nagyon, igen nagyon tisztelem, mégis azt mondom, hogy a IX. kötet újabbi kiadását nem tartom elmúlhatatlanúl szükségesnek. Igaz az, amit Superint. Kis írt a tegnap küldött levélben, hogy Uram Bátyám vétett maga ellen mikor fordítóvá lett. Azt is szükség gondolóra venni, micsoda epochában legyen a nemzet, melynek írunk. Az istenért, hogy azt ne gondolja édes Uram Bátyám, mintha én azt akarnám, hogy a publikumnak, mint Lopez de Vega, a józan ész kárával hizelkedjünk. De amikor ez a mi publikumunk most fordítást éppen nem szeret, bizony fordítások nem is fognak úgy kelleni, mint originálok, s csupán a név miatt. A népet a maga

gyengéinél fogva lehet a jó útra leghamarabb vinni. Azt is meg kell vallanom, hogy a feljebb említett ok miatt, Gessnernek stílusa egyforma lett a Marmontel s Yorick stílusával, s az originállal egybehasonlítva némely elhajlásoknak szerző okát hiában keresem. Pedig mit ohajtottunk annyira a IX. kötettől, minthogy a nyelv egyszerre mennél több oldalt vehessen magának? Kisnek, édes Uram Bátyám, igaza van, ő Pesten 1809. Uram Bátyám minden munkái felett a baráti leveleket magasztalta.

Higgye el Uram Bátyám, hogy én Virágot is minden rettenetes gyengeségei mellett, tisztelem, de én neki semmit meg nem mondanék amit benne én, magam ítéleteként, rossznak hiszek, s ha recenzeálnám munkáit (aminek a pesti redakcióval történt viszálkodás nélkül meg is kellett volna történni), azt azzal az előre való tudással vinném véghez, hogy ő bizonyosan megharagszik, s engeszteletlenül haragszik meg. Ezen jegyzetből fogja Uram Bátyám általlátni, mily különbséget teszek én az én barátaim és mások közt. Kicsiny vagyok, de a megkülömböztetés minden jobbtól, megtiszteltetés.

A közlötteket alázatosan köszönöm. Éljen szerencsésen édes Uram Bátyám, ölelem forró barátsággal.

Kölcsey Fer.

Vissza :
Szent-Miklósy Aloyz,
Szent-Iványi-Vince,
Horváth Ádám,
Superint. Kis János és
Prof. Fejér György leveleik cum gratiarum actione, hogy az gyalázatos «köszönet» ne ismételtessék. Én mindezekre ezt kiáltom : saját nyomon !

Szemere Pál.

KAZINCZY FERENCHEZ

Lasztóc, június 14-dikén, 1817.

Tartalék nélkül szólhatni egymás közt, az édes Uram Bátyám a barátság legszebb örömei közé tartozik. A mondó nekiereszti magát érzéseinek, s nem szükség rettegnie, hogy mondásai rosszúl vétetnek, vagy félreértetnek. Így tanuljuk egymást igazán ismernünk, nem pedig úgy ha a kopott pénzhez hasonló sima társalkodót játszódjuk.

Uram Bátyám nem bánja, hogy a cimborával levelezett, mert Uram Bátyám azáltal sok félének tudására jutott. Bár legyen! ha Uram Bátyám ezeket oly igen kivánta tudni, s oly igen szereti, hogy tudhatja. De ha azok a levelek valaha Uram Bátyám holta után meg fognak is jelenni, mit fog a maradék — az a mi maradékunk — érezhetni, gondolni, ítélhetni, ami triumfussá változtassa ezen élet szenvedéseit, áldozatjait? — Nem, a maradék előtt leendő hír, becsület érdemli ugyan, hogy azért minden becsületes ember fáradjon, tűrjön, de egészen arra támaszkodni, de többet várni attól, mint kell, s lehet, ez az, ami már igen sokakat megcsala. Az a hit! az a remény! de mit érdemel tehát a jelenlét? O heiliger Epicur!

Jusson eszébe Uram Bátyámnak, hogy Gotsched idejében is volt cimbora, s hogy az az egyeneslelkű Lessing, az a nyiltfejű Bodmer és Klopstock és Wieland és Lange szintúgy kaptak, ha nem Mondolatot is, de legalább annál nem kevésbé mérges paszkvillusokat. Az akkori levelek is ki vagynak nyomtatva és — elfeledve. S nem vagyunk-e sokszor megvallani

kénytelenek, hogy Lessing is érdemlette sokszor a prügelt, bár többnyire igaza van?

Hogy Horvátot bántsa Uram Bátyám? s mire való is volna az? S legyen úgy, hogy H.... érdemlette a szeretetet, mert őtet Szemere és Vitkovics is szerették. De H.... az Uram Bátyám utóbbi Pesten létekor nem maga tanácsolta-e, hogy Uram Bátyám leveleket szertesszéllyel ne irogasson? s nem maradt-e adós minden válasszal? Mégis Uram Bátyám neki a mult télen is írt? Egmont, Egmont? és nem kellett vala-e általlátni, hogy a Kisfaludy embertelen levelének csaknem minden pontjai igazságnak vétettek? hogy az ártatlan könnyűlelkű ember barátárulónak — s pénzért (hah a romlott lelkűek) árulónak — tartatott? hogy a barátságkeresést alacsony hízelkedésnek nézték?

Én ugyan kevélyebb vagyok mintsem azért hogy bizonyos híreket vegyek, más előtt csak láttassak is megalacsonyúlni. Ezt hittem mindég és ezt fogom. Enyém a menthetetlen hiba, hogy ezt régen el nem mondottam haszonnal, vagy haszon nélkül — legalább nem vádolna e szív, hogy a barátság eránt hűtlen valék. Ennyit a levelezésekről, nem többet egy szót is!

Az Erdélyi levelek, melyeket ez a levélhordó visszavisz, valóban szépek, s higgye nekem Uram Bátyám, hogy ha valaha ezen mi litteraturánk virágzani fog, akkor ezen levelekről fogják a Kazinczy nevét emlegetni, midőn sok más dolgozásai elfeledtetnek. Aki életét idegen mívek fordításában töltögette, nem tanulja meg a maga erejét egészen ismerni, s ez az oka, hogy talán Uram Bátyám, a IX. kötet mellett ezeket kevésbé becsüli mint az azokban foglaltakat.

Azt írja Uram Bátyám nem képzeli mint lehetett volna Gessner, Marmontel és Yorick stílusa nem egy-

forma? Ha ez azt teszi, hogy a három író stílusának nem is kellene különbözőnek lenni, úgy csudálom az Uram Bátyám értelmét. De bizonyosan azt hiszi Uram Bátyám, hogy azoknak stílusok a maga individualitásában meg van hagyva. Én úgy vélekedem, hogy a fordítás úgy jó, ha az írót a maga eredeti színében tehetjük által a mi földünkre. Ezért fordítják a verselőt versben, szorosan megtartván még a versnemet is. Egy Homér prózában éppen oly kicsiny nyereség volna mint Gessner versben. S Homér sima hexameterekben éppen oly rossz, mint Ariosto durva alexandrinekben. Virgil, Horác, Catull követtek, nem fordítottak. Nincs könnyebb mint követni, az originált megszépíteni, ezt Stolberg is tehette Homérral, de az Originálnak minden sajátságait — a lehetségig — felfogni, ez után küzde Voss, s ezért az ő míve jobb a Stollbergénál. Úgy jön eszembe, hogy V. az *ουλομενην*-t sem hagyta el.

Singe — den Zorn —

Ihn der Verderbend — — — unnenbares Weh — — Ezt csak azért mondom, mert úgy vélem, hogy a nyelv csak oly fordúlatokkal gazdagúlhat, melyek az originál szinét megtartják. Újabb oldalt, hajlékonyságot, színt kap a nyelv. Gessner cifra, s ezt Szemere és én 1814-ben is mondánk, de Uram Bátyámnak akkor is, mint most szabad volt más értelemben lenni. Marmontelt én most is legjobbnak tartom. De Yorick sokat veszteni fogott azzal, hogy franciából jött által. Minthogy nekünk humorisztikus írónk nincs, a Y. fordítójának próbát kellett volna tenni, ha a nyelvnek ezen oldalra nézve vagynak-e kincsei? Én azt óhajtanám, hogy ahol originálban *hüves* van, ott a fordításban se álljon egyéb. Mert rossz könyv nem érdemel munkát, a nagy írót pedig úgy kellene minden

kicsinységeiben előnkbe állítani, mint a koronaőr Telekit a mente alatt általvett pálcával, s a posztó überrockal Naláczit.

Hogy a IX. k. Horvát által recenzeáltassék, azt mi nem szeretjük. Pali tett holmi készületeket, s akartam én is kezdeni, de most mi nem nagyon jól fogunk lenni az írói kedv tekintetében. Várnunk kell időtől. — De azon örülök, hogy a symphonia nem lehet symphonie, mert bizony az ilyeneket *phantasieimet* lehetetlen botránkozás nélkül nézni. Ha az ilyenek eltörűltetnek, bár az *alabaszter*, *theater*, *tempel*, *candelaber* is eltörültessék. Én a Múza ellen nem szólok, sem az usz ellen, mert én ugyan *Músát*, *triumphust* írok, de soha sem olvasom úgymint Czinke a maga Pilatusát, és Jesus Christusát.

Ölelem édes Uram Bátyámat forró szeretettel.

Kölcsey Ferenc

98

DÖBRENTEI GÁBORHOZ

Lasztóc, jún. 29. 1817.

Korhelebb levelezőt, mint a te Ferid, nem könnyen fogsz ismét találni, édes Döbrenteim. De midőn valaki planetenmászig örök bujdokolásban él, akkor nem is lehet tőle sem jobbat, sem többet reménylened. Én áprilisban mentem Pestről Csekére, s ott vevém egy márciusi leveledet, ide június elején jövék, s innen Palinkkal újra Pest felé. Minden levél helyett legyen neked azon nyilatkoztatás, hogy én téged az én legkedveltebb barátim sorában szeretlek, s foglak mindenha.

Ferid

SZEMERE PÁLHOZ

Csekén, ápril. 29-dikén, 1820.

Tegnap éjjel érkezém, az egész éjet álom nélkül töltém el, s fáradásom az oka, hogy mind te, mind több barátaim csak szűken, csak gazdálkodva veszitek soraimat.

El ne feledd kedvesem, hogy egy szép pályát futni szövénk öszve magunkat, én ugyan elfeledni nem fogom. Mihelyt pihenés által új erőt nyerendek, azonnal írni fogok, annyit amennyi csak fejemből ömölhet, s amennyit csak ezen kéz leírni megbír.

Nem-e, hogy nagy ígéretekkel állok elő? De te is, te is — itt az idő!

Erőt édes Palim, nyugalmat s a kettő által boldogságot adjon nekünk az ég. És amit az ég önszántából nem ád, igyekezzünk azt a sorstól diadalom által kivívni. — Jut eszembe a homéri hősnek szava, amire már évek előtt Döbrenteit is emlékeztettem: hátha a sors maga ellenkezne veletek, hogyan mernétek s tudnátok akkor ezen várat felforgatni?

A *csélyjáték* plánja készen áll, s maga is egy könnyű órában hosszú körömrontás nélkül le fog ömleni. Engelt Debrecenben is dolgozám, de tentát és tollat igen szüken kaptam, s ez az oka, hogy még végig nem mentem rajta. Aufsatz minden esetre lesz elég, csak *Zrinyi* legyen!

Még az idén minden esetre felmegyek, mikor? előre meghatározni nem akarom, mert a *szempillantattól* várni mindég jó. Jaj annak, aki életét előre készített plánok szerént szorosan intézi!

Kriskádat öleljed érettem, s a jó péceliekneks a

Jakabfalvi tatárjainak vidd meg idvezletemet. Nálunk minden bokor virággal van elborítva, a víz leült, a mező kövér — ez az esztendő sok reményeket nyújt.

Legyetek boldogok édesim, az isten fizesse meg tinéktek gazdagon azon örömeket, miket véletek s általatok éltem. Csókollak forró szeretettel.

Ferid

100

HERCZEG FERENCHEZ

1820. jún. 20.

Különös tiszteletre méltó Fiscalis Úr,

a kívánt documentumokat ezennel küldöm. SzBíró Luby Urat csak az innepek után későn nyerhetém meg, ez az oka, hogy a dolog ekkorára maradt. Ezen documentumok kétség kívűl valóvá fogják tenni praetensiómnak igazságát, s reménylem, hogy a Mgos Grófi ház is által fogja látni, hogy nem ok nélkül tettem múlt esztendei folyamodásomat. Amit Fiscalis Úr Károlban létemkor a Milotai Kölcsey Sándorról mondani méltóztatott, arra határozott, hogy az ő lineájának genealógiáját is extraháljam; látni való onnan, hogy ő nem K. Boldizsárnak descendense. Az ő Baktai részeket a Vay Familia tartja zálogban. Könyörgök Fiscalis Úrnak, hogy ügyemet az illető helyen előmozdítani méltóztassék, s ez eránt teljes reménységben is vagyok azért, mivel nyilvánságos igazam van. Fiscalis Úrnak fáradozásit tartozott hálával fogjuk követni.

Úri fávoriba ajánlott illő tisztelettel maradok, Különös tiszteletre méltó Fiscalis Úrnak

alázatos szolgája
Kölcsey Ferenc

SZEMERE PÁLHOZ

Csekén, november 25-d. 1820.

Azt mondják, édes Palim, hogy a királyoknak hosszú kezeik vagynak. Valóban óhajtanám az ilyen királyi kezeket, hogy a legtávolabb messzeségből is elérhetnélek, s a szeretett barátot a legforróbb indúlat hatalmával ragadhatnám magamhoz. Nem, édes Palim, ezen szép szerencse nekünk nem jutott.

Azt remélém, s ki vala boldogabb mint én ezen reményben? hogy a telet ismét nálatok töltendem, s talán úgy töltendem, hogy tavaszkor sem leszek kénytelen elválni. Plánumaink szépek valának, de miért kell azoknak mindég teljesítetlen maradniok? A mi szövetkezéseink ellen, édes Palim, nyilván a sorsnak újja dolgozik. Másként történhetett-e, hogy célunkat annyi évek olta el ne érjük?

Érteni fogod, hogy lépéseim, azon egyezés után, melyet Pécelen, tevénk, foganatlanok maradtanak. Kemény időket hozott reánk az Isten és a — — —. De ez ellent nem állván, és semmi más is ellent nem állván, minden esetre futottam volna karjaitok közé, ha az a bizonytalanság, melyben az öcsémnek dolgai feküsznek, ellentállhatatlanul le nem kötne. Még mindeddig nem tudhatom, mi lett légyen a recursusnak következése, s ha úgy üt ki a dolog, hogy az öcsémnek egy vagy másképpen innen távozni kell, akkor én nagy veszedelem nélkül távol nem lehetek, s jószágunkat a pusztulásnak nem hagyhatom. Te látod, hogy sokszorosan meg vagyok kötve, s ahelyett, hogy ellenem békétlenkedjél, szánni fogsz és áldani.

Gróf Majláth János két levélkét küldött hozzám, egy epigrammomnak s egy dalomnak német fordításával, s kért válaszolnék nékie s fordítása felől észrevételeimet közleném. Én elég egyenességgel felelek, s levelemet ezen csomóba zárva ajánlom néked, hogy minél elébb kézhez adni vagy adatni ne késsél. Adjad tudtára azt is, hogy ha szükségesnek véli a választ, emberem azt a tiétekkel együtt elhozhatja.

Vitkovicsnak októberi leveléből azt gyanítom, hogy te a Fejér pályakérdésére dolgozol. Ha úgy, Homéromat ajánlom, nem azért hogy megdicsőítessem, hanem hogy minél elébb megtudjam mint veendené a publikum az olyan Homért. Ha — reménységemen kívül — lennének emberek, kik a fordító célját, s ügyességét és erejét illendően megfontolhatnák, nem mondom, hogy még egyszer a munkához nem ülnék. De ha embereink úgy fognak köztem és Voss közt ítéletet hozni, mint Kazinczy Ferenc, úgy valóban nem méltó izzadni, midőn a pályát izzadás nélkül is megfuthatjuk. Csínos, bájoló szépségű Homért én ezerszer könnyebben adhatok, mint olyat amelyet Kazinczy Ferenc durvának kiáltott.

Hát Zrinyi? Csak ez, édes Palim, csak ez lenne még készen, s csak ez, úgy amint én remélem, amint én óhajtom, úgy bizvást kürtölgesse szegény Rösler a — vajdákat. Ezek el fognak múlni mint a posta nap, ezek el fognak hullani mint a correcturbogen, de te élni fogsz, míg a nemzet él.

Írj, nekem édes Palim, írj nekem sokat. Mint élsz te, a te Kriskád s a te tiszteletre méltó jó anyád? Említve vagytok nálam minden nap, de csak csendesen, de csak a magányban. Az avatatlanok előtt titok az én kedvelteimnek nevek!

Mennél tovább élek, édes Palim, annál inkább útálom az embert, ezt a nyomorúlt, nevetséges, álnok kígyó nemzetséget. De annál inkább csatlódom azon kevesekhez, kik a közönséges regulától azt a ritka elhajlást csinálják, s akikért egyedűl nem bánom hogy születtem. Különben hányszor kellene naponként kiáltoznom Oktaviánussal a homéri verset.

Αἰθ ὄφελές τ' ἄγονός τ' ἔμεναι — — —!

Mint vagynak az én Cervantesem s az én Molièrem? Az elsőt óhajtanám visszanyerhetni, mert az nem az enyém s esztendők olta illő volna már egyszer visszaadni. — Surányból legközelebb semmi hírt nem tudok, hanem hogy a mi Gyurink a Gecsei lyánykáját elvette, de még, úgy tudom, a menyasszony nincsen Surányban.

Újonnan épült házunkban három szoba már elkészült, csak az asztalos munka fog még felszegeztetni. Akkor ismét dologhoz ülök.

Csókollak benneteket édeseim. A legszebb, a leghívebb barátság érzelmei közt várok tudósítást rólatok. À dieu, édes Palim, élj szerencsésen.

Ferid

A Kriska pénzét az óráért a januáriusi vásár fogja vinni. Irigylem az inasomnak azt a boldogságot, hogy küszöbeiteket tapodni fogja, hogy tekinteteiket látandja, s veletek szóllni fog. Vitkovicshoz egy compassust küldök, hogy Székelyt vármegyétekkel exequaltassa. Kérlek tekintsd meg e dolgot te is s Vitkoviccsal tanácskozz.

102

MEJÁK FERENCHEZ

Csekén, szeptemb. 22-dikén, 1821.

Különös tiszteletű Perceptor Úr,

Az öcsém Ádám tegnap innen hazulról elmenvén megkért engemet, hogy Perceptor úrnak írnám meg, hogy a tudvalevő fenyőfák általa megnézettek és hogy ő azokat általveszi. Az öcsém, ha elébb nem, szerdán hazajön, s kevés idő alatt leszen Perceptor úrnak tiszteletére, hogy a szükségeseket együtt elvégezhessék. Íme tehát az öcsémtől rámbízott dolognak eleget tevék, s nincs egyéb hátra, hanem hogy Perceptor urat kérjem, méltóztassék bennünket továbbra is nagybecsű úri szívességeiben mégtartani, s megengedni hogy maradjak

Különös tiszteletű Perceptor úrnak

alázatos szolgája
Kölcsey Ferenc

103

MEJÁK FERENCHEZ

Csekén, november 7-dikén, 1822.

Különös tiszteletű drága Perceptor úr,

Az öcsém Ádám egy pillantatig sem felejtette el, hogy ő Perceptor úrnak tartozik, s már több ízben, legközelebb a múlt hétfőn, és az füstbe menvén, tegnap szándékozott Perceptor úrnak tiszteletére lenni, de fatalitas adván elő magát, megtörtént, hogy a fiskális Budai Ferenc úr becses levele elébb ideérkezett, mintsem az öcsém Újlakra mehetett volna.

Ha az öcsémnek mással és nem egy ilyen magyarlelkű emberrel volna ügye, mint maga Perceptor úr, félnék, hogy a terminus elhalasztása kedvetlenségeket fogna maga után húzni. De a Perceptor úr nemes szívéhez, s barátságához vagyok azzal a bizodalommal, hogy egynehány napi haladékot nem igen fog nehezen venni. Az öcsémnek bizonyos kontraktus mellett háromszáz köböl zabbal tartozik Csengerben Dolnik kőműves mester, s éppen ma indúl szekereivel, hogy azt előhozassa, ezen környűllállás miatt méltóztassék Perceptor úr ismert s több ízben tapasztalt becses barátsága szerént megengedni, hogy a tartozott summát éppen ma által nem viheti. S méltóztassék abban megnyugodni, hogy mihelyt ezen zabexpediciónak vége lesz, és minden esetre holnaphoz egy hétre a kivánt summa alázatos köszönet mellett Perceptor úrnak kezébe fog menni.

Teljes reménységben vagyok, hogy ezen declarátió nem fogja drága Perceptor urat megbántani, s ezen reménységben magamat becses úri indúlatába ajánlott szokott tisztelettel maradok

Különös tiszteletű drága Perceptor urnak

alázatos szolgája
Kölcsey Ferenc

Kivül mindkét levélen :

Tekintetes
Nztes Vzlő Meják Ferenc úrnak,
a Cs. K. Tisza-Ujlaki Só Kamara
Perceptorának illő tisztelettel
Tisza-Ujlak

104

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, 1823 február 25-dikén

(L. az *Iliászi pör*-t az I. kötetben.)

105

SZEMERE PÁLHOZ

Csekén, április 6-dikán, 1823.

A mi kedves Bay Gyurink tegnap meglátogatott, s Ongán írt leveledet kezembe nyújtá. Köszönöm, édes Palim, a rakott levelet. Írj nekem ezután is szorgalmatosan a beregszászi postára, de csak az én adresszem alatt. Hogy bizonyosabban, azaz hamarább vehessem, aláírhatod, hogy B. Gyurinál adassék által. Ez a széplelkű ember megígérte, hogy leveleimre gondja leszen.

Ami a Kazinczy levelét illeti, nem akarok reá glosszákat csinálni.* Elég az, hogy igazságomat megismeri: de amit V. Nagynak mentségére mond, az legalább egy kis mosolygást érdemel. Soha még életemben nem hallottam a plágiumot szép érzés következésének neveztetni. Így a Nachdruckot is lehetne menteni a közhaszon, és a kultúra terjedése eránt való nagy buzgósággal. Köszönöm az ilyen szép érzést, az ilyen buzgóságot; de csak úgy mint az amerikai nép a spanyol térítők emberszeretetét,

* *E levél 2. bekezdése (az utolsó mondat kivételével) megjelent az Iliászi pör anyagában. L.: ott.*

kik a szerencsétlen nemzetséget vér és kín által igyekezték kénszeríteni az idvességre. Egyéberánt plánumodban, hogy az én levelemet a Kazinczyé mellett kiadd, s magad a kulisszák megé vonúlj, megegyezem. Csak arra kérlek, hogy tegyed ezt minél hamarabb és a Tudományos Gyűjteményben. Ne terheljük vele Minervánkat.

Leveledben a Minervára mégy által. Az én principiumom az, hogy akármit s akármi módon adunk, mindegy, csak a lehetségig jó legyen. Ugyanazért plánumodban itt sem gáncsoskodom. De a foglalat a 24 ívhez képest úgy tetszik, kicsiny leszen. Ugyanazért Sz. Györgynapi debreceni vásárról Töredékeimen kívül még két más apróságot veendesz, melyeket tetszésed szerént haszonra fordíthatsz. Egyik archeológia, másik gúnyoló darab. Midőn leveledet vevém éppen a Kritikáról szóló értekezésemet dolgozám, de leveled félben hagyatta velem, s ez dolgozatlan marad. Mert amiket itt mondottam volna, nagyrészént elmondhatom Zrínyid felett. Lelj tehát alkalmat, hogy Zrinyit a Körner originállal együtt hozzám felküldhesd s minél hamarabb, mert szeretném első darabunkat minél hamarabb prés alatt tudni. Balládjaimat is igen röviden recenzeálhatom; de a Töredékek recenzeáltatlan maradnak. Nagy nyereség lesz édes Palim, ha ez így is jól keresztülesheti a cenzúrán. Csiklandós a tárgy, s a recenzió csak rosszat okozhatna. Én ezen Töredékeket a harmadikon kívül csaknem egészen újra dolgoztam; s a másodikat holnap s következő napokon negyedikszer fogom újra dolgozni. Mihelyt vele egészen készen leszek (nem fog 4 napnál több időt elvenni), a görög filozófia történeteihez kezdek, nehogy sok jegyzéseim haszontalanúl heverjenek továbbra is. Ez

nem kicsinyre terjedő munka leszen s tetszésedtől fog függeni, ha szakaszait a Minerva későbbi darabjaiban használni fogod-e, vagy különös kiadásra utasítasz velek. Mindenesetre nekem az a munka inkább szívemen fekszik: mint talán te gondolnád. S így csak nem egész évig kevés poétai mozgást várhatsz tőlem.

Barátságod, mely a Berzsenyi levelét veled számomra kopíroztatta, nagyon kedves nekem. De elrettentem azon rettenetes tónustól, mely az egész levelen keresztülhangzik. Ezen levél írásakor, édes Palim, nagyon betegnek kellett azon embernek lenni. Rezignációról, nyugalomról, eltürésről beszél; azonban mindenütt és minden bötűje alatt a legmélyebb timoni embergyűlölés rajzolja magát. Nem akarnék eránta igazságtalan lenni; de egy 1817. év elején írt recenzióról még 1820 végén is ily eleven érzésével írni a megbántott auktorságnak: ez, édes Palim, ismeretlen idegen érzés előttem. Soha a leggonoszabb megbántást is ily soká érezni nem tudnám. Az az ember ki a kritika eránt így viseli magát, mit fogna még tenni, ha igazán megbántatnék! Hogy ő azt hitte, hogy neki tanúlni nem kell, hogy ő már tanúl s hipochondriás Antirecenzióját jobbal akarja felváltani, hogy ő Thaiszt, Vitkovicsot és Szemerét szembegúnyolóknak s hamvait tapodóknak tartja s felőlök szólván rabarbarát s füredi vizet emleget: ezek, édes barátom, mind a legmélyebb hipochondriának szavai. De ezen hipochondria nemcsak a Khinával elfojtott epehidegtől, nemcsak a feldűléstől származik, félő hogy annak legnagyobb fészke a genie praetendált sérthetetlensége hibás ideajában fekszik. Csak az a baj, hogy az a gonosz felvilágosodás valamint a csalhatatlanságot, úgy a sérthetetlenséget is semmivé tette. — Az igaz, hogy nagy

örömem lenne, ha Berzsenyi igazán tanúlt volna, s azt amit különben elmúlasztott, bosszúság miatt tenné meg: mert nem szolgálhat-e bosszankodás a tudományban is, mint a verselésben, múzsa helyett? Si natura negat facit indignatio versum.

Azt is szeretném, ha hipochondriás recenzióját mással váltaná fel. Így talán Berzsenyinek minden tanulgatása mellett is (ha nagyon nem hizelkedem magamnak) mégis némely jó tanácsokat adhatnék feleletemben. Mert nem fogna illeni, hogy ezen nagy költőnket is, mint Csokonainak kéretlen apologístáit, hallgatással sujtoljam.

A Kazinczy válaszából kiírt hely rólam szól. — Arról tehát hallgatnom kell. Kazinczyt én most is becsülöm, most is szeretem. Tudva, soha nem bántottam meg. Lasztócról 1817. hozzá írt leveleimet a barátság diktálta. Berzsenyinek recenziójában az episztolákról szólván, az övéit gáncsolni nem akartam. De az episztolákról ott tett jegyzésemet nem fojthattam el, mert mit tehetek róla, hogy az episztola, ha filozófiába csap, engem csak úgy elégíthetne meg, ha horátiusi individualitással iratnék, vagy valami ehhez hasonlóval. De a Horác episztoláihoz én még egy méltó Seitenstücköt sem olvastam magyar nyelvben (bizony másban sem igen), s ez nem az én hibám. Az effélékben mindenkinek a maga saját geniejéhez kellene támaszkodni, nem pedig példányok után indúlni. Azaz, hogy az effélékben nagyon sok függ az individualitástól, melynek itt annyira szükség előre tolakodni, mint a drámában hátra a kulisszák megé.

Amit Goethe mond a Vossizmusról, figyelmet érdemel. Nekem mindég ez az ideám volt a fordításról, s ezen idea mellett perlettünk te és én 1817. Kazin-

czyval. Ő nem akart nekünk hinni, mert talán már késő is volt neki annyi sok fordítás után újabb principiumra csapni által. Bajos is az öregeknek — quae —

Imberbes didicere, senes perdenda fateri.

Ő mindig úgy mutatta magát, mint örökre tanúlni szerető, s én az ő egyenességében nem kételkedtem, s nem is kételkedem, de ha nekünk szabad őtőle értelemben különbözni, miért nem neki mi tőlünk? Óhajtanám, hogy Erdélyi levelei minél elébb megjelenjenek.

Szeretnék egy Vossi Homért, és a Heyne kisebb kiadású Iliászát, ha e kettőre rásegíthetnél nagy jót tennél velem. Mert nekem egy bázeli hibás Iliászom volt, s attól is fosztva vagyok. Én a görög filozófia történetei mellett írhatnék egy rövid conspectust az egész római poézisről; mit mondasz reá? Hatalmamban leszen a Collectio Pisauriensis, melyben minden lehetséges maradványi a római költésnek feltaláltatnak.

Eltávoztod olta szüntelen dolgoztam, kivévén két napot, melyet betegen, s hármat melyet Surányban töltöttem. Kérlek dolgozzál te is szorgalommal. Az idő fut, s a maradék nem fogja kérdeni kik valánk, hacsak emléket nem hagyunk számára. Gyűjteményünket erősen szívedre kötöm, rajta légy, hogy velem nemsokára bizonyos híreket közölhess.

Kluge Magnetizmusát extrahálni kezdettem, de a munka hidegsége ellankasztott. Azonban az extrahalás alkalmával iminnen és amonnan sok jegyzéseket írtam öszve a magnetizmus régiségben keresett nyomairól, melyeket, hogy munkám éppen haszon nélkül ne legyen, egy kis polemizáló íráskává alkottam. Ezt Töredékeimmel együtt venni fogod.

Zrínyidet úgy küldenéd fel hozzám, hogy párja nálad maradjon, s ha talán én nem küldhetném is hamar vissza a nálam leendőt, mégis a nyomtatás (mely eránt jó és előretörekedő készületeket tégy), hátramaradást ne szenvedjen, mert recenziómat, mely úgyis hátra fog állani, postán is elutasítanám, ha Lőrinc nap előtt kellene. Mert Lőrincre (auguszt) Debrecenből felküldhetem. De már akkor úgy szeretném, hogy a Minerva a bötű-rakó kezei közt legyen.

Nem látod-e miképp erővel nyomtatásban akarom látni neveinket? Az auktori düh, veszedelmes düh, ha az meglepi az embert, nincs más mód mely segítsen a présnyikorgáson kívül. Hanem midőn a munka a prés alól kiszabadúlt, az újabb fellobbanások ellen némelykor egy fenyítő recenzió is jó szolgálatot csinál. — Probatum est.

Kriskádnak kezit csókolom, óhajtom hogy ép testtel és lélekkel értetek legyen Pécelre. Mert midőn ezeket írom már bizonyosan honn lesztek. Ígértem Kriskának, hogy verseket írok hozzá. Nincs feledve ígéretem, de a versgyártóknak hosszú időt szokás engedni, mint a foltozóvargának. Köszöntsd helyettem Pécelt és Pestet, s el ne felejtsd, hogy a litterátori világ újságait tőled s általad várom.

Ha bajaid lesznek, ha lankadni fogsz, ha hidegség szállong reád, ha kabalák üldözni fognak: emlékezzél reám s végy erőt. Én erősen férfiúi makacssággal feltettem magamban, hogy mindennemű környülmények közt, polgári és litterátori bajokban nyúgodt lélekkel fogom a pályát futni, melyre felléptem egészen, s tartós megmaradással; mert az ifjúnak fornia kellett. Az ifjúság, édes Palim, elszállott, s a férfiú ezer dolgokat fog tehetni és kiállhatni, amikre

az ifjú nem bírt elég erővel. S hidd el, édes barátom, hogyha valakinek, nekünk erőre szükségünk lészen. Én részemről állhatatosan nekiszenteltem magamat saját érzésem s gondolatom mindenkori egyenes kimondásának. S ezen egyenesség bizonyosan sokakban (kik az ilyenhez nem szoktak) meg fog ütközni. De a való mindenek felett van!

Ölellek, csókollak, édes Palim! Élj szerencsésen s írj minél elébb.

Még azt elfelejtém írni, hogy a Vidavers deák fordítását, mert *deák*, nem szeretem, talán nem célra van.

106

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, április 11-kén, 1823.

Beregszászból indított levelemre vettem válaszodat édes Palim, azon levelemre pedig, melyet írásaim csomójával egy rekesz alatt az öcsém Debrecenből pesti kereskedő Meszetics által küldött hozzád nyughatatlanúl várom minden órán. Óhajtom tudni mint ment a csomó kezedbe.

Kazinczynak újabbi levelére azt kell mondanom, hogy Ő egy kicsinyt tétovázni látszik. Megvallja, hogy meg vagyok lopva, de meg nem szűnik a lopást a V. Nagy széplelkűségéből magyarázni. Többek közt így is szól: «Plagiariusnak vennénk-e Őtet (VNagyot), ha a Kölcseyé ki volna már adva? Én Sallustban Szgyi Gellértet még dicsekedve követtem ahol lehetett.» De fel lehet-e azt tenni, hogy Kazinczy nem tudná: mi a plágium? Követni lehet, szabad, ennek a plágiummal semmi köze. — Másnak

egész munkáját, vagy csak némely helyeit a magam írásába szabad általtennem, csak hogy az auktort hüven megnevezzem. Ezt kölcsönzésnek hívják, nem plágiumnak. De ha másnak egész munkáját vagy némely helyeit, vagy csak felfödözéseit és gondolatjait is úgy viszem által a magam írásába: mint sajátomat — ez, édes barátom, és egyedül ez a plágium. A poétáknak a csupa reminiscenciát is keserűen felhányja a recenzens; s a plágium lenne megengedhető dolog? Megvallom én azt, hogy szép lélek jele a másét jobbnak ismerni a magáénál: de a más jobbnak ismert munkáját ellopni, s magát vele felpiperézni, — ez soha sem volt szép érzés jele. V. Nagy csak úgy érdemel előttem mentséget, ha a lopást nem tette. Mert nem lehetetlen feltennem, hogy azt a kiadó cselekedte. S ezt én mondhatom anélkül, hogy Kazinczyt igazságtalanul sérteném. Mert tudni, hogy a kiadott munkának eleje tőlem lopatott; azt deklarálni az előbeszédben, hogy ezen VNagy próbája nem jó; azt igérni, hogy a publikum később s másoktól jobbat várhat; Kölcseynek kezdését meg is nevezni, Szemerétől a K—csey fordítása közlése eránt levelet venni s arra nem is válaszolni; a VNagy tolvajságát mégis nemcsak önként fel nem fedezni, de a fölfedezésnek ennyire ellent állani: valld meg édes Palim, hogy mindez reám s írói becsületemre nézve nem nagy kimélés. És micsoda gondolat a Hébére való igazítás? A Tudományos Gyűjteményt minden magyar litt. kedvelő olvassa, s hanyadik olvassa pedig a Hébét? Osztán az én Homérom Hébébe való-e? Lehet-e azt filológi s kritikai jegyzetek nélkül ezen régi színben közleni? De tudom mi bántja Kazinczyt. Az én hozzád írt dévajkodó levelem hangja, melyben ő mint kiadó érdekeltetik,

bántja őtet. Ha ígéri most ő magát, a Hébében tudósítást tenni az esett tolvajság felől: miért nem tette azt minden provokáció nélkül magában az általa kiadott munkában? Ennyit az igazság egyedül is kívánhatott, hogy a barátságot ne említsem. Ha jobb az én Homerom (ő maga vallja azt), mint a VNagyé: miért tehát a megholt rosszabb verselőnek több kimélés, mint a jobb élőnek? Én láttassam e tolvajnak, ha egykoron megjelenendek, éspedig a *VNagy tolvajának?* Ez a gondolat, édes Palim, elszenvedhetetlen. Prokátornak hívtalak az ismeretes levélben, most bírónak teszlek. Ha ajándékon kérték volna el tőlem Homért, örömest odaadtam volna, s te tudod, hogy nem e lett volna első munkám amit elajándékoztam: de minekutána a harang felköttetett, az egész dolog más ábrázatot vesz. Sokan tudják mit kezdék, Kazinczy maga is az előbeszédben trombitálta azt: s a trombitált munka ne legyen egyéb, mint VNagy után firkált sorok? Meghatalmazlak, édes Palim, azt tenni amit legjobbnak látsz. Kazinczy a VNagy részére sokkal inkább interesszálva van: mint az enyémre. Én magam pedig lehetetlen, hogy a magam részére interesszáltabb ne legyek, mint a VN és Kczy részére. Tehát te légy a bíró s tedd amit akarsz. Én előre többé nem is akarom tudni mit teendesz, csak akkor mikor már megtéve lészen. — S deklarálom, hogy akármit teendesz, most és jövendőben jóváhagyom.

Hogy a Mvába menendő darabokat egyenként cenzuráltasd, az igen okos gondolat. Az én tudtomra (legalább míg én dolgozó társ valék) a Tud. Gyűjt. darabjai is így cenzúráltattak. Az is jó, hogy Bécsben akarod nyomatni. Mert így szebben, olcsóbban és kabalák nélkül fog kijöhetni. Csak az az egy ne-

hézség, hogy a bécsi nyomtatás távolléted miatt nem leszen e hibás? Ha erről tehetsz, úgy én is a bécsi nyomtatás mellett vagyok. — A recenziókról némely észrevételeket írtam Debrecenből küldött levelemben. Azonban valamint ott sem, úgy itt sem kívánom, hogy plánumodtól elállj. S most már Töredékeimet is kész leszek recenzeálni, csakhogy azt tudjam meg miként történe vele az imprimatur? Függőben levén sorsáról, nem merek belekezdeni, még bizonyos hírt nem vehetek.

Zrinyivel Minerva miatt ne hirtelenkedjél. Sonettoid becses darabok, s ezeket felveheted, ha Zrinyid el nem készülhet. Mind Zrinyidet mind sonettoidat kész leszek recenzeálni, csakhogy az elsőt láthassam, az utolsókról pedig tudhassam, nincsen-e köztök olyan amit még nem láttam volna. De te cserében Románcaimat magadra vállalhatnád.

Zrinyinek plánumával sokat ne küzdj, mert félő, hogy az örök bajlódás elrontja dolgozásodat. Én azt hiszem, édes Palim, hogy a költőnek nem annyira rendkívül való, s regulás hibátlanság után kell törekedni: mint nagy szépségek és az egész munkán elterjedő poétai lelkesedés után. — Te a Zrinyi halálát igen jól veszed fel. Tökéletesen értelek. Azt akarod mondani Zrinyi patriot haláláról, amit Schlegel a tragédia legfentebb neméről: hogy az ne leverve, s megrázva; de felemelve, s lelkesítve hagyja el az embert. Ő azt mondja, hogy Calderon így dolgozott. Ilyennek mondja a Voltaire Alzirját is, s ugyanazért azt V. drámái közt legjobbnak vallja. Azonban Schlegelnek nincs igaza mikor az ily kimenetelnek felsőséget ád. Mert némely tárgyak szükségesen ily kimenetelt kívánnak; némelyek

pedig ellenkezőt. A Leonidas, a két Decius, Regulus, s a mi Szondink és Zrinyink halálát akár dramatikus adja elő, akár históriкus beszéli el, mindenképpen emel bennünket. Miért? mert az előttünk levő személy szenvedését mindig azon pontban érezzük, amelyben ő maga azt kijelenti. Fáj nekem valamely vágás vagy ütés, de nem jajdúlok el, nem változom színben stb., kicsinynek gondolod fájdalmamat, s nem szánsz. Kínos jajdulásom s halványságom pedig elrettent téged s szánakozásra hoz. Leonidas, Zrinyi stb. nem küzd a sorssal a maga halála közelítésekor, hogy kiszabadúljon: hanem önként halni akar s ez a rezignáció, s ez a lelkesedés általhat a nézőre, az olvasóra. A szánakozás elenyész a bámulatban, s irígyeljük inkább dicsőségeket, mint szánjuk vesztőket. Itt tehát a tragikumot csak a katasztrófát megelőző történetek teszik, mikor a heros még nincs rezignálva, még szabadulást vár és nem kap. Ha elejétől fogva rezignálva van, úgy vége minden tragikumnak. Ha pedig küzd és szabadulni akar, de ellátja végre, hogy reményei füstbe mentek: íme ez a tragikum. Ekkor rezignálja magát, — a dicsőség, a haza etc. oly dolgok, melyek az élet becsét felülhaladják, s tehát a rezignáció nyugalma, a dicsőség sz. ragyogása, az élet tragikumáról az ideálba viszen által bennünket, s íme ez a Schl. által magasztalt emelődés. Ezen emelődés, mint megjegyzém, sok tárgyból szükségesen következik. Így a Zrinyi halála, így az Egmonté (aki a szabadság álma után lelkesedve rohan az érte jövő poroszlók elébe). Ilyen a Cato halála is. Az Alzirban a Guzman keresztyén halála is Schillernél. De Wallenstein, Don Carlos, Galotti Emilia egészen és *szükségesképpen* más helyzetben hagyják a lelket, és azért

még sem szűnnek meg mesterművek lenni. Mert az ily tárgyakban a schlegeli emelkedést keresni hiba lenne. S a görögök többnyire ily tárgyak körül dolgoztak. Osztán az ideál nemcsak egyformájú. A Cato filozófi halála, a Zrinyi áldozatja túl ragad a közember erején bennünket, s ezek csalhatatlanúl ideállá válnak a művész keze közt. De a fájdalom, veszedelem, sors terhe alatt leroskadó emberiség is vehet ideális arcot magára a mester kezeiben. A Laokoon lelki és testi kínja s a Niobe szép fájdalma szintúgy ideálok, mint a Belvederi Apollon s a Venus Anadyomene. Tehát a Philoktetes kínja, az Ajax halála stb. éppen úgy felhághatnak az ideálba, mint a Zrinyi és Egmont esete stb. effélék. Zrínyid recenziójakor, ha jónak látnád ezt a gondolatot, jobb rendben és szebben előadhatnám. — Azt még meg kell jegyeznem, hogy a Voltaire Alzirjában azt is fel kell venni, hogy Guzman nem főszemély, hanem a főszemélyek szerencsétlenségére élt ember. Az ő halála tehát szerencséseket teszen. — Ez egy gonosz, aki halálában az istenhez tér. — Ha valaki a Wallensteinból egy francia darabot akarna készíteni, s evégre az egész nagy alkotmányból, a Max Piccolomini és Thekla szerelmeket venné ki, s Wallensteint úgy tűntetné fel, mint aki ezen főszemélyek boldogságát nagyravágyásával hátráltatná; s végre Wallensteinnak meg kellvén halni, haldoklásában vele a nagyravágyás lépéseit megutáltatná, s szerelmeseire atyai áldás mondatna: itt kevés híján olyan enyhűlés jőne elő, mint az Alzirban. Mégis egy ilyen darab, akárki dolgozná is, soha a schilleri Wallensteinnak árnyékához sem mérkőzhetne. Megtetszik, hogy a művet nem a katasztrófának minéműsége, hanem az egész dolgozás mesteri volta, s a *tárgyválasztás* ajánlják.

Mert Zairból és Azirból senki keze alatt nem lehetne Ajax, Hamlet, Egmont és Maria Stuart.

Amiket írsz, hogy Zrinyiben változtattál, mind igen jól vagynak változva. Én sok jót várok tőled. Csak rajta! De grüblerkedés által amit dolgoztál, el ne rontsd.

Kulcsár újságjait veszem. Horvát Pistáról amit írsz, nagyon elrontotta annak az embernek tekintetét előttem. És így Schwartneren kívül már Vitkovicsot és Kovácsot a dicsőségtől, téged a Redaktorságtól és a Marczibáni kérdés jutalmától fosztott meg. Ha ily kabalák által megyen az írói érdem megjutalmaztatása végbe: isten veled jutalom! én téged dicsőségesnek nem nézlek. Horvát lelkének pedig legyen kegyelmes a lelkiismeret és az ég!

Pestre menni nem fogok, édes Palim! Kende Bécsbe készül magát gyógyítatni, mégpedig feleségestől: és így én vele nem mehetek. Ismét sok bajok gyűltek reánk; s két három hét olta folyvást nem dolgozhatom miattok. Mint lesz dolgaink kimenetele, tudni fogod, ha másképp úgy ütnek ki, hogy tudnod méltó leszen.

Legújabb verseimet közlöm, s óhajtom tudni rólok véleményedet. A zápor nevű románc azért, hogy első személyben énekeltetik, elmehet románcnak. Ilyen van Claudiusnak is, és Bürgernél a Robert. A csákányi menyekző nem egyszerű régi tónban van írva. Ez a Kisfaludy módjához hasonlít. A stílus komolyságára értem a hasonlítást, ámbár a végén játékokat készakarva szővtem bele, hogy a románc tónjához közeledjen. Egyéberánt itt is, mint más dolgozásaimban, szüntelen jelenvalót éneklek. Kisfaludy pedig mindég múltat. Ha a recenziót magadra veszed, erre gondod legyen. A publikum talán éppen ezért ízlelni fogja.

Én a régi románc egyszerű, naív tónjában már régen akarok egy magyar történetet elkészíteni, de csendességem (azaz lelki csendességem) az újra előtoldult pörös bajok miatt nincs elég. Mert ha nem hagyom is magamat leveretni, de a poétáskodó léleknek ki parancsol ilyenkor? — Sietek végezni levelemet, mert ha félben nem hagyom erővel, úgy legalább is három ívnyi fecsegést veendesz. Ha debreceni csomómra válaszolsz, újra írok. Kazinczy epigrammja szép, de a negyedik distichon hexameterében az *Ő* homályos. Mert a vendégre is, a kedvesre is értethetik. Mailát vörös fedele szép darab, de az eleje és vége jobb a közepénél. A Himfyből közlött fordítás igazán jó. Csókollak Palim, Kriskádat érettem idvezeld.

107

SZEMERE PÁLHOZ

Csekén, április-közepén, 1823.

Ongáról küldött leveledre postán küldék egy hat lap hosszúságú fecsegő levelet. Ezen jelenvalót írásaimnak csomója mellett veszed. Az öcsém fogja magával vinni Debrecenbe, s Sager nevű nagykároli kereskedőnek általadni, ki azt, úgy vélem, Pesten lakó testvére által fogja kezedhez juttatni. Óhajtom, hogy hamar és hiánosság nélkül vedd írásaimat. Minden leírás alatt változtattam rajtok, s ez az oka, hogy így amint számodra leírtam, nincsenek meg nálam, s ha valamiképp veszedelemre jutnának, nehezen tudnám azokat éppen úgy visszateremteni. Ezen csomóban veszed :

1. Töredékeimet. Címet, szakaszra osztást s mottókat úgy tarts meg, amint írva vagynak. Nem akartam magyarázó cím által az újság kívánást nevelni. Görög mottót csak egyet tartottam meg, ezt talán kinyomhatják hiba nélkül. A Töredékek stílusában Révaiságok vagynak, többi írásaimat nem úgy írtam. Hagyd maradjanak, amint állanak, így vagy amúgy, a dologra magára nagyon keveset teszen. Nevemet aláírtam, de a te bölcseségedre bízom megítélni, ha nem jobb leszen-e elhallgatni? Protestánsok közül némelyek tudom lesznek haraggal, de csak a katolikusok ne legyenek: úgy nincs semmi veszély. Ezekről az utolsókról tapogatózhatnál Pesten (sub rosa). A cenzorral vigyázva bánj. S ezen vigyázat szükséges volta miatt maradt el a recenzió. Nézzük, mint veszi a publikum s akkor inkább szólhatunk. Így ennek recenzióját a második darabra bizvást megígérhetnéd; annyival inkább, mert a recenzió nem lenne kevésbé interessant, mint maga a munka. S az ingerlés és ingerlődés miatt a második darab után kapkodást a publikumban nevelné. — Egyéberánt ítéleteidet várom Töredékeimnek mind stílusáról, mind tárgyáról.

2. A magnetizmusnak a régiségben keresett nyomairól való értekezést. Erre magad adtál alkalmatosságot, midőn Klugénak extrahálására kértél. Az Extractusban belefáradtam, s annak alkalmával öszveszedett jegyzéseimet Kluge ellen fordítottam. Írd meg, ha nem leled-e unalmasnak, s használd gyűjteményünkbe, ha akarod. Recenziót reá nem írtam. S megvallom, egy kicsinyt különösnek tetszik előttem, hogy minden aprólékot recenzeáljunk. Nem jobb volna-e csak oly darabokat recenzeálni, melyekről nagyságok és fontosságok miatt sok jót lehetne mondani, p. a Zrinyit, s ha úgy tetszik a Töredékeket is később?

Mert ha mindent egyre másra recenzeálunk, abból két kiváltképpen való alkalmatlanság következik. *a)* Hogy a publikum ítéletét, úgy fog tetszeni, mintha regulázni akarnók. *b)* Hogy az egy-két ívnyi Aufsatzok, s egy-két darab versek recenzeálásával ki fogjuk magunkat meríteni. Mert midőn egész kötet versek vagy Aufsatzok recenzeáltatnak, akkor az egészből vesszük fel az író lelkét s az egyes darabokat egy-két sorral kielégítjük. De a te gondolatod szerint egy egy kis darabkával kellene parádékat csinálni, mert formájának csak minden recenziónak kellene lenni. — Ami kétségkivül hidegségre, ismétlésre, vagy iszonyú szárazságra vezetne. Ezek nekem a postán küldött levelem írása olta jutának eszembe. Neked is kellenek okaidnak lenni, amiért a recenziókat plánumodba felvetted. Vesd tehát öszve mind az én okaimat, mind a te okaidat, s amelyeket fontosbaknak találsz, add azoknak az elsőséget. Semmi esetre sem vagyok a recenziók ellen absolute. Mert hogy a Zrinyi recenzeáltassék, azt magam is óhajtom. S Töredékeimre is kész vagyok, de csak később. Az Elkéséseket sem lesz rossz recenzeálni. Csak azt kérdem még: a recenziónak mindig egy darabban kell-e állani a munkával? És hogy Fáy tűri-e a recenziót? Egyedül az apróságokról szóllok. Te azt írád, hogy a recenziók a silánykább írókat a tolakodástól el fogják rettenteni. De hiszen mindenesetre hatalmunkban áll a tolakodást visszatolni, azért, mert a tudományos darabok közt választásunk kemény leszen, a versek közt hasonlóul, de még ezenkívül kevés versekre van szükségünk. 4 frtot sem fizetünk senkinek, nem is provokálunk senkit. Tehát aki nem nekünk valót ír, tömje vagy a zsebjébe vagy a Tudományos Gyűjteménybe, vagy az Aurórába és Zsebkönyvbe.

3. Veszed az *Előbeszéd*et. Ezt úgy dolgoztam újra, hogy ne humorisztikus, de iróniás darab, s valóságos szatíra legyen. Azt a különöst írhatom felőle, hogy írásaim közt egy sincs, ami felől ennyire nem tudnék ítéletet hozni. Meglehet hogy jó, meglehet hogy rossz, de mindenik tudtom nélkül. Erről tehát kemény ítéletet írj. Egy Recenzió című bohóskodást is vetettem utána, de csak azért, hogy rajta nevess. Ha a darabot méltónak találod a felvételre, a Recenziót eltépheted.

Ezen három rendbeli írást negyedrét ívre írtam, s minden ívet öszvevarrtam külön-külön. Nehogy zavarodás történjen, minden ív első lapját alól betűkkel megjegyeztem. Eszerént a Töredékek vagynak az *a*, *b*, *c1*, *c2*, *d*, *e*, *f* íveken. Magnetizmus *g*, *h*. Előbeszéd *i*, *k*.

Ezeken kívül egy nyolcadrétű íven veszesz nehány verseket. Többet nem birtam letisztázni. Készülő félben van a *Vanitatum vanitas*, és a *Remete*. Ezeket postán küldendő leveleimben kaphatod, Románcaim rövid recenziójával együtt (ha akarod). De még itt egy kérdésem van.

Te az én Románcaimról s Balladejaimról beszélsz. Nekem még csak három ilyen klasszisú van a Remetén kívül. *Róza*, *Szép Lenka*, *Dobozi*. Te a *Szép Lenkát* Aurórában Balladának nevezéd. Mond meg tehát, mi külömbséget teszesz a Románc és Ballád közt?

Én így tudom. Románc eredetiképpen az újabb idők epósza: és így leginkább Rittertörténetek. Egyidőben azt a külömbséget tevék Románc és Ball. közt, hogy B. kicsinyben az, ami a Románc nagyban. De B. eredetiképpen tánc-dalt, vagy tánc közben énekelt dalt jelent. A német firkálók így distingváltak: Ro-

mánc tréfás, B. szomorkás. De volt idő, midőn (nevezetesen az angoloknál) a B. tréfás volt. A németeknél pedig Bürger s Stollberg a Románcot tréfásból indítóvá tevék. Eszerént a német distinctio vagy willkürlich, vagy francia nevekből vont hibás teória. Nekünk talán nem kellene a poétika Schlendriánjához ragaszkodnunk. Annyival inkább, mivel Sulzer és Engel a szokásban levő felosztást oly méltán gáncsolták. Miért volna valami csak bizonyos név és bizonyos forma alatt jó? Ha jó Homér, jó Ossian is. Ha jó Sophokles, jó Shakespeare és Calderon is. Miért kellene a Románc és Ballád német ideájához ragaszkodnunk. Gondolkozzál ezen zavarosan ideszórt gondolatim felett (melyeknek végéből talán több következik, mint az eleje engedné) s tudasd velem a magadéit. Mindenesetre tisztára kell jönnünk egymás közt, hogy Recenzióm a szóbanforgó versek felől elkészülhessen.

Eddig már bizonyosan írhatsz valamit Minervánkról. Hogyan történhet valami? A nervus rerum gerendarum leszen a legelső, s erről írj.

Zrinyidet várom Körnerrel együtt. Ha a belső ökonómiát s leginkább a Handlungot a lehetségig jó karba tetted, a jambusokra vigyázz másodszor legszemesebben. A Kisfaludyak isten tudja minő scansiójú jambusokat írnak (oly formák azok, mint az Ilosvai Samu szabad jambusai), s illeni fog, hogy a tieid *mustra* legyenek.

Írj postán minél elébb; s ítéleteidet, amint kikértem, el ne halaszd. Nekem azokra szükségem van.

Verseim közt a bordal utolsó stancáján korrigálnom kellett volna, de nem tudtam mindeddig. Ha később valami olyas történ vele, megkapod.

Kriskádnak kezeit csókolom. Ölellek, csókollak, édes Palim. Egy órával ezelőtt Ajtay Samu itt menvén keresztül, belátott hozzám s káromkodott, hogy itt-létedet tudtára nem adtam, mert úgymond, ő téged meglátogatott volna.

Hát Pest? Készül-e valami? Döbrentei józanul-e? Élj szerencsésen!

107/a

SZEMERE PÁLHOZ

1823. május

ld. az *Iliászi pör*

108

SZEMERE PÁLHOZ

Csekén, június 27-dikén, 1823.

A mi Gyurink ma nálam ebédelt, s junius 12-kén írt, s régen s nyughatatlanúl várt leveledet magával hozá. — Ő visszament Surányba s én leültem neked tudtodra adni, hogy nincs előttem kedvesb foglalatosság, mint leveleidet olvasnom, s leveleidre válaszolnom.

Örülök, hogy írásaim kezedbe értek, de elijedtem olvasván, hogy töredékeim a Dr. kezeiből teológusi kezekbe szállottak által. Jaj nekiek! nehezen kapom azokat oly állapotban vissza, hogy belőlök valami jó egészet készíthessek. S ez annyival bajosabb lesz reám

nézve, mivel filozófi jegyzeteim a környülállások mostohasága miatt, sok idő olta hevernek, s nem tudok helyettek méltó pótolékot adni. Azonban elvárom a dolog végét egész rezignációval. Leveled szerént Szemere Gyuri eddig elhagyá Pestet, s tőle minden órán várhatom a csomót. Ötőle saját dolgozásaidat is leküldhetted. Recenzeálni fogok mindent amit kívánsz. De kívánságod szerént nem nevezhetek embert, kitől a pesti vásárok alatt hozzám csomókat küldözhess. Bay Gyuri azt mondá, hogy a munkácsi zsidókat lehetne ezen végre használni. Ha tehát lehetséges volna vásárok alatt munkácsi zsidókat felkutatni, jó lenne általok Bay Gyurihoz, mint beregi Tiszthez intézni csomóidat. Ha alkalmatosb mód adandja elő magát, tudatom veled.

Zrinyitől csak úgy dispenzáltalak, hogy a dolgozást bizonyos határhoz kötni ne légy kénytelen. Azonban óhajtanám, hogy egyszer véget érnél vele, s sietnél egyebekre. A természet neked sok poétai lelket ada, s csak kényeztetés, ha a lelkesedést nem gyakran kapod meg. Magamon tapasztaltam! Esztendőkről esztendőkre alig tudtam egy-két sort írni, s elvégezni semmit sem. Keményen fogtam osztán magamat, s íme azon verseket, melyeket utolsó levelemben vevél, a legkedvetlenebb környülményekben készítettem. Nil mortalibus arduum est! Íme, édes Palim, számtalan rossz versek jőnek világra mindennap s mindenfelől! Add magad által az önérzésnek ébreszd magad egy nemes haragra s szégyenítsd meg a Stümpereket. S ki teheti azt jobban, mint te?

Prózáimról ítéletedet várom, és várom óhajtva, s így amint Meszetichtől írt levelemben detailliroztam. A Mesmerizmusról írtban egy hiba történt. Mindjárt (úgy tetszik) a 3. lapon ez áll: *a régi poéta Melampus többeket orvosolt.* Melampus nem volt poéta, de jöven-

dölő s orvos. Tehát így korrigáld : *a régi jósló Melampus (ki bár a görög népet új istentiszteletre oktatta, de semmi papi egyesülethez nem tartozott) sokakat orvosolt stb.* Ezt jókor még a Msthez megjobbítsd, mert a hiba nagy, s nem szeretném, hogy más vegye észre.

A Záport nevezd aminek akarod. De azt tudod, hogy az idill a mai esztétikusoknál csak pásztori képekről értetik. Idill, azaz *Εἰδύλλιον* annyit tesz, mint *képecske, rajzolatocska :* s a szónak ezen értelmében Ausonius írt verseket, melyek közt a Mozella leírása legnevezetesb. Te azt véled-e, hogy az idill bizonyos történetecskének, bizonyos szempillantati érzeménynek naív elmondása legyen? Így én készíthetnék, s minden bizonnyal külömben is készítettem volna a Záporhoz hasonlókat, értsed : *ha jő* s *amint jő.* De a pásztor-világ felé, a Gessnerek s hasonlók felé menni, vagy éppen visszamenni nem szeretnék. Azt mondod, hogy a sentimental Epigrammok mind idillek nagyobb részént. — Vigyázz, nehogy a nuanceok közt eltévedj ! — Így a dalok közt is lehetnek olyanok, amiket az idillekhez vehetnőnk : de eképpen vagy az idill (mint Ausoniusnál, s méginkább mint őnála) nagyon generális idea leszen ; vagy a külömböző speciesek nem jól lesznek egymástól megválasztva ; vagy a fog ismét kijőni, ami más ezer esetekben is kijő, hogy a poézis speciesei rossz felosztás szerint vagynak egymástól megválasztva. — Egyébaránt, hogy a románc epikusi tónushoz közelít : az igaz ! vagyis inkább a románc csak egyik neme az eposznak, ahonnan Blackenburg az angol vén románcokat az eposz alatt emlegeti. Engem csak a vitt a Zápor felébe írt románcra : mivel Bürger is a maga Robertje felébe ezt neméppen írá ugyan, hanem azt a Claudius románca Seitenstückjé-

nek nevezé. Olvasd a Bürger nevezett darabját, s látni fogod, hogy az az enyémmel alkalmasint egy klasszis alá tartozik.

Azt kérded, édes Palim, ha a M. tárgyait nem kellene-e átaljában *für Ungarn* választani? Megvallom, ezt csak félig értem. Mert ha ez annyit tesz, hogy a tárgyak a nemzet határain belől feküdjenek, úgy többet jelent, mint jelenteni látszik. Azomban valld meg, édes Palim, hogy ha vizsgálat és tudomány forog fenn: úgy legjobb az embernek saját eredetiségét, s a lelkesedés pillantatának Eingebungját követni, nem pedig mellékes célokra kitekintgetni. Lehetnek oly tárgyak, melyeket a te ideád szerint jól lehetne kidolgozni. De az én Mesmerizmusról írt munkácskám görög archeológiát foglal magában, s azt kell magában foglalnia; mert ott a Mesmerizmus régi történeteiről van szó. Ha a *Divinatioról* plánumban vett írásom elkészülhet, itt igen is követhetem s követni is fogom intésedet. Filozófusi jegyzeteimet ami illeti: azok egyenesen a görög filozófia történeteit érdeklik; ezek tehát hogyan lehetnének hazai tárgyúak? Osztán valljuk meg, hogy ahol filozófiáról van szó, ott még nagyon kevés reflexióval lehetünk magunkra nézve. Más lenne az, ha a nemzet történeteit, szokásait törvényeit, constitutióját vennők vizsgálat alá. S ezt én egyrészről meg is teendő vagyok, ha Töredékeim cenzurája el nem ijeszt, s bátorságot vehetek magamnak arra, hogy Montesquieuből készült íráskámat nyomtatás alá kidolgozzam; hol a francia törvény s egyéb ilyenek helyett, a magyar dolgokra lennék figyelemmel. Azonban az idő is borong, s ki tudja még, hogy a cenzurák nem lesznek-e sanyarúbbak?

Hosszú pörpatvaron mentünk által, mely még újra fog kezdődni. Ezért most semmi litt. újságom nincs.

De talán ismét dologhoz fogok. Mert mostanában csak olvastam.

Csókollak, s adom tudtodra, hogy leveleidet nagyon nyugtalanúl szoktam várni.

A Hungaria in parabol. oly nyomorúlt írás, melyben a felhozott címen kívül semmi figyelemre méltó nincs. Tehát, minthogy már egyszer szóbahoztad, a címen gondolkozni fogok.

109

SZEMERE PÁLHOZ

Csekén, július 12-dikén, 1823.

Alig van egy hete, hogy június 12-én írt leveledre válaszoltam ; most június 30-dikán írt soraidra megyen válaszom. Amabban bizonyos igazítást írtam, hogy a Mesmerizmusról írttakban a Melampus neve előtt tégy. Most is kérlek, hogy azt tenni el ne mulasd. Midőn a Sz. Gyuri által veendőket visszaküldöm, még küldök ezen tárgyhoz egy rövid jegyzést.

Naponként óhajtozva várom azokat, amiket Sz. Gyuri által írsz, hogy hozzám utasítottál ; bár haladék nélkül vehetném azokat, hogy minél elébb készen lehetnék velek ! De Töredékeim ! Azokról, édes Palim, kétségbeestem. Bár hamar kiszabadíthatnád azokat a járomból ! bár a lib. Cens. úgy törölgetne bennek, hogy az írást a törlésen keresztül is olvashatnám ! Mert így, amint felküldém, nincs nálam írva, s nem örömest lennék el magamra nézve azok nélkül, amiket a cenzúra eltiltand. Légy rajta, hogy minél elébb visszakaphassam. A reáteendő recenzióra szép gyűjteményem

van. A kettő együtt (Értek. és Recens.) sok interessével birna.

Amiket recenzeáltatni kívánsz általam, recenzeálva lesznek. Bay Gyuri által a Beregszászihoz szólót is jó alkalmatosságom lesz megadatni. De te nekem mindeddig is nem tettél eleget, azaz prózáimról nem mondád el véleményedet, pedig azt, kivált az Előbeszéd miatt, nagyon vártam, s várom.

Az újabbi plánumban sok jó van. Én még azzal is nagyon meg vagyok elégedve, hogy Predikat. akarsz. Mi szebb mezeje az ékesen szóllásnak, mint a katedra? De ritka itt a jó. Ha az erdélyi jó lesz, azt igen örömest fogom venni. Ha nem jó, úgy próbáljunk, ha csak a *malus sutor inopia deperditus*nak sorsára nem jutunk.

A recenziók felől most alkalmasint egy értelemben vagyunk. Én is úgy hiszem, hogy a műveket igenis, de az értekezéseket ne recenzeáljuk. Azonban ha az utolsókat a rec. által vagy ellenkezve, vagy világosítva hasznosabbakká tehetjük, kár volna annak elmaradni.

A vmegyei beszédeket ami illeti, ha olyakat kaphatnál, melyek fontos tárgyakban, férfiúi lélekkel mondattak: az igen nagy nyereség lenne. A beregi beszédeket én olvastam, de régen. Hogy nem nagyon jók, az igaz, de mégis ha nem nagyon rosszak (ezt megítélni te dolgod) fel lehet azokat venni, ha mindjárt mellékes tekintetekből is.

A Beyspiel Sammlungra nézve legnagyobb vigyázást ajánlok. Mert mivel itt sem *újat*, sem nagyon *ritkát* nem adunk, szükség arra nézni, nehogy a gyűjtemény vagy silányság, vagy mindennapiság miatt hideg legyen. Azonban itt, ha valahol, a te ismeretes jó ízlésedhez bizvást támaszkodhatom. — Az egész

dologban legjobb az, amit írsz, hogy egy és szoros plánumhoz magunkat ne kössük. Azt teszem hozzá, hogy a plánumot ne sokszorozzuk. Álljunk meg itt most, s a dolog folyamatja ezerféleképpen megtanítand bennünket a tökélet felé egyenesebb s mindig egyenesebb úton sietni. Mert végezetre is, minden szerencse a publikumtól függ. Az írók vezérlik a publikumot ; de csak úgy, ha a publikum önkényt enged a féknek. Akaratja ellen hiában sarkantyúzod azt. Te tehát csak írj és purizálj, és dolgozzál : de Zrinyiről és a Múzsáról el ne feledkezzél. *Ez az égnek útja ;* — úgy mond Berzsenyi.

A mi Kendénk hat nappal ezelőtt elindult Bécs felé. Feleségét itthon hagyá, s helyette egy orvost vitt magával ; eszerént az a reményem, hogy vele Pestig mehetek, eltünt. Pedig mily bajos dolog levelek által tanácskozni, s mi késedelmes ! Egy nap együtt lévén, többet tehetnénk, mint így sok hetek alatt. Azonban így is jó !

Én mostanában semmi újat nem írtam. Érkezendő csomódtól várok újabbi feltüzeltetést. Azonban egy két kicsinyke mívtől az is visszatartóztatott, mert az Előbeszédről vártam ítéletedet. Add azt, édes Palim, mégpedig kímélés nélkül. Ezt, és Töredékeim sürgetését újolag szívedre kötöm.

Mint épül péceli új házad ? Ölellek, édes barátom ! Élj szerencsésen :

Ezen üres hely kipótolására, íme némely haszontalanság :

Miskey Adám Saaghi Schola Mester 1722-ben a Telekesi Török Mihály halálára verseket írt. Ezekből a következőket jegyzém ki :

Kik szomorún vadtok e felette jásznál...
Ez előttünk fekvő já szos koporsóban...
Jó patronusodnak jászoljad fogyását...
Ez d u l s á g o t bennek tselekedte halál...
Hogy m e g h o l d é t t ó j a vala Afrikának...

(Itt nyilván holdéttani a török holdtól.)

Ha pogányt ölhettek úgy voltak örvendve...
Mint fiók kerecseny fészke kosarából...
A s i b r á k fösvénység nem forgott környüle...
Rontván Libitina s ö t é t e t t e fényét...
Égvén religiónk szerelme szívében.

(Ezt Kultsár miatt, aki a minap a religió szó helyett ezt akará nyakunkba varrni: *Istenesség.)*

Azzal mellesleg ült a n c h o r á s reménység...

(*Vasmacskás* éppen annyi szótag, mégis ezt elkerülte.)

De keserűséget nékünk nagyot hagytál...
Én sárga halálnak m e g s a r g ú d o t t rabja
Meglátott az Isten gyógyulhatlan sebbel...

110

SZEMERE PÁLHOZ

Csekén, július 28-dikán, 1823.

Borítékod alatt, édes Palim, cenzori számadást lék. Bár nehány soraiddal követted volna azt! Bár sak annyit írtál volna, ha a kézirat kezedhez visszakerült-e? Írd meg ezt minél elébb, s őrizd meg azt számomra, míg általvehetem.

Csudálkozásnak csudálkozásával olvastam a Cenz. észrevételeit. Azt, hogy én Villers szavait felhozom, szarkazmusnak véli s azt következteti belőle, hogy az

író Villerst követi. — Megfoghatatlan, édes barátom! Egy oly művet, mely egyenesen Villers megcáfolásával tépelődik, hogyan leve lehetséges Villers principiumit követőnek látni? A Hierarchia, úgymond, majd dicsértetik, s majd gyaláztatik, s ez ellenmondás: s nem látja, hogy ott Herderrel van a viadal, s annak ellenvetésit, s az író feleletit nem tudja egymástól megkülönböztetni. Én ily általános félreértést előre senkiről nem mertem volna feltenni; s vagy azt kell gondolnom, hogy az az úr nem ért magyarúl, vagy azt, hogy csak egyes periódokat vett figyelembe, s az egészet által nem gondolta. Azonban így vagy amúgy, de mindenképp bajos filozófi hangon szólani; tehát hallgassunk.

Leveledre, melyben írod, hogy sógorodnak csomót adtál számomra, már elment a válasz, de sógorodtól mindmaiglan semmit nem vevék. A prédikáció jut eszembe! Ezen Cenz. észrevételek után véled-e, hogy akár a katolicizmus mellett, akár a ref. jubileumáról szép és jó mívet adhatunk a publikumnak? Mert hogy a mindennapi tónban, s az Agenda módjaként deklarálgassunk, s recitativozgassunk — az csak nem vala plánumodban!

Azt kérdem, hogy mit kelljen írnunk? Érted, hogy a kérdés onnan jő, mert én a poétai műveken, s kevés archeológi jegyzeteken kívül, csak filozófi műveket adhatnék. A görög filozófiáról szóló jegyzetimet, ha szorosan históriai körben maradnak, talán nem tiltanák el. De dogmákat szárazon előadni, unalmas dolog. Merjem-e vizsgálódásaimat a história folyamatjába szövni? Vagy azt véled-e, hogy minden filozófi vizsgálat a lélek s a lélek tehetségeinek s ismereteinek határai felől, éppen úgy félre fog értetni: mint a Töredékek? Vagy csupáncsak verset és grammatikát ír-

junk-e? Mert botanikát, kémiát és anatómiát nem tanultam oly szorgalommal, hogy valaha rólok s belőlök írkálhassak. Te jobban láthatod a környelményeket s tudósíthatsz, mit kelljen csinálnom a görög filozófiával? Mert mintsem puszta katalógust írjak, inkább semmit sem írok.

Töredékeim helyett pótolékul semmit sem adhatok, annál fogva nézz széllyel saját írásaid közt, s azon nehány ívnyi hézakot valami interesszáns tárggyal pótold ki. Én ha félben levő írásaim közül valamelyiket hirtelen kidolgozhatnám is, de nincs köztük semmi, ami a poézis s poétika határin kívül lenne: ilyen nemű írásunk pedig már elég van. Jó volna, ha Zrinyi elkészülne, s inkább poétai darabokat helyette elhagyhatnánk más időre.

Naponként várom, hogy sógorodtól írásaidat megkaphassam, s a kívánt recenziókat elkészíthessem és készíttethessem! Sok baj a távollétel s hidd el, édes Palim, hogy sokszor úgy tekintem lakásomat: mint számkivetést.

Írj és szeress! Ölellek ezerszer!

111

KENDE ZSIGMONDHOZ

Csekén, aug. 21-kén, 1823.

Édes Zsigám, szeretett barátom! Ma délelőtt kevéssel hozá meg a küldött ember leveledet, a hírrel, melyet már régen előre láttunk ugyan, de amely mégis váratlan szomorúsággal lepe meg bennünket. Az ember kifejlődésének első pillanata olta tudja, hogy egykoron neki és kedveseinek bizonyosan el kell vándor-

lani, és mégis oly készületlen, oly idegen érzések közt kapjuk magunkat, valahányszor az utolsó óra hozzánk vagy szeretteinkhez közelít. Ádám a mult héten indult Csengernek, Károlynak és Szakolnak, s őtet, ki még egyszer látni reméllé a kedves elhunytat, ott helyben fogja a szomorúságnak tekintete meglepni.

Mit tegyünk, édes barátom?

Egymás utan jár el bennünket a sor; meg kell adni magunkat. A filozófia, s a filozófiánál jobb és boldogítóbb vallás segítsen bennünket azon iszonyodást eltürni, mely az ilyen szcénák feltüntekor a gyönge emberi természetet felriasztja. Boldog, aki az ártatlanságnak felemelő érzései közt indúl ama hosszú útra! A mi Palink nemeslelkű szeretetreméltó ember volt, s akit a szeretetnek s barátságnak színetlen könnyüi kísérnek sírjába, az nyugodtan fog lépni a bíró elébe.

Csengerbe haladék nélkül tevém a tudósítást, s a tiszttartónak a harangozás felől rendelést adtam; s *most midőn ezt írom, már zeng a halált jelentő harang fülembe, s szivemen rezeg keresztül.* Nem zúgolódom édes Zsigám; de nyugodtabb lélekkel váltunk volna meg egymástól az öregségnek napjaiban. *Oly szép az élet* s az *ifjúság! s bármely* nagy legyen a következő életnek jutalma, de ettől itt megválni *mégis veszteség!*

Vigasztaljalak-e benneteket szeretett barátom? de vigasztalást csak az idő ad, s az igazságos fájdalomnak panaszát nem veszi a sors rossz néven.

Ölellek édes Zsigám; és midőn Ádám közétekbe lép, az ő orcájának vonásain olvassátok az én fájdalmamat is, mely nem kisebb mint a tietek! Csókollak ezerszer.

Ferid

112

SZEMERE PÁLHOZ

Csekén, szeptemb. 19-kén, 1823.

Augusztus 6-án írt leveledet, édes Palim, szinte három hét előtt adá a mi surányi kedves barátunk kezembe. Ugyanakkor, és csak akkor vevém a sógorod által küldött s nagyon elkésett csomót is. Mindjárt a levél vétele után Váradra kelle mennem, s ezen útamból vendégek kisértek haza, s közöttök az én kedves Úzám. Ez az oka, hogy leveled annyi idő olta nem nyerhete választ. Vendégeim visszamentek, édes Palim, s én ülök és írok.

Orgler levele nem rettentett el, de méregbe hozott. Félreértetni nagy baj! de a paptól több jót nem várhaték. Azon mégis örülök, hogy soraimat nem vonta be tentájával. Kérlek őrizd meg írásomat avatatlan szemektől.

Az, amit Előbeszédemre írsz, megvigasztalt. Ha az elintézés, a kivitel és stílus helybenhagyást érdemlenek: szentül van dolgunk. Akármit mondjon Goethe, az írói gyarlóság csak úgy gyarlóság, mint minden más emberi gyarlóság, s sehol sincs a szatírának bővebb mezeje. Horác igen sokszor s igen elmésen bántja a rossz írókat, s őtőle fogva a Scribler biográfusáig ezeren szedtek pálmát e mezőn.

Töredékeimre tett jegyzeteidet tisztelem. Ámbár te is ott, ahol Orgler leginkább heveskedik ellenem, engemet félreérteni láttatol. Azon megkülömböztetések, melyek a római és protest. ekl. közt felállíttatnak, Villersnek szavaival adattak elő, melyeket én megcáfolni igyekszem. Azonban ha te is így vélekedel, úgy az én előadásomban kell lenni hibának, azaz,

bizonyosan nem eléggé világosan adtam elő gondolatimat; másképp lehetetlen, hogy te meg ne értettél volna. Azért elfogadom tanácsodat, s ha az írást ismét kézbefoghatom, egészen az *Előszerig* újra fogom dolgozni. Az első Töredékre nézve sokat jegyezhetnék meg, de ez síkos tárgy, s félő, hogy ha százszor újra dolgoztatik is, mégsem fogja a cenzúrát keresztülgázolni. Te a hierarchiáról való Töredéket jónak deklarálod, s ime Orgler ez ellen plenis velis harcra kél. Azt állítja, hogy én a klérus gazdagságai ellen szólok, és azt, hogy én a hierarchiát rossz értelemben veszem. Neki az univerzális históriának tanúbizonysága, s az egész világnak szemmel látása és füllel hallása semmit sem tesz; ő mindannak nem hiszen, mert ő is a klérushoz tartozik, s szukcesszora is ahhoz fog tartozni és így — — — — —! Az utolsó Töredéket, melyet te legjobbnak tartasz, leginkább meg nem értette Orgl. Ezeknek az uraknak esprit de corps-jok a gyanúságban áll. Mikor mellettek szólok is, azt gyanítják, hogy vak ütést mérek ellenek, s ideje nem ideje, mindég azt kiabálják, amit a trójai főpap:

... Timeo Danaos et dona ferentes.

Én *donumot feralni* nem akartam, de a valónak lámpást gyújtani, s a vallási tárgyakat már egyszer a történet s filozófia sinórjához nálunk is mérni — e vala célom. Bohó cél! Téged a liturgiák világában senki el nem ér.

A *ik*-es dialógot Beregszászinak személyesen adtam által. Igérte, hogy Mihály-napig ír valamit reá. A többiek még hevernek nálam, a levél elején írt okból. Azonban a Hubára nézve nem is tudom mitevő legyek. Filológizálni lehetne felette: de a darab rossz, felette rossz, s az a tiszteletre méltó régiség nehezen áll benne

a maga helyén : mert a kéz ugyan az Ezsaué, de a szó a — Balláé. Egy ilyen darabot filológiai tudománnyal, s a fontosság hangján recenzeálni, nehezen, ha nevetséges nem leend. Elvárom erről ítéletedet.

Írj, édes Palim, minél elébb, annyival inkább, mivel Sz. Mihály napra csomód recenziójával készen nem lehetvén, félek, hogy tüzedet a kiadáshoz hátráltatom. Hogyan lehetne a készülendőket téli vásár előtt (ez januárban lesz Debrecenben) felküldenem? — Most jut eszembe, hogy novemberben vásár lesz Pesten. Ha megnyerhetnék valamely biztos kereskedőt : talán fognék boldogulni.

Kérded, ha a mostani őszkor vagy télben nem hagyhatnám-e el Csekét? — Bizonyos környülállás miatt nem felelhetek. De kérdésedet köszönöm.

Nálunk a mult héten vala a restaurácio. Ezt tudni fogod az Újságból. Én jelen nem valék.

Morvai Laci már háromszor kérte tőlem vissza Don Quijote-t. Cselekedd, édes Palim, hogy valami módon küldhesd vissza. Ha csomót küldendesz (amit utóbbi leveled után remélek) el ne feledd azt is mellérekeszteni. Nagyon sürgettetem.

Dolgozásim nagyon korhelül haladnak. Ha veled lehetnék, s környülményimet veled tudathatnám, általlátnád, hogy ez másképpen nem történhetett. De leveleimet az unalom tárgyaival betölteni nem akarom. — Bár itt hagyhatnám Csekét, bár veled lehetnék. De az évek csak haszontalan óhajtások közt haladnak felettem, s egy-két esztendő múlva már az *alkalmatosság* sem fog kelleni. Ha kezdek valamit dolgozni, százszor akadok el, mert könyveim nincsenek, s ez a környülállás házi bajaimmal öszvevéve, sokszor elmérgesít. De a tehetetlennek mérge csak nevetség isten és ember előtt.

Élj szerencsésen, édes Palim! Kriskádnak kezeit csókolom. Nincsen-e valami történet litteraturánkban, melyet méltó lenne tudni? Ölellek, csókollak ezerszer!

113

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, január 30-dikán, 1824.

Ez a levél, édes Palim, tulajdonképpen Surányban, a mi Gyurinknál íratik, s a Cseke név csak a szokás hibájából fogott helyt a levél előtt. Én szeptember eleje óta most jövök ki legelőször két órányi távolságra fészkemből, s ez a kis kijövetel is szokatlansága miatt olyan, mintha Svejcnak hóbérceit indultam volna látogatni; mert én ezért legalább is egy hónapig tevém odahaza a készületet. Azt gondolhatná valaki, hogy engem vagy a gazdaság szelleme, vagy az *írákoskodás*, vagy éppen a szerelem láncolnak oly szorosan házamhoz, és íme, édes barátom, a gondolhatásnak mindezen módjai valóságos csalódások volnának. Az egész dolognak legjobb okát Newton találta ki a természetnek azon törvényében, melyet ő Lex inertiaenek nevezett.

Két leveledre vagyok adós válasszal, vettem mindegyiket, s vettem azon csomó írást is, amit Mándi Balla Károl úrnak prókátori kezei közt tevél le. Óhajtom, hogy igéreted szerént a tavasszal látogass meg bennünket; ha ezt megengedi érnem az ég, úgy mind ezen, mind régebben küldött írásaidat akkor fognám általadni recenzióikkal együtt.

Az *ik*-et Beregszászi Pál tudósnak magam nyújtám által még a múlt augusztusban. Kevés idő után vissza-

küldé egy Bay Gyurihoz írt levéllel, azt írván, hogy ő recenzeálni nem fogja, mert az ikes verbumok szövevényeit még jól nem érti, egyébaránt ő fonákságnak látja a kéziratú munkát recenzeáltatni; s azt is megvallja, hogy Képlakiék ezen tárgyat nem értik, s nagy fába vágták az életlen kis baltát. Én azt izeném neki, hogy ha az, amit Képlakiék a fába vágtak, életlen kis balta: úgy az, amit Pál tudós belevágott, legfelebb is csak zsidó m—nyú bicskia. Megkapta az izenetet, s mérgében a recenzeálásnak ült, s az *ik*-ről keresztül-kasul annyit *de* raisonnirozott, hogy a hosszaságnak és bölcseségnek és szépségnek miatta mind e napig olvasatlan maradt az írás-fiókomban.

Amiket számomra küldél, azokkal nemsokára készen leendek. Az Iliasz tolvajságát illetőkből némelyeket kitörleni fogok. A Nyelvmívelést recenzeálni fogom, az igen szép munka, de az univerzális grammatikához nem nyúlok hozzá, az a sok filológi tudomány egy oly embernek, kinek egyetlenegy filológi könyve nincs, s többrendbeli jegyzéseitől is meg van fosztva, általgázolhatatlan homokdomb. A prédikációt ami illeti, annak nyelve igen szép, s bár nem tetszik rajta semmi fordítási szín, de mégis, mivel én a prédikációkat sem hazai, sem idegen íróknál sohasem szomjuhoztam olvasgatni, szeretném bizonyosan tudni, ha nincsen-e idegentől kölcsönözve? Ha nem kölcsönözött, úgy valóban dicsérettel recenzeáltathatik. Csak azt óhajtottam volna, hogy a morálnak, melyet magában foglal, más principiumot tett volna gyámolul. Ez a kvietistai principiumokon épült erkölcsi bölcseség messzebbről vagy közelebbről a fakírnak tudományára vezet bennünket, ki évekig ül mozdulatlan valamely természet ellen való helyzetben, s köldökére függeszti pillantatait, hogy az onnan kisugárzó mennyei világosságot láthassa.

A hír, melyet Ballától az öcsém felől vevél, valóság! Adja az ég, hogy a történetek nekem annyi szabadságot szerezzenek a bajoktól, hogy tégedet gyakrabban láthassalak.

A mi Gyurink a múlt esztendő vége felé első szülöttét elvesztette, s fájdalmai e véletlen halál miatt nagyok valának. Most ismét egy egészséges fiú rengettetik a bölcsőben, s hála az égnek, hogy ezen pótolék által nagy veszteségét könnyebben tűrheti.

Józsiék boldogúl élnek, s nagy részvétellel kérdék, ha nem szándékoztok-e Surányt meglátni. Elmondám, hogy tavaszra igéretet tettél, s bár, édes Palim, igéreted teljesítésének semmi ne álljon ellent!

Némely apróságaim vagynak készülőben, de bevégezni már régen semmit nem tudtam. Ez a környülményektől függő nemtudás nekem nagyon fáj. Az idő foly, éveim múlnak, s a papiros, édes barátom, a veszendő, de mégis hacsak három hónapi halhatatlanságot is nyújtható papiros — üresen marad. Ha hited nagyobb mint az enyém, imádkozzál érettem.

Csókollak ezerszer, szeretett barátom, Kriskádat öleld meg helyettem, írj hamar, s jöjj!

Ímé egy találós, melyet éppen most végzek:

Ég nem vagyok, de csillagim ragyognak,
Kert nem vagyok, s virúl a rózsa rajtam;
Tűz nem vagyok, s lángolhatok hevítek,
Örök havat látsz halmaim felett,
S nem olvad az, bár forrjon is hevem.
Gyöngéd alakra képez a természet,
Fegyvert sem ád, mégis szívet lövellek,
S vérző sebekkel tépem kebledet.
De gyakran, ah, ha győztem győzetem,
Rabom valál s raboddá kelle lennem,
S az életet veled futom keresztül.
Te karjaidban ápolsz engemet,
Hijában, én majd lassan hervadok,
S újabb virág kél nyomdokim felett
És benne képed hű mását leled.

114

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, május 18-án, 1825.

Kedves Palim! Szerencsétlenségednek hire, melyet május 5-kén költ soraidban oly váratlanúl vevék, kínosan hatott meg. Nekem oly sok fájdalmat mért a sors, lassú, senyvesztő, mérges fájdalmat, — valóban nem vala szükség, hogy az én Palim is bajok közé süllyedjen, s szenvedéseim az együtt szenvedés kínai által is neveltessenek. Mi az, édes barátom! sors-e vagy történet, ami az embernek örömet és kínt osztogat? Örömet osztogat ugyan, de csak olyformán, mintha parányi pihenéssel akarna bennünket kínosb csapásainak tűrésére megerősíteni.

Mi gyakran jutnak eszembe Lucretius sorai:

Usque adeo res humanas vis abdita quaedam
Proculcare, et ludibrio, sibi habere videtur.

Nem érzed-e, hogy azok, amiket eddig írtam, sötét embergyűlölő gondolatok? Nem kell vala-e a szerencsétlenséget tapasztalt barátot, szánakozó ugyan, de nyájas, de enyhítő képpel látogatni meg! mint ahogyan a görög művész még a sarkophagust is vidámságot lehellő rajzolatokkal borította el. Romlom, édes Palim, naponként és szemlátomást! az a hajdan tavaszként borongó csendes, de vidám alak, hidegen komorrá változott, mint a tél. Ez a kebel ég most is, de sötéten bús lánggal, mint hazádnak omladékai. Ez a tudományszomj, nem lelvén táplálatot, üres, csapongó, s eltévesztő képzeletek közt keres enyhületet. Ez a forró részvétel az emberiség dolgaiban, mely egykoron ezer boldogító hevületeket gerjesztett, ah édes barátom, ez az embergyűlölésnek vadforrása lett.

Nem borzadsz-e vissza, édes Palim? Ez a sötét, ez a kellemetlen rajzolat, a te Ferid lelkének árnyékozatja! Szánj meg s hagyj magamnak! Nem írtam neked, s ki tudja mióta? — de írtam-e magamnak is ez idő alatt? — a poétaság lelke fel-felébred gyakran nyájas, engesztelő, hizelékeny alakkal, de ahelyett, hogy behatásai elfogadtatnának, megvettetve tér vissza, megsértett, felingerlett kebellel, mint a szép leány, ki hidegen találta kedvesét, s nyájaskodásai hidegen tolattak el. — Azonban ne véld, hogy gyakran és szüntelen lelkem előtt ne lebegne: barátságodnak becses emlékezete. De írni, édes Palim! ah ez az írás nekem kínba kerül. Gyuri Pestre ment, — ez a gondolat oly erővel tolódott felém, hogy lehetetlen vala neked nem írnom; írtam, de a történet úgy akará, hogy írásom itt maradjon, s benned ezáltal kedvetlen érzések ébresztessenek. De te, édes Palim, ismersz engemet, s inkább szánni fogsz, mint kárhoztatni; engem, aki gyakran átkozom a sorsot, hogy emberi társaság nélkül hagyattam általa, — és mégis, szobámnak négy falai közé zárkozom, s ablakomat elsötétítem, hogy emberi képet ne lássak!

Mondá-e neked a mi Gyurink, hogy hozzám küldött írásaid még most is illetetlenül hevernek? a Beregszászi által megszabdalt 1-iket, Gyuritól küldeni akartam, s az, levelemmel együtt maradott itt. — Sonettóidat, Hubát, az «Univerzum és szellem» pályaírást recenzeáltam ugyan esztendővel ezelőtt, de ezek első dolgozásban fekszenek, s ki az, ki első dolgozásokat olvasni akarjon? Dolgozd újra — úgy mondod! de oh, ki a maga Palijának, éveken keresztül írni nem tud, kívánhatod-e attól, hogy recenziót firkáljon? osztán,

tudod-e te, ha vagynak-e nekem pillantatim, melyekben a jó és rossz mív között különbséget tegyek? Az elfásult lelkekben az indifferentizmus fészkeli meg magát; akit a sok rossz megedzett, arra végtére kevés behatást teszen a jó is; aki az életet, s annak tárgyait naponként kevesebbé becsüli, attól nem várhatod, hogy literaturai tárgyak eránt érezzen hevületet.

Előbeszédemet küldöm édes Palim! bár mostani környülményeidben egyebet nyujthatnék! Tedd vele, amit akarsz. Ha való dicsőséggel ragyognék, azon dicsőséget is örömest engedném neked, s miért ne tehát ezt a bohóságot, mely fényt sem én reám nem vont volna, sem te reád nem vonand.

Rettenetes ez a Pest édes Palim, rettenetes az a Pest neked, hogy úgy egyedűl vagy! — Igy vagyok én is! — de mégis az — Pest; ez — Cseke! ott, ha a szív nem talál tárgyat együttérzés által, de a lélek talál táplálékot tudomány által; — ezen vigasztalástól én — fosztva vagyok!

Az a Döbrentei! — nem ő írta-e nekem tíz vagy tízenegy év előtt, midőn a velencei útban hidegségedet gyanította, nem ő írta-e, hogy barátságod szüntével, életének egy nagy öröme hunyna el, s hogy ezen esetben, úgy látszik, az élet sem kellene! ő egykoron nekem is sok édest íra, s ezekért, bár őtet e kebelhez sohasem szorítottam is, nem lehettem eránta hideg. Ezért fáj nekem a történet, s most, midőn a levelek visszaküldésével az utolsó csomó is elszakadni látszik, most ébred fel bennem azon gondolat, ha nem volna-e lehetséges a béke? — azt írád valamikor, hogy az elszakadt szerelem — igen, de az elszakadt barátság — soha többé össze nem forradhat. Nem próbáltam, édes Palim, annálfogva nem ítélhetem meg, ha ez pszichológiai igazság-e? Mátyás király ugyan azt állitá, hogy:

a visszabékélett barátság, és az újra melegített lév, két ízetlen portéka! de ha a szakadás csak félreértés, és hirtelenkedés miatt történt, nem lehet-e olyankor a csomót ismét szerencsésen megkötni, ha másként a barátságot a szép és jó szeretete szövé meg? — Más kérdés, megvallom, ha moralitás, személybecsülés forognak fenn! — mindenesetre, megtörténhetik, hogy igazad van, s ezen barátságnak elszakadva kell maradnia. Nem tudom, mint érzi ezt Döbrentei? de te, édes Palim, lehetetlen, hogy örömest vesztenéd el, ha talán nem azt a Döbrenteit is, ki iránt most hidegséget érzesz — azt minden bizonnyal, aki neked Erdélyből az ifjúság napjában szívének melegségéből írta sorait, akinek levelei téged, az egykori magános lakásban forró bizodalommal látogattak meg, s kebelnek titkait hordák kebelhez? — Látod édes Palim, hogy hevülök! — a tereád, a terólad gondolkozás okozza ezt. Oly nagy, oly temérdek, oly megmérhetetlen ez a világ! de mit csinál ezen temérdekségben az, aki felé sehonnan sem nyúl egy nyájasan intő kéz, sehonnan sem mosolyg egy biztató ábrázat. — Mert nem azt írád-e, hogy neked kívülem senkid sincsen! s mi vagyok én, édes barátom? én, kit inkább megholt kedveseid közé számlálhatsz, mint az élők közé! én, aki örömeket adni és venni már régen elszoktam; én, aki életemnek harmincötödik évében, kopasz homlokkal s elráncosodott arccal már az öregség képét viselem, s szivemet készülök e mellből kiszakasztani, hogy fájdalmakat többé ne érezzek!

Elkeserítlek panaszaimmal, kit vigasztalnom kellene! — de hálát mondok géniuszomnak, hogy habár ily setéten, ily panaszosan is, végezetre rásegített, hogy egy levélkét firkálhattam, hogy neked tollad vonásaimmal tudtodra adhattam, mely forrón szeretlek még

mindig! Pali, Pali! ez a homlok még komorabb, ez a kebel még borongóbb leszen, s jőni fog idő, melyben irtózni fogok tollamtól, mert a betű, mely belőle kifolyand, — epével teljes leszen s méreggel. Ha ezen nyomorúlt pillantatokban leveleimet nem veended, ha emlékezetemet előtted semmi megújítani nem fogja, kérlek barátságunkra kérlek, kérlek édes Palim, ne vedd azt szerencsétlenségnek!

Mint van a te Kriskád? öleld meg e szeretetre méltó asszonyt helyettem.

Áspásiát most vevém, de még nem olvasám. Leveledet vevén, azonnal leültem, hogy neked írjak, s ha Bay Gyuri, igérete szerént, által jön, kezébe adhassam.

Ölellek, csókollak, édes Palim! — élj szerencsésen s emlékezzél meg rólam! Ferid

115

VITKOVICS MIHÁLYHOZ

Zrinyi, melyet a köztiszteletben álló asszonyi egyesület Pest városának játékszínén a közönség nagy részvételével előadott, minekutána már több izben nyomtatása kérettetett, végre sajtó alá került; s Beregszászi Pál, Kis János, Horvát István, Berzsenyi Dániel, Döbrentei Gábor, Szentmiklósi Aloiz s több jeles íróinknak esztétikai és filológiai kritikáikkal egybekapcsolva. Élet és Literatúra cím alatt, a közelebbi októberben bizonyosan megjelen; s olvasóinknak ez előfizetés útján leteendő három forint vcéduláért kezeikhez szolgáltatik.

Reménységünk vagyon, hogy midőn Zrinyinek kiadásával a közóhajtást kielégíteni kívánjuk, azon

hazafitárs, kit e tudósító sorainkkal megtisztelünk, nagybecsű segedelmét tőlünk *meg nem tagadja, s előfizetőket gyűjteni*, s neveiket a beszedendő summákkal együtt ez utasítás alatt: *Tiszti Alügyész Szemere Pálnak, Pestre, a Vármegyeházhoz*, az augusztusi és novemberi pesti vásárokra elküldeni méltóztatik.

Pest, június 8-dikán, 1826.

Szemere Pál és Kölcsey Ferenc

116

KENDE ZSIGMONDHOZ

Pest, június 15-dikén, 1826.

Édes Zsigám, szeretetreméltó barátom!

Fogadd a praenumeratio-hirdetést pártfogásod alá.* Többeknek is megküldöttük azt, de barátságod, s befolyásodnak nagy volta arra hív, hogy téged különösen is ezen rövid sorokban igyekezetünk segítésére megkérjelek. Ezen most hirdetett darab szerencséjétől függ a többeknek megjelenése, s ha most elbukunk, kénytelenek leszünk jövendőre is elnémulni. A nyelv ügye az egész nemzeté, s e nemzeti ügyben kitől várhatok méltóbb jussal segédet, mint szatmári hazámfiaitól? Cselekedd, édes barátom, hogy benned vetett bizodalmamban vigasztalást leljek, s tüzeld fel mind a publikumot, mind azokat, kiket az előfizetés gyüjtésére megkértünk.

Élj szerencsésen édes Zsigám, ölellek és csókollak!

Kölcsey Ferenc

*L.: *Vitkovicshoz írt levelét.*

117

SZEMERE PÁLHOZ

Pécel, szeptemb. 23-dikán, 1826.

Sietve hagyád el a szobát, hogy a Theodora napját innepelhesd, s a Bártfaiéktól hozott levél itt maradt. Íme küldöm azt, hogy Vitkovicsnak bemutathasd ezen soraimmal együtt, melyeket ezen papirosra sietve öntöttem.

Kazinczy az Élet és Literaturában megjelent dolgok miatt neheztel. Azt írja, hogy én a Graculus megtollatlanítása által szennyet ejték magamon, önszeretetet s bosszuállást hány szememre. Hagyján! Én azt igen jókor, még a Katekizmusból, megtanultam, hogy (fájdalom) mi mindnyájan bűnösök vagyunk. Én olvastam valamit a V. Nagy Homérjából, s azt láttattam észrevenni, hogy megfosztva vagyok, hogy nem vala hibás észrevételem, Kazinczynak vallása bizonyítja; megírtam neked felfedezésemet, s amit írtam, te közléd Kazinczyval, s ő felelt, mint jónak látta; mindketten reád bízók az ügyet, s te azt úgy intézted el, ahogyan legillőbnek hitted. Mit vétél te, s mit vétettem én, ami által az itt történt dolog kettőnk közül egyikőnkre bűn legyen? megvallom, nem értem, s érteni nehezen fogom. Vagy csak abban fekszik-e a bűn, mert a Kczy tanácsát nem követtük, s annak következésében az Iliász első énekét ki nem adtuk? Én úgy hiszem, hogy a plagium minden esetben plagium fogott volna maradni; s ezen felül te azt igen jól tudod, hogy fordításomat kilencz egész évig nálad heverni hagytam, s így jobbítgatásával időt nem tölthetvén, azt készületlen s előre intézet nélkül a publikum elébe nem adhatám. Ugyan azért fejet kelle csóválnom azon fenye-

getésre is, hogy a *lapis offensionis* a Minervában megjelenend. Mi jussal? ezt kérdem. Én csak olvasni hagytam Kzcynak a munkát, s ugyan akkor (általad Lasztócon lemásolt levelem bizonyítja), azt írám neki, hogy az, midőn közönségessé lenni akar, jobbító kezeket fog tapasztalni. Óhajtanám, hogy ezen akaratom ellen leendő kiadással igazságtalanság rajtam ne történjék. Írd meg azt Kczynak, édes barátom. Mi íme, aminek történni nem kellett vala, kedvetlen helyhezetben állunk egymáshoz; miért a kedvetlen eseteket egymásra halmozni?

Kczy vastagságokat lel megszóllamlásaimban mind magára, mind Berzsenyire nézve. Bírám valál, édes Palim, bírája valál kéziratimnak, s így érteni fogod, hinni fogod, hogy e vád engem nem nagyon nyugtalanít. Berzsenyi vastagságokat lelt a maga recensensének valóságos magasztalásában is; mi nem lehetséges a felhevülésnek? Magad valál bizonysága, hogy én Kczy eránt nem közönséges érzésekkel hevülék, hogy én őtet még elkeseredéseimben is teljes érdem szerént tiszteltem s tisztelem. Ezerszer mondám előtted, hogy nem szeretem az embereket; ezer okaim valának, hogy sötét óráimban ez utálatra méltó fajt átkozzam, de legkinosabb paroxizmusaimban is visszatoltam-e a baráti kezet, melyet felém te nyujtál? behunytam-e valaha szememet a való érdem tiszta világa előtt? tagadtam-e valaha az emberi virtus lehetségét? Nem, édes barátom, minden tévelygéseim mellett is távol vagyok azon igazságtalanságtól, hogy vétket keressek, vétket találjak ott, ahol nincs. Megsértettem Kczyt? Ő úgy hiszi. Megsértettem anélkül, hogy tőle bántást szenvedtem volna? Megsértettem szennyet hozó makacssággal? Bírává tettelek téged, bírává tettem a szeplőtlen lelkű Uzát: köz a hibázhatás

mindnyájunkkal, de mocskoslelkű — az még nem valék.

És Berzsenyi? Nem készen ismertem-e meg mindég a poétának érdemét? de minő napkeleti leborulásokkal tartozom én hát annak, aki a maga *nemességét* és *kardját* hánytorgatá? annak aki hamis esztétikai principiumokat terjesztett? annak aki a való és jó ízlés határain pusztítólag jelent meg? Annak aki a kritikát énellenem nevetséges dühösködéssé fordítá? Melyiket fogja Kczy szegényebbnek tartani, az én recenziómat-e, vagy Bnek a Jegyváltón tett bosszúállását? — Nem hiszi-e, nem tudja-e Kczy, hogy Bnek Antirecenziójában hamis tudomány van? Jónak tartja-e ő azon értekezést, melyet B. a mértékes rím ellen készített? Csak a jó és szép érdemel tiszteletet; az ellenkezők ellen óhajtanék lessingi erővel birni, s igen jól tudom, hogy hasonló óhajtás mind tebenned, édes Palim, mind Kczyban nem egyszer ébredt fel. Miért tehát egymásra vétket kenni ott, hol öszvevetett vállakkal dolgoznunk jobb volna? Hármonk közül jutott-e valaha valamelyikünknek eszébe, hogy Lessingnek nem Gotsched de Lange ellen írt csapásaiban is vétket keressünk? Megvallom, hogy B. több poétai lelket kapott mint Lange; de az több esztétikai tudománnyal birt, mint amaz. Egyéberánt sohase feledjük el, hogy a *valónak* mindég több tisztelettel tartozunk, mint az *írónak*, legyen az bárki.

Kölcsey Ferenc

118

SZEMERE PÁLHOZ

Pécel, december 4. 1826.

Íme küldöm, amit azolta dolgoztam. E jegyzéseket a Kczy által fordított pindarusi ódára Schedelnek add által, megígértem azt neki, s adósságom íme le van fizetve. A komikumról szólókat bár még többet lehetett volna mondanom, berekesztettem; így is egész könyv lett belőlök. Olvasd által, s ha nem lesznek várakozásod alatt, cenzuráztasd.

Még két kérésem van, édes Palim. Egyik, hogy Horváttól a familiai levelemet (Werbőczyről) vedd vissza; másik, hogy Bekelától tudd meg, melyik héten indúl. Ez utolsót azért sürgetem most, mert ha most Pestről kijössz, alkalmasint karácson utánig be nem mehetsz, bemenned legalább nem lesz szükség; karácsony után pedig az indulás kevés napokkal lesz. Csókollak ezerszer!

119

SZEMERE PÁLHOZ

Pécel, december 12-dikén, 1826.

A hír, hogy kijöveteled még most is bizonytalan, előttem kedves nem vala, óhajtottalak már egyszer látni, s látni annyival inkább, mert én itt semmit dolgozni nem tudok. Elővett egyszer ezen üldöző démon, mely esztendők olta csak olykor-olykor hagy pihenni; s ha nappal olvasás által szelidítem is, éjjelenként annál dühösebben kínoz, s a múlt éjjel is álmatlan fekvém ágyamban. A Kisfaludy (Károly)

levele nem olyan vala, hogy állapotomat enyhítse. Kín az a félreértés! Én azért beszéllék a komikumról generaliter, hogy őtet valahogy bántani kénytelen ne legyek, s íme ő mindenütt rejtett nyilakat keresett maga ellen. Mondám-e én, hogy az ő darabja nem honi? Én azt mondám csak, hogy a komikumnak mindenütt hazainak kell lenni tárgyára nézve; de ha ő mindazt, amit én a komikumról mondék, így érti magára, úgy megvallom, éppen azon bajba estem, amit leginkább kerültem, azaz autoringerlésbe. Megvallom neked, nagyon elundorodtam a magyar írókkal való foglalatoskodástól, nagyon, nagyon!

Trattnerrel alkut tevél? Igen jó, édes Palim, de szinte óhajtanám, hogy a Kisf. által szúrónak talált írás ne jöjjön ezen darabba, ne egyikbe is. Megúntam az örök civódást, civódást még ott is, ahol barátságot akarék mutatni. — Azonban még erről szólani fogunk.

Károliak felől vettem a tudósítást a minap, s Bekeláról most. Köszönöm édes barátom, de a három tragikus és Aristophanes felől semmit nem írsz. Bár valamiképp ezen óhajtásom teljesedést láthatna. És a diploma Horváttól, ezt édes Palim el ne feledd.

És minő vigasztaló újság a Rösler *nonadmittitur*járól! Cicerohoz hasonló elkeseredéssel kiáltám az ő szavaival: O dulce nomen libertatis etc.! Mi lesz még belőlünk! Nem, édes Palim! Ez a pesti és Pest melletti lakás még rosszabb, mint a csekei. Ott nem vagyok körüled, a nagy baj! De ezen örökre egymást váltogató literátori kedvetlenségeket sem vagyok kénytelen újra és ismét hallani és szenvedni, s az nem kis jó! Negáció jó, az igaz, s jaj nekünk, hogy a negativumot is számba kell venni!

Sötét vagyok, igen igen sötét. Elővevém én is a . . .; nem, egy gondolat sem éledett bennem; a közelgető

útazás is nagyon nyughatatlanít. Mennék, mert kell, mert bizonyosan veszedelem történt eddig is; és mégis semmitől sem irtózom inkább, mint a pillantattól, melyben otthon szekeremről leszállandó leszek. E kínos ellenkezés az érzelemben mostani lélekháborúmmal együttvéve, nincs pokol, mellyel fel nem ér. — Ezért akármihez kezdek, menni nem akar, s hogy így veszteglek, s időm haszon nélkül fogy, ez új gyötrelem. Engedd félbehagynom, mert únni fogsz. Kisfaludynak mondd el, hogy fáj nekem a félreértés. Ölellek, édes Palim.

120

SZEMERE PÁLHOZ

Pécel, december 15-én, 1826.

Ma reggel az ágyban valék még, midőn tőled, édes Palim, a csomót kezembe adák. A Kisfaludy levelére itt megyen a válasz. A recenziót, midőn kijössz, hozd ki magaddal, mert egy hibás hely van benne Molière felől, amit meg kell igazítanom. Sophoklesnek nagyon örülök s nyugtalanul várom a többit is. De minthogy ez a Schäffer kiadása nem nagyon drága, kérlek édes barátom, tégy rendelést még egy Homér felől is. (Az enyém elveszett.) Így a három tragikussal, Aristophanessel és Homérral à la Hobbes egy parányi bibliotékát vinnék haza, s e kevés kötetek nekem ezereket pótolnának ki. A cédulácskát eltettem. Sopronyból kapott levelemet, minthogy egy részben az Élet és Litt. redakciójához szól, ide rekesztem. Felelnem kell ennek az Úrnak, de ez oly titulusokkal teljes levélíró, hogy a revange miatt a hideg lél. Kérdezd meg,

vagy kérdeztesd meg Trattnernél, minő titulussal él Kis Sámuel (de N. Apát), hogy válaszomban a titulusadásban hátra ne maradjak. Én elengedtem volna neki mind a levelet, mind a Tek. Tud. etc. címet, de ha már így, én nem bánom, ha *Nagy-Méltóságút* kell is visszaírnom. Mikor foglak ölelni? A dieu!

A gazdasszony kér, hogyha ki nem jösz, szennyesedet küld ki, mert hétfőn mosni akar. Panaszkodik, hogy sem ura, sem asszonya nincs.

121

SZEMERE PÁLHOZ

Pécel, decemb. 18-dikán, 1826.

Helyetted ismét egy levélke, de alkalom is, ezt teszed hozzá, hogy Pestre menjek, s téged láthassalak; s megvallom, kisértetbe vagyok bemenni; csak az rettent, hogy ott egy egész hétig kell majd ülni, és semmit sem csinálni, és az éj gonosz madarai miatt nem alhatni. Valóban, édes Palim, már darab idő olta itt is kínoz az álmatlanság, s miért a kínt megkettőztetni? Tehát csak itt maradok és várlak, és várlak az igért terminusig; de ha akkor sem jövendesz, bizonyos légy benne, hogy gyalog is látogatásodra megyek. Közelget a hazaindulás, s az utolsó napokat nálad nélkül töltsem-e? — Én itt Sophoklest lucubrálom, már az első köteten keresztülmenék, s igéreted napjáig a másodikon is túlleszek. Nagyon megörvendeztetél ennek kiküldése által, s most, midőn írod, hogy Homér eránt is rendelést tevél, minden óhajtásimat kielégítéd. Bár el ne késnének a kötetek, hogy magammal együtt elvihetném!

Kis Sámuel nehezen lesz prédikátor, legalább adresszén Seigneur de N. Apát címmel kívánja magát iratni; írtam neki valamiképpen, s kérlek, hogy e nekiszóló levelet adasd postára. Megírám, hogy eredeti románcait nem ügyelhetem, mert Pestről távozom.

Csókollak, édes Palim, el ne feledd karácsony másodnapján a Lyányőrző mellé írt dolgozásomat kihozni.

122

SZEMERE PÁLHOZ

Pécel, decemb. 21. 1826.

Köszönöm, édes Palim, hogy a soproni levélkét visszaküldéd. Én azt az urat (Nemes-Apáti Kis Sámuel) egyébnek gondoltam, s válasz nélkül azért nem akarám hagyni, ne hogy vádat hozzak magam ellen; iszonyú munkámba került az a semmiség; négyszer téptem el az elkezdett írást; végre készen valék az üres komplimenttel, s jelentvén Pestről távozásomat, lakomat s postáimat wohlweislich elhallgattam, e fortéllyal akarván a levélfirkálásnak elejét venni. Azonban a C—tus (canditatus) úr megenged, ha a a r (román) ügyelő barátságát ignorálom is; s adósod vagyok, hogy a leendő megbánás kínjától felmentettél.

Kazinczynak a levelezésre nézve igaza volt; s kitörléseid felől egyértelemben vagyok veled. De óhajtanám, hogy a szükséges helyeken, például Döbrentei tudósításaiban a velencei út alkalmával Berzsenyiről, Himfyről stb. a kihagyások a nyomtatásban jelek által ismeretesekké tétessenek. Különben a levél stílusa nagyon töredékesnek fog tet-

szeni. Én is törlöttem leveleimben több helyen; a többi törlések aprók, de a 23. és 24. lapon számos sorokat levontam. A levont sorok végsőiben áll valami, amire D. a 28. lap vég §-ban felel. Reád bízom, hogy erre nézve tégy igazítást, vagy eltörölvén a D. sorait is, vagy amint jobbnak látod.

Egy jut eszembe. A szonettek eránt is vagynak levelezések; s ennyi levél e kötetben nem leszen-e kedvetlen? Gondolkodjál erről. Annyival inkább, mivel a D.-vel folytatott levelezésben is szó van a Reményről, s ez alkalommal mind D., mind én, de kivált D. mondunk olyakat, melyek a szonettek eránt írt levelekben is éppen úgy érdekeltetnek. Idejön, hogy Kczy is a recenzióban újra sub incudem veszi a tárgyat. — Nem lehetne-e vagy egyik, vagy másik helyről valamit kiugratni? Nem jó lenne-e a szonettekről mondottakat a D. vel váltott levelekből elhagyni (annyival inkább, mert itt Helm. megnevezetik), s azt, amit Kczy a Rcban ír, jegyzetképpen a szonettrészhez csatlani? Nálad lévén mindegyik rész, könnyen keresztülnézhetsz rajtok, s figyelmeztetésemet használhatod, amint tetszeni fog.

A levelezésekben nehány helyett alkudozások vagynak, hogy a Múzeum számára ezt vagy amazt dolgozzam. Ez sem mint litteratori tudósítás, sem mint karakterfestés nem tekintethetik. Talán jó lenne az ilyen helyeket ha nem egészen semmivé tenni is, de legalább megritkítani és kurtítani. Tehát, édes Palim, próbáld még egyszer a tollat elővenni, s az elhúzogatás salutaris mesterségét gyakorlatba fogni. Magam azért nem tevém azt, mert történhető, hogy többet eltöröltem volna, mint te jónak látnád, egyéb eránt is használni fog, ha ezen alkalommal ismét kénytelen leszesz a Corpust keresztülolvasni; sokat

látni fogsz, ami az előbbi törölgetés alatt még szemed elől elsiklott.

A komikumról szólóra nézve nem Aristarchuskodtál; pedig nem lett volna rossz. Én lap 138. a Cocu imaginairről mondottakat levontam, s helyettek a Mariage forcéból hozék elő példát. Ezen utolsó darab ítéletem szerint Molière-nek legjobbjai közé tartozik, amabban a kétszeri ájulás nem egyéb, mint cuop de theatre, s Molièrehez illetlen; bár különben a darabnak bebonyolítása nagyon komisch.

Alkalmasint elmondék mindent, ami a kiküldött kötetre nézve mondani valóm volt. Ha jön még valami eszembe addig, míg veled levélben vagy személyesen szóllandok, nem feledem el veled tudatni.

Mult éjjel ismét semmit sem alhattam. Fejem ennélfogva még setétebb mint egyébkor; s Sophokles olvasásán kívül nem csinálok egyebet. Már csak a két végső játék van hátra. Ennek a hellennek módja, édes Palim, az új Európa dramatikusaitól nagyon sokban különböz. Bonyolódás és kifejlés, s karakteri nuance itt nincs oly mesterséges; de nyelve a legszebb poézis. Tele van oly lírai szcénákkal, mint például a Maria Stuartban a kerti szcena, midőn a fogoly királyné a szempillantatnyi szabadságnak a legszebb lírai ömledezéssel örvendez. Az ő kórusa a Handlungnak nagy részvevője, s azok a szép korális strófák a felvonások végén, valóban sokkal jobb effektust csinálnak a leeresztgetett kárpitnál.

Kazinczynak írtál-e azolta, hogy az Élet és Litt.-ba szólló csomóját elküldé? Ezt talán hogy vetted, tudatni kellett volna vele, s én azt is szeretném tudni mint láttatik venni a Minervára tett választ?

Hát a Kisf. Laczkója? Ha mégsem kész, úgy félő, hogy recenzeálatlan marad. És a Leányőrzőt

visszakaptad-e már? Az Auróra kinn jár-e? K. nekem minden provokáció nélkül az Auróra minden eddig kijött köteteiből igért egyet. Nem kellene-e elkérned az igérteket? Én poétikát írván, azokra rájok szorulnék példaszedés és tanácsadás végett. Mert úgy hiszem, hogy mostani poétai világunk az Aurorában alkalmasint minden színeiben feltünik, s onnan leginkább láthatjuk, mely oldalra hajlunk, s hol leggyengébb az oldalunk. Egy darabot (talán 1824) már kaptam, de a többiért csak úgy tégy szót, ha jónak gondolod.

(A levél befejezése ki van vágva.)

123

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, február elsőjén, 1827.

Mindjárt hazaérkeztemkor írtam hozzád egy levelet, vetted-e azt, édes Palim? S vetted-e vele együtt azt a másikat is, melyet vártál? Én még tőled nem vettem semmit, s talán már vár reám a postán valami; de többször egyszernél, s éppen akkor, midőn hozzád írt levelemet elküldém, még nem járattam Surányba és Beregszászba, mert a Tisza jéggel küszködött, s az általmenetelt megtiltotta. Rösslertől akkor vettem a három első ujságlevelet, s vettem választ Bay Gyuritól, ki írta, hogy levelünk az Élet és Lit. eránt kezéhez ért vala, de sikeretlenül fáradozott. Kende Zsigmond azt izené, hogy nála 16 előfizető van, még által nem küldé, s ha általküldendi, én nem adhatok neki többet tizenegy példánynál (tizennégyet hoztam, kettőt ajándékon adtam, egyre magamnak szük-

ségem van); írd meg, édes Palim, fogsz-e még hozzájok pótolékot küldeni, s mikor és kitől? A beküldendő példányok árát Bekela Sz. Györgykor felviheti.

Krugot és Schlegelt keresztülolvasám s mindegyikben, kivált Schlegelben sok jót lelék. Ennek Vorlesungjaiban éppen, vagy legalább nagyrészént azok a principiumok vagynak, melyeket Tieckben már Pécelen ismerni tanúltam. Ezek mindketten tele vagynak Shakespearral, Schlegel még Calderonnal is, s mindkettőről sok szépet, sok jót beszél. Euripidesnek nagy ellensége s nem minden ok nélkül, s itt inkább részén vagyok, mint Molièrere nézve. Ezzel nyilván igazságtalanul bánik, és sokat hibául tulajdonít neki, amit Aristophanesben és Shakespearenél javall. A görögöket jól ismeri, de a Sulzer Nachtragjaiban álló artikulusokban is sok van, ami Schlegelnél nem alábbvaló. Én Euripidesből már sokat elolvastam, s várom Aeschylust a többiekkel együtt, hogy saját észrevételeimet a németekéivel öszvehasonlíthassam.

Dolgozásaimról még most számot nem adhatok, mert kezdetben, s töredékekben vagynak. Fertályonként a poétaság is háborgat, s ezért folyvást nem írhatok, sem prózát, sem verset, hol egyiket, hol másikat kell félbeszakasztanom, s nagyon látható haladást még egyikben sem tevék; azonban aki extenzive nem halad, intenzive haladhat, s én ezt teszem.

Még Biharból bizonyos hírt nem tudok. Mondják, hogy ott voltak előfizetők. Gondban vagyok, hogy a Fényeshez küldött levél eltévedt, s e gondra azolta van okom, miolta hazajöttem. Ha kétségem bizonysággá válik, mást küldök. Kende Zsigának akkor

küldök, mikor a példányokat (t. i. a nálam levőket) általveszi: de Izsák a Diétáról hazajött, s más menvén helyette, többé vissza nem indúl. Innen tehát sok reményt ezután se táplálj. Ami engem illet, én valamint a nyáron, úgy ezután is óhajtanám, hogy a dolog inkább előfizetés nélkül menne, ha bár lassabban is; csúf az a tolakodás! Azt a kalmárok közt is csak a házról-házra járók teszik, s ezek — az ég bocsássa meg nékiek — vagy tótok, vagy izraeliták. —

Várom a Bártfai postáján küldendőket.

Mit dolgozol? ezt tudni nagyon óhajtom. Mint van a második kötet? s Döbrentei mit végzett?

Csókollak, édes Palim, Kriskádnak vidd meg idvezletemet, és Bártfayéknak. A pesti kritiko-poétai Parnassos mit mível?

El ne feledd, hogy e már második levelem.

124

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, február 17-én, 1827.

Ezen fertályban veszem a február 3-kán írt becses levelet a melléje rekesztett hat kötettel. Köszönöm e jótéteményt, tiszteletre méltó barátom, mert mi nagyobb jótétemény, mint kétholnapi bizonytalanság után tudósítást venni azokról, kiket nem közönséges részvéttel szeretünk? Ezekből sejteni lehet, hogy nekem Pestről ez elválás pillantatától fogva még semmim sem érkezett ezen csomón kivül; s nem kétszeres örömmel kellett-e tehát ennek meglepni? De talán eddig az én Szemerém is írt nekem a postával; én

ugyan neki már kétszer írtam, s e szorgalom lehetetlen, hogy jutalom nélkül maradjon. Minden esetre ide rekesztem a harmadikat is, s könyörgök ennek általadásáért.

A Guzmics kritikájának előre örülök; de sajnálom azt, hogy Döbrenteivel ismét kedvetlenség történt. Ami engem illet, én mind Szemeréről, mind magamról tudom, hogy semmi rosszat ellene tenni nem vala szándékunk. De az a seminator zizaniae! — Jaj annak a dolognak, melybe egyszer a gonosz lélek magát belevegyítette! Pedig a gonosz lelkek közé Klopstock is csak egy Abbadonát teremtett; azok a többiek nem térnek meg soha.

Én a Pali számára dolgozom, s legközelebb a görög filozófia történeteit. Mikor az emberiség még valahol a kultúra legalsó, vagy legalább még a közbülsőtől is messze lépcsőn áll, akkor fegyverkészítő és csizmadia, süveggyártó és hajós mind egy háztól telik ki. Kell-e tehát csudálni, ha mi is verset és filozófi állapotokat egy füst alatt készítünk? Való, hogy Platón és Aristoteles is tették mindegyiket; s ímc mi is mindent véghezviszünk, hogy hozzájok hasonlíthassunk. Platóni és aristotelesi lelkünk ugyan nincs; de hiszen minálunk az akarat tett gyanánt vétetik.

Schlegelt örömök közt olvasám végig; az igen derék író, kit akkor is kénytelenek vagyunk tisztelni mikor értelmétől különözünk. Még dolgom lesz vele, mert a kritikáról fogok valamit készíteni, s azután tartozott köszönettel küldöm vissza.

Ölelem édes barátom; méltóztassék komplimentemet szeretetre méltó hitvesének általadni. Éljen szerencsésen!

Kölcsey s. k.

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, február 17-dikén, 1827.

Pali, édes Palim, ez a harmadik levél tőlem, s még tőled egy sincs itt. Kettő Beregszászból röpült hozzád, s azokra talán már írtál választ; azt remélem, hogy emberem, ki ma ismét a postára ment, hozni fogja hacsak egynehány soraidat is. Ezen várakozásban nem akartam a mi Bártfaynktól érkezett csomó Merkuriuszát is üresen visszaereszteni, s ime tehát olvasd ismét és újra, hogy a csekei Életkészítő és Literatorboronáló, semminek oly híjával nincs, mint leveleidnek.

Aeschylust és Aristophanest és az Odysseát vevém, s ez a pontosság új bizonyítéka a te szép barátságodnak; de itt köszönetemnek egy nagy részét a mi szeretetre méltó Bártfaynk kívánja: mert bizony az ő barátsága nélkül ezeket ily hamar nem fogtam volna vehetni. Aeschylus és az Odyssea különböző kiadásuak a többitől, azonban ez nem tesz semmit is, csak a textus ne legyen rosszabb kútfőkből merített; a betűk ugyan nagyobbak, s ez a szemnek használ.

Elkezdett munkáim közül egy már kész, de nem hirtelenkedem a felküldéssel; úgy lehet, még lelek benne változtatni valót. Most a görög filozófia történeteit dolgozom. Valamely leveledben el ne feledd megírni, hogy múlhatatlan szükség lesz-e a köztünk meghatározott munkákat György napra (április, 24-d.) felküldeni? Ezt azért, hogy talán egynémelyik munkára nézve jól esnék a nemhirtelenkedés. Addig már csak két hónap, s a harmadik kötet nyomtatása

pedig talán csak auguszt. körül kezdődik. Mindenesetre veszesz csomókat áprilisben, s ha nagy a szükség, veszed mind.

Bártfaynk írja, hogy Döbrenteivel a dolog el van ugyan végezve, de hogy ő ismét haragban vált el tőled. Az a más tarisznyája, édes Palim, nagy baj. Való, hogy mi az ő tarisznyájából nem kértünk; maga látszott kívánni, hogy leveleit kiadjuk. De mi lehet hát? Kazinczy?

Tudósíts mindenről, édes Palim, s mindenekfelett magadról. Mint vagynak a literátori aspektusok Pesten? A mégis csak kegyetlen állapot, hogy a Bekela uram küszöbétől fogva semmit sem tudok rólad. Rösler valamelyik levelében azt hirdeté, hogy a mennykő Pesten házat gyújtott, s ime e váratlan mennykőtől fogva a Bártfay leveléig minden amit Pest felől tudhatok az, hogy téged otthagytalak; pedig én a világ minden januáriusi mennyköveit és méghozzá a budai és pesti egyesült Újság tíz esztendei leveleit adnám érte, ha tőled egy levél érkeznék. S mindezekből s száz efféle bohóságokból, melyeket ezen cédulában s a két megelőzöttekben írtam, észreveheted: minő kötelesség az, melyet tőled várok.

Egyéberánt kedvem lett volna most valami nem ily igen üres levelet írni, de a károli táskás már késő estve jött ide, s hajnalban indul Gyarmatnak, így mind neked, mind a mi Bártfaynknak csak futó sorokat írhatok. Fogadd el ölelésemet, édes Palim, mint van a te szeretetre méltó Kriskád? és Miklós? A dieu!

SZEMERE PÁLHOZ

Csekén, március 26-kán, 1827.

Midőn március 8-dikán írt leveledet kezembe adák, betegen fekvém ágyamban, honnan csak tegnap költem fel. Már fekvésem előtt is régolta gyengélkedtem, s emiatt lelkemnek elég vidámsága nem vala, s dolgozásaimat, melyek elég tűzzel folyának, félbe kelle szakasztanom, jó mégis, hogy Bártfaynk segéde által mégis mindég küldhetek hozzád írásokat, így az a veszteség, hogy Debrecenből György-napkor, annyit, amennyit szándékozám, nem küldhetek, nem leszen kipótolhatatlan. De írdd meg világosan, hogy a károli táskástól írt levelemet vetted-e? Tudnom kell, mit bízhatok az actuarius pontosságához. Megjárnók, ha ez a Bártfayhoz intézett borítékokat itthon felejtgetné.

Februáriusi leveledben a Döbrenteivel folyt levelezés hollétéről teszesz kérdést. Pali! A levelezés isten tudja mely szentségtelen kezekre fogott jutni, mert az minden jelek szerént, azon fiakerajtózsebben maradt, melynek gazdája bennünket a Dunapartról Rösslerig vitt, s a Rössler kapujától visszabocsáttatott. A gondatlanság, édes Palim, annál menthetetlenebb, mennél kevésbé lehet azt kipótolni. Azonban ami megesett, azt ki fogja megváltoztatni? Ily környülmények közt lehetetlen, hogy Döbrentei haragot viseljen ellenünk. Ha ő ezen történet által vesztett valamit: bizonyosan nem vesztett többet mint én.

A másik kérdésedre: Ónodi Sándor ki legyen? meghökkentem. Nem, édes barátom, én e nevet

soha ezelőtt nem hallottam, tehát semmit sem tudhatok felőle; mégcsak azt sem, ha való név-e ez, vagy csak álnév. Egyéberánt a pseudonymitas közöttünk szinte módivá lőn, ki tudja ki rejtezik alatta? Annyit az általad leküldött munkából bizonyosan mondhatok, hogy az ember nem ezen környékről való, s így ha ki lehet tapogatni ki voltát, neked ott inkább lehet, mint nekem itt.

Tudni kívánod: min dolgozom? Bártfayhoz intézett levelemben írám, hogy a g. filozófia történetein kezdék dolgozni, de ezek most betegségem miatt nyugszanak. Egész márciusban még olvasni sem sokat olvastam. Aristophanesből legtöbbet. Az kimeríthetetlen launajú író.

Debrecenben senkivel sem leheték. A sár képzelhetetlen vala; leveleinket biztos embertől szállyal küldöztem; magam egy napi ottlétel után továbbindulék. Nem lehet gondolni rettenetesb utcákat, mint akkor ott valának.

Az igért köteteket várom, s a második darab kötetét legnyugtalanabbul; mert sok van amit kéziratban nem láthaték. Megtudom majd biztosunk által az akadémiai principiumokat. Hogy a grófi beszéd kegyelmes sorsot nyert, azon örülök, e jó jel azon Btra nézve, kitől a *Thmi* beszédet várod és bizonyosan megkapod, mert az két hónap olta készen áll, hiszen a Th. nem oly sikamlós tárgy, mint a cenzúrán általesett beszéd tárgya. Azt írod, hogy nem határoztad meg, miket fogsz a beszédeken s a Magnetizmuson kívül felvenni. Legjobban meghatároznak a beküldendő munkák; én az enyémeket, mihelyt küldhető állapotban lesznek, indítom. De a harmadik kötettel nem szükség nagyon sietni. Tudnunk kell előbb a másodiknak sorsát.

A-nyikkal biztatsz. Benned nem kételkedem. De az alkalmasint igen drága lesz; mert a darabok százat felül haladnak. Tieckről semmit sem írsz. Ezt csak azért ohajtom tudni, hogy ha Eggenberger meghozatta és Sédel általad megkapta, jó; ha nem, úgy nekem kötelesség az elhozottat köszönettel visszaküldeni. Én a visszaküldést minden legkisebb fájdalom nélkül megteszem. Tehát csak írdd meg, mert nem oly könyv, hogy nélküle el ne lehetnék.

(Kisfaludy) Károly haragudt, hogy Lyányőrzőjét a németek rosszúl játszották. Biztasd, hogy a magyarok még rosszabbúl fogják, ha körmeikbe akad. Egyébaránt a rossz színjátszót mégis könnyebben eltürheti: mint a gonosz recenzenst.

Ami a levelezést a F. B. úr által illeti. Igaz, hogy a levelek fel nem szakasztva hozatnak által; de ha a B. úr maga hozza által, olyankor óhajtja olvasni. A beszédíró maga postára nem jár. Tehát mindenesetre vigyázni kell, s olykor a táskás útját választani. A postára mindenesetre csak a régi felülírás szükséges; mert különben eltévedhet a levél, a vizek miatt gyakran hetekig nem lehetvén odajárni.

Szeretem, hogy a praenumeratió-kunyorálást megveted. Én ezt nem annyira az úgymondott szemtelenségért nem szeretem, mint egy más fontosabb okért. — Az öcsém Péter a télen Álmosdról itt vala, s azt mondá, hogy Csanády József úr ott nekünk meglehetős számmal szedett praenumeratiót, és novemberben fel is küldé azt, s panaszkodik, hogy példányai még sincsenek. Mi bizonyosan nem láttuk a felküldött praenumeratiót, s a dolgot annak kellett hibásan végezni, akire Csanády a pénzt bízá. Azonban mindegy akárki volt hibás, mert a paro-

látlanság vétke csak a könyvkiadóra hárul, s annak hitelét vesztegeti. Ilyen esetek nagyobb számmal is történhettek, s az ilyeket legjobban úgy kerülheted el, ha előfizetést nem kívánsz; vagy legfeljebb ha kevésszámú igen biztos embereidre támaszkodol.

Surányi barátunk azt mondá, hogy ír neked az előfizetés dolgában. Úgy vélem megtevé azt. Itt Kende Zsiga vállalta a dolgot magára. Mint viselte magát, nem tudom. Én azt kérém tőle, hogyha előfizetői lesznek, a pénzt a pesti vásárra Károlból küldje hozzád. Írd meg: tette-e?

Igéred, hogy iparkodni fogsz az elmulasztottakat helyrepótolni. Hallgassa meg az ég! Bár nekem is jönne erőm s erőmmel együtt kedvem a pótolgatáshoz minél elébb. De még gyenge vagyok; s e nyomorúlt levél öszvefirkálása alatt is egészen kifáradtam. Engedd tehát, hogy ezúttal szűnjek meg. Kriskádat ölelem. Idvezletemet a mi Laciuknak s hitvesének. Köszönd meg nevemben a Vörösmarty Salamonját, melyet veendő leszek.

Aideu, édes Palim! csókollak ezerszer; könyörögjetek érettem.

Rössler újdonságleveleit eddig három híján (IX, X, XI.) hiba nélkül vevém. Vörösmartyról (a Salamon miatt), hacsak az elmaradt háromban nem, nem beszél. De Bacsányiról, hajh! Ez a rettenetes dicséret, mégis a Döbrentei megjegyzése alá tartozik.

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, május 14-én, 1827.

»Reng a hullám, röpül a sajka stb.«

(L. az I. köt.)

Kedves barátom, íme a kívánt dal! Közlöm azt azon könyörgéssel, hogy idegen szemektől megőrizni méltóztassék; mert ohajtanám, hogy ez csak akkor jöjön közismeretbe, midőn verseim csomójával együtt adatik ki. Mint van, kedves barátom? Én beteg valék, s nagyon egészséges most sem vagyok, legalább félbeszakadt dolgozásaimat még mindeddig nem folytathatám; s az ami e folytatásra alkalmatlanná tett, okozta azt is, hogy kedves barátomnak s a mi Palinknak csak ily későn válaszolok. Egyébiránt minden hozzám intézett csomókat hiba nélkül vettem; ez a kedves barátom segedelmével talált út nekem nagy jótétemény; fogadja el tőlem a legforróbb köszönetet!

Itt, azaz Szatmárban és Beregben, az Élet és Lit.-nak bűnűl tulajdoníttatik, hogy benne itt és ott magok a kiadók dicsérettel említtetnek, hogy a róla folyóírásokban tett magasztaló ítéletek belenyomattak, s több efféle. Úgy vettem észre, hogy a gáncsolók közűl még senkinek sem tünt szemébe, hogy a dícséretek mellett a gyalázások is híven ki vagynak adva. Az itteni emberek (s talán az ottaniak is) a horáciusi maximának éppen ellenkezőjét tartják: ubi plura nitent etc. Mert ha egy betűt leltek, melyben megbotránkozhatnak, semmi egyébre azonkívül nem figyelmeznek. Kritika lévén a cél, nem szükséges vala-e azoknak, kik másokról ítéleteket mondogatnak, a

magokról mondott ítéleteket is előmutatni? s ítélet nem lehet-e szintúgy jó, mint rossz? De mit gondol azzal a magyar John Bull? Uram bocsásd meg nekie, mert nem tudja mit cselekszik! monda Krisztus urunk.

Én várom magamra a sz. lelket, nem a pünkösdit tudniillik, hanem azt, mely kedvemet s erőmet a dolgozásra ismét meghozza. Kínosabb állapotban egész életemben nem valék, mint most. Máskor, ha nem dolgozhattam, öszvedugám kezecskéimet, s német-magyar flegmával néztem az ablakon kifelé; de most a Palinak tett igéret miatt rettenetes nyugtalanság gyötör, s a jobb óra megjöttét szenvedések közt lesegetem.

Pali által a literátori világból semmi újságot nem tudok. Szunnyadás van talán Pesten? A Toldy és Fenyéry Handbuch-ja meg fog-e jelenni? Hát a Palinak igért dolgozások Kisfaludy és Vörösmartytól? Ezekről, s az ilyenekről vagy kedves barátom, vagy Palink által várok tudósítást.

Vigye meg kedves barátom a maga szeretetre és tiszteletre méltó nőjének idvezletemet, és Helmeczynek, kitől a József-napi levélben nehány filológiával paprikázott, baráti sorokat vevék. Hát ő nem készít-e valamit? De azok a fiskális urak a literatúra minden bajnokai között legrestebbek. Nem azért van-e ez, mert nagyon szeretnek új kaputrokban járni? Tudnivaló, hogy kaputrok-újítás és nyelv-újítás együtt nem járnak.

Adieu kedves barátom, fogadja öleléseimet s tartsa fenn erántam e nekem igen becses barátságot.

Kölcsey s. k.

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, május 14-dikén, 1827.

Végre, édes Palim, veheték magamon annyi erőt, hogy a tulsó lapokon álló beszédet letisztázhatám. — Ez hónapok olta készen állott nálam, minden egyéb dolgozásaim betegeskedésem miatt félbenszakadtak. — Elő vegyem-e ismét azokat? Ez a kérdés az Élet és Lit. köteteibe való dolgozásaimat illeti; mert azon dicsekedések szerént, melyeket a könyvvásárról közölsz, költséged a második kötetből nehezen fog kijőni; s én deklarálom, hogy amennyiben rajtam áll, meg fogom akadályoztatni, hogy a gyűjteményt legkisebb veszteségeddel is folytassad. Mert nem lélekbosszantó gondolat-e az, hogy magunknak kritikáinkkal mind az írók, mind a csupa olvasók közt férfias elszánással ellenségeket nem kevés számban szerezzünk, és amellett pénzt is veszítsünk, ami nekünk nincs? Pedig akármint biztatsz, én jól látom, hogy neked most veszteni kell.

Bay által vevék Debrecenből (tőlünk nem volt ott senki, s ezért Bekelától semmitsem küldheték) tíz példányt, előbb a táskástól egyet a Salamonnal együtt. Beregben ez újságokból extrahált dicsérő jelentéseket, mint szerénytelen közlést botránkozva tekinték. Én az egész kötetben a Döbrentei Antikritikáját s levelét és a Guzmicstól származott dolgozást lelém magam előtt újaknak. Guzmics egyedül, mint pap, vette fel a tárgyat; Döbrentei pedig — —! De hiszen az ő egész filológiai konfesszióját már régen ismertem. Az egészen a gróf Teleki principiumin épült, vagyis az egészen a Telekié.

Az a szekretariusság! De hogy Ő az *ódom*, *ődöm*, *tatódom* debreceni vétkeket is követi, e már istentelenség! — Elfelejtém feljebb, hogy a Leányőrzőről adott elógiumok is újak voltak előttem. Az tehát a kritika? Így kritika és újságírói kürtölés két egyforma hivatalos munka.

Vevém a négy kötet — nyikot, s a mellé tett praenumeratio hirdetést. Csókollak, édes Palim! — Hanem a négy kötetben csak négy mív áll, van pedig kiadva 108. A praenumeratio hirdetés ezen száznyolcat négy kötetben igéri, s az elsőben valami harmincat; de rettenetes drága. Ennyit a magyar literátor és a magyar nemesember erszénykéje meg nem győz. Pedig a küldött négy darab nem is a Calderon legelsőrangú dolgozásaiból való. Legalább Schlegel másként tanít.

Józsefnapi leveledben oktávrímeket közlél találgatás végett. Én Vándorfyénak gondolom. Poétai tárgy és nyelv; az utolsó strófát nem szeretem, mert ott a hasonlításban ismét a reggel képe jön elő, mellyel az egész foglalatoskodik. 1. str. vers 4. *által csillogának*, azaz *csillogának által*, a második strófában az *alkotó* és *lágy* epithetonok nem látszanak jól helyheztetve lenni. Az *aranypirulva* excellens. Az egészet ki kellene dolgozni, megérdemlené.

Kendének nem írtam, de beszélek vele, mert ő Csekén meg szokott fordulni. Általadám neki az első kötetből küldött hét példányt, tehát, mivel ő az első kötetből 19-et kér, ezen hetet számláld e summába, s annyival kevesebbet küldj. A második kötetből is általadok neki nyolcat, vagy kilencet, mert énnálam úgyis el nem kél. A pénzt arra útasítám, hogy Károlból a táskás csomói közt küldje

fel; ezért az említett hét kötet árát sem vevém fel tőle. Bár Baynak se írtad volna, hogy a hozzá küldött példányok árát nálam tegye le; ő azt Debrecenből, könnyebben felküldhette volna. Még nem adta által s ha fogja, én levélbe pecsétlem, s mint ezen mostani csomót, Mátyásy aktuariusnak fogom ajánlani. Más utat legalább nem tudok. A debreceni vásár messze van, s ki tudja, ha ismét nem marad-e el onnan az öcsém, mint György-napkor?

Mindenesetre tudósíts, ha a harmadik kötettel megjelenhetsz-e az idén? Tudniillik meg nem jelenhetsz, míg a második el nem kél. Ha tudnám, hogy ezen évre ezen második elég lesz, úgy ahelyett, hogy tumultuario opere kritikát és filozófiai dolgokat firkálnék, poétai míveimet venném most elő, ezekhez értvén a nyikot is. Betegségem nélkül már amaz elsőkkel kész volnék, s most ez utolsókat iskoláson kimért napszám nélkül tenném foglalatosságaimmá. Várok tudósítást világost és *nem csalót.*

A Kazinczy kritikája kemény, igazad van. Ez abba az időbe való, mikor az naplómat kilökhetnők. De a napló is félben áll, s bár folytathatnám ismét.

Ölellek édes Palim, Kriskáddal együtt. Ne szünjetek meg szeretni.

129

SZEMERE PÁLHOZ

Csekén, auguszt. 6-dik, 1827.

Írnék neked, édes Palim, és nem tudom mit, és nem tudom mint? Egyedül azon kínos tudományom van még, hogy Ádámot a testvéröcsémet eltemettük, és

én kimondhatatlanul szenvedek. Sorsom az övével nemcsak szeretet által vala öszvekötve, hanem azáltal is, mert jövendőm egész intézetét az ő élete környülállásain építettem. Nem látod-e szeretett Palim, mily sokféle szövedékekből van öszvefűzve e fájdalom, mely szívemben lakik? Életem következő fekvése homályban áll előttem, s ezen homály, s ez egyedűllétel, minekutána őtet, az egyetlent, kit e számkivetésben birtam vala, elvesztettem, szánásra méltó borúlatot öntenek el felettem. Menjek, édes Palim, ó mely örömest, mely forró vágyással mennék hozzátok! s hogyan találnék enyhítőbb és szebb vigasztalást, mint karjaidban? De itt egy árva van, ki még távolról sem sejti veszteségét, s ezen gyermeki tudatlanságban annál megrázóbb erőben birja szánakozásomat. És mégsem tudom, ha kell-e, ha másnak kívánatos-e, hogy itt maradjak? Kétség, kétség közt, édes Palim, de még fájdalmam sokkal újabb, mint csak gondolni tudnám is, mint vívjam ki magamat.

Itt maradok? Kétségkívül ezer bajokra maradok itt, bajokra, melyek a legnyomorúltabb pórnépi kör felé fognak lenyomni; s képzelheted-e, hogy én akkor az legyek, aki voltam? hogy én dolgozhatni fogjak neked, s a mi kedvelőinknek? Megyek? Ó Pali, Pali, én nem tudom; s a legkínosabb az, hogy tanácsot tőled sem nem kérdhetek, sem te nem adhatsz. Mindenesetre bizonyos lehetsz barátodról, hogy a kötelesség hívásának megrepedt szívvel is kész lesz engedni; de ha a kötelesség szava alól az özvegy el nem fogadó viselete feloldoz, akkor nyúgodtan válok el. Mert lehetetlen képzelned, hogy én magamért e távolságban saját világomtól tovább is megmaradjak. Könyörögj, édes Palim, könyörögj Kriskáddal együtt érettem; mert kit birok én már

rajtatok kívül? Senkit, senkit, senkit! Ó miért nem születtem én inkább a ti testvéreteknek?

Levelet és csomókat vevék tőled a mi Bártfaynktól és Schedeltől. Köszönd meg nekik barátságokat, édes Palim és mondd meg, hogy nekem nincs erőm, hogy feleljek. A literatúra, a költés világa szép világ, és meleg; s mégis mely hidegségben tűnik fel az most énelőttem! Nincs melegebb, nincs forróbb és égetőbb, édes Palim, mint a fájdalom.

Könyveiteket nemsokára visszaküldöm, lehetetlen tőlem innen valamit kapnotok. Mit dolgozzam én és mikor, aki nem tudok, nem ismerek egyebet kínomnál, aki mellett és körül nincsen hely, mely a lélek és test bajaitól üres maradt volna. Szobám most az özvegy fájdalmának rejteke, s könyveimben nincs sem tanács, sem vigasztalás. Az a magasabb élet, az a bölcseség! Fölséges vigasztalást adhat annak, aki még nem szenvedett, vagy már megenyhűlt, de a fájdalom örvénye mellett a legmélyebb bölcseség is érzéketlen csevegés.

Rössler nekem leveleket küldöz, pedig én az előfizetést fel nem küldém, s fel nem küldhetem. Mondd meg neki, ne tegyen adóssá. Nem szükség, hogy érettem lefizesd, én tőled már tavaly is többet vevék, mint kellett vala, s minek nekem az ő levelei? Tele vagyok az én saját újságaimmal, és ha még Athena hétszer eldől, s nem tudom még mik történnek is, az én fájdalmam nagyobb nem lehet.

Sokat sírtam, édes Palim, de e vallástételből s azon panaszkodó levélből, ne hidd, hogy férfiú nem volnék. Le nem roskadtam s nem fogok. Tiszteld fájdalmamat, magamra bízd, hogy a jövendőt, saját szívemmel számot vetve, rendeljem el. Meglehet, hogy a literátort bennem elveszted, sohasem a barátot,

a barátot, ki néked s Kriskádnak oly forró, oly kifizethetetlen hálával tartozik. Áldjon meg az ég benneteket!

130

KISFALUDY KÁROLYHOZ

Csekén, szeptember 6-án, 1827.

Köszönöm részvétedet sorsomban, édes Károlom; részvétel a bánatban ha vígasztalást nem ád is, enyhűletet szerezhet. Engem valóban a legszerencsétlenebb környülmények közt ért a csapás; nemcsak testvéremet vesztettem el, de vele életem nyugalmának nagy részét. Jobban meg vagyok rendűlve, mintsem könnyen öszveszedhessem magamat.

Adósod vagyok, mert ígéretet tevék; de te, édes barátom, szelíden bánsz velem; s elengedvén ígéretem nehezebb részét, csak régibb darabjaimból kívánsz valamit. Itt küldök négy parányi dolgozást, és assignálok még hármat, kettőt *(Rákos bolyongék* és: *Egykor homályos)* Szemerémtől végy által; harmadikat *(Reng a hullám)* Bárfay fog általadni. Ennyi, úgy vélem, több lesz mint elég; ha mindenikre szükséged nem leszen, válassz közűlök.

Ezen cédulácskát a versekkel együtt Palihoz küldöm, kitől hiba nélkül veszed kezeidhez; szállásod jegye úgyis ismeretlen előttem.

Szomorúan végzed leveledet, a diétáról való tudósítással. Ki az ki veled együtt ne érezné a közönséges fájdalmat? De az újabb sebektől rettegő szív félelmesen vonja be magát a régiebbekkel, s rejtekben emészti fel önmagában gyötrelmét. Tűrnünk kell, édes barátom; a tűrés is az emberi virtusok sorában tündöklik.

Ölellek, édes Károlom. Schedelt köszöntsd nevemben, és Vörösmartyt, és Stettnert, s ne szűnj meg szeretni.

131

SZEMERE PÁLHOZ

Csekén, szeptemb. 6-dikán, 1827.

Boldog az, édes Palim, ki a földkerekség kilencszáz milliomjai közt legalább egyetlenegyet bir, kit lelkének egész bizodalmával szoríthat kebléhez, kiről lelkének egész bizodalmával elmondhatja: ez engem szeret, ez engem megért. Mivé lennék én szeretett barátom, mivé lettem volna én százszor már életemben, ha te engem a legtisztább, legszentebb testvéri szeretettel körül nem ölelnél! Környülményeimtől oly gyakran elkeserítve, oly gyakran eltompítva; az emberektől oly sokszor a gyűlölés kínos érzelme felé kényszerítve: egyedül benned vetett határtalan hitem vala képes újra magamhoz téríteni; egyedül szennyetlen lelkedre visszaemlékezésem vala képes az emberiség ügyét előttem megigazítani, nehogy az emberi virtus felől kétségbeessem. Intesz, édes barátom, hogy nyissam fel keblemet: ezt a vérző, ezt a fájdalommal csordúltig tölt kebelt, mely előtted s karjaid közt valahányszor kiömlött, öszvehangzó érzelmeidben talált enyhületet. Pali, ez a kebel titkokat talán-talán nem zár; legalább zárni nem akar; Isten tudja a jövendőt, engemet a jelenlét kínosabban nyom, mintsem a jövő kifejléséről aggódjam. Azonban nem veszem észre, hogy a jelenlét bajait bizonyosan ez az aggódás, bár nem nyilván kitetszve is, egyvelíti fel, s

teszi terhesebbé: mert nem mindig azon homályos kérdés lebeg-e a lélek előtt: mi lesz mindezekből, s mint fogunk belőlek kimenekedni, vagy bennek elsüllyedni?

Szegény öcsémnek a maga keskeny köréhez képest temérdek bajai valának, s e bajok között az én osztályjószágommal segítgetett magán; s ezt tehát kezei közül soha ki nem vehettem, mert azt romlása nélkül nem tehettem volna. Ő meghala, minekelőtte környülményei könnyülhettek; s képzelheted, hogy ha életében az én osztályrészem a siker elviselésére elmúlhatatlanúl szükséges volt; ezen szükség most kétszeresen álla be. Tudván ezt, előre lehetett volna gondolnom, hogy az özvegy ittmaradásomat óhajtani fogja; s minekutána jelenté, hogy azt óhajtja, nem leltem semmi igazságos okot, melynél fogva magamat innen elszakasszam. Mert hol van ok, mely igazságos legyen, midőn a szükségben levő emberiségnek, midőn egy szeretett halott maradékának elhagyása forog fenn?

Megigértem, édes Palim, hogy itt maradok, mindaddig, míg reám szükség leszen, de megvallom, hogy sem akkor, midőn ez igéretet tevém, nem tudtam, sem most, midőn neked efelől tudósítást teszek, nem tudom: mi fog velem ezen ittmaradás által történni? Mit csinálok én itt? mit kell nekem itt csinálni? Az özvegynek atyja gazdag és nagybefolyású ember; ezt kértem, hogy szánakozzék leányán s unokáján, s nyújtson nekik segédet. Eleget fog-e tenni az atyai szent kötelességnek, még nem tudom. — Bár megtenné, amit tennie kell; ezáltal talán én is világosabb kinézést nyernék a jövendőbe, mely most előttem homállyal van borítva.

Mindezek éreztetni fogják veled, hogy én nyúgodalmam köréből kiverve vagyok, s mindenesetre hosszú idő kivántatik, míg ismét helyre jöhetek. Jól

látom azt, hogy saját erőmmel csak úgy tehetném mássá fekvésemet, ha minden kötelékekről egyszerre lemondanék, s egyedül enmagamra fordítnám figyelmemet. De ha ezt tenni akarnám, kétségkívül te volnál első, ki visszaintenél. Nincs egyéb mód, édes Palim, hanem hogy a környülállásoknak magamat megadjam, és sorsra vagy szerencsére (vagy mi az, ami itt igazgat?) vak engedelmességgel bízzam dolgaimat. Legyen amint akar, most eléggé rosszúl van, s ha valaha jobban leszen-e, sem nem tudom, sem nem reménylem.

Literátori dolgaidhoz keveset szólhatok. Azt kérded, mikor küldhetnéd fel hozzám azokat, amikből leveled kivonásokat közöl? Amikor tetszik, édes Palim. Apróságokat, jegyzeteket talán írhatok; de az égre kényszerítlek, ne kívánjatok tőlem semmi csak valamennyire húzomos munkát is. Mondom neked, hogy egy rövid levélírás is nagy erőmbe kerül s vagynak pillantataim, melyekben a legbecsesebb öszveköttetésekre való emlékezés is terhemre van.

Kisfaludytól (Károlytól) a tiéddel együtt vevék levelet. Kér, hogy Aurórája számára küldjek régibb verseimből, mert mostani helyheztetésemben újakat tőlem nem is vár. Azt is írja, hogy bennem bíztában másoknak verseiket el nem fogadta, s nélkülem ezen oldalról Auróra parlagon marad. Jól tudom, hogy én neki igéretet tevék, s eleget tennem kötelesség. Öszveírtam tehát és írattam némely darabjaimat, melyekről tudtam, vagy legalább gondoltam, hogy a Schédelék kézikönyve számára le nem írattak. Ezeket a Károlyhoz szóló levéllel együtt a te borítékod alatt küldöm; készebb levén téged a postával terhelni, mint tudtod nélkül írni másnak levelet. Nálad lévő verseimből add által neki azt, mely így

kezdődik: *Rákos bolyongék partjaid*, és *Egykor homályos érzetek*. Adasd által a Bártfayval közlött Vándort is; ezt többé nem rejtegetem, mivel verseim külön kiadásáról ezen esztendőben már nem is gondolkozom.

Köszöntsd Bártfayékat, Kriskádat öleld meg érettem. Csókollak ezerszer.

A Schédel által közlött Lirikumokat recenzeálnom lehetetlen. Sok idő kell ahhoz, míg én ismét valami olyanhoz kezdhetek. Ohajtanám tudni, ha nem kell-e visszaküldenem?

Bay Gyurit kértem, hogy az Élet s Lit. bevett pénzt küldje fel neked Debrecenből; de megkérni fogom, hogy a postapénzt leveledért belőlök fizesse meg; azzal még adós vagyok s szegényebb, mintsem hogy magamtól megfizethessem, s a szegénység minden nyomásai között ez rajtam legkínosabb.

Az Élet és Lit. hozzám küldött 10 példányaiból kettőt ajándékon adtam, nyolcat Kende Zsiga vitt el, ki az első darabokat is elvitte. Kértem, hogy árokat küldje hozzád.

132

SZEMERE PÁLHOZ

Nagykároly, szeptemb. 17-dikén, 1827.

Édes Palim, tegnap estve érkezém ide, még Bártfaynk itt vala, s örömem volt vele egy órácskát tölthetni, egy pakétot hoza Toldyéktól, melyben a Handbuchot találtam, fogok felelni ha hazamegyek, s időt s kedvet nyerendek. Utolsó leveledet a Kisfaludyéval (Károly) együtt Beregszászból vevém s feleltem mindkettőtöknek, azon feleletemben környülményeimről bőv tudósítást veszesz, ahhoz itt semmit

sem szükség adnom. — Időm sincsen neked itt hosszasan írni, egyedül egy kérést engedj meg. Az öcsém megholt, özvegyére pörök maradtak, s azokra nézve természetesen pihenésre van szüksége. — Tehát a lehető hamarsággal szerezz nekünk egy prorogatorium mandatumot (Kölcsey Ádám özvegye Szuhányi Josephine, mint férjétől maradott Kálmán fia gondviselője számára), s azt hasonló hamarsággal küldjed, ha másképp nem, postán erga recepisse. El ne felejtkezzél édes Palim!

Nem tudom, szükség-e tudni a halál idejét? Az auguszt. 2-dikán történt.

Csókollak téged és Kriskádat. Bártfay bizonyosan már Pesten lesz mikor e levelet veended. Öleld meg nevemben Kisfaludyt, Schédelt köszöntsd.

Az Élet és Lit. példányairól az én Zsigám által nyersz tudósítást, ki ezen levelemet folytatni és sietve postára küldeni fogja. Itt előadott kérésemre, mindenesetre sebes tudósítást várok.

Tisztelt Barátom!

Bárha nékem személyesen nem lehetett szerencsém még eddig tisztelt barátomat ismerni, mégis úgy hiszem, hogy szíveink rokonok, megenged tehát ezen barátságos megszólításomnak.

Az Élet és Litteraturát igenis megkaptam Sternbergtől, de nagyon nehezen megy a kiosztogatása; eddig 20 kötetet vittek el tőlem, s Bártfaytól felküldém az árát. Reménlem, hogy a jövő 1-ső októberi Nagy Gyülésünk alatt a többit is kiosztogathatom. Az első részből 10 kötet kötetlen jöve ide s azt kéntelen valék beköttetni. Ölelem kedves barátomat és változhatatlan tisztelettel vagyok hív barátja

Kende Zsigmond

133

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, szeptember 27-én, 1827.

Tisztelt Barátom, ezen Szemerénkhez szóló csomóba Szatmár vármegyei produktumokat zártam, méltóztassék azokat Palival együtt megtekinteni. Ohajtom tudni mikor, és mint ért kedves barátom Pestre, s mint lelte szeretetre méltó hitvesét, ki előtt színletlen tiszteletemet bemutatni kérem. Engem azolta kedves barátom utasításából fisk. Jákó úr Bátorból látogatott meg, bizonyos régi leveleket keresvén. Elvittem azon urat a familiai levelek konzervátorához, s megigértük neki, hogy archivumunkat felkutatjuk, s a kutatás kimeneteléről tudósítást teszünk.

A Mátyási úrnál letett csomót még Károlban létem alatt kézhez vevém; abban a Toldyék Kézikönyve vala, melyet örömmel forgattam keresztül. Ezen vallástételből láthatja kedves barátom, hogy még egészen elveszve nem vagyok; noha nagyon sok hija van, hogy az legyek ami csak tavaly voltam is. Most sem gazda, sem literátor nevet nem érdemlek, s az ég tudja micsoda valami harmadikká kell még lennem.

Éljen szerencsésen kedves barátom, s tartsa meg nékem a maga barátságát, mely nékem már eddig is oly sok vigasztalást nyújtott. Ölelem ezerszer.

Kedves Barátom, ezen órában érkezem s azt a váratlan örömmel meglepő hírt veszem itt, hogy az én Bártfaym is itten van. Sietek tudósítani ittlétemről, ohajtanám tudni hol s mikor ölelhetjük egymást?

Kölcsey s. k.

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, szeptemb. 27-d. 1827.

Itt veszesz édes Palim:

1. Szentléleki Antaltól egy Homerusi Parafrázist, azaz, az Iliasz első énekét a Minervában megjelent fordítás után szabadon dolgozva, annak megmutatására, hogy nekem nem kellett volna szorosan az eredetihez tartanom magamat, s avult formákat keresnem. Szléleky nálunk Exactor volt, most elsőrendű TBiró, Izsáknak nagy barátja. Mindemellett is engem szeret, s még a Csokonai recenziójának is nagy pártfogója volt. Ezen Homerusi leckét a jólelkű öregnek (64 esztendős) semmiképpen rossz neven nem veszem.

2. Egy vmegyei beszédet, melyet (köztünk maradjon) K. Zsiga számára írtam. Ha méltónak leled, a többek sorába felveheted név nélkül.

3. Egy Schedelnek szóló levelet, melyet adj kézhez. Két levelet s ugyanannyi ajándékot küldött hozzám, s felelet nélkül hagynom őtet illetlen vala.

Legközelebbi levelemben, melyet Zsiga Károlban tett postára, valamely prorogatorium mandátumért kértelek, engedd meg, hogy arra ismét emlékeztesselek. Beregszászból küldött levelemet eddig bizonyosan vetted.

Kriskádat ölelem; csókollak ezerszer édes Palim. Irdd meg, mint vagytok?

135

TOLDY FERENCHEZ

Csekén, szeptember 27-én, 1827.

Bártfay, az én tisztelve szeretett barátom, egy csomót hoza nekem, melyben a Kézikönyvet lelém. Ezen ajándék, édes Ferim, emlékeztetett engem ama másikra, melyet régebben vevék, s melyet kínos környülállásaim miatt mindeddig meg sem köszönheték: az Esztétikai Levelekre. Fogadja el, édes Ferim, köszönetemet; köszönetemet, e még most is vérző kebelből, e még most is panaszt zengő ajkakról!

Édes nekem azt tudni, hogy vagynak Pesten, kiket a felettem összeomlott fájdalom részvételre vonsz. Köszönöm e részvételt, édes barátom, Magának, Bajzának, és Helmeczynek. Az ég óvjon meg titeket hasonló csapástól, csapástól melyben a sors a maga egész mérgét kiontja, s melynek következései az élet minden napjain keresztül érezhetők.

Az Esztét. Levelekkel együtt egy kötet verset is vevék, azon megszólítással, hogy azokat recenzeáljam. Megírtam Szemerémnek, hogy én azt nem tehetem. Ha tudná, édes Ferim, minő erőbe kerül nekem csak egy ily kis levélnek írása is, bizonyosan neheztelés nélkül fogadná megtagadásomat. Most nemcsak belső, de külső környűlményeim is olyanok, hogy dolgoznom lehetetlen. Az én literátorságom, azt mutatják minden kinézéseim, végefelé jár. S mi köze is a falusi magyar nemesnek a literátorsággal? Neki a literatúra szerelmét s a költői lelket a végzés csak haragjában adá; mert kínszerző ajándékot jó kedvében nyújt-e valaki?

Kisfaludynak tett igéretemmel adós maradék. Oka bizonnyal nem én vagyok. Írtam ezen kedves bará-

tunknak, s küldöttem számára valamit régibb dolgozásaim közűl, minekutána azokat, amiket egyedűl érette kezdék el, nem végezhetém. Lehetetlen, hogy ő nekem ezt nehezen vegye. Vigye meg néki, édes Ferim, baráti köszöntésemet.

Ítéletet adjak a Levelekről, s a Kézikönyvről? Én most alkalmatlan vagyok arra, hogy valamit egész kiterjedésben, s kritikai lélekkel általtekintsek. Csak úgy nézek most mindent, mint az olvasóközönség nagyobb része, melynek elég, hogy itt és ott valami kedvére valót talál, s az egész felvételével magát nem gyötri. A Kézikönyv nekem kedves gyűjteményem; az Eszt. Levelekben sok van amit én nem úgy hiszek, de jól tudom azt, hogy nemcsak az az igaz amit én annak tartok. Szeretem, ha minden fej a maga saját világa után indúl inkább, mint a másé után vakon. Azonban az írígy is kénytelen lesz megvallani, hogy az Esztét. Levelekben sok tudomány van, s ezt teljes meggyőződésből mondom. Bay Györgynek adám a nekem küldött példányt olvasni Zalánnal együtt, mert ezt még a beregiek nem ismerék; igen a szatmáriak. Szentléleky írt is valamit Vörösmartynak. Vtynak itt sok becsülői vannak.

Vigye meg, édes Ferim, baráti idvezletemet Vörösmartynak és Fenyérynek, s ha még ott lenne, Bajzának. Örűlhet ő géniusának, hogy Goethét vele megszeretteté. Bár Goethe dalait s románcait tenné fő stúdiumává! azokban Goethének legnagyobb ereje van, s Bajzának lírai tónusa ezáltal sokat fogna nyerni.

Éljen szerencsésen, édes Ferim, s ne szűnjön meg rólam emlékezni.

Kölcsey

136

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, novemb. 1. 1827.

Október 16-dikán írt soraidat a prorogatoriummal együtt kevés napok előtt vevém, s ugyanaz nap nehány órával később az oktob. 10-kén írt s postával küldött leveledet is. Fogadd el köszönetemet, édes Palim!

Vettem mindent amiket eddig hozzám küldél, s közöttök a Tud. Gyűjt. kötetét is. Az abban foglalt recenzió kinek tollából folyt, nem tudom. Elég tömjényt gyújt s gáncsaiban szelid; de én mind a tömjényt elengedtem volna neki, mind élesebb gáncsokat elszenvedtem volna tőle, csak előadásában több lélek lett volna, s a vizsgálat alá vett írás plánumát mélyebben keresztül tudta volna tekinteni. A második kötet felől még semmit sem olvastam.

Megfeneklett az Élet és Lit.? Igéretemre emlékeztetsz; s én, édes Palim, nagyon jól emlékezem mindarra amit igértem, és igértem szívem teljességéből. Azonban velem a sors gonoszúl gazdálkodott. Fájdalommal meg tudnék küzdeni, de a fizikai terheket ki fogja elmozdítani? Nekem most külön szobám nincs; csendességem és magányom, a szónak legbetűszerintebb való értelmében, egyetlenegy pillantatig sincs. — S ily környülményekben ki az, aki valamit tehetne? — Tehetnél-e te, édes Palim? Add hozzá, hogy nekünk igen sok házi terheink vagynak, s többszöri sürgetéseimre az öreg Szuhányi még most is hallgat; ő akinek ezen történetek közt hallgatni annyival inkább nem kellene, mert gyermekeinek anyai jussokat kezei közt tartja, anélkül, hogy gyermekeit magánál tartaná. — Ha ez az érzéketlen ember a maga gyerme-

kétől nemcsak a maga segédét megtagadja, hanem az anyai őtet magát semmi jusson nem illető kapitálisokat is valóságos rablói lélekkel továbbra is magánál tartóztatja: akkor nem látok semmi más menedéket, hanem hogy jószágainkat adjuk exekúció alá; s ez, édes barátom, bennünket semmivé fog tenni. Kínos kinézés, édes Palim, s ezen kinézés gyötrelmei közt lehet-e, kell-e, s illik-e a dicsőség s halhatatlanság felől gondolkozni, mint írod? Könnyen megtörténhetik, vagyis inkább bizonyosan megtörténik, hogy én a dicsőség fiai közül Camoenshez, az éhelholt portugallushoz, fogok hasonlítani. De volnék csak magam, úgy ezer Camoens sorsától sem félnék: most az Ádám familiáját lehetetlen nem magaménak mondani, s minden szenvedés ezoldalról tódul reám. Kérlek, édes Palim, ne hidd, hogy hiperbolával adtam elő környülállásimat; s ha mindent amit írtam szavamra hiszesz: fogod-e akkor is kérdeni: mikor írok ismét, mikor élek ismét a literatúrának?

Bártfay nem tudott rólam semmit mondani? Igaza van, mert temérdek dolgai valának. Bár ezen dolgai közt el ne feledte volna azt, amit nekem igért, hogy tudniillik a Bakta eránt adott deklarációmat figyelemben tartandja, és segédet fog nyújtani. — Kérlek, édesem, emlékeztesd őtet, mivel már deklarációm alkalmasint Pesten van.

A gróf Károliak táskásától küldék levelet neked, Bártfaynak és Schedelnek. Ez utolsónak általadod-e soraimat? Hát az ugyanakkor küldött Homért és októberi beszédet vetted-e? Mindezekről egy szót sem írsz. Az oktoberi beszéd ki van nyomtatva Kende Zsigmond neve alatt. Vetted-e a számodra küldött nyomtatott példányt? Ezt Kende talán Beregszászból küldé fel; legalább nekem igéretet tett eránta.

Írj és tudósíts. Bártfaynkat csókolom s tisztelem. Mint vagy édes Palim s a te Kriskád? Ölellek ezerszer!

137

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, nov. 17-kén, 1827.

Édes Zsigám, ha kívánsz magadnak alkalmatlanságot szerezni, csak valamely ügyefogyott ember bajainak nyujts egyszer segédet; s bizonyos lehetsz, hogy az, valahányszor bajai történnek, békességes türésedet ostromolni fogja. Íme én is, jó emlékezetemben lévén, amiket érettünk eddig cselekedtél, most ismét jövök a kéréssel, hogy miattunk ismét új fáradságot magadra venni méltóztassál.

Ide zárok egy csomót, melyben egy prorogatorium mandatumot lelsz; s ezt oly kéréssel küldöm, hogy publikáltatni, s a sedriák beálltával a Lónyai-pörbe beállegáltatni méltóztassál. Ennélfogva ezen mandatumot mostani expressusom vissza nem hozhatja; de mivel ezután is előadhatják magokat oly esetek, melyekben reá szükségünk lesz: könyörgök, méltóztassál a dolgot úgy intézni, hogy a pörbe benne ne maradjon, hanem magaddal együtt Károlyból visszahozhassad. Nagyon lekötelezném, ha abba a *Lónyai-pörbe* belepillantanál, s minthogy én azzal tökéletes ismeretlenségben vagyok, engemet tudósítani méltóztatnál: ki dolgozott abban az Ádám részéről s miben áll a pör, azaz, a meritumban-e? ezt szükség tudnom, hogy azalatt, míg a pör, a mandatum értelmében, nyugodni fog, a felperessel teendő egyezést utána intézhessem.

Engedj meg édes Zsigám, hogy a gyűlés alatr különben is öszvecsoportozó foglalatosságaid szaporítom; de téged a sors úgyis az özvegyek és árvák apjává tett, s ki menekedhetik meg a maga sorsától?

Ölellek édes barátom, élj szerencsésen, szeress és írj.

Ferid

Szemere a Bártfaytól küldött summát vevé.

138

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, március 1. 1828.

Ma veszem a mi surányi barátunk levélkéjét melyben írja, hogy Pestre megy. A boldog! Ő téged ölelni foghat; ő veled ezer-meg ezerfélét cseveghet, s nekem nagy boldogságnak kell tartanom csak azt a reményt is, hogy visszaérkeztével nehány soraidat veendem.

Utolsó leveled, édes Palim, két hétig tartott útam, s azt követő nyugtalanságaim miatt maradt válasz nélkül. Osztán, megvalljam-e? az a levél engem kínosan lepett meg — a szonettel. Én azt az Emlékezet és Remény mellé teszem; de azt senki nem érti más, csak poéta; s az a poéta, ki benne s kivált a hármasokban saját lelkének bús fekvését pillantja meg, lehet-e, hogy ne gyötrelmes érzéseket nyerjen általa?

Bártfay nekem levelet és pakétot küldött. Abban az általad letett Aurora, Urania s a Májer egyházi beszéde valának. Szerencsére illetetlen jött el a csomó hozzám. Azért jegyzem meg ezt, mert már kétrendbeli leveleim bontva érkeztek meg. Egyik a Magyar Ifjúság Megbizottjaitól volt aláírva, s nemcsak bontva, de ki-

fosztva is volt, a levél mellé rekesztett képmás ki lévén belőle véve: másik felbontott levél Schédeltől jöve, kinek mindezideig adós vagyok, s talán adós is maradok válasszal. Kérlek, édes Palim, hogy ezen panaszomat vedd figyelembe s a károli postát ezentúl tartózkodva használd.

A Májer egyházi beszédét még csak imitt-amott tekintettem meg; de megvallom, szívetemelő szavakra a megtekintett helyeken nem találtam. — Aurorát nem egészen ugyan, de nagy részben általolvastam. Sok szépség van benne, s azok közt nem legkisebb Döbrenteinek egy rövid verse az Ideálról. Ez, és a Battyányira írt, poétai lélek teljességéből jött. Vörösmarty Egert dicsőítő új époszát még el nem olvasám. Kisfaludy a *Betegeket* itt el nem érte. Egyébaránt az én ítélgetéseimről keveset tarts, mert én keveset és csak futva, s többnyire másról gondolkozva olvasok. Én fenekestől fel vagyok zavarva. Mindemellett is az Uraniáról bátran mondhatom, hogy semmirekellő. Az 1796-ki Urania annyira van efelett, mintha félszázaddal született volna később.

Nekem reményem vala, hogy az Ádámné dolgában Bécsbe indúlhatok, s téged e folyó hónapban láthatlak. Most ez a remény is eltünt: legalább későbbre fog teljesedni. Egyébaránt nem nagy örömet igérhetnél magadnak látásomtól. Én gazdává levék, s képzelheted, hogy a csekei, szükségekkel küzdő gazda messze vonta magát a pályától, melynek utolsó elválásunkkor oly messzére néző, oly ragyogó célt tevénk.

Könyveidet s könyveiteket a mi Gyurink kezeidhez adandja, két csomóba zártam azokat.

A nagyobb csomóban leled:

Krug Aesthetikáját 1 köt.

Sulzer Nachtrag 4 köt.

Herder Fragment.

A kisebben :

Bouterw. Aesthetikáját 1 köt.

Bártfay, Schlegeljét 4 köt.

Sédel Tieckjét 1 köt.

Ha kedved volna azt folytatni, amiből engem a mult nyári csapás kivert, visszaküldeném Calderont is s a hozzá tartozókat. Én ilyenekkel foglalatoskodni többé rá nem érek.

Hálát is kellene neked mondanom sokrendbeli jótéteidért. A Budai Ujság ismét jár nekem, s ismét teáltalad. Tagadhatatlanúl nagyon kedves előttem ez a baráti figyelem ; de szükség hogy te is határt ismerj jótéteményidben. A közelebb múlt két esztendő alatt annyit vettem tőled, amennyit bizonyosan (mert gazdag te sem vagy) nem kellett volna. A Mandátumért sem irád mindezideig mit fizettél.

Kende Zsigával kevés napok előtt szólék, nem tudván, hogy a mi Gyurink indúlni fog ; nem mutathattam neki ez útat a hátralevő könyv árának felküldésére. Azt mondá, hogy a Józsefnapi vásárkor küldi meg. Én a hozzám érkezett példányokat is kettőn kívül neki adám. Szeretném tudni, hogy történt a sáfárkodás. Nem, mintha valami kétségem lenne, hanem csak tudni kivánásból.

Bártfay azt írja, hogy te a Tud. Gyűjt. új redakciójának adtál az Élet és Liter. szánt dolgozásokból. Én azt ohajtám vala, hogy az Élet és Lit. nálam nélkül is menjen a maga útján, s így megtörténhetett volna, hogy ha még énreám (bár esztendők mulva is) jobb napok derültek volna, ismét tegyem amit el kelle halasztanom. — Most vádolom magamat, hogy az én dologtalanságom neked kedvetlenséget, talán éppen kárt okozott. Azonban bizonyságom az ég, hogy kör-

nyülményim semmi húzomos munkát nem engednek, s nem engednének a legjobb, legtenyészőbb kedv mellett is. Mi leszen még a nyári napokban, midőn a gazdaság dolgai reám tornyosodnak? Osztán, ha már maga ez a parányi gazdaság is oly keveset enged, mit kell gondolnod, ha számba veszed a gondokat, melyeket állapotunk kétes fekvése s a reánkmaradott pörök okoznak. Egy igen veszedelmes pört ugyan már elvégeztem; de ezen elvégzés nem történhetett másképp, hanem hogy Lónyainak igen kevés híján tízezer forint ára fekvő jószágot kelle általengednem. Képzelheted mennyire szűkebb korlátot vont nekünk ennyi jószágunk elvesztése; s ezt olvasván, csudálhatod-e, ha mondom, hogy a gazdálkodás s ennek a mindennapi nyomorult életnek fenntartása nekem gondot ad, s fáradságot szerez? Nem, édes Palim, a poéta ugyan nem ohajt dúsgazdagságot; de a kenyérkeresés mestersége sem tartozik a poétai fekvések közé.

Bártfay azt igérte nekem, hogy a gróf Károli háznál a Bakta eránt tett kérésemben szószólóm leszen. Kérdezd meg tőle, ha annyi sok biztatás után a direktorátus és fiskalátus részéről reméljek-e még, vagy ne többé? Most nekem kevés summa is nagy hasznot hajthatott volna; s minekutána kérésem igazságos vala, az emberiség is kívánta, hogy azok a nagy urak ügyemet figyelembe vegyék. Írnom kellett volna Bártfaynak is, de egyszerre többeknek is írni nincs erőm. Öleld meg őtet képemben, s ismervén lelkemet, magyarázd meg neki, hogy válaszom késése nem figyelmetlenség, nem szeretetlenség.

Mint vagy édes Palim, te és Kriskád? Bár egy hosszú, környülállásos levelet vehetnék tőled. Ölellek, csókollak ezerszer!

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, április 6-dik, 1828.

Nincs elkeserítőbb pillantat, édes Palim, mint midőn a panasz szenvedőtől szenvedőhöz megy; midőn a kettő közűl egyik sem nyújthat a másiknak erősítő kart, egyik sem egyéb vigasztalást — könnyeknél! Mily örömeket nem álmodtam magamnak a mi Gyurink visszajövetelétől; s ezen álmok után mely leverettetés azon hírt venni, hogy a mi Kriskánk elköltözött, s te kínok közé jutottál! Csapás, édes Palim, melyet semmi vigasztalás nem enyhít, melyet semmi vigasztalásnak nem kell enyhíteni.

Tegnap Bay Józsinak levelében kaptam a megrázó tudósítást és sokáig gondolkoztam, ha néked írjak-e? mert jól tudtam, hogy vonásaimnak mindegyike újabb sebet tép kebleden, jól éreztem, hogy el nem titkolható saját fájdalmam a tiédnek újabb táplálást ád. — Azonban mind semmi az, kedvesem! szükség e sebnek az utolsó cseppig elvérzeni, külömben megemészt, szükség fájdalmadnak az utolsó szikráig elégni, külömben megrepeszt.

Ezerszer olvastam ez meg amaz Herosról, ez meg amaz bölcsről: mint türték a sors legkeményebb csapásait hideg nyúgalomban. Nem, édes barátom, én őket sohasem értettem, én őket érteni soha nem fogom. Isten az embernek szenvedést mért, bizonyosan azért, hogy annak keserűjét érezze; s jaj annak, aki a természet mozdúlatain így vagy amúgy erőszakot követ el. Nem rettegtet engem az a gondolat, hogy te sírsz, hogy te gyötrődöl; a fájdalomnak megvagynak a maga szakai, s azok egymást időről időre enyhülve váltják

fel; csak azt rettegem, ha talán nagyobb csüggedés szállana reád, mint a te lágy lelked megbirná, ha talán az erőszakos megrázás egészségedet veszéllyel fenyegetné. Az istenért, egyetlenegy Palim, csak egy sorral, csak egy vonáskával tégy engem nyugodttá lelkednek állapotja felől. Emlékezzél meg kínaid közt a te Feridről, ki benned kipótolhatatlan kárt fogna szenvedni, s kinek szeretete bizonnyal érdemli, hogy magadat érette megkíméld.

Tavaszra nyíl az idő, édes Palim, s nem lenne-e lehetséges, hogy a beállandó szép napokkal egy útazást tégy felénk, s karjaim közt keress enyhületet? Én május elején indúlok Váradra, s ha te április végével ideérkeznél, s az útat együtt megtehetnők, nem fognál-e, nem fognánk-e mindketten valamennyire felderülhetni? Vedd gondolóra tanácsomat, édes Palim, s jer; de mindenesetre írj, s nyugtass meg. Ölellek, csókollak ezerszer.

140

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, március 5-én, 1829.

Édes Zsigám! Életemben sem kaptam istentelenebb commissiót, mint ezt a mostanit tőled! *Illuminátiós* verseket írni? Miért nem parancsoltad egy úttal, hogy a mult generális gyűléstek protokollumát is versekbe foglaljam? És ha már csakugyan versekre van szükség: nem közelebb találtátok volna-e a károli piarista urakat? Ezek a szent Calasantius fiai a mult püspöki instellatiókor is megmutatták, hogy nekik a Helikon tekintetes tudós kisasszonyai szolgálatjokra állanak.

Azonban mit tegyek? Az idő halad, és siralmas állapot lenne, ha a károli illuminatió miattam versek nélkül maradna. Tehát Isten neki, én engedelmeskedem, (ámbár, ha igazat kell vallani, *demissis auriculis, ut iniquae mentis asellus*), s íme itt veszesz egy halom verset, mely féltucat illuminatióra is elég leszen.

Szükségesek lesznek némely magyarázatok.

Hét helyre kivántál disztichonokat; én küldök hat magyar epigrammát, és egy deák *isten tudja mit.* Ez, a mely Nro I. foglal helyet, az illuminatió főhelyére (a centrumra) jön. Kezdődik két deák hexameterrel; azután jön egy lapidáris írás, melyet magam úgy írtam le, amint a festőnek azt elrendelni kell; alól áll egy a minden szentek boszújára készült *Chronodistichon.* Féltem, hogy e nélkül a sokaság csonkának leli az illuminátiót; tudni való pedig, hogy az efélék csupán a sokaság kedveért készülnek.

A magyar versek közt egy van hat, egy pedig nyolc soros; de minthogy ezek nem nagyon rosszak, küldöm, ha szinte a dolgot meg fogják is szaporítani. Mind a hét Nrust nagy gonddal tisztáztam le; semmit se változtassatok, s kivált a Chronodistichon betűire nagyon kell vigyázni, mert különben az esztendőszámban hiba lesz; az eféle bohóságokban pedig egyedül az az érdem, hogy kalendárium helyett szolgálnak.

Az ilyen versek igen sokszor vagy újságban, vagy nyomtatásban meg szoktak jelenni. Egyiket sem óhajtom ugyan; de ha valami nem reméllett dolog történnék: tehát az egészet ezen rendben kell adni, mint itt küldöm.

Egyébiránt az egész illuminació plánumáról semmit sem tudván, a festőre nézve itt semmire ki nem eszkedhetem. Azt talán nem kell említenem, hogy a kéziratban nagy betűvel írt szavak, ott is megkülönböztessenek.

Addig is, míg a világosság verseimet megdicsőítené, óhajtom tudni, mit ítélsz, és mit ítéltek?

Mert most jut eszembe, hogy a Lucretius fordítója, s a *Barlangi* szellemek írója is Károlban van, s az ilyenekbe bizonyosan befolyással kell lennie. Tiszteletemet mutasd be ezen tekintetre méltó kedves barátunknak. Ölellek, s ölelünk rokon szeretettel —

Ferid

141

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, április 20-án, 1829.

Édes Zsigám! Ezen pillanatban érkezik a cégényi levél, s hogy embered soká ne várakozzék, haladék nélkül felelek.

Nehány esztendő előtt bizonyos erdélyi grófnő kért *Kazinczy Ferenctől*, talán férjének halálakor, verseket; s ő, aki különben minden literátori és poétai szokás truccára nem egészen galantéria nélkül van, a szép asszony kérését kereken megtagadá, mert, úgymond, a poéta a lelkesedés, nem pedig a parancsolat pillanataiban tud írni. Ha ez, az asszonysággal így történt, nem sokkal megengedhetőbb lenne-e, ha én, aki minden bizonnyal sokkal darabosabb vagyok, mint *Kazinczy*, most férfiaknak tagadnám meg a commissióba tett verseket?

Hidd el azt édes barátom, hogy nálunk a könyvárulás is «*in Comission bei N. N.*» nagyon rossz lábon áll; mennyivel inkább a verselés?

Azonban, nehogy a György-napi vendégség pusztán maradjon, most egyszer itt a vers; de máskor — — anathemát mondok.

Igéretedet, hogy meglátogatsz, sok örömmel fogadom; én minden jegyzéseimmel készen vagyok; de az impopulatio calculusa a megküldött aktákból a szatmári klérus schematismusával egybevetve előttem megfoghatlan differenciát mutat. — Szeretném, ha megérkeztedkor a legújabb nemesi conscriptiót magaddal hoznád.

A napi tudósítás az «*Élet és Literatura*» kötetei felől, nagyon kíváncsivá tett, azokat minél hamarabb láthatni; kérlek, mihelyt egyet veendesz, küldj nekem várakozás nélkül. Szeretném a *Schedel kézikönyvének második kötetét is keresztül nézni, hogy tudhatnám, tőlem mi van felvéve, s nemcsak mi, hanem mint? Mert azok a pesti fiúk sokszor kirugnak.*

Beregben június másodika körül restauratio! Oda kifogás nélkül menni kell. Ölellek édes barátom, élj szerencsésen!

Ferid.»

142

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, június 26-dik, 1829.

Édes Zsigám, itt egy levél, mely mind a három Károli grófnak egyformán szólhat. Pataynak nem írtam, de ennek is jó lesz, ha egy intő levelet küldetek. Perényinek holnap írok, s ezt magam küldöm. Nagyon, igen nagyon bánom, hogy itthon nem valék, midőn kerestél; sokat kellett volna szóval mondanom, aminek ezen levélben helye, s ezen rövidségben ideje nincs. Ember innen s a környékből lesz elég; de neked s nektek Károlban előre jó rendeléseket kell tennetek szállás, élelem s ital iránt.

Az én plánumom ez. Te haza jösz Cégénybe, felteszem restauratio előtti csütörtökön, s azonnal ide tudósítsz minket, mint állanak a dolgok a *gencsi* Konferencia után? hol fognak az emberek beszállásoltatni? Egyúttal nézz ki nekünk is valami alkalmas helyet, nehogy bemenetelünkkor már a jó helyek elfoglalva legyenek. Mi megyünk restauratio előtt szombaton Károlba; a népség pedig — három csoportban — vasárnap estére érkezik a *Mérgeshez*, vagy ha jó lenne a *Kasodhoz*, s onnan, hétfőn reggel Károlba.

Ha ezen pontok közül valamelyiket máskép akarnád, tudósíts minél elébb okaiddal együtt. Ezen idezárt levelet Péter öcsémnek, ha csak lehet, expressus által Károlból vagy Gencsről küldd el, mert a postán elkéshet, minthogy Álmosd nem esik postahelytt. *Péternek* ott kell lenni a restauratión, mert ő százzal ér fel; de *Péchyt* s a többi bihariakat ne bántsátok, mert ezek, miért? nem tudom, de *Csomayra* haragusznak. Ezen tisztelt barátunkat ölelem, vidd meg neki forró tiszteletemet. Adieu!

Gróf Károli Györgynek

Méltóságos Gróf, Nagyságos Urunk!

Íme egy hazafiúi megszólítás Méltóságos Gróf! s adja az ég, hogy Ngod ezt azon részvétellel fogadja, mellyel mi óhajtjuk, s Ngodnak kegyességétől reméljük is.

Hat esztendő óta tisztválasztás nálunk nem történt, s most, midőn a jövő július hónap 7-kére új tisztválasztás rendeltetett, mindent szükség elkövetnünk, hogy jól meggondolt választással a hosszú idő alatt becsúszott visszaéléseket elhárítsuk; a magányos ember bátorságban létének talpkövét megvessük; s a törvény és igazság kiszolgáltatását s hazánk sérthe-

tetlen jusait a lehetségig hűséges kezek közé tegyük le.

Volt idő, midőn a vármegyei hivatal után senki sem ásítozott; s az, mint közönséges teher, az attól vonakodó érdemesnek vállaira erőszakosan tétetett fel. De e napok többé nincsenek; és számos romlott lelkűek a hivatalt haszonlesés eszközévé alacsonyítván le, annak vagy elnyerésére, vagy megtartására alattomos utakon, pártszerzés, megvesztegetés s több efélék által törekednek. Mit várhat ilyen esetben a magános ember? mit várhat a haza? mindnyájan átlátjuk; s átlátjuk azt is, hogy Ngod, kinek nemzetsége vármegyénk legszebb s legnagyobb részének birtokában századok óta virágzik, sem magányos ügyeit, sem alattvalóinak szerencséjét hidegen tekinteni nem fogja, s tisztválasztásunkban kétségkívül részt veend. De könyörgünk Nagyságodnak, hogy részvételét ne csak a magáéira, hanem reánk is kiterjeszteni méltóztassék; s ezen könyörgéssel annál biztatóbb reménységgel járulunk elő: mennél jobban érezzük, hogy ha egyfelől Ngodnak köztiszteletben álló, szent hazafisága a közügyet minden esetben szívén hordozza; másfelől az a nagy születés és birtok, mely Ngodat, grófi testvéreivel együtt, a szatmármegye status természetes előljárójává teszi, kötelezi Ngodat, ezen statust pártfogás által vigasztalni és erősíteni.

Lehetetlen is Mtgos Gróf, hogy Ngod ezen kötelesség szentségétől mélyen meghatva ne legyen; s midőn mi Ngodat arra emlékeztetni bátrak vagyunk: tökéletesen hisszük azt, hogy Ngod ezáltal magát megbántottnak lenni nem tartja; sőt inkább ez a bizodalom, mellyel itt megszólamlottunk, Ngod kegyességét irántunk felébreszti, s közelebbre fűzi közöttünk a láncot, mely minden hazafit, nagyot és kicsinyt, a közönséges ügyekre és jusokra nézve egy körben tart.

Igenis Mgos Gróf! Ngod fog reánk egy tekintetet fordítani, s megengedi azt kegyességétől kinyernünk, hogy a reánk jövő fontos napon közöttünk megjelenjen, s minket minden jóban, szépben és igazban pártfogoljon.

Emlékezzék meg Ngod, hogy a mi vármegyénk a Károli fényes ház bölcsője, s ne engedje, hogy annak virágzása méltatlanok által meghervadjon; ne engedje, hogy olyanok jussanak hivatalokra, kik talán az oltalmatlan, szegényebb nemesség jusait megtapodják, s az adózó népen zsákmányt szedjenek.

Boldog az, kit a szerencse azon polcon tart, honnan ezereknek nyujthat oltalmat! boldog Ngod is, mert íme egy vármegyének nemessége fordul felé; s lehetséges lenne-e, hogy Ngod ezen pillanat iránt érzéketlenül maradjon? Éljen szerencsésen a Mgos gróf, s adja meg az ég Ngodnak a jelenkor és maradék áldását; mi forró tisztelettel maradunk.

Nagy-Károly, június 26-án, 1829.

Szatmár vármegye nemessége.

143

KENDE ZSIGMONDHOZ

Cseke, január 21-én, 1830.

Édes Zsigám, íme amit nem vártál, egy bucsúzó levél! Az administrator engem meghívott, hogy kísérném *Miskolcra*, s már ma indulok *Csügödre*, hogy onnan holnap reggel tovább utazzunk. Ez a véletlenség engem arra kényszerít, hogy barátságodat próbára tegyem. Pálinkámat nem szállíthatám Debrecenbe, s így Pepi itthon pénz nélkül marad; könyörgök tehát,

hogy ide rekesztett nyugtatványom mellett ezen folyó esztendőre járuló két angariamat sógorodtól vedd ki, s ezen levélvivőtől küldjed Pepinek. Itt a mi házunknál annyira szükséges ez a pénz, hogy kénytelen vagyok még azt a kérést is tenni, hogy ha a generalis cassa üres találna lenni, a helybeli *part. cassához*, Ormos Úrhoz, folyamodni méltóztassál. S hogy egyfolytában minden kérésemet elmondjam, kérlek arra is, hogy Cégényből nekem tíz köböl gabonát adatni parancsolj. Árát a notáriusi fizetésből, melyet számomra felveendesz, vond ki, s a tisztedhez szóló assignatiót küldd ki Pepihez. Ha a februáriusi közgyűlésen valami engem, vagy minket érdeklő jön fel, vedd figyelembe; s leveleimet, melyeket Miskolcról a károli postahivatal által (baráti engedelmedet előre feltévén) hozzád utasítani fogok, mozdíttasd Csekéig. Egyébaránt, sietős készületem miatt, bővebben nem írhatok; Miskolcról venni fogod tudósításaimat környülményeim felől. Most ölellek, csókollak forró barátsággal!

Ezen könyvcsomót az *Ord. Vicispányhoz* küldd által levelemmel együtt. A *Subst. Vicispánynak* vidd meg bucsúzó tiszteletemet, s kérjed, hogy távollétem alatt is rólam emlékezni méltóztassék.

Ferid

144

KENDE ZSIGMONDHOZ

Miskolc, január 25-én, 1830.

Édes Zsigám! Tegnap érkezénk meg, s egész ma délig a *Buday Feri* vendégei valánk; ma délután költöztünk Kraudy kereskedő házához. Ide várom leveledet. Mit írnom nincs; még itt nagyon újak

vagyunk. Könyörgök, hogy Pepihez szóló levelemet, minél hamarabb mozdíttasd Csekére, nekem pedig, ha a hozzád s Pepihez szóló levél megérkezett-e, első póstával megírni méltóztassál. Tőled elébb vehetek tudósítást, mint Pepitől, s azért óhajtom általad megtudni: mit tudsz a csekeiekről, és ha, utóbbi levelem kérelme szerint, a nyugtatványomban állott summácska kezekhez ment-e? Mint folynak a hírek a szatmári gyűlés után? Oly kérdés, mire minden bizonnyal felelni fogsz. S hazajött-e Nagy Károl? ez a kérdés rám nézve igen fontos; azért kérlek, azt el ne mellőzd; s minden esetre, ha hazajött és vele találkozol, csókold meg érettem, s kívánj nevemben meggyógyulásához sok szerencsét. Mi itt egyhúzamban valami egy hónapot fogunk tölteni; februárius végével honn leszünk. Adieu édes barátom! rövid vagyok, de ennyi a megszállás első estvéjén elég. Ölellek ezerszer!

145

KENDE ZSIGMONDHOZ

Miskolc, febr. 7. d. 1830.

Édes Zsigám, tegnap vevém tőled a február 2-kán írt igen kedves levelet; s esküvés nélkül is hinni fogod, hogy vételekor nagy öröm lepett meg. Vedd köszönetemet, édes barátom, mind azért, hogy kéréseimet *Pepire* nézve oly híven teljesítetted, mind azért, hogy magadról s a csekeiekről oly barátsággal s oly hamar tudósítottál! Nagyon örülök azon is, a mit Nagy Károlról írsz; adja az ég, hogy az a derék férfiú minél hamarabb, s minél kivánatosb állapotban érkezzék meg!

Hogy a szatmári verhängnissvoll gyűlés után a nyugalom és bizodalom köztetek nem látszik csökkenni: az igen-igen jó dolog. Bár így maradna mindig! De én megvallom, hogy e legújabb tudósítás után, melyet leveledből olvasék, nyughatatlan kezdek lenni. Természetesnek lelem azt, ha a Károli grófok részéről ellenkészületek tétetnek; de hogy a károli népség s a szomszéd helységek fellovaltatnak: azt szeretném, ha meg nem esett volna. A népség recursusai a dolognak momentumot nem adhatnak; mert hiszem, mit tesznek azok a vármegyei representatió mellett egyebet, mint azt, hogy amit a többség akart, azt a kevesebbség nem akarja? Mert természetesen, nem fogott annyi helység recurrálni, a mennyiből vagy többség, vagy csak egyenlőség is kiteljék.

Az egész történet csak annyit fog véghez vinni, hogy a dolog általa lármásabb és szembeszökőbb folyamatot nyer. Pedig meg vagyon írva, hogy lassan és észre nem vétetve biztosabban előre lehet haladni, mint kiabálva s az ellenfél szeme előtt. Mit gondolsz, édes barátom? Ezen lármás ellenküzdéssel, nem fog-e mind a két fél kompromittáltatni? S nem előre lehet-e látni, hogy azon lépéseket, melyek ha csendes úton történtek volna, a másik félnek szabadságában hagynák, hogy a dolgot láttatlanná tegye, már most ezen a módon lehetetlen leszen észre venni nem akarni, s ezen lehetetlenség a békesség megmaradásának minden reményét kettő vágja? Nem ezen szellemben gondoltuk mi a mi plánumunkat. Minden jó volt; mindegyik fél a lehetségig megelégedést találhatott volna; de az a profanum vulgus mindent elront! Bár csak veled lehetnék, s szemben kiönthetném magamat! — Azonban, minthogy ezen óhajtás most egy darab ideig sikeretlen: megelégszem vagy inkább megelégednem

kell azzal, hogy kérjelek, hogy e tárgyra nézve minden befolyást tilts meg magadnak. Az a vigasztalásod így mindig megmarad, hogy legalább a következhető rossznak oka nem leszesz.

Én itt egészséges vagyok, s napjaim egyfelől az adminisztrátor szép társalkodása, másfelől a folyton folyó munka miatt gyönyörűséggel telnek. Csak házi környülményeim miatt szeretnék honn lenni. Holnap gyűléstek vagyon ; következésképpen jövő leveled nem fog tárgy nélkül szűkölködni. De ha nem lesz is leveledben egyéb, mint az, hogy egészséges vagy és engem szeretsz, mégis ezer örömmel fogom azt olvasni. Isten hozzád, édes Zsigám, ölellek forró barátsággal.

146

KENDE ZSIGMONDHOZ

Miskolc, május 8. 1830.

Édes Zsigám ! Ezen rövid levélkét csak azért írom, hogy lásd, mennyire emlékezem rólad a távolban is. Hideglelésem, melyet az úton kapék, s melyből csak most épültem ki, egy kicsinyt meggyengített, s hosszú írást nem enged. Írj, édes barátom, s hagyd tudnom, mi történt a károli gyülések alatt? Nem forgott-e elő valami engem közelebbről illető ügy? Hát a familiával mint állasz? — Mi itt a dolog elején vagyunk ; alig három napja, hogy a praefectusi szálláson helybe verekedénk ; de minden jelenések szerint úgy hiszem, igen soká itt lenni nem fogunk. Nagyon óhajtanék veled a diétai gyűlés előtt színről színre szólhatni. Áldjon meg az ég, édes Zsigám ! Ölellek tiszta, szép barátsággal.

Ferid

147

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Károly, augusztus 5-én, 1830.

Ezen parányi levél, édes Lacim, bizonyítani fogja, hogy barátaimról, legalább igen hamar, megfeledkezni nem szoktam. Az adresszet úgy amint írtam, idezárva küldöm; változást benne nem kívántak. Megvallom, az egész kis írás az én saját tetszésemet nem bírja; ti lássátok, mit ítéltek felőle. Ha jót, egy cseppet sem örvendek, ha rosszat, igazlani fogom. Én saját fejem szerént valami egészen mást fogtam volna készíteni; de ami hihetőleg a vármegyei rostát ki nem állhatta volna. Az ég áldjon meg édes Lacim, a te szeretetre és tiszteletre méltó feleségeddel együtt. Legyen gondod, hogy a mi Palink vídámabb tárgyakkal foglalatoskodjék, mint a betegség hipochondriás gondolatja; s tudass valamit magadról és róla. Vörösmartyt és Bajzát, és a tegnap táblabíró társnak kinevezett Helmeczyt, az Auróra szerkesztőjével együtt köszöntsd nevemmel. A Dessewffy megszólamlása után mint villog a fegyver? B. Wesselényivel itt szobámban sokat beszélék. Ő Döbrenteit sajnálja. — Adieu édes Lacim!

148

SZEMERE PÁLHOZ

Károly, auguszt. 5-d. 1830.

Öröm hallanom, édes Palim, hogy házad falai közé békében érkezétek meg. Én a szobránci szép napok után ismét hideglelős levék, s ami kettőzte bajaimat

beteg lett a kis Kálmán is. Ezen környűlmény oka, hogy az igért beszéd még írva nincs; de lesz, édes Palim, mivel hidegem talán, ismét elmarad, s a kis Kálmán is remélem, hogy hazamenetelemet jobban létével örömnappá teszi. Mi itt a követválasztással bajoskodánk; s mint lőn vége, a mi Bártfaynk, ki nekem itt egynehány kevés de szép órákat adott, elmondandja. Egy parányi dolgozásomat, mely Szobráncnak köszöni lételét, viszi Lacink magával. Olvassátok, s emlékezzetek rólam. — Ölellek Borcsáddal együtt. A dieu édes Palim!

149

BAJZA JÓZSEFHEZ

Cseke, november 15-én, 1830.

Kedves Barátom!

Kritikai Lapjaidhoz szerencsét kívánok. Felszólításodat eránta lehetetlen volna hidegen vennem. Fáj, hogy éppen most kelle a Szatmár vármegyei statutumok újradolgozásával elboríttatnom, s hívásodnak e hónapban engednem nem szabad. Azonban ismervén téged, s barátaid egy részét, jól érzem, hogy első fűzetedből kimaradásom semmi csonkaságot magával nem hozand, én már úgyis az avúlók közé tartozom, s legfőbb örömem a leszen, ha kevés és parányi próbáim minél előbb többek, nagyobbak és jobbak által feledségbe hullanak.

Isten hozzád, kedves barátom! Óhajtom, hogy buzgóságod a tövises pályán meg ne csökkenjen. Ölellek!

Kölcsey Ferenc

150

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, november 15-én, 1830.

Édes Lacim, kilenc nap előtt vevém októberi leveledet, s minthogy Cseke minden postaállástól oly igen távol fekszik, nem veheték alkalmat elébb írni, mint ma. Amit Szemeréről írsz, az örvendeztet; neki is írtam éppen ma egy levelkét. Kisfaludyt pedig nagyon szánom; s annál nagyobban, mert történhető halálával, még senki sincs, ki helyét kipótolhassa. Hat apró verset régibbjeim közűl iderekesztve küldök. Diétai híreidet kedvesen vevém. Levelem szertelen rövidségeért engedj meg; sokkal kedvetlenebb vagyok, mintsem rendkívüli erőszak nélkül többet s jobbat csikarhatnék ki magamtól. — Isten hozzád édes barátom! Ölellek, s szeretetre méltó hitvesed kezeit csókolom.

Toldynak, ki erántam mindég sok barátságot bizonyított, vidd meg szerencsekívánásomat visszaérkezéséhez. Vörösmartyt köszöntsd.

151

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, novemb. 15-d. 1830.

Édes Palim, egy levélkét postán küldék hozzád; ez válasz nélkül maradt. Másikat Debrecenbe küldék, hogy a számodra elkészített szilvával együtt menjen fel; e visszajött, a szilva pedig Debrecenben akadt meg, mint hogy nem kaptak embert ki vigye. Januáriusban újra küldök Debrecenbe, hogy a letett csomó

valahára felétek útra indíttassék. Bártfaytól és Bajzától vettem levelet. Az verseket kér az Aurora számára, ez kritikai folyóírásába recenziókat. Verseket küldök a régiekből; de Bajzának ily hirtelen nem küldheték semmit.

Bártfay egészségedről jó híreket közöl; bár tenmagadtól vehetnék hasonlókat. Rövid időn bővebb levelet veendesz tőlem, s az igért beszédet. Ölellek édes Palim, téged s Borcsádat. Sógorasszonyom, ki rólatok sokat s kedvvel emlékezik, idvezletet küld általam.

152

SZEMERE PÁLHOZ

N.-Károly. decemb. 14-d. 1830.

December elsőjén írt leveledből, édes Palim, sejdítem, hogy akkor még nem tudtad mik történtek Pozsonyban november 17-kén. Eddig bizonyosan hallottad azokat, s ismeretes fog előtted lenni az oppozícióból öszvealkotott M. T. Társaság egész personaléja. Döbrentei, ki a personalét kinevező Igazgatás jegyzője volt, sietö kézzel egy parányi levelkét írt hozzám, melyet országgyűlési követeink stafétájában vevék, s a tagok előszámlálása mellett jelenti örömét, mellyel nevemet, mint jegyző írá, és azt, hogy a Conv. Lexikonban, Berzsenyi cikkelyében recenziómat sanyarúnak fogja deklarálni. A mód, édes jó Palim, mellyel ezt tudtomra adja egyszersmind franciás és római. Franciás, mivel a kedvetlennek tetszhető, örvendetes hírrel cukroztatik felül, római, mert egyenes, republikánus őszinteséggel teszen nyilatkoztatványt. Neki-

bátorítám, hogy arról, ki mások felől szabadon szólott, minden jussal lehet szabadon szólani.

A legelső, ami a vett hírre eszembe jutott, az vala, hogy rövid időn alkalmam s kötelességem lesz Pesten megjelenni, hol téged ismét ölelni foglak. Januárban tehát kedves barátom, vagy februárban! Most csak ezen gondolatban élek, és bár tudhatnám hamar mikor kell indulnom, azaz, mikor lehet téged látni indulnom?

Akármit írtál is leveledben, édes Palim, nekem úgy látszik, hogy jobban vagy. Valamim van számodra, t. i. a Szobráncon igért beszéd; de én ezt oly igen szeretném, oly sok okból szeretném magam adni által, vagy éppen magam olvasni előtted. Félek, hogy ha postán küldöm azt, s téged magányban lél, talán nem azt a következést csinálja, amit én várok. Szóval, édes Palim, írdd meg nekem, vagy írasd meg feleségecskéddel: nem találnád-e jónak azt magammal együtt felvárni? Mert ha nem akarnál várni, küldöm nyomon.

Kérded: nem találnék-e módot az V. kötetet Sager által venni? Erről semmit sem tudok; de hiszen egy két hónap hamar elröpül, s nálad leszek.

A Tragikusok? Nyakra főre dolgoznám; de íme az én kiadásaim kommentariust nem bírnak, s fordítónak arra elkerülhetetlen szüksége van, ha az olvasónak nincs is. Ily környülményeimben egyébhez kezdek, s teljes erővel törekedem, nehogy Pestre üres kézzel menjek.

Levelet írni terhedre van, úgymondod. De Palim, az amit okul adsz, talán nem egészen ment a képzelettől. Kebled most is gazdag, hagyd felnyilni forrásait, s magadba pillantanod édes lesz. Gondolj reám, gondold meg, hogy nemsokára nyakadba ugrom, s lehetetlen, hogy e gondolat, e várás maga fel ne vidítson. Szobráncon oly jó, oly víg, oly szelíd és elmés, és

gondolatban s plánkészítésben oly gazdag valál, mint valaha. Nem, tisztelt barátom, magamról tudom, hogy a géniusz örökösen számkivetve nincs onnan, hol egyszer lakott. Ez a nemzeti közgyulladozás, közlelkesedés, mely e távol vidékben is ég; ez a közrészvétel, melylyel itt a M. Társaságot s az én kineveztetésemet fogadták, kirántott engem is hidegségemből. A december 4-diki országos ülésben felolvasott rezolúciók éppen jókor jövének felmelegedésemet újolag nevelni; s íme gazdaságom kedvetlenségei s hivatalom szárazságai közt is lángolok, s fejem annyi s oly sokféle gondolatokkal tele, hogy a bőség még akadályomra van a dolgozásban. Látod Pali, neked éppen így kell újra éledezni, újra ifjadozni, s bizonyosan így fogsz, ha soraimat olvasandod, s még ezerszer inkább így fogsz ha ajtódat egykor benyitandom, s kevés rossz napok emlékezetét forró, s ifjúlag szeles ölelésemmel elfojtom.

Nemsokára ismét írni fogok, s akkor talán tudósítást veszesz dolgozásaim felől. Próbát teszek még ha csak Sophokleshez is egy kommentáriust kaphatnék idehaza, s ha szerencsés leszek, legalább a szebbik Oedipust megnyered.

Bárcsak némelykor, azaz, gyakran befutnál Pestre. Bártfayék téged nagyon szeretnek, s lehetetlen, hogy társaságokban fel ne vidúlnál, s a vidámság neked, és nekem, és mindennek hasznos.

Szeretnék Kisfaludy Krol hallgatni; azonban lehetetlen. Ha csakugyan literátorkodni kell, s ha a nemzet színe előtt szólíttatunk fel arra a pályára, mely eddig az ismeretlenségé vala: nem lehet nem fájlalnunk az embert, ki éppen most, midőn még ily igen kevesen, s ily igen készületlenek vagyunk, a maga sokoldalúságával annyi rést be tudott tölteni. Az Aurora mindenesetre szép jelenés volt; s ha volt is

benne, amit mi ketten ártalmasnak hittünk, de csakugyan nagy hatáskörrel bírt mind az olvasók, mind az írók közt. Úgy mondják, hogy folytatásáról a közönség bizonyossá tétetett a Pesti Magyar Ujságban; s hogy a folytatók közt áll az én nevem is. Ezt csak hallottam, azonban ha csakugyan ott áll, tudtom nélkül áll. De nem veszem nehezen, sőt köszönöm a jelentést tevőnek azt a bizodalmat, melyet itt erántam, bár meg nem kérdezett is, mutatott. Igenis, édes Palim, én kész vagyok mindent tenni, nehogy ezen tünemény is, mint Hebe láttatlanná legyen.

Öleld meg értem Borcsádat, kinek kezeit csókolom s könyörgök, hogy téged kedvetlennek lenni egy pillantatig se hagyjon. Pepi csókol mindkettőtöket, s a kis Kálmán magát ajánlja. — A dieu kedvesem, a ború pillanatiban emlékezzél reám, s tisztúlj. És íme itt a levél *hosszú*, ha nem édes is. Még egyszer Isten hozzád!

153

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Nagy-Károly, december 15-én, 1830.

Minap, édes Lacim, rövid levelet s parányi versecskéket vettél tőlem, legalább venned kellett volna, mert én postára tétetém. De ha te tudnád, mily kegyetlen fáradság nekem saját verseimet másolni: bizonyosan fáradságomat válaszoddal megjutalmaznád. És, kedves barátom, az újságból kellett-e azt nekem megtudnom, hogy Károly többé nincs; az újságolvasóktól kellett-e hallanom, hogy Aurora megjelenéséről a közönség bizonyossá tétetett, s nevem a megjelenést eszközlők közt megneveztetett? Mit gondoltam s mit

érzettem én, midőn a szerencsétlenséget megtudám, könnyű képzelni! Ki fogja a sokoldalú elmés férfiút most hirtelen kipótolhatni? Azonban ne keserítsük el lelkünket az emlékezettel.

Az Auróra? Ha igaz az, mert csak hallásból tudom, hogy nevem az említett okból megnevezve van; azt akárki tette, nem tette kedvem ellen. Én igenis kész leszek mindent elkövetni, hogy az Auróra fennálljon, s reméllem, hogy te, és Bajza, és Toldy és — Szemere — mert helyre kell jőni neki — hűven kezet fogtok velem. Bár valamelyik közűletek a Jelenkor privilégiumát is megkaphatná. Innen legalább tizenkét előfizető gyűlt reá egy estvével előbb, mintsem a keserű hírt hallók. Itt az közsajnálkozást ébresztett.

Döbrenteinek levelét, mely Pozsonyból november 18-án költ, követeink stafétájában vevém. Mind a levél, mind a követi reláció magában foglalta a T. Társaság katalógusát. S mint csudálkozám el, midőn magamat az oppozíció legerősbjeivel együtt ott lelém! — Óhajtanám, írnád meg, mi eszközölte ezen választást, mely a neologizmus triumfusát ily országosan megállapította? Óhajtanám, írnád meg ezen társaság szerkeztetését s rendeleteit, melyek nekem mainapiglan terra incognita? Óhajtanám, írnád meg, minő viszonyokba s köteleztetésekbe hozhat engem ezen kineveztetés? Én az élet bajai eránt tudok egykedvű lenni; de a kötelesség nekem mindég s minden környűlményben szent, s betöltése gondomba kerül, mert nyugtalan vagyok, ha nem voltam-e teljesítésében lassú? S ezen gyengeség már egyszer oly mélyen fekszik lelkemben, hogy kiirtanom nem lehet. Ezért vágyom hallani: nem fog-e ezen történettel oly kötelesség együtt járni, mely talán környűlményeimmel meg nem fér? Te látod, kérdéseim nem erednek csupán újság-

kivánásból; s jóságodat, hogy reájok felelj, megtagadni nem fogod.

Bajzának írtam valami rövidet, amint akkori környűlményeim engedék. Fájt nekem a megszólítás késősége; mert azt írá, hogy első füzetét még novemberben akarja kiadni. Én Bajzát becsülöm, s oly célra, milyenre felhívott, örömest szövetkezném vele. De ha ő engem valami olyanformának hisz, mint levelében magasztal: talán nem volna szerénytelenség azt óhajtanom, hogy ha még történetből, füzetét prés alá nem adta, várná meg Pestre érkeztemet, mely Döbrentei leveleként nem maradhat soká; vagy ha nem, legalább tudósítana az első fűzet foglalatjáról, abban az esetben tudniillik, ha kívánt értekezésem a kritikáról még elfogadható lenne. Én igen idvességesnek lelem a szándékot, miről tudósít; s annál idvességesebbeknek, mivel a nyelv eránti lelkesedés, s a Tudós Társaság az írások számát bizonyosan szaporítni fogják. Azonban azt is óhajtanám tudni, csupa esztétikai tendenciájúk lesznek-e a Kritikai Lapok? Én óhajtanám: ne! s azt is, hogy minden különbség nélkül minden új könyvről, kicsinyről vagy nagyról, szó tétessék.

Három nap előtt vettem levelet Palinktól. Lelke, úgy látszik, borúlt! Kérlek minden szentekre, ne hagyjátok magának; s mindenekfelett ne feledjétek el literátori plánjaitok (terveitek?) együtt kivitelére meghívni. Semmi úgy nem bántja őt, mint bizatlankodás; s annak veendi, ha ilyeneket vele nem tudattok.

November végén költ relációkat, azaz országgyűlési relációkat olvasánk fel múlt hétfői kisgyűlésünkben. Követeink meghasonlának a katonaság megajánlásában. Grófod kevesebbet igért, Csomay többet, s így vótumaikat kölcsönösen megsemmisítették. Szép volt

a relácio, mert ugyanazon levél foglalta magában mind a kettőnek okait. A dicsőség grófodé! Örömkiáltás követte az olvasó notárius hangjait; s úgy hiszem Károlyi György ennél szebb jutalmat sem nem várt, sem nem várhatott. Még azok is, kik az auguszti választó napot, nem a szabadság napjának lenni mondották, teljesen meg vagynak mind engesztelve, mind elégedve; s örűlnek a tettnek.

Vond öszve a vitorlákat, mond a bölcs; s valóban most veszem észre, mely hosszúságra terjedett levelem. De jól van; mert annyival több jussal várhatom, hogy a tied még hosszabb legyen. Toldyt és Bajzát csókold meg képemben: Szemerétől pedig kérdezd meg: mit írt nekem Döbrentei Berzsenyi recenziója felől, s én mit feleltem? Adieu édes Lacim; feleségecskéd kezeit csókolom. Levelet gyorsan.

154

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Pécel, január 9-én, 1831.

Édes Lacim, ma délelőtt Pécelen termék, minekutána az úton hatodfél keserves napokat tölték el. Palival értekezvén vagyon szerencsém jelenteni, hogy szeretetre méltó hitvesed hívását elfogadom, s vendégetek leszek. Ezt talán magának a te Josephinádnak kelle vala egyenesen megírnom, de a sürgető pillantat miatt, melyben ezt írom, lehetetlen hogy levélkémnek az illő csínt megadhassam; s így a csínatlan levél neked jut. Nyújtsd be kézcsókomat édes Lacim, s jelentsd be a te szatmári, nem nagyon udvaris, de annál őszintébb barátodat.

Az én Palim és én óhajtanánk itt megérteni, mikor lesz a Pesten megjelenés először szükséges? Én ezt az első egy-két napot szeretném beteges barátomnak szentelni. Írj tehát bizonyost. Addig is, mig ölelésedre szekeremről letoppanok, fogadd el idvezletemet, s barátainknak vidd meg köszöntésem. Isten hozzád, édes Lacim!

155

SZEMERE PÁLHOZ

(Kazinczy és Kölcsey Szemere Pálhoz.)

Pest, Benn az ülésben szerdán február 16-d. 1831.

Édes Uram Öcsém, a mai harmadik gyűlés Uram Öcsémet rendes tagnak választotta meg, mégpedig, amint az idezárt plajbászszal tett jegyzés mutatja, csaknem minden voksok által, mert a voksolók száma 25 volt, s egyedül Bajza kapott egy voksot, s így Uram Öcsém 24 voksot kapott. Örvendek hogy a mai nap jóvátette a vétket. Stafétát küldök e hírrel, Uram Öcsémet pedig kérem, méltóztassék holnap reggel mingyárt bejönni.

Ma Schuster Prof. úr is tagnak választatott 23 voksal, Haliczkyra 3 ment.

Édes Palim, ide rekesztve kapod a praesidialist, melyet mindjárt a sessio végével Döbrentei megírt, s G. Teleki aláírt. Addig el sem jöttünk, míg kezünkbe nem adatott. Az öröm feletted közönséges, de senkinek öröme nem haladja a Bártfaynéjét. Mihelyt veszed ezeket jőjj, és jőjj, ha idvességünket akarod, mert pártunk gyenge, holnap deputációk fognak az akadémia jövendő dolgozásai miatt kineveztetni, s ha itt

nem léssz s nem erősíted a jó ügyet, elveszünk, mert Gróf Dezsewffy ma egészen a francia akadémia szellemében szólott. Vedd gondolóra ügyünket, s a dicsőséget mellyel (minden más helyek, sok vitatás után is, üresen hagyatván) elválasztattál, s tégy a közohajtásnak eleget s holnapi gyűlésünkre délutáni öt órára légy itt. Ölellek, Borcsád kezeit csókolom s várlak vele együtt.

Gr. Teleki.

25 g. Széchenyi.
2 Bene.
3 Jankovics.
7 Szilasi.
8 Imre.
9 Bitnicz.
10 Horvát Endre.
11 Horvát József.
12 g. Dessewffy József.
13 Fáy András.
14 Superint. Kis János.
15 Kazinczy.
4 Vörösmarty.
5 Kölcsey.
6 Döbr(entei).
16 Kisfaludy Sándor.
17 Gebhart.
18 Tittel.
19 Schedius.
20 Szlemenics.
21 Guzmics.
22 Schédel.
23 Petrovics.
24 Balásházy.

156

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Károly, március 11-én, 1831.

Édes jó Lacim, március 3-án értem haza, hol mindent jó környűlmények közt lelék. Elbeszélém kevélykedő örömmel a köszönhetetlen jóságot, mellyel szeretetre méltó Josephinád és te velem bántatok; s mivel jóságtok egy része sógorasszonykámat és fiamat érdekli: íme vegyétek tőlők a legforróbb,

legszebb köszönetet az enyémmel párosúlva. Jókat szeretni, és jóktól szerettetni, legédesebb öröme az életnek.

De halljad, ha még nem tudnád. Grófod országgyűlési relációja nyomtattatott; de míg én Pesten a ti boldog vendégetek valék, b. Vécseyhez egy dekrétum jön, s ő annak következésében a nyomtatványokat s az imprimaturt viselő kéziratot elfoglalja, s felküldi a kancelláriának. Jön a március 7-ki gyűlés, s Wesselényi, midőn már nem is váratott, megjelen. Eötvös János kérdést tesz a nyomtatványok felől; b. Vécsey röviden elbeszéli a történtet; s Eötvös fájlalja, de javasolja is, hogy most hallgassunk, míg a kancellária a közönséghez nem ír. Wesselényi, bizonyosan képzeled mint álla fel, s mint tartá beszédét; melyben gyanítja, hogy talán a vármegye elárulva van (subintell. Cs. által), jelenti fájdalmát, gyalázatot és átkot kiált az áruló fejére, s kívánja a dolgot repraesentáltatni. Geöcz nagy tűzzel szólott, s a repraesentátiót a nádorhoz intéztetni kívánta; s ezen vélemény győzött nagy vitály után. A státus sok elevenséget mutatott; s a repraesentatio írva s elküldve lőn. — Az ülés végével Cs. resignátiója olvastaték fel; s kívánság tétetett, hogy a régi megyei szolgának érdemei a jegyzőkönyvben dícsérettel említtessenek. Ez új lángot lobbantott. Wesselényi újolag kikölt; s vitatá, hogy a rossz hazafi jót nem érdemel. Egyéb nevezetes nálunk most nem történt; az üres hely kipótlásáról szó sem tétetett. Wesselényi csak tegnap ment el. Kineveztetésének a Tudós Társaságba örvend; a folyóírásról szóló küldöttségi munkát javallva olvasta. A Kritikai Lapokat nem kaphatta tőlem, mert Nagy Károlynál voltanak; küldjetek neki hamar, ezt és egyéb újságokat.

A Regnicolaris Deputatio munkálódásira nézve a küldöttség március 8-án ülést tartott s magát felosztotta; grófod a commissariaticumok és urbariálék osztályába van az ord. viceispánnyal. A küldöttség osztályai külön fognak munkálódni; az egész küldöttség összejövetele május 30-kára határoztatott; midőn a publico-politicumok vétetnek fel. Wesselényi akkor ismét nálunk lesz.

Jöttök-e hozzánk és mikor? az útak kegyetlenül rosszak; de nagy uraknak nincs lehetetlenség. Wesselényi sokat emlegetett téged és Helmeczyt. «Mit mond Helmeczy, ha ezt meghallja?» gyakori szava volt.

Temérdek munkák után alig veheték időt e rövid levélre; holnap futok haza már egyszer pihenni, s akkor többet írok. Szeretetre méltó hitvesednek mutassad be kézcsókjaimat, barátainkat s lyánykáidat egyről-egyig öleld érettem. Írjatok sokat, és legtöbbet az újdonat-új heti ülésekről. Adieu édes jó Lacim!

A pesti kisleányt baj nélkül vittem haza, s Kálmánka egy óra alatt nagy ismeretséget vetett vele; s örült. Tegyétek a lyányka anyját bizonyossá, hogy a gyermek állapotja szívemen fekszik. Taníttatásáról a helybeli prédikátornál már rendelést tettem.

157

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, április 1-én, 1831.

Édes Lacim, ezen fertályban veszem leveledet; Mercurod siettet, mert az ünnepet honn akarja tölteni; tehát rövid lesz a levélre válaszom. N.-Károlban édes barátom? Ah, miért nem jöhetétek azalatt

míg a kötelesség engem is ott tartott! Íme én most el vagyok borítva dologgal; mert amellett, hogy a Regnicolaris Deputatio munkáinak egyik legizmosabb kötetét kell rostálgatnom: gazdai foglalatosságaim is ilyenkor szent György előtt szoktak rajtam halommá gyűlni. Tudnod kell, hogy zálogba vetett apróságaimat egyedűl csak e részében az esztendőnek lehet visszaváltogatnom, s mily terhes, mily halasztást nem szenvedő s idővesztéssel járó dolog ez, nem lehet képzelni. E körűlmény nélkül holnap okvetetlen indúlnék, hogy téged, ezen jeléért szent barátságodnak, újolag ölelhesselek; s hogy grófodat, a lélekkel teljes, tiszteletre méltó hérost, kinek távollétét Pesten oly igen fájlaltam és fájlaltuk, színről-színre láthassam. És mennyi beszélleni valóm van; s mennyit nem fognátok ti tőlem tudakozni! mert a mi helyhezetünk valóban figyelmet érdemel. Azonban sorsom nem lesz talán oly mostoha, hogy a hónap 10-ig egy kis tágúlást ne engedjen; s hacsak enged, hacsak engedhet, bizonnyal meglátlak.

De minő szerencsétlenség, hogy még azon kívánságodat sem teljesíthetem, melyet a nádorhoz intézett felírás iránt nyilatkoztatsz ki. Nincs szokásomban a közönség nevében készűlt irományaimat magamnál tartani; töredékem, melyről az letisztáztatott, a levéltárban maradt most is, mint minden más ily alkalommal. Azért törekedjél azt ott Károlban kerítni kézhez. Az akadémiai folyóírás felől amit írtam, b. Wesselényi kérte el a múlt gyűlés alatt, s vissza még mindeddig nem adta. De a görög filoz. történeteit, s drámámat itt küldöm; ha méltónak találod grófoddal láttatni. Látlak személyesen? akkor visszaveszem. Nem fog lehetni ez örömem? pecsét alatt biztos kezek közé adandod, hogy visszakaphassam. Mindenesetre

ha hozzád menetelemet lehetetlennek látom, legalább levelet s Pestre intézett csomókat küldendek.

Hívnálak e számkivetésbe; de jönnöd, úgy írád, lehetetlen, s ez a lehetetlenség nekem nagyon fáj. Azonban tűrni, ha valaki, én tanultam; bár ily közel lennem hozzád, s mégis nem röpülhetnem nyakadba, nem a legkisebb türelmet kívánja. Csakhogy a te minden magasztalás feletti Josephinád, s gyermekeid egészségesek! A Kazinczytól s az én Palimtól hozottakért vedd csókomat.

Ma reggel vettem március 16-ki leveledet Pák Vadászattudományával; ha még hever ezenkívül valami tőled a vármegye házánál: kössed lelkére Kendének (mert ott ünnepel ő), hogy küldje; de küldje ki egyszersmind a károli postán elakadt leveleimet is; mert én sem Szemerétől, sem Kézytől még semmit sem vevék a most általad küldötteken kivül.

Sietek, haza reszkető levélhordódat visszaereszteni. Ölellek a legforróbb, legtisztább barátsággal. Jelentsd be grófodnak alázatos tiszteletemet; tiszteletemet, mely számból a nemes tettek tevőjéhez, mint ő, legszentebb valóság, és nem compliment.

Adieu édes Lacim! imádkozzál, hogy láthassalak. Sógor asszonykám, ki téged itt nagyon, igen-igen nagyon óhajtott volna láthatni, viszont tiszteletet küld általam. Ő lélekben jól ismer benneteket, mert hányszor nem dicsekedtem előtte temérdek jóságtokkal, nemcsak jóságtokkal, de széplelkűségtekkel. Hidd el, édes barátom, ritkán valék én oly boldog, mint nálatok és veletek.

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Nagy-Károl, ápril. 9-én, 1831.

Édes Lacim, íme itt vagyok, s nem ölelhettelek. Azon reményben, hogy a hónap 10-ig itt maradtok, tegnapig halasztám útamat, el lévén temérdek bajoktól foglalva; de minden kiszámlálásim hiában lettenek. Homo proponit — — —! ma egy fertály órát töltöttem grófodnál; a nap több részét arra szenteltem, hogy néked, s Palimnak és Kazinczynak, s talán a Tudós Társaság titoknokának is, kiktől a postán leveleim valának, felelhessek.

Jákó kezembe adá a csomót, melyben bucsúleveledet s kéziratomat hagyád. De mondd el, mikor jöttök már egyszer úgy Károlyba, hogy ezer bajtól elfoglalva, széjjelszórva és röpítve ne legyetek? Hogy a társaságtokat élni kívánó, benneteket csak egypár nyugalmas napig bírhasson? Mily öröm lett volna, s lenne reám, s az enyéimre nézve, ha téged Csekén ölelhettünk volna, vagy megölelhetnénk? Ha saját szemeiddel láthattad volna a magyar fiút lengyel posztójában, s a képeskönyvek előtt, mik oly mohó örömmel fogadtattak? Te, a te házad, s a kedves pécelieké ezerszer vagytok nálunk említve, s örömkifakadozások közt. De te szeretnél, édes Lacim, úgy írod, háznépestől lenni Csekén; s képzelted-e, midőn ezt írád, mily fájdalmat s örömet gerjesztél keblemben? Örömet a gondolatért, melyet előre éldellettem; fájdalmat az utána vetett kétségért. Nincs szebb öröm, mint midőn olyanok élhetnek egymással, kik egymást szeretik s becsülik.

Kazinczy által vevém a Bajzával folyt levelezés párjait. Csakhogy a dolog elcsendesedett. Kérlek édes

Lacim, intsed a szeretetre s tiszteletre méltó Bajzát, kíméljék a szent öreget. Nincs ember gyöngeség nélkül; de ez, ha ezerannyi gyengékkel birna is, mégis nemcsak tiszteletünket, de hálánkat, s a legnagyobb mértékben, kívánja. Ha Kazinczy nem lett volna: bizony most sem egyikönk sem másikonk nem állna ott ahol. Bizony őnála nélkül egy egész epochával hátrább állanánk; s egy epochával hátrább mik lennénk?

A Tudós Társaság titoknokától hivatalos levelem jött: rendelés, hogy a szathmári és n.-károli sajtók nyomtatványaikról fertály évenként tudósítást adjak. Te tudod, hogy ezen terhet könnyen viselhetném, ha az egész túlatiszai kerület jegyzője volnék is.

Ma jött egy csomó kezembe, mit a tegnapi táskás hozott. B. Wesselényi számára volt benne egy Csongor, s az Árpád nekem. Ki küldi Árpádot? nem tudom. Írást mellette nem lelék.

A Kisfaludy emlékére gondom lesz; de tudni fogod, hogy az ilyenek gyűlés alatt történhetnek legjobban, tehát júniusban. Akkorára grófod igéré eljövendését; s bár téged honn ne hagyna. Akkor bizonyosan nem fognók egymást elröpíteni.

A Bajzától vett verslajstrom útmutatásaként rövid időn írok le verseim közűl, ha t. i. még lelek ki nem adottat. Úgy hiszem már nem sok olyan van. Tegnap jöttömben ezt kezdém a szekeren csinálni:

A dalzengőn fekszik átok stb. (L. az I. k.)

Vállaj és Csanálos közt kimagyarázhatatlan lármát indítottak a békák, s tovább nem folytathatám. Hány évig fog ily csonkán állani, az ég tudja, addig olvassátok így félben.

Mikor lehetsz otthon? Addig míg levelem odaér, talán megtérsz. Írj mentől elébb.

Csongort olvasám Pesten ; s mivel a drámai actio nem képzeletim szerint ment, alkalmas hidegséggel. Itthon elolvasám másodszor magamban, s harmadszor ismét sógorasszonyomnak. Ezen harmadik olvasás megkapott. Ezer oda nem valók, és másképpen valók mellett is, Csongor kincs. Hidd el nekem édes barátom, a mi Vörösmatynk nagy költő, s ritkán nagyobb, mint a Csongor sok helyeiben. Minden dramaturgiai kritikázás ellenére, akárki mit mond, én a nemzetnek Csongorért szerencsét mondok ; s aki engem nem ért, ám lássa : azért nem ért-e mert nem akar, vagy azért mert nem tud? Öleld meg Vörösmartyt érettem. Bajzát, Schédelt, Stettnert s a mi Helmeczynket tedd bizonyosokká baráti szeretetemről ; de ne feledd el Tittelnek is tiszteletemet bemutatni. Pesten létemnek egyik legszebb örömei közé tartozik, hogy e tiszteletre méltó férfiút ismerhetém.

Ölellek szeretetre méltó jó Lacim ! Sógorasszonyom ezer üdvözletet küld Josephinádnak, itt meg egy levélke tőlem. Adieu.

159

SZEMERE PÁLNÉHOZ

N.-Károly, április 9-d. 1831.

Édes Jó Borcsám !

Csak ma leheték szerencsés a márc. 17-dikéről indított kedves levelet olvashatni. Én március másod hetében írtam egyet, s úgy hiszem azt eddig olvasták. Fogadja el forró köszönetemet édes Borcsám azon részvételért, melyet e levél iránt unk újolag bizonyít. Mi naponként emlegetjük a szeretett pécelieket, s

óhajtjuk magunknak a mondhatatlan örömet, hogy egyszer s minél elébb Csekén ölelkezzünk. A doktor Baloghoz intézett tudósítást a Palinkhoz írt levélben küldöm; méltóztassék édes Borcsám azon úrnak barátságos tiszteletemet bemutatni, s tanácsát haladék nélkül kivenni. Pepi otthon van, fiával együtt egészségben; s azt hívén, hogy én ma Bártfaynkat színről színre láthatom: ezer csókokat és ölelést bízott reám a péceliek számára. Bártfay nem várhatott be s íme a károli posta kérgeskeblű legénye indúl levelemmel. De édes Borcsám, mint van a mi Palink? E kérdés nekem éppen oly fontos, mint a Kálmánkát illető. Azért könyörgök tudósításért. Azonban mivel e pontról írva semmi nincs: e hallgatást vigasztalásúl veszem; s jeléűl annak, hogy rosszabbúl bizonyosan nincs. A mi Jennynk küzd-e még a homopathiával? Őtet s Bertit ölelem.

Az ég áldja meg édes jó Borcsám, s tartsa meg az én Palimnak és nekem vigasztalásúl. Ölelem forró tisztelettel! Feri

Tegnap az úton ezt kezdém csinálni, s mivel a Pali levelébe nem fért, kérek engedelmet ide tehetni.

A dalzengőn fekszik átok,
Szívén, lelkén vad ború;
Szép leányim őt fussátok,
Ég, föld néki szomorú.
Égben honját elvesztette,
Földön nem lel mást helyette,
Fürtein kín a koszorú.

Mennyet igér lángszerelme,
Hajh de búsat, mely ont vészt.
Édes hangba foly gyötrelme,
Mégis keblet tép, emészt.
Álmot űz, s mert nem találja
A valót, s jelent utálja,
S kényből nem vesz, nem hagy részt.

A békabrekegés kivert gondolatimból, s a vers itt elakadt.

160

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, július 2-án, 1831.

Édes Lacim! Minden, minden ellenkezik ohajtásaimmal; s ha életemnek minden szakai oly visszásan folynak, mint a múlt hónap és ez: úgy nem sok örömre tarthatok számot. Mert íme gondold el! Örömek között várám június 13-ikát, s oly bizonyos valék benne, hogy Károlban ölelni foglak, s te nem jöhetél. Levelet vettem Palinktól, hogy jön, s Csekén meglátogat, s ki vala boldogabb e reményben mint én? s íme a kolera, s a kolera miatt tett szoros rendelések idejövetelét engedni nem fogják. Mert tudnotok kell, édes barátom, hogy mi, azaz, egész Cseke és én, az örökkévalóság partján állunk hét nap olta már. Június utolsó felében a sós szálakon lévő oroszok közt kiütött a veszedelmes vendég; ezek félvén, hogy letartóztatni fognak, halottjaikat a Tiszába hányták, de Ujlakon, Ugocsa vármegyében, a megmaradtak csakugyan őrizet alá estek s elhullottanak. E hullás következésében, minden hasonló sorsú oroszok ugyanott kontumácia alá vétettek; de a veszély már észre nem véve, előre nem is sajdíthatva Beregnek s a mi Szathmárunknak Tiszamelletti helységeiben hirtelen jelengette magát. Megyénknek eddig négy helyeiben történt halálos jelenés: Csécsen, Kóródon, Kisarban, és legnagyobb mértékben Csekén. Itt a múlt vasárnap négy halott feküdt, s a kir. kommiszszióhoz tartozó orvosok mind a halottakban, mind a

betegekben a kolera legnyilvánosabb jeleit találták. Azolta a betegek egymást érik s elhullott legalább hét. Falunk zár alatt van, s holnapután a szomszéd helységeken keresztül katonai kordon vonatik. E levél eljuthat-e a postára? bizonyos benne nem vagyok. De elébb nem írhatám, mert június 22-kén s Helmeczynek június 20-án költ leveleiteket csak ma estve vehettem. Ha a veszély nem szűnik, úgy lehet hosszú időkig leszek az örömtől megfosztva: tőletek tudósítást nyerhetni. Azonban reménységem van, hogy a csend helyreáll. Miolta az orvosok jelen vagynak, s a betegeket jókor gond alá vehetik, a nyavalya nagyot szelídűlt. A gyógyulás 24 vagy kétszerannyi idő alatt elkövetkezik; s általán fogva mondhatni, hogy halottaink közűl még alig volt valaki, kit vagy régi nyavalygás, vagy rendetlen életmód előre el nem készítettek volna. — Ezeket azért írám hosszasabban, mert tapasztalásból tudom, hogy a kolera is, mint minden egyéb, a távolban óriási nagyságúvá leszen. Míg Moszkvában s a Lengyelföldön űzte gonoszságait, itt azt hivők, hogy az aegypti pestisnél irtóztatóbb; s most látom, hogy mégsem oly igaz vala a hír. Itt három év előtt a veres himlő is tett ennyi pusztítást, koros emberek közt is; s a veres himlő mégsem rettentett országokat. Azért a kishitűeket vígasztaljátok soraimmal, s mondjátok nekik, hogy én a közelebb múlt hét nap alatt, mint ezelőtt a béke napjaiban háborítás nélkül folytatom mind gazdai foglalatosságaimat, mind az országos küldöttség munkálkodásai vizsgálatát; s még sem nem gyóntam, sem testamentomot nem tettem.

Gróf Györggyel s báró Wesselényivel valék Károlban. Mik történnek ott, grófodtól talán hallani fogod, s fogod nála a nádorhoz s a lengyelek mellett írt

előterjesztéseket olvashatni, mert számára mindkettőt Jákó barátunk (kit fájdalommal tudok, hogy megyen) tőlem általvevé. De amiket az én számból kellene hallanod, azt neked, édes Lacim, más el nem mondhatja. Mint óhajtottam volna, hogy veled találkozhassak! Ha történik, hogy grófod még egyszer e hónapokban lejön; s ha az országgyűlésből valami lesz, bizonyosan lejön: el ne mulasszad, hogy együtt jöjj!

Azt amit gróf György érettem a múlt gyűlésen tett: lehetetlen elmellőznem. Mert felállott, s indította a rendeket, hogy nekem főjegyzői címet eszközöljenek. Főjegyzői cím, és korona, két oly dolog, ami nélkül igen-igen könnyen el tudok lenni: de a lelkes férfiak által megbecsültetés jeleit venni, ez az élet legszebb öröme. Grófod engem valóban nagyon lekötelezett; s e közhelyen így kijelentett hajlandóság inkább magához vonsz, mint bármely jótétemény. Mert jót tenni minden gazdag tudhat; de így tisztelni meg csak azon kevesek tudnak, kik gróf Károlyi Györgyhez hasonlítanak.

Mind te, édes Lacim, mind Helmeczy tanácsoljátok, hogy az istvándi haszonbér miatt gr. Györgyhez folyamodjam. De látod, hogy leveleitek később jöttek kezeimhez, mintsem azt tehetném. Nincs egyéb hátra, minthogy egészen segédetekre bízzam magamat; s kérésemet, melyet tevék, megújítsam. Tegyétek hogy a haszonbért el ne szalasszam. Semmi környűlményes előadásra nincs szükség. A grófi ház haszna kívánja, hogy a jószág továbbra is árendába adassék. Ha az épületek pusztúltak, helyreállíttathatnak a haszonbér feltételei által. Egyébaránt ha a jószág bérbe nem bocsáttatik: akkor kérésemre nincs szükség. Ha igen, kérésem az, hogy a teljesítendők telje-

sítése mellett nékem és ne másnak adassék. Könyörgök a lehetségig gyors tudósításért, hogy dolgaimat előre intézhessem.

Bajzának a küldenivalót előbb neked Károlban, s minekutána te nem jövél, Szemerének itt Csekén valék általadandó. Most, amit ily hamarsággal leírhattam, ide zárva küldöm. Estve vettem leveleiteket, holnap hajnalban indúl e válasz, s így egy éjszakámnál több nem lévén sokat nem írhatok. Ez az oka, hogy szeretetre oly igen méltó Josephinádnak sem fizethetem le ezúttal a múlt hetekben nyert szép levélért adósságomat; ezért marad külön válasz nélkül a mi Helmeczynk is; kinek ezennel igéretet teszek, hogy Társalkodóját tehetségem szerint segélni fogom.

Az orsz. küldöttség munkái még most is nagyon elfoglalva tartanak. Ami készen van, azt b. Wesselényi vitte el magával. Semmit sem kívántam inkább mint jegyzéseimet veled olvastatni. Rettegek, hogy az országgyűlés elmarad, s hosszú elfoglaltatásaink siker nélkül maradnak. E rettegésem sohasem volt nagyobb, mint miolta a kolera hozzánk becsapott. Ha valamiképen tartós leend, s harapózni tovább fog; bizonyosan minden remény füstbe megy.

Sietek bevégezni soraimat, hogy még Auróra számára valamit leírhassak. A Pannonhalmi Útazást még nem láttam. Ez az oka, hogy levelednek azt érdeklő cikkelyéből nem értek egyebet, mint azt a szép barátságból, s a béke eránt vonszó szelídségből eredt tépelődést, mely magát benne láthatóvá teszi. Bár felszabadúlnánk hamar, hogy láthatnám ezt is, és sok más egyebet is!

Josephinád kezeit csókolom, Helmeczyt és a mi több barátainkat, és gyermekeidet ölelem. Adieu édes Lacim! Imádkozzatok érettünk; mert nálunk harang-

szó és templombajárás tiltva vagynak; e formák világában pedig, hogyan eshetik meg valami, a maga kimért helyén kivűl? De ti, kiknek még az oltárhoz szabad járúlás adatik, imádkozzatok magatokért is, és böjtöljetek!

161

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Nagy-Károl, szeptember 20-án, 1831.

Édes Lacim, forrón szeretett barátom, szeptember 8-án költ leveledet igen gyorsan, s közel egy héttel elébb vevém, mint ami augusztus végéről grófod által küldöttél. Csekei számkivetésemből nem írhattam; azolta most vagyok először oly helyen, ahol posta van. Tegnap este darab ideig valék grófodnál; s örömmel értem tőle, hogy baj nélkül vagytok te és a tieid, s a tieid között mindenekfelett a te Josephinád — kinek én oly igen-igen sokkal tartozom.

Kiállók a fájdalom és bosszúság napjait; mert ezen cél ellen történt bezárások, ez az egész ország machinériájának erőszakos megállítása, mit okozhatott természetesebben, mint fájdalmat és bosszút? Beregé és Ugocsáé a dicsőség, hogy e vidéken legelébb felnyitották magokat; Szatmár és Szabolcs is e napokban szabadokká lőnek. De Bihar és Erdély felől mégis kordon áll. Ma a megye nevében dorgáló levelet írtam Biharnak nem kevés keménységgel. Irtóztatók, barátom, az elzárás következései; s a tél fogja még azokat egész mértékben nyilvánítani. Úgy mondják, már Biharban is Belényes körűl és Sz.-Mártonban történtek lázadások. S mi az orvoslás? Statárium! Ezt űzik Szepesben és Zemplénben is. Mondd meg,

ez-e a mód a világot igazgatni a XIX. században, midőn egy más országban a halálos büntetés eltörléséről a világ hallottára törvényt hozogatnak.

Káraim, mint minden másnak, sokak, s bizonyosan most hamarjában ki nem pótolhatók. Minden ember félt, minden futott, s a távolból hozott az ismeretlen tárgy felől rendelést; s azokat, kiket a történet a baj közé zárt, elfeledték megkérdezni. Pedig csak ezek foghattak volna a tapasztalás után bevehető tanácsot adhatni. De ne rettegett légyen-e más, midőn az orvosok is futottak? B . . . t Csekén a Kendéné szérükapujánál jelent meg néhány pillanatig; s rohant vissza. Ez az ember, ki kolerát szemeivel nem látott, ad-e, adhat-e az igazgatásnak jó tanácsot? Én őtet nem láttam, s látni nem is kívánom. Megyénkben csúf hírt vont magára.

Grófod Wesselényi nevében is felszólított, hogy a parentációt Kazinczyért vállalnám fel. Megigértem. A szent öreg háznépét a süllyedésből ki nem tudom ragadni; erőm annyi, hogy dicsőségének talán szolgálhatok. S bár volna lelkem úgy felfoghatni a Herosnak literátori pályáját, mint azt egy pragmatikai lélekkel bíró történetírónak felfognia kellene! Mert Kazinczy parentátorának nincs kevesebb kötelessége, mint a literatúra közelebb múlt 60 éveit eleven rajzolatban előterjeszteni; s híven kifejteni a revolúciót, melyen mind a nyelv, mind a nemzet ízlése s művelődése oly sebes rohanással keresztűlment. Szemerét kérem tanácsért; most kérlek téged is. Mert miolta Kazinczy Szemere eránt hidegedett, s Igaz meghala, azolta hozzád látszott inkább bízni; s ha tett hagyományairól rendelést, bizonyosan reád függeszté tekinteteit. Mindenesetre te az özvegy grófnéval levelezésbe tehetnéd magadat; s ezen úton hagyományairól

nekem kielégítő tudósítást adhatnál. E nélkül a parentáció el nem készülhet; s ha te akarod, hogy valami türhetőt írjak: bizonyosan fáradsággal is összekeressz mindent ami célomhoz segít. Vagy magad tehát vagy Josephinéddel s Szemerémmel egyetértve gyűjtsetek öszve holmit, ami életére, s dolgozásaira világot vethet. Küldjétek a jegyzékeket, melyeket a Tudományos Gyűjteményben maga felől kiadott; amiket még hagyományai között találhatnátok; s kivont dátumokat a fogsági naplóból (mert az évek számát minden környűlményeire nézve tudnom kell). Írjátok öszve kiadott munkáinak, s kéziratainak lajstromát; számláljátok elő azokat, akikkel levelezett stb. S mindezeket a lehető gyorsasággal biztos kezektől küldjétek el. De még, míg e lenne is, könyörgök, méltóztassál e levél vételével azonnal postán válaszolni ide Károlba.

Ki fogja Kazinczynak hagyományait kiadni? S mindenekfelett ki fogja leveleit s a hozzá írt leveleket öszveszedni? hozzám indított leveleit mind tartom; s kész vagyok a *méltó* gyűjtőnek annak idejében általadni.

Ma írtam Szemerének is; ma írok még a Társaság titoknokának, kinek s az előlülőnek minden hozzám intézett irományait egy hét olta együtt vevém.

Egészségem jó karban áll; de Pepi egy hét olta szenved hányó hidegben. Hivatalom vont el a szenvedőnek ágya mellől, s bár holnap hazatértemmel egészségben lelném!

Ölellek édes barátom. Josephinádnak mutasd be kézcsókomat, s sógorasszonyom szíves idvezletét. Kálmánka csókolja kezeiteket. Tartson meg az ég minden veszélytől.

Baráti útasításod szerént grófodat az istvándi haszonbérlés eránt megkértem. Úgy mondá, hogy

gróf Lajos Megyeren van; nincs hát egyéb hátra, mint hogy nevemben memoriálist nyújtsatok be, s annak sikerét híven sürgessétek. Ezen árenda megnyerése talán némely elakadásaimból, melyek az idei környűlmények által okoztattak, kisegíthetne. Egyéberánt a grófoknak bennem bizonyosan több hasznok lenne, mint a mostani bérlőkben. Te látod, hogy ez eránt az alkalmatlanságig sürgetlek; jele, hogy a dolog szívemen fekszik.

Helmeczyt, Vörösmartyt, Toldyt és Bajzát idvezeld. Bizonyosan hiszem, hogy a Kazinczy ellen készűlt kikelések a nagy veszteség után örökre elmaradnak. Köszöntöm Stettnert is, s mint fáj nekem, hogy Tittelnek többé idvezlést nem küldhetek!

162

WESSELÉNI MIKLÓSHOZ

N-Károly, szeptemb. 1831.

Méltóságos Báró,

Végre hosszú elzáratás után,* szerencsés valék emberek közé juthatni, s Mlgodról is valamit hallhatni. Gróf Károli György volt kegyes Mlgodról hírt mondani, s egyszersmind e levélkének által küldését magára vállalni. A riadás, mely június olta az országot keresztűlfutotta, megfosztott az örömtől, hogy július 18-dikán Mlgodat itt a mi parányi körünkben láthassam; s az országos munkálkodásokra tett észrevételeket kezeiből visszanyerhessem. Most bátor vagyok azokért könyörögni; s Mlgod bizonyosan fog lelni alkamat, ami által

* *A kolera miatt.*

azokat biztosan visszaküldhesse. Talán a bátyám Bölöni legkönnyebben tehetné által gróf Károli Györgyhez, honnan annak idejében kezeimhez vehetném.

A mi uraink kezdenek a panicus terrorból lassanként magokhoz térni; s íme a közösülés megyénkben szabad; s a dolgok a régi lábra visszaállottak. E történt már elsőbb Beregben és Ugocsában, s most Szabolcsban is. De Bihar és Közép-Szolnok mégis zárva tartják magokat. Az istenekre! s nem elég vala-e a kár, mely eddig a hirtelen ijedésben tett rendelések által okoztatott? Kell-e azt még halmozni? Kell-e a népet arra kényszeríteni, hogy szorongásai miatt nekizúduljon; s magát az igazgatás ellen vétkessé tegye? Biharban máris volt lázadás; s annak lecsillapítására a nyavalyánál gonoszabb orvoslás, a statárium vétetik elő. Gyönyörű mód! s ez fog tehát a kereset módjától megfosztott élesdi oláhnak kenyeret adni, midőn a ránkjövő tél az éhelhalást is meghozza?

Prof. Kézi és Tittel, és Kazinczy nincsenek. Ez utolsónak parentációjára gróf György, a Mlgod nevében is felszólított. Ily felszólításnak engedni szent kötelesség; de nehéz kötelesség. A sokat szenvedett férfiú élete s literatori pályája a közelebb múlt hatvan év litteraria historiájával, s a nyelv nagy revolucijával elválhatatlan öszveköttetésben áll; s annak, ki e hérosról méltóképpen akar szólani, pragmatika lélekkel szükség a magyar literatura egészét keresztülölelni; s e pragmatikai lélek az, ami a világ legnagyobb ritkaságai közé tartozik.

A szerencse tartsa meg Mgodat, s engedje nekem a boldogságot, hogy soká ki nem maradható közgyűlésünkön férfias hangjait újra hallhassam! Kegyeibe ajánlott forró tisztelettel maradok alázatos szolgája:

Kölcsey Ferenc

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Genius száll az énekes melyébe stb.

(L. az I. k.)

Leszáll az estve, nyíl az égi pálya, stb.

(Uo.)

Csöndes ifju járdal andalogva stb.

(Uo.)

Szent berek, itt hol örök vizeid forrása kicsordul, stb.

(Uo.)

Carolina.

Szép tavaszom mezején, mint isteni grácia bolygék stb.

(Uo.)

Vándor remény csapongva jár stb.

(Uo.)

N.-Károl, október 21-én, 1831

Édes Lacim, szeretetre méltó barátom, szeptember 29-én költ leveledet ellágyító örömmel olvasám keresztül. Mi szép az élet azon pillantatokban, melyekben ily nemesen, ily tisztán résztvevő lelkekkel találkozunk, mint a tiéd és a tieidé. Vegyétek forró hálámat e boldog óráért, mit nekem e levélben ajándékozátok! Mert nem boldogság-e tudni, hogy pusztákon és folyókon túl vagynak, kik az élet gondjai közt, a nagyváros zajában is melegséggel emlékeznek felőlünk? Fogd e levelet édes Lacim, és lépj vele Josephinéd elébe s olvasd fennhangon, de az érzelemnek, az én hév érzelmemnek remegő hangján, mert vallást teszek, hogy barátságtok életem való örömei közé tartozik; azon való örömek közé, miket a kebel csak íhlés perceiben érez, s miket a sors oly szűken s oly ritkán osztogat!

Hála az égnek, mi baj nélkül vagyunk. Sógorasszonyom ismét egészséges, s küldi általam köszönetét széplelkű részvétetekért, s szíves idvezletét.

Kazinczy felől várva várom bővebb tudósításaidat. Munkáinak kiadása felől amit írsz gondba ejt. Mert hogy hagyományait többen kivánják vagy kézre kerítni, vagy kiadni, az legegyenesebb út zavart okozni. Egynek kellene lenni a kiadónak, s a kiadásnak célúl tenni: a közönségre hatást. Kabalák, és az isten tudja még mik, elhidegíték a közönséget a sokat szenvedett öreg eránt, végéveiben. Pedig ha maradékának használni akarunk, éppen ezen hidegségen kell győzedelmeskedni, e hidegséget kell felmelegíteni. Mit ér ha az elhúnyt felett dicsőséget trombitálunk? mit, ha most vagy évek s század után nevének s literatúránknak dicsőségére emlegettetik? Legszebb dicsőség lenne, ha azt lehetne véghezvinni, hogy amit életében érette senki nem tett, maradékáért tegye a haza. Vagy úgy járjon-e ő is mint Camoens és Milton? Eltemettetett légyen szegénységben és szenvedésben; s félszázad múlva vagy később ébredjen fel a nemzet, s nyisson szemet érdemeire? Akkor már nem lesz, kin tegye jóvá az igazságtalanságot, a keménységet, a szűkkeblűséget, mikkel magát a nyelvhős eránt bűnössé tevé.

Leveleit ami nézi, azokra nézve igazad van. De nemcsak ez igaz, amit mondasz; nemcsak mások sértetnének meg levelei által: megsértetnék ő maga is. Különbözőkhöz írt leveleiben oly különbözők, sőt oly ellenkezők nyilatkoztatványi, ítéletei! Ez vala a deréknek egyik gyenge oldala, mint Baudiusnak. Azonban én mégis óhajtom, hogy levelei egyszer-akkor mind együtt kijőjjenek. Literatúránk történeteinek s statisztikájának egyetlenegy monumentuma lenne e ki-

adás. Ne most, úgy mondod. Legyen! de az öszvegyűjtésnek most kellene történnie. Az ember hal; s ami egynek becses vala, halála után másnak figyelmét meg nem nyeri. Ki tudja, ha halálunk után nem fognak-e vetemény-magokat takargatni egynémely papiroskába, mit életünkben könnyben csillogó szemmel olvastunk, s szíveinkre téve sírba vinni óhajtánk vala? Ne hagyjátok, kedveseim, az időt hiában elröppeni. Gyűjtőt rendeljetek, de jót, és gondost, és tisztalelkűt és hívet. Mert szentetlen kezek közé én is irtóznám odaadni a hozzám írt leveleket, amik most már kétszeresen szent emlék gyanánt tartatnak általam.

Istvándi felől igéretedre erős hiedelemmel számot tartok. E jószág négy év előtt, a domestica administráció igen káros lévén, haszonbérbe adatott három kömörői parasztnak s még egynek az Ábrahám ivadékai közűl. Jövő január elsőjével szűnik meg a kontraktus; s én most azt kérem, hogy a kömörői parasztoknak s Ábrahám ivadékának (kik a jószágot ismét kérik) elejökbe tétessem. Te látod, nem kívánom, a dolog szokott rendét érettem megbontatni; mert ha a jószág most is domestice administráltatnék, kérést sem tennék.

A héten gyűléseztünk, s ismét lármásan. Rezultátumunk ez általam készült, s ide csatolt előterjesztés lőn; ami felett nagy vala a tusa, s aminek minden szavát Wesselényi tökéletes elszánással védelmezte, és kivívta. Azon szavakban: Sanctimonia literarum — violata est, és Caedes in incolas ... paratus az elől-ülő alispány szeparálta magát, s e szeparálás a jegyzőkönyvbe is ugyan általam beíratott. Kétszer leíratnom az előterjesztést nem volt időm, tehát kérlek, ezt közöld Szemerével is; és írdd meg mit tartasz felőle?

Itt küldök egy csomó versecskét is a Helmeczy Társalkodója számára.* Addig míg egyebet adhatok, ez elég lesz. Csak az tart gondba : ha nem küldöttem-e én ezeket Bajzának? Ha elküldöttem, írjátok meg jókor s kipótolom a hézagot.

Téged és Josephinát és gyermekeidet el nem hűlhető barátsággal ölellek. Helmeczynek és Vörösmartynak, Schedelnek és Bajzának, és Stettnernek mondj idvezletet. Mint van a mi Waltherrünk? Jákó barátunk mi kedvvel szívja Pestnek henye gőzét? Markos tegnapelőtt vőn búcsút ; köszöntsd, s az előterjesztést, melyet látni óhajtott, mutassad be. Adieu édes Lacim !

A múlt télen szerzett pesti lyányka egészséges. Kisfaludy oszlopára 14 ezüst forint gyűlt. Talán több fogott volna gyűlni, de a júniusi közgyűlésen, midőn szedetni kezdettem, a lengyel népért hevülénk és adakozánk. Most már a lengyel fundust (mert lengyel többé nincs) egy megyei alapítás talpkövévé tettük ; a szegénységnek szűk időben olcsó élelemmel tarthatására. Ez alapítást gyarapítani újolag felszólíttatik a nemesség, s eszerént az oszlopra újolag nem jut több adomány. Mondd el mit tegyek a 14 fttal? Hogyan és ki által jutand kezeidhez? Ölellek ismét, és ezerszer !

Bajzának mondd, óhajtanám a Kritikáról írt értekezésemet itthon is bírni. Azért, ha párját vette, az eredetit utasítsa hozzám. Mint állanak a Kritikai Lapok, vagy amint szegény Kazinczy egykor írá : a kritikai pellengér? Auróra kijött-e már? Gróf Széchenyi Világát gróf Györgytől olvasám el nem telhető gyönyörrel.

* *A verseket lásd feljebb.*

164

DÖBRENTEI GÁBORHOZ

N.-Károl, októb. 21. 1831.

Édes barátom, köszönöm leveledet, s barátságod újabbi nyilatkoztatását. Köszönöm, hogy az Elől-ülőnél kimenteni szándékozol. Az volna még a kérdés: mi könyveim vagynak? Felelet, a fennforgó célra könyveim, minekutána magyar könyveim általános hajótörést szenvedtek, nincsenek. Egy ócska szótár Pápai Páriztol, egy más Wagnertol még lehetnének szolgálatomra; ezek közűl is W. nem enyém. Ha dolgoznom kell, amit teszek örömmel, gondolkozzatok nehány könyvről. Bártfay elfogná azokat nekem küldhetni; s dolgozásom végével visszaküldhetném. Ezen javallatom nem lenne talán rossz; s történvén, hogy elfogadtatnék, egyedül Tőletek függene, azokat küldeni nekem, amiket jónak látnátok.

Berzsenyivel kívánsz összebékéltetni? Részemről nem fekszik az útban semmi nehézség. Én őtet nagy költőnek hittem és hiszem; s úgy gondolom recenziómban is úgy bántam vele, mint elsőrangú íróval. Hogy találtam műveiben amit nem javallék, s most sem javallok: az keveset jelent! Én Schillerben és Matthissonban is lelek eleget, amit nem javallhatok: s ki fogja azért állíthatni, hogy e két nagy művészt nagynak lenni meg nem ismerem? Hogy poétai karakterét fejtegettem? Úgy vélem, ily fejtegetést én és más akárki is, csak nevezetes íróval szokott tenni. S kell-e azt olcsárlásnak venni, ami éppen a becsülés legerősb jele? De mondám, hogy ő a tökélet általa meg nem haladható pontját már elérte. Magyar író vagyok, s tudom, hogy ily hideg közönség előtt mi

szűk határai vagynak a haladásnak. Kis azt mondá rólam fiatalabb éveimben: engedje az ég, haladjak annyira, amennyire magyar író haladhat! — Úgy vélem érted e szavakat. Mert bizony Schiller és Goethe magyar földön nem lettek volna azok, amik! Előttem Berzsenyi individualitása is lebegett; s most is úgy hiszem, sem embersértés, sem valótlanság nem vala állításom. Én megölelném a recenzenst, ki rólam úgy, azaz oly hév magasztalással ítélne, mint én Berzsenyiről, s ismervén magamat ezennel vallást teszek: félannyi dicsérettel is megelégszem, mint amennyit én őrá halmoztam. Rólam is mondottak kemény szavakat, Berzsenyi, a jegyváltó, s valaki más, Dobozi felett vesszőt tört. — Egyik sem tulajdonított nekem költői lelket; sujtani akart mindegyik: és esküszöm, hogy vérem egy pillantatig sem jött habzásba. Miért kellett tehát éppen Berzsenyinek, kinek keblében az önérzés több nyugtatót mondhatott, mint az enyémben, lángra lobbanni? De ti sokan ellenem kiáltottatok... Íme vallástételem. Bennem epe nincs; s még akkor sincs, midőn verek; bátran elhiheted, hogy Berzsenyi ellen neheztelést nem tartok. Jobban ismered őt, mint én; s ha hiszed, hogy ő elhiheti felőlem, hogy legjobb barátim műveik felől is kemény egyenességgel szeretek ugyan ítélni, de mikor éppen sujtó ítéletet mondok is, még akkor sem szűnök meg egyforma barát, egyforma becsülő lenni: úgy tedd amit jónak látsz. De ha ő ezt felőlem nem hiszi: akkor fáradságod hiában leszen. Mert komplimentek embere nem vagyok, s olyakat sem másoktól venni, sem másoknak adni nem fogok.

Az Árpád kivonata még nem kész. Hivatalom parancsolá az Orsz. Küldöttség dolgozásaival bajlódnom. Novemberben e bajnak vége lesz; s decemberben a

kivonatot venni fogod. De jegyzéked, mi mellett a könyvet megküldéd, *ítélő* kivonatról szól. Nem nyilván rendszabásainkkal ellenkezik-e ez? Hiszen mi ketten benne valánk a küldöttségben, mely az ítéletek ellen nyilatkoztatta ki magát; s mellynek véleménye a Társaság által elfogadtatott! Az én kivonatom ítélő nem lesz. És miért is akarnátok Horvát Endrével is össze veszteni? Senki sem tűri, látom, a gáncsot. Pedig hol van emberi műv gáncs nélkül? Én az olly művet talán nem is szeretném. Az a *fehlerfrey:* bizony kis érdem. Nagy Sándor, Alcibiád, és Banner, minden tivornyák mellett is, becsesbbek előttem, mint sok talpig józan, talpig rendes, de talpig mindennapi emberkék.

Engedj meg sok fecsegéseimért; fogadd el idvezlésemet. Élj szerencsésen!

165

SZALAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, októb. 22. 1831.

Édes Szalaym,

az octób, 12-d. írt levélre válaszom ez: nekünk egy derék Alispányunk és egy igen derék Tiszti Fő Ügyészünk van; s mindegyiknél haszonnal lehetne időt tölteni. Azonban üres hely egyiknél sincs. Mindenesetre fiatal embernek legtanácsosabb a jegyző hivatalhoz kapcsolni magát, hol, mint közép ponton, a megyei egész manipulatiot keresztül nézheti. Ha tehát hajlandósága Szatmár Vgye eránt folyvást tart, jőjjön hozzám. Patvaristáimnak egyike otthon maradt szüleinél; s nem látszik hajlandónak megjelenni. De

ha megjelenend is, mindég lesz nálam hely annak az ifjúnak, kit az én Szemerém ajánl. Mindazáltal el kell mondanom, hogy Csekén szállást és asztalt örömmel adok; Károlban pedig még most csak szállással szolgálhatok. Gyűléseink novemb 14-dikén kezdődnek s decemb. 3-káig folyvást tartanak. Mivel a systematicum operatumok fognak felvétetni; fontos lesz a gyűlés; s nekem íróra, ki a nyelvet tudományosan érti, szükségem. Igen szivesen látnám, ha gyűlésünkre megérkeznék. A kitett novemb 14-d. és decemb. 3-dika közt NKárolban talál a megye házánál. Más időben Csekére kell jönnie. Kérem, mondja meg Szemerének, hogy neki tegnap előtt írtam Károlból; Bártfaynak pedig, hogy számára egy csomót tettem le Mátyási actuariusnál. Ha jön, tudassa e most említett két barátimmal, kik nekem ez úton írhatnának; de tudassa Helmeczyvel is, oly emlékeztetés mellett, hogy Trattner Károlytol a systematicum operatumok hátralevő darabjait, s a judicum operatumban esett hézag pótlását várjuk. Adieu!

Kölcsey Ferenc

166

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

N-.Károl, november 22-én, 1831.

Édes Lacim, grófod és b. Wesselényi ma indúltak innen; Józsa úr pedig holnap után megy. Lehetetlen őtet hozzád írt levél nélkül elmenni engednem; bár óráim és perceim kimérve vagynak. Bármi keveset is írok; bővebb levelet a jövő hét végén dolgaim tágúltával lévén irandó. Itt az orsz. küldöttség munkáira tett észrevételek referáltatnak. Nagy csomó van öszve-

írva ; s mivel több megyék párokat várnak tőlünk : a nyomtatás meghatároztatott. De mit tegyünk? Gönyei, itt Károlban négy ívnyi munkánál nagyobbat meg nem bír. Pesten kellene nyomtattatnunk. De nyomtat-e ott valaki imprimátur nélkül, csupán megyei, azaz távol megyei végzés mellett? s ha nem, kitől nyerhetnénk imprimaturt? Drescher? De félek, hogy a megyei szellem szabadságában készült, s az alkotvánnyal foglalatoskodó írást cenzúrálni nem meri. Pedig ha ez a konziliumnak és kancelláriának fog elébe terjesztetni, mint a teátrumi beszéd : mi leszen? Legkedvezőbb esetben is nagyon sokára haladna a nyomtatás ; s a cél nincs elérve. Ezeket gróf György akaratjából is terjesztem elődbe. Ő december 2-kán Pesten lesz ; s ezekről személyesen értekezhettek. Én minél hamarább várok tudósítást és tanácsot. December 3-ig maradok itt, s addig talán a posta választ hozhatna.

Aurórát vettem, s vettem Szalay által Kritikáról szóló kéziratom csomóját is. Időm Aurórát olvasni még nem volt. De köszönetemet itt küldöm Bajzának. Ments ki előtte, hogy ezúttal tőlem levelet nem vesz. Jövő héten postával írok. Most, midőn a reám és NagyKárolyra mért osztályt az orsz. küldöttség munkáiból két harmadév alatti munkával elvégeztem, a több alküldöttségek munkáit kell újra dolgoznom. Te látod, hogy kínosan elfoglalva vagyok. Kétségbe estem, hogy az akadémia számára sem tudok semmit készíteni. Helmeczy újságára néhányan fognak előfizetni. Köszöntsd őtet ; mondd meg, hogy felszólítását, amennyiben időm s erőm engedendi, elfogadom a Jelenkorra s Társalkodóra nézve. Csak most, s éppen most sokat ne kívánjon tőlem. Mikor lesz az akadémiai gyűlés? Grófodnak megmagyaráztam, hogy ha

januárban lesz, én nehezen mozdúlhatok. Azonban erről is jövő héten írhatok bizonyost. Választ hamar! Josephinédnek vidd meg kézcsókomat. Ölellek édes Lacim, gyermekeiddel, s barátiddal, s az én barátimmal együtt. Adieu!

14 pftot általadtam Józsa úrnak. Ide zárom a plenipotentiát.

November 23-dik elpecsételém e levelet; ma felbontám, s mivel újat írni időm nincs: itt folytatom. Gönyei felvállalta a nyomtatást. Biztatja magát, hogy ív után ívet kiszed s lenyom, s e móddal hetenként hármat ád. Mondd meg tehát grófodnak, hogy számára kéziratot már csak azon esetben tétetek, ha a nyomtatás minden reménységem ellen füstbe menne. Gönyei gondosabban nyomtat, mint a pesti vasárnapolgató szedők. Bötűi egy kevéssé kopottak; de most nem a tipográfiai csin célunk. Minden esetre szerencsés történet lenne, ha Pestről bötüket lehetne számára küldeni. Ezt azért jegyzem meg, mert gróf György erről gondolkozott. Valami Zocher önt ott bötűt, s Gönyeinek talán még több hasznát is lehetne venni. Ölellek!

Grófodnak alázatos tiszteletemet.

A levél külsején ez áll: Trattner-Károli az operátumokat csonkán küldötte, a Banderiale nincs; a Publico-Politicumból 25—28 lapok incl. hibáznak; a Commissariaticumból kevesebb példány jött mint előfizetés volt. Kérek igazítást.

SZEMERE PÁLHOZ

N.-Károly, novemb. 22-d. 1831.

Édes Palim ezer örömöt lelék soraidban. Vettem mind a levélkét, mely mellett az orvosporokat küldéd, mind azt, melyet Szalaynak adál a tonnácskával együtt. Vegyed és vegyétek forró hálámat! Szalay mintegy négy nap előtt érkezett meg, s kedves hírt hoza mint léted felől. Bár láthatnálak minél előbb! De környülményim erre kevés reményt nyújtanak. A dolog alkalmasint úgy fog kiütni, hogy ha az akadémia nagy gyülése januárra tétetik, engem a megye kerülhetetlen foglalatosságai itt marasztanak. Gróf Károlyi Györgynek kimagyaráztam magamat; s jövő hét végén postán irandó levelemben neked is bővebben fogok szóllani. E levélkét Józsa úr viszi, ki holnapután indúl, s te Bártfaytól veended. Nyertem Aurorát Bajzától, de időm még nem volt olvashatnom. Az orsz. küldöttség vizsgáltatása most referáltatik. A nekem jutott alosztálytól megmenekedtem; de helyette a többi alosztályok újra dolgozása szállott rám; s állapotom valóban keserves. Pedig az akadémia számára is kellene holmit dolgoznom; még azt gondolják: semmit sem akarok. Kazinczy felől, miket küldél, megbecsülhetetlenek. De nem írod: a *Muzárion VI. kötetéhez készült kéziratokat sajátképpen mért közlöd. Nagy örömem azokat láthatni. De visszavárod-e, s akarod-e, hogy velek valamit tegyek. Erről tudósíts.* Mihelyt a megyei munkákon túl leszek, időm neked legyen szentelve. Engedd meg bevégeznem e rövid sorokat. Jövő hét végén többet indítok feléd. Ölellek téged s Borcsádat. Pepit negyednapos hideggel hagytam otthon; s íme

tized nap olta róla semmit sem tudok! A dieu édes Palim!

168

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ

N.-Károly, dec. 3. 1831.

Méltóságos Báró! A novemb. 29-dikén költ levelkét ma délután veszem. Sajnálom, hogy Erdély felől a Mlgod jegyzetei ezúttal elmaradtak. Azonban e hézak később is kipótoltatható lesz. Jegyzeteimből még csak a Coordinatio Fororum, és az ordo processualis vagynak tisztázva. Az elsőt Mlgod már bírja; a másodikat ide rekesztem. Száraz, de felette fontos tárgy. Azalatt míg ez Zsibón másoltatni fog, irnokaim a Codex Civilist tárgyazókat fogják tisztázni; s midőn e mostani küldést visszanyerem, már akkor vagy egészen vagy nagy részben általküldhető lesz. Azt véltem, a munka nyomtattatni fog; legalább a Mlgtok elmente után Gönyei felvállalta. De itt factiók vagynak; s ezeknek következésében a nyomtatást elkezdni nem lehet.

Közgyűléseink a jövő 1832. évre így rendeltettek el: febr. 27, május 28, auguszt. 10, dec. 10 és így a legközelebbi közgyűlés a februáriusi lenne; hanem az administrátor naponként váratik; s itt az a közvélemény, hogy hazaérkeztével haladék nélkül közgyűlést hirdettet. A fiskus örökségi jusairól szóló jegyzetem másolatát, s az itt felejtett publico-politicumokat íme küldöm. — Éljen szerencsésen Mlgod, s tartson meg engemet kegyeiben!

Alázatos szolgája
Kölcsey Ferenc

169

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, december 19-én, 1831.

Édes Lacim, Károlból haza szabadúltom után csak kevés napokat tölthetek itthon, hivatalos útam lévén Szatmárra, hol nyolc napig kelle maradnom. Visszajövetelemmel itthon leltem december 5-én költ kedves soraidat. Örömöt hirdetsz abban, mondván a társasági gyűlést áprilre határozottnak lenni. Bár úgy legyen! Most e képzelhetetlen rossz útban innen kimászni, bizony gondolatnak is nehéz! Pedig bajaim is nagyok. Háznépem beteg, s bár Kálmánka már jobban van; de sógorasszonyom naponként nehezebben szenved csudálatos hideglelésében, s nálam fenékkel van fordúlva minden. Ma vettem a Társaság hivatalos küldeményeit is. Dolgot csapnak fejemhez; nem nagyot, de oly környűlmények közt, melyek miatt alig lesz érkezésem reájok. Minden esetre keresztyéni rezignációval és bizodalommal beléjek kezdek, lesz ami lesz. Grófod számára iratnak a küldöttségi munkák. Eddig a coordinatio fororum és az ordo processualis kezeinél lesznek. Holnap küldöm kancellista Báthori úrnak a Codex Civilist tárgyazó első nyolc ívet. A nyomtatás úgy sem megy. Mert nálunk fakciók támadtak; s ezektől féltében az ord. viceispány a nyomtatást megengedni nem merte, mindaddig míg a munka valami generális gyűlésen keresztűl nem megy. Ők lássák! Én sem fakcióktól nem félek; sem akar mint üssön a dolog, fejemet falba nem verem. Az aki a magáét megtette, nyugalmas lélekkel teheti kezeit kebelébe, bár úgy bánjanak is vele, mint máshol az Aristidesekkel és Phocionokkal bántanak. Tudnod kell, hogy én

és mi sem Aristidesek, sem Phocionok nem vagyunk ugyan nagyságra és erőre ; de sorsra igenis. Egy szóval a deputációnális munkákért én és Nagy Károly arattunk gyűlölséget. Grófodnak jelentsd be tiszteletemet ; azon hírrel, hogy adminisztrátorunk egy hét olta itthon van ; s meglehet közgyűlésünk ennél fogva elébb lesz mint február 27-dik, mely napra különben határozva van. S ha gyűlésünk lesz, az bizonyosan az október 17-iki gyűlés rezultátumai közé fog tartozni, hol b. Wesselényi az ismeretes filippikát tartá. Isten áldjon meg, édes Lacim Josephinéddel s gyermekeiddel együtt. Barátinkat köszöntsed. Adieu.

170

SZEMERE PÁLHOZ

Cseke, január 26-d. 1832.

Édes jó Palim, tegnap Pál napja vala, s Pepi és én vendégeket gyűjténk, és emlékezeted meginneplők. Kálmánka teljes örömmel koccangatá poharát ; a társaság éjfél utáni egy órakor ment széllyel ; s ma küldök Károlba, hogy netalán a postán rámváró leveled megkapjam. Mert kétségkívül novemberi és decemberi leveleimre eddig választ írtál. Ezúttal várom a Társaság gyűlésének határnapját is. Ha az csakugyan március elején tartatik, úgy, nagy fájdalmamra, aligha ki nem maradok. Pedig nagyon ohajtanálak ölelni. Február 13-dikára Károlban leszek, s addig és oda kétségen túl írni fogsz valamit ; s írni fogod mint vagy, s mit csinálsz? s ha nyomtattatsz-e? Ohajtásim legforróbbjai közé tartozik, bár ez utolsót tennéd. Az foglalatosságot is ád, gondot is, s az életre mindkettő

szükséges. Az ég áldjon meg édes Palim Borcsáddal s gyermekeiddel együtt! Ölelünk mind hárman.

171

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

N.-Károl, március 7-én, 1832.

Tekintetes Úr! Meghagyásából Tettes Kölcsey Ferenc úrnak bátor vagyok ezen levelemet írni, kit is micsoda szerencsétlen történet ért, amely az írásra is egy ideig alkalmatlanná tette, ezennel átalam kívánja a Tekintetes Úrral megtudatni. Egy pohárnak eltörése bal szeme felett okozott homlokán egy másfél colnyi hosszú mély sebet: 13-dik február, estve 11 órakor történt ezen véletlen eset, sok vért vesztett ugyan el, de orvoslás után semmi veszedelmet maga után nem fog következtetni, mint egy ideig az írástól s olvasástól való megóvást, s szobában való vesztegléstől; mely véletlen történet miatt nemcsak a M. Tudós Társasági gyűlésről, de vármegye-gyűléseinkről is el kellett maradnia; ennek következésében a Tek. Urat barátságosan kéri általam, méltóztasson ezen történetet Tekin. Helmeczy úrral közleni, kit is újolag általam megkér, hogy ez oknál lett elmaradását a társasági gyűlésbe tegye hitelessé.

Tekintetes Szemere Pál úrral, ha gondolja a Tekintetes Úr, hogy betegségére semmi rosszat e véletlen eset okozni nem fog, úgy s csak ebbe az esetben óhajtja Tettes Kölcsey úr e történet megtudását közöltetni.

A Pest vármegyei operátumokat a héten vette csak kezeihez T. Kölcsey Úr, melyeket is itten többekkel

közölt. Közgyűlésünk számra ugyan igen jeles a rendek sokasága miatt, de másra csekély volt. Főnotárius Kovács Sándor rezignált, s kit óhajtottak volna jobban a rendek mint T. Kölcsey Ferenc Urat, s ezt az első alispány nyilván is kérte, de egy fejcsóválással az administrátor megtagadta.

Ezen alázatos tudósításaim után maradtam a Tekintetes Urnak alázatos szolgája

Nagy Ignác s. k.
Tek. Kölcsey úr patvaristája

172

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Szatmár, március 14-én, 1832.

Édes Lacim, utolsó leveledet, mi mellett a Pest vármegyei munkálkodásokat küldötted, vevém. Már akkor homlokomon a baj megtörtént, s én az olvasásra alkalmatlan valék. Egyedűl az urbárium tárgyában dolgozottakat futám keresztűl, s nyertem miatta dagadt szemet. Beküldék mindent Károlba, hogy Eötves János is láthassa ; s még ez ideig vissza nem kaptam, hogy én is olvashassam.

Nagy Ignác öcsém úgy mondja, hogy a rajtam véletlenűl történt seb felől téged tudósított. Négy egész hétig ültem emiatt négy fal között. S innen nemcsak a Tudós Társaság nagygyűlésébe, de a megyei ülésekbe sem vehettem részt.

Fogtad hallani, hogy a Szatmár vármegyei főnotárius hivatalát lemondá, s Kölcsey helyette ki nem neveztetett. Ez a ki nem nevezés igen rendes felelet a júniusi levélre, melyben a státusok, grófod felszólí-

tására, az én kineveztetésemet kérték vala ; s hiszed-e, hogy mind ennek az orsz. küldöttség munkáival végbezvitt dolgozásaim az okai? Most Szatmár vármegyében semmit nem hallanál egyebet tüzes fenekedésnél gróf György, Wesselényi, Gőcz, Nagy Károl, és én ellenem. Mi vagyunk tehát a megye veszedelmes emberei? S miért és miolta? Eddig legalább a megye szégyenét és kárát nem óhajtottuk. Most még Csomai is szarvakat vesz ; s Kende a homo versatilis életre és halálra kötött vele szövetséget. S ez a magyar nemes karakteri vonása? Bizony, bizony mondom neked : a mohácsi nap után következő gyalázatos és forgandó élet nyomai mai napig látszanak rajtunk. De némúljunk el. Nem méltó, hogy a barátságnak szentelt sorok fekete vonásokkal undokíttassanak el. Azonban elhiheted, hogy nyugalmam egy pillantatig sincs megháborítva. Még ifjúságom elején választottam a jegymondást : *malignum spernere volgus*. Kevesektől, de jóktól becsűltetni életem egyetlenegy törekedése ; s ezt talán elértem. Legszebb, hogy az emberek mézes szavakkal igyekeznek a keserű tettet édesíteni. A főispány helytartó nekem baráti levelet írt, s hív magához N.-Bányára. Nagy kegyesség a vicenotáriusra nézve ; de Kölcsey minden esetre a vicenotáriusnál feljebb tartja magát. Azt írám N.-Bányára, hogy mint Marquis Posa a spanyolban : úgy én a magyarban büszkeséget kívánok ; és bátor valék nem menni. Azoknak az uraknak legalább alkalmatosságok akadt látni és hallani egy nemmindennapi szcénát. Egyébaránt grófoddal és Wesselényivel szólani akarok elébb, mintsem többet csinálnék.

Helmeczynek köszönöm az újságokat, szóval ; mert tettel, a homlokomon történt bohóság miatt, mindeddig nem lehetett : de levelezésem adandó alkalom-

mal bizonyosan el nem marad. Valóban szép újságok azok! Itt ugyan nem becsültetének, mindeddig, míg Nagy Károl tréfából azt nem állítá, hogy Amerikába is hordják azokat. Ez szemet nyitó ok vala! *Úgy-e?* mondának. *Ejnye! No e már hallatlan!* S azolta erős hittel hiszik, hogy Helmeczy derék újságot ír. Mondd el édes barátom, ezen anekdóton nem vala-e méltó, hogy a Társalkodóbeli Napraforgók közt is helyet foglaljon?

Várva várom a híreket az Akadémia gyűléseiről; s te bizonyosan eléggé kegyes leszesz azokat velem közleni. Grófodat, mint hallom, várják N.-Károlba. Ha még Pesten van, óhajtanám vele s b. Wesselényivel a levelet közöltetni. Olvasám ez utóbbinak kezétől a gyászlevelét; s megerősödtem a hitben, hogy az ég neki rendkívüli energiát ajándékozott. Itt az írás közcsudálást gerjesztett, még azokban is, kik szerzőjét szeretni nem tudják.

Mint áll Pesten a literátori világ? Nyomtattatnak-e a Kritikai Lapok? Itt mi tespedezünk. Fáy által pénzszedőnek vagyok neveztetve; hirdetményei szélyt osztattak; de előfizető mindeddig egy sincs. Nem csuda; restaurációt vár minden ember; s az utolsó fillér is votumvásárlásra kiméltetik.

Rettenetes a harag az országos munkákra tett jegyzetekért; és mégis, mind ez ideig egy lapot sem referáltattak közgyűlésen. Nyomtatásról hallani sem akarnak. De mit akarnak hát? Én ugyan nem tudom. Gőcz az elkeseredésig s az elrekedésig harcolt február 27-én érettem, s a jó ügyért. De mi itt most egyedűl maradánk hárman: Ő, Nagy Károly, és én. Ha grófod és Wesselényi gyűléseinken ismét jelen nem lesznek, úgy le kell mondani mindenről ami nem a schlendriánhoz tartozik.

Szeretetre méltó Josephinédnek vidd meg kézcsókomat, s idvezletemet a következő Józsefnapra. Írj minél elébb. Adieu és Lacim, ölellek ezerszer!

Hogy Istvándit említéd, jele barátságodnak; s ily barátság mellett újabb kérelemre szükségem nincs. Helmeczy kívánt tőlem rejtettszavakat. Ami effélét írtam, Szemerénél írva van; kiadatásokban megegyezem oly móddal, hogy a rossz versek alatt nevem meg ne jelenjen. Isten veled.

173

SZEMERE PÁLHOZ

Szatmár, március 14-d. 1832.

Édes Palim, egy történetes seb, amit homlokomon kaptam, négy egész hétig tartott szobám falai közt; s minthogy ezidőközben írásra s olvasásra alkalmatlan valék, csak ohajtásim röpültenek feléd. Tegnap előtt mozdúltam ki házamból, s az első postahelyen, mit útamban találék, írok hozzád.

Vevém legközelebbi leveled az orvossággal; s örömem igen nagy vala, Borcsánk kezétől olvasván, hogy te dolgozol, és dolgozol nagy szorgalommal. Igen is, édes Palim, a lélek kellemes elfoglaltatása használ az egészségnek is; de nálad használ a literaturának is; s ez nem kisebb nyereség mint amaz.

Mint fáj nekem, hogy Pestre nem meheték, s téged s a tieidet látnom nem lehetett! Most íme azalatt, míg társaságodban kelle vala élnem és élednem, idehaza homlokomat a történet, szívemet a fakciók ostromolák. Amaz el nem hibázta csapását, de ezek gyengébbek valának és gyengébbek lesznek, mintsem raj-

tam sebet üthessenek. A kebel nyugalma rendíthetetlen mindaddig, míg a jónak és szépnek gyakorlásából gerjedő önérzés el nem hagyja s ez engem, bizonyos vagyok benne, életem hunytáig el nem hágy.

S mi az, amit te oly szorgalommal dolgozol, édes jó Palim? Midőn e kérdést teszem, egyszersmind barátságunkra kérlek: dolgozásodat se félbe ne szakaszd, se el ne tépd. Te már sokszor valál saját munkáidnak igen igen fanyar bírája; pedig jól tudod, hogy lehetséges nagyon jót és nagyon szépet készíteni, ha bár a célbavett tökély elérve nincsen is. Boldog ember, aki magától nagyon sok jót kiván; de kelletinél büszkébb aki azt akarja, hogy keze alól csak elérhetetlen mestermívek jőjjenek ki. Semmit sem kell dolgozásaink közül semmivé tenni, ami lélekkel és melegséggel iratik; csak a hideg középszerűség az, ami kegyelmet nem érdemel.

Én a törvényosztálybeli műszavakat írtam öszve, de hosszú munkátlanságom miatt, még bötűrendbe szedve nincsenek. Debreceni grammatikát nagy bajjal keríték, s ez rövid időn fel leszen dolgozva. Az Antimondolatot a Társaság céljaira felhasználni nem lehet. Tizenöt évek óta most olvasám újra a bohóságot; s íme egyetlen egy műszavat sem foglal magában. Legfőbb bajom, hogy Tudományos Gyűjteményt nem kerithetek; pedig azt itt nem kevesen járatták. Falusi embernek az ilyen kigázolhatatlan baj; tudóskodni akarónak csak város, és csak főváros a helye. Mondd el ezeket Döbrenteinek, kitől nem régen vettem levelet, s Kisfaludy munkáit és a kassai nem Lessing és nem Tieck módjára készült játékszíni kritikát. Rövid időn készen leszek velök, s adósságaimat a Társaság eránt lerovom. Csak a Tudományos Gyűjteménnyel tudnék mit kezdeni!

Döbrentei melegséggel ír hármónk egykor háborítatlan barátságáról. Valóban kár, ha az oly igen szép lángok közé öldöklő hidegséget hint a sors. Mindenesetre azon kor emléke sokkal jóltevőbb, mintsem érezhető melegűlés nélkül tekinthessek rá vissza. Az ifjúság napjai! Mennyi szépet és jót, és nagyot nem álmodik az ember magának! Én a hajdani Triásra sem emlékezhetem ellágyulás nélkül. Pedig mily méltatlanul tépettek öszve azok a nem földi láncok! Be kár hogy az élet legdicsőbb pillantataival sanyarító emlékeztetések vagynak öszvefűzve. Ez olyan, mint Filep asztalánál a memento mori-t kiáltozó rabszolga. Azt véli-e a sors, hogy nagyon megfeledkeznénk emberiségünkről, ha az ily közbenjövetelek keserűen fel nem tünnének?

Látod, édes barátom, én még most is tudok predikálgatni; de annak, kinek sanyarú emlékezetek jutottak osztályrészül, még csak prédikálni se legyen szabad? Így legalább, ha egyszer ismét redaktor leszesz, a Ferenczei Gáspár fontos mondásait szaporíthatod.

Nem fárasztom tovább béketürésedet. Az ég áldjon meg édes Palim, Borcsáddal és gyermekeiddel együtt. Fogadjátok általam Pepi forró idvezletét, s Kálmánka kézcsókjait. E kicsiny sohasem volt egészségesebb mint most; de Pepit ősz óta kínozza a hideglelés. Mostanában jobban kezd lenni, talán a tavasz kisegíti. A dieu édes Palim!

174

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

Cseke, május 3-án, 1832.

E levél, édes Lacim, ápril. 11-dik. írt baráti soraidra ad választ. April 16-án vettem azt Károlban; de helyhezetem a főnotárius lemondása után annyi zavart, és elfoglaltatást, és kedvetlenséget hozott magával, hogy akkor válaszolnom lehetetlen vala. Holnapután ismét indulok Károl felé, s magammal készen viszem e levélkét, nehogy ismét késsék.

Grófodnál valék, s viszont oly kegyes vala, hogy szobámban meglátogatott. Vendégei valának s nálam is sokakat talált; így magamat ki nem beszélhetém. Azonban mégis mondhattam és hallhattam annyit, ami pályám mértékét kiszabhatja.

Nagy gondban valánk a szörny-ölők fia eránt; az a hit élesztett, hogy talán a rossz nem lett rosszabbá; mert újabb staféta gróf Györgyhöz nem érkezék. Bár Károlba érkeztemkor valamit találhatnék tőled, s azon valamiben tudósítást a betegről. A sors nem szűnik meg bennünket ostorozni; hiszen e gonosz történet soha gonoszabbúl nem jöhet vala, mint éppen most.

Jövő hétfőn, azaz 7-dikben valahára talán a küldöttségi munkák referáltatni fognak. Az urbáriumi és adózati tárgyat e napokban végzém. Egyebekkel már régen készen valék. Csak a bányászati tárgy alól kértem magamat feloldoztatni. Gróf György számára is másolat van véve mindenről e három most nevezetten kivűl. Eddig bizonyosan bírjátok is azt. A publicopoliticumot ugyan nem javaslám felküldetni Pestre; azért mert a példány, miről a grófi írnok másolt, hiányos vala. Most viszem magammal a hiánytalant, s

onnan amaz is igazítható lesz. A banderiálét elfogadtuk. A literálét, miről végleveledben említést tettél, a többivel együtt leled. Ez és az ecclesiasticum legselejtesebben van feldolgozva. A subdeputáció munkáját ugyan újra diktáltam ; de principiumok hozzá nem jöttek. Egyébiránt is hitem az, hogy a nevelési tárgyat országunk mostani fekvésében jól kidolgozni lehetetlen ; vagy is inkább valami különös jót gyakorlatba hozni reménység sincs. Én a magányos nevelés mellett élek és halok. Embert csak e formálhat ; az iskolai intézetek nem lehetnek és nem fognak lehetni egyebek mint tudóst formálni igyekező intézetek. Azért tanácslom, ha ugyan tanácsomra szükséged van, nagyon ne gyötörd magad ; s amit lehet, hagyd mint áll.

Az ünnepi deáktól vevém által prof. Péczely ajándékából a debreceni versgyűjteményt. Elálmélkodtam a szertelen változáson ezen mostani Debrecen s a régi közt. Ez a kor szellemében élő ifjúság, s ez az ifjúságot így pártfogoló professzor ! A történet, mivel Debrecenben történt, felette fontos.

Helmeczynek a kegyesen küldetni szokott újságlevelekért még semmi szolgálatot nem tettem. Köszöntsed őt, s mondd írni fogok minden közgyűlésről (a februáriusin jelen nem leheték), mert egyébkor ritkán történ közfigyelmet érdemlő valami. Most a munkálatok relációja bizonyosan közérdekű tudósítást fog szolgáltatni. De elszomorodám a hírre, mit a Jelenkor cenzúráltatása felől írsz. Az baj ! mert így örökre tespedni fogunk. Hanem ami ránk van mérve, azt ki kell állani.

Itt küldök egy bepecsételt csomót a Tudós Társaságnak. Nincs benne egyéb Kisfaludy Károl 3 köteteinél, s a kassai játékszíni tudósításoknál. Ezek kivonat-készítés végett valának nálam. Kivonataimat,

s a Társaság parancsára készített szókatalógust postára tettem.

Josephinéd kezeit csókolom; gyermekeidet, és a mi Jákónkat s több barátainkat ölelem. Vörösmarty dolgozik-e, és mit? Óhajtanám, a roppant erejű, s nem humortalan férfiú többé oly iszonyú sötétséggel, mint ez évi Aurórában, ne borítson el bennünket. Az undok tárgy nem érdemlette azt a poétai nyelvet, s azt a versifikátori harmóniát. Ismerem őt, hogy meg nem haragszik intésemért; azért mondd el neki. Bajzát köszöntsd; várom tőle a Kazinczy katalógját. Ha neheztel válaszom elmaradásáért, engeszteld meg. Az Aurórával nem vagyok kielégítve — művészileg. A komödia felvételt nem érdemlett; rút majomsággal követi az Kisfaludy Károlt, és teljes az alacsony tréfával. Vörösmarty eposzáról feljebb szólottam. A Vándor pedig pszichologice motiválva és kifejtve nincs. Azt hittem, ha ezeket írom neki, talán nem fog jól esni; pedig lelkemre, hogy egyebet nem írhatok. A Kritikai Lapok kiadóját ugyan talán sértem e gyanúval; de előttem csak az áll, hogy az Auróra most legelől jelent meg az ő nevével. Az ember csak ember; s érzékeny oldala mindennek van; nekem, mint neki. Nem mondom, hogy ezeket olvasd el előtte; de ha elolvastad; és ő férfiasan megdorgál, hogy ezeket nem egyenesen neki írtam: pirúlni fogok, de haragudni nem. Adieu édes barátom!

Wesselényiről tudósíts minél előbb!

BAJZA JÓZSEFHEZ

Nagy-Károly, május 12-én, 1832.

Édes Barátom, tegnapelőtt adák kezembe leveledet, Kazinczy Ferenc kéziratainak katalógjával együtt. Fogadd el köszönetemet; s egyszersmind engedj meg némaságomért, mellyel az elmúlt év végén írt leveledre hallgaték. Igenis, hogy a rendszeres munkákkal nagyon el valék borítva; de még egy kis bohó tartózkodás is késleltetett; az tudniillik, hogy Aurórádról ítéletet kértél; s azt én csak keményet nyújtandó valék. Megvallám ezt a mi Bártfaynknak, s ő talán tudatta is veled. Ítéletem keménysége bizonyosan téged neheztelésre nem hoz; az hozhat, mert gyöngébbnek tartottalak, mintsem egyenességemet tűrhetnéd. Azonban a dolog megtörtént; s nincs egyéb hátra, mint az, hogy tartózkodásomért engedj meg.

Bártfaytól értem, hogy a Társalkodó szerkeztetése sok idődet elragadja. Én a Társalkodót nagy örömmel szoktam olvasni; de a Kritikai Lapok és az Auróra csonkúlását nem szeretném. Mit fogsz Auróráddal kezdeni? Vörösmartytól csak magától függ, poétai lelkét, és temérdek erejű s színvegyűletű nyelvét jobb tárgyra fordítani, mint tavaly azon undokra; te ki a Hableányt írhattad, bizonyosan jobb, sokkal jobb beszélletet fogsz adhatni, mint a nekem nem kedves Vándor; de az az átkozott komédia! Ne, édes barátom, annak az úrnak ne engedj útat Auróra szentségébe, hacsak magát purgatoriumi lángok közt meg nem tisztítja. Mert más az, mikor Vörösmarty hibáz. Ennek hibái a pulyának követhetetlenek. Amaz a Koszorúban

díszeskedhetik, ameddig akar ; a koszorú virágai úgyis sokfélék, úgyis bojtorjányosok. Az Auróra virágainak, ha némelykor egy kevéssé színetlenek is, de mégis csak a szebb fajok közűl kell vétetniek.

Írod, hogy a Tudománytár a kritikának megnyittatott. Hidd, el, édes barátom, veszedelmes történet az ; s már csak azért is veszedelmes, hogy végzeteinket évről-évre változtatjuk, s egy úton nem megyünk. De bizonnyal mindazon veszedelmek meg fognak történni, amiket tavaly a küldöttségi javallatban előszámláltunk. Igazságtalan elnyomás, félszeg kritika, esprit de corps által sugallott dícséret és gyalázás, s több effélék fognak világrajönni. Jaj annak a literatúrának, hol egy helyről jön a tón ! Oda fogunk-e igyekezni, hogy a literatúrákat oly parányi szempontokból nézzük, mint egykor a franciák? Marivaux-kat akarunk-e inkább, mint Viktor Hugót? Úgy akarunk-e a nyelvekről ítélgetni, mint Madame Staël? Úgy akarjuk-e megmérni a nemzetek erőseit mint ezen aszszonyka Shakespearet, Goethét és Schillert? Nincs nyelv és literatúra becsülni való sokszínűség nélkül. Sokszínűséget pedig csak ott várhatunk, hol a tónust nem egy szárnyaszegett korporáció, hanem számos szabadreptű zseni adja. De mit írom ezeket neked, ki igen jól tudod? S mit írom most későn, midőn megtörtént a gonosz? De ti az isten szerelméért óvjátok magatokat a korlátoltatástól ; s individuális erőtökben igyekezzetek előre ; s ha már így történt, inkább a társaságon kívül koncentráljátok erőtöket, mint azon belől. Én esküszöm, úgy fogjon helyt a Tudománytárban valami vagy igazságtalan, vagy alaptalan, vagy elvetlen kritika, hogy egész erőmben megszólamlok, s bízok magamban s barátaimban, hogy inkább a rossz kritika lesz nevetségessé : mint én.

Bártfaynak írtam ma levelet, mely az ő, és Helmeczy számára e héten tartott közgyűlésünk rövid naplóját foglalja magában. Flekl direktornak adám azt; s neked azért jelentem, mivel e levelemet előbb Pestre érkezendőnek remélem amannál.

Toldyt, és Vörösmartyt, és Stettnert köszöntsd. Holnap indúlok haza; de a hónap 28-kán itt leszek; s ha elég kegyes leszesz válaszolni, akkor késedelem nélkül megkapom.

Élj szerencsésen kedves barátom; s törekedjél, és törekedjetek minden jóra; s annyival inkább mennyivel erősb kezd lenni a gonosz!

176

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ

N.-Károly, május 12-én, 1832.

Édes Lacim, engedd meg, hogy e levél neked és Helmeczynek egyformán szóljon. Te s általad grófod és b. Wesselényi tudni fogják: mint ütött ki gyűlésünk, Helmeczy pedig a szükségeseket leveleibe iktathatja.

Elkezdők e rendszeres munkákra tett küldöttségi észrevételeket vizsgálni.

Május 7-dik. Legelőszer is felolvasám a bevezetést, miben a vizsgálatban szemmel tartott elvek fejtetnek ki. Azt mondák, hogy nem kell megvallanunk hibáinkat, hogy kár volt említeni e szavat: hitel, s végre hogy bevezetéseket írni a küldöttségnek jusa nem volt. Ergo a bevezetés félre vettetett.

Kívántuk, hogy a küldöttségi munka hagyassék amint van, s a közgyűlés észrevételei külön jegyző-

könyvben tétessenek mellé, mint Pest vármegyében. Mondák, hogy Pest vármegye nekik rendet nem szab; s elvégezték a küldöttségi munkát a levéltárba fel nem venni; hanem csak úgy mint a közgyűlés igazítni fogja.

E vitatás után felolvasám a Commercialét. E tárgyban a subdeputatio előlülője Cons. Schweitzer volt; s ez elfogadtatott.

Gyűlés végén a kereskedői codex kivonatát parancsolák felmutattatni; de mivel kivonatomat nem értették, következőleg közbe sem szólhattak, csakhamar megelégedtek s az egésznek alig olvastam fel egy tizedét. E tehát megmaradt.

Akkor nap délután a főispányi helytartónál konferencia volt az urbáriumi munkálat felett. Dolgozásomat felolvasám. Hálát adtak az administrátornak, hogy írásomat nem közgyűlésen olvastatta föl; mert úgy mondák, ha azt a n.-károli bíró hallotta volna, kész lett volna a revolúció. Ez fontos argumentum vala; ergo a munkának közhelyen leendő felolvastatása eltiltatott.

Május 8-án öt minutum alatt referáltam az urbáriumi jegyzetek iszonyú száraz kivonatát. Ekkor a bányászati tárgy vétetett fel. Ebben én egy sort sem dolgoztam. Cons. Schweitzer és Kovács Sándor csinálták. Elfogadtatott.

Délután konferencia a Contributionale-Commissariaticum felett. Itt a domestica cassát ajánlottam, hogy a nemesség vállalja magára. Nem vállaltak egyebet az országgyűlési napibérek felénél. Ezen munka nem sokat ér; egyes jegyzetekből áll. Nem sok változást szenvedett.

Május 9-dik. referáltam a tegnapi konferenciában felolvasott Contrib. munkát, a konferenciában kivánt változásokkal.

Délután konferencia a Publico-Politicumok felett. Deductióimat nem is akarám már olvasni. De kivánták, s a diéta koordinációjára nézve nem sok változást rendeltek. E délután a munka egészen be nem végeztetett.

Május 10-én referáltam a Litterálét és Ecclesiasticumot. A munka nem sokat ér; s a benne tett változásokkal nem sokat gondolok.

Délután konferencia a Publico-Politicumok hátralevője felett. Itt leginkább fájt, hogy a sajtószabadságot nem akarták.

Május 11-dik. referáltam a Publico-Politicumot. A sajtó szabadságát ismét vítattam. De ezen urak a revolúciótól félnek; s nekik világosság nem kell.

A Banderiale és a Juridicum ez úttal elmaradt; május 28-ki közgyűlésünken folytatjuk a vizsgálatot.

Glosszákat, édes barátom, nem írok. A temérdek beszéd, a sok és többnyire sikeretlen kapacitálniakarás melyemet megrázta; s nagyon gyenge vagyok. Ezért sok írást tőlem ne várj.

Gőcz, mint szokott, egyenes lélekkel vívott itt is mellettem; némelykor Kende is pártfogolt. De Eötves János úr gonoszúl viselé magát. Vagy egészen a munka ellen volt; vagy legalább bölcsen hallgatott. Kimondá, hogy a sajtószabadságot óhajtja; de csak nem akarta magát a gyűlésben enunciálni. S itt megjegyzésre méltó, hogy a gyűlés kevesekből állott. A harmadik napon már alig volt több ember, mint a konferencián.

Ezekből látod: mi kár nekünk, hogy grófod és barátja jelen nem lehettek. Ez most visszapótolhatatlan kár. A most végzettek fognak a követnek utasításúl szolgálni: s ily utasítások mellett követ lenni ki óhajt? Keservesen megbántam, hogy valaha pub-

likum elébe léptem. A literátori pályán legalább azt önthettem papirosra, amit akartam. — Nagy Károl, a főügyész, megtudván, hogy grófod s Wesselényi nem jön, felé sem jött gyűlésünknek. És igaza van; mert mit használt, hogy Cőcz és én ott valánk?

B. Vécsey a magistrátusnak kijelenté, hogy a restauráció rövid időn megleszen. Május 28-kán ismét Károlban lesz. Úgy hiszik, akkor a székújításra határnapot rendelend.

Ugocsa f. hónap 14-kén, Bereg pedig 22-kén tartja restaurációját. A beregin talán jelen leszek.

Tiszteletemet grófodnak, s b. Wesselényinek vidd meg. Bajza leveléből örömmel értem, hogy a báró jobban van. Mindemellett is törülhetetlen szerencsétlenséget hozott reánk az erős melyen szúrt seb. Május 7-dike többet vissza nem jön.

Én holnap megyek haza. Levelet küldöttem hozzád a hét elején postán; egy Döbrenteinek szóló csomót pedig a táskásnak ajánlottam. Május 28-kára ismét bejövök, hogy a Juridicumban tett munkálat semmivételét is megérjem. Aztán Adieu! Oly helyen, hol jót nem tehetünk, legjobb meg sem jelenni többé.

Helmeczyt köszöntsd, Bajzának írok még ma. A Jelenkor számára írjatok ki innen, amit botránkozás nélkül kiírhattok. Josephinédnek kézcsókomat, s áldásom gyermekeidnek.